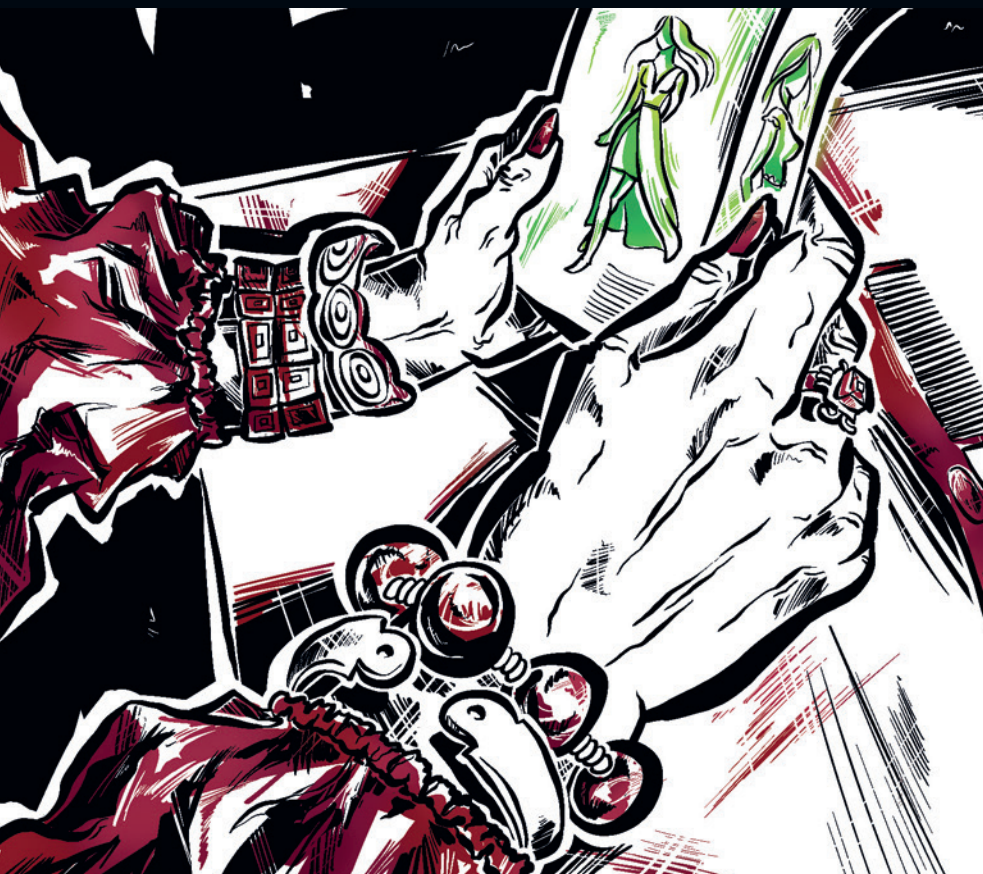

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2025
1

Milbacher Róbert, Daniel Bănulescu, Mika Gabriella prózája

- Demeter Arnold, Octavian Soviany, Ferencz Mónika versei
- Egri Petra, Keszeg Anna, Tamás Ildikó, Maksa Gyula és Szatmári Judit tanulmányai
- Hajós-Szabó Dóra és Dudás Győző képregénye
- Nagy Balázs Péter és Áder Éva Zsuzsanna a Rézerdőről
- Kritikák a *Statement Sleeves*, *Sleeping Beauties*, *Dal cuore alle mani* és a *Romani Design Fashion Art* című kiállításokról

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 24. évfolyam

Szerkesztők:

Borcsa Imola (*próza*), Pataki Viktor (*tanulmány*), Pinczési Botond (*líra*),
Pintér Kitti (*líra*, honlap), Szenkovics Enikő (*műfordítás*),
Szép V. Árnika (*Kortárs olvasatok*), Vass Norbert (főszerkesztő-helyettes, *kritika*),
Vincze Ferenc (főszerkesztő), Zahari István (*repertórium*), Zsávolya Zoltán (*Figyelő*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.
Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com
www.szepirodalmifigyelo.hu
Szerkesztőségi titkár: Katona Petra

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén
Előfizetési díj: 4000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvar), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Országút, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szőrös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Milbacher Róbert: <i>Kései tudósítás egy törvényszéki eljárásról, mely városunk utolsó, boszorkánysznak mondott asszonyszemélye ügyében tartatott</i>	3
Papp-Zakor Ilka: <i>A néni</i>	12
Demeter Arnold: <i>Kufárok keblemre</i>	20
Kazsimér Soma: <i>B. D.(-nek)</i>	21
Nagy Balázs Péter: <i>Kávét főzők reggel, megissza</i>	23

MŰFORDÍTÁS

Octavian Soviany: <i>Versek</i> (Király Zoltán fordításai).....	25
Dragan Bošković: <i>Ha költő lennék, Ujjbegyek</i> (Aleksander Urkom és fordítói műhelyének fordításai).....	28
Moa Herngren: <i>Az anyós</i> (Pap Vera-Ágnes fordítása).....	30
Daniel Bănulescu: <i>Minden idők legjobb regénye</i> (Szonda Szabolcs fordítása).....	35

KÉPREGÉNY

Hajós-Szabó Dóra: <i>Növények hőbörögnek</i> (1. rész).....	40
---	----

FIGYELŐ

Villányi László: <i>Szeptemberi kánikula</i> (Vár Ucca Műhely, 2024/4.).....	52
Ferencz Mónika: <i>Változások</i> (Hévíz, 2024/4.).....	54
Miklya Zsolt: <i>Párhuzamosok pedig</i> (Magyar Napló, 2024/11.).....	55
Ross Károly: <i>Bungi blues</i> (Tiszatáj, 2024/11.).....	57
Vitos Irén: <i>Szürkeségek</i> (Magyar Múzsza, 2024. december).....	64
Lajtos Nóra: <i>Hamvaidnak hordozói</i> (Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2024/4.).....	65
Gellén-Miklós Gábor: <i>Nyálkás partfalon</i> (Alföld, 2024/11.).....	66
Mika Gabriella: <i>Félelem</i> (Székelyföld, 2024/12.).....	67

TENDENCIÁK A DIVATKUTATÁSBAN

Egri Petra: <i>Az ageizmus dekonstrukciója a divatiparban: Iris Apfeltől Zsigmond Dóra kifutójáig</i>	74
Keszeg Anna: <i>A kortárs divat szabászati fordulata</i>	85
Tamás Ildikó: <i>Az „etnodivat” a számi nemzeti identitásépítésben és az interetnikus konfliktusok reprezentációjában</i>	97
Maksa Gyula: <i>A média geopolitikájától a divatgeopolitikáig</i>	110
Szatmári Judit Anna: <i>A DIVAT & VÁROS kiállítás rendezésének elméleti háttere és dilemmái</i>	123

KÉPREGÉNY

Dudás Győző: <i>A Kuala Lumpur-i fülemüle</i>	135
---	-----

KORTÁRS OLVASATOK

Ágh István: <i>Rézerdő</i> (Magvető, Budapest, 1968).....	137
Nagy Balázs Péter: <i>Ágh István alanyi költészete</i>	138
Áder Éva Zsuzsanna: <i>Elidegenedés és identitásvesztés Ágh István korai költészetében</i>	145

KRITIKA

Domszlai-Lantner Doris: <i>Ruhaujjakról új szempögből</i> (Statement Sleeves).....	153
Egri Petra: <i>Multiszenzorális élmény és üvegekoporsóban szunnyadó szépségek?</i> (Sleeping Beauties: Reawaking Fashion).....	157
Szabó Barbara: <i>Olasz életérzés a szívtől a kezekig</i> (Dal cuore alle mani: Dolce&Gabbana).....	163
Kriston Lili: <i>A kortárs divat perspektívái a társadalmi felelősségvállalásban</i> (Romani Design Fashion Art: Aktivizmussal a tradíciókért).....	167

REPERTÓRIUM

2024. november–december	173
Számunk szerzői.....	194

A tanulmányrovat vendégszerkesztője: Egri Petra (PhD), tudományos főmunkatárs, (Magyar Művészeti Akadémia, Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet), tanszékvezető egyetemi adjunktus (PTE, Alkalmazott Művészetek Tanszék).

Lapszámunk borítója Hajós-Szabó Dóra grafikájának felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap

SZÉPIRODALOM

Milbacher Róbert

Kései tudósítás egy törvényszéki eljárásról, mely városunk utolsó, boszorkányosnak mondott asszonyszemélye ügyében tartatott

(Részlet egy kisregényből)

Nagy sora van annak, amit most itt rendre el akarok mesélni, azzal az aprócska megjegyzéssel együtt is – mert azért engedtessek meg nekem ennyi személyesség –, hogy még ennyi idő távolából is beleborzong a gerincem mindabba, ami megtörtént a szemünk láttára, a fülünk hallatára ott, Nagyszalonta városházának tanácstermében, az Úr 1808-diki esztendőjében. Ugyanakkor hiába is ódzkodom felidézni a történeteket, mégsem tehetek egyebet, mint hogy sorra elbeszélem a lett dolgok valóságát, hogy tudja meg ország-világ a leplezetlen igazságot, és ne terjesszenek az ügyről mindenféle megalapozatlan, rosszmájú pletykaságot, képtelenebbnél képtelenebb mendemondákat. Nem tagadom azt sem, sőt büszkén vállalom, hogy feltett szándékom megakadályozni, hogy kicsi városunknak – a melyről széles e hazában, de még szűkebb pátriánkban, nemes Bihar vármegyében sem nagyon tudnak semmit is mondani a népek, mi az idő múlásával emlékezetessé tehetné – rossz hírét költsék mindenféle jöttment firkászok, kik mint valamely keselyfajzat mindenütt fölbukkannak, hol szenzációt szimatolnak, hogy aztán terjesztve a nem igaz valót, elámítsák szépen csengő, de velejéig hamis szavaikkal a szenzációra szomjúhozó városi népeket, nemes urakat s azon kisasszonkákat, kik aztán csináltan rémült sikolyok mögé rejtik majd amúgy kéjes borzongásukat egy-egy szerelemföltésből elkövetett véres gyilkosság, gyerekelcsinálás, betyáros vagy egyéb romantos történet hallatán.

Történt tehát, hogy a fentebb említett esztendőben, annak is a bálványozó katolikusok által Szent Mihályról elnevezett havában összeült városunkban Bihar vármegye magisztrális törvényszéke, hogy ítéletet

hozzon a város utolsó boszorkányosnak mondott asszonyszemélye ügyében. Minden bizonnyal még Váradig is elért a híre a pernek, mert egyre csak jöttek a firkászok, törvényszéki tudósítók, abban a reményben zsúfolódva be a városháza igencsak szűkös, nem ily népes közönségre tervezett tanácstermébe, hogy egy jó kis gerincborzongató, szaftos boszorkányperről írhatnak tudósítást, a csiklandós botrányokra mindig éhes városi urak és úri dámák kíváncsiságát kielégítendő. De hamar családniuk kellett nekik is, meg a váradi közönségnek is, mert azon a szeptember 15-i napon, amikor Miskolczi Mihály városunk főszolgabírója kis, de annál hangosabb koppantásra képes kalapácsával a pulpitusra ütvé megnyitotta a tárgyalást, mindenki számára a napnál világosabban kiderülhetett, hogy bizony nem azért ült össze a tekintetes törvényszék, hogy azt a nevezetes asszonyszemélyt, leánynevén mondva Veress Rebekát boszorkányossággal vádolja meg, rontással, szerelmi és egyéb varázslással, ártást hozó praktikákkal való visszaélés okán, hanem épenséggel ő maga, nevezett asszonyszemély a vádló.

A tárgyalás második napjára el is maradtak a szenzációra ácsingózó, a városunk főterén már-már száraz rőzsekegyéből rakott, lobogva égő, perzselődő emberhús szagát árasztó máglyát vizionáló firkászok, a tárgyalóteremről pedig azon nyomban kiderült, hogy valójában tágas hely az, amelyet szellőztetni is jól lehet, ha a törvényszolgának, nevezetesen Szüts Mihálynak, ki városunk ármása is egyben, úgy hozza a kedve. Mi tagadás, a kedve pedig akkor hozta úgy, mikoron a bíró erre utasítást adott néki, vagyis akkor, amikor a városi, kényes orrú ficsúrok elmaradtak majdnem mindnyájan, feltehetőleg nem bírva a teremben megült fogatlan sóhajtások nyomán felszabadult vagy a viseltes zakók s berliner kendők alól szökött nehéz szagokat. (Mert nyár vége ide, meleg oda, a tisztesség úgy kívánja, hogy a tőle telhető legünnepibb ruhájába öltözzék mindenki a törvény elé járultában.) Nem véletlen hát, hogy Miskolczi Mihály bíró úr csak a második nap délutánján rendelkezett úgy, hogy itt az ideje szélesre tárni az ablakokat, mert a mosdatlan testek kipárolgásától akkorra már belélegezhetetlenné vált a levegő a bent maradók számára is, merthogy azt is el kell mondanom a körülmények teljes és pontos megrajzolása végett, hogy szeptember idusán hiába voltak a reggelek hűvösek immár, alig enyhült valamicskét a nyári hőség, mire délre fordult az idő. Mintha az Isten nem akarná útjára engedni ezt az ideit, perzselően forró nyarat, amely a kopár mezőről kiégette már az utolsó eleven fűszálat is a legelni vágyó jószágok és nem utolsósorban gazdáik nagy bánatára, bár az is igaz, hogy a szőlősgazdák meg örömmel dörzsöl-

ték a tenyerüket a magas cukorfokú, így igencsak jó minőségűnek ígérkező bor reményében bizakodva, hiszen a napsütés édesíti meg a bort, addig érelve a szőlőszemeket, míg csak mazsolává nem asznak a tőkén, hogy aztán a ménesi kadarkánál, de még a fekete leánykánál is kelen-dőbbé váljon országhatáron innen és túl egyaránt a szalontai mézesfehér, mit eddig csak amolyan pancsolt, cukorral följavított lőreként emlegettek a féltékeny szász borosgazdák Szebenig és tovább.

Ki tud hát igazságot tenni égi s földi dolgokban, ha még az Isten sem képes se ártani, se használni egyaránt mindenkinek a teremtés ezen elfeledett zugában, mert bárhogyan rendelkezze is, mindig akad olyan is, ki átkozza az Urat bizonyos tetteiért, de mindig lesz olyan is, ki áldást mond ugyanezen cselekedeteiért.

Amikor Miskolczi Mihály kalapácsával ráütött a pulpitusra, egyszerre csöndesült el az addig felbolydult méhkasként döngő terem.

Nem tudni, hogy ez a magisztrális törvényszék tiszteletének vagy a bíró tekintélyt parancsoló fizimiskájának volt-e köszönhető, de szinte a légy szárnya rebbenését is hallani lehetett onnantól fogva. Mondjuk teljes csend azért így sem lett, mert légy akadt bőven a szomszédos ténisztáblák jóvoltából. Nagy, erős ember volt ez a Miskolczi, bár csupasz volt az arca, mint afféle komisz szásznak, vagy mint valamely ifjú legénynek. Úgy is lehetne mondani, ha nem tudnánk, hogy jócskán az ötvenes éveit tapossa, hogy még csak legénytoll sem találta az állán, ami kíméletlen nyíltságot kölcsönzött ugyan neki, de szigorú tekintete úgy hatolt át bőrről, húson, zsigereken keresztül egyenesen oda, a titkos mélyre, ahol az elrejtett vétek lakozik, mint valamely magnetizáló delej, aminek semmi sem állhat az útjába, se hús, se csont, se szövetek. De szüksége is volt erre a képességére, mert pontosan tudta, hogy a bűn ott vackolja el magát, ahol a gyarló emberben a legmélyebbre rejtőzhetik, hogy még csak véletlenül se érje a törvény napvilága. Mert a bűn a sötétséget szereti, és kinek ne honolna sötétség a teste rejtett üregeiben, ha jobban meggondoljuk a dolgot. Így aztán hírhejt is volt a mi bírónk arról, hogy kíméletlen gyorsasággal mondott ítéletet bárki felett, kire a leghalványabb gyanú árnyéka is rávetült, legyen az nyomorult tyúktolvaj, vagy éppen hálátlan férjgyilkos – neki aztán egyre megy. Miskolczi ugyanis azt vallotta, hogy mindenki bűnös vagy előbb-utóbb bűnös lesz, legalábbis annak vallja magát, ha a színe elé rendeltetik. Tekintetével úgy babonázta meg az elébe mint a törvény felkent szolgálja elébe álló gyarló embereket, legyenek azok vádlottak vagy vádlók, neki ez is mindegy volt, hogy szinte önként vallották meg vétkeiket, még azokat is, amelyek-

nek elkövetését csak tervbe vették, és amelyekkel így nem is vádolta őket senki.

Miután elcsendesedett mindenki, Miskolczi dörgő hangon jelentette be jelen per tárgyát, mondván, hogy az Úr 1808. esztendejének szeptember 15. napján Nemes Bihar Vármegye Magisztratialis Esküdtszékének nevében jár el, mégpediglen azon oknál fogva, hogy az esküdtszék színe előtt megjelent nemes Gali Istvánt és tettestársát, nevezetesen nemtelen Füsüs Nagy Jánost vádolja Veress Rebeka nagyszalontai, nemtelen lakos. Ezt persze tudtuk mind, akik összegyűltünk, hiszen már mindenki erről beszélt a városban hetek óta, azt latolgatva, hogy valójában mi is történhetett ott, a Gali István büdöskamarájában. Már-már odáig fajultak a dolgok, hogy két felekezetre szakadt a város, ki a vádló, ki a vádlottak mellett emelve szót. Ezért is volt annyira fontos a mindent tisztázó bírói szó mindannyiunk számára, hogy végre a törvény erejével kimondassék az igazság, és egyszer s mindekorra vége szakadjon a pártoskodásnak, valamint a nyomában fellépő zűrzavarnak, helyreállítva a békességet és a közbizodalmat az amúgy jámbor, istenfélő községünkben.

Miután a bíró felszólította az ügyészt, nevezetesen Gulyás Kis Ferenc fiskálist, hogy ismertesse a vádat, újra dongani kezdett a terem, hiszen kis időre kiszabadulhattak az emberek Miskolczi szinte mindenkit dermedt merevségre kárhoztató, ígész pillantása alól – pedig hát minden egyes báméskodónak nem is nézhetett ügyebár a szemébe, mégis mindenki úgy érezte, hogy csakis rá figyel, és a veséjébe lát –, és alig elfojtható kuncozás támadt a pici, homlokán erőst verejtékező, s így unos-untalan kendőjével kopaszodó fejét, arcát törülgető ügyész láttán. Amilyen mókás fizimiskája volt a fiskálisnak, olyan arrogáns és mélyen dörgő hangon szólalt meg, ami persze a fellépő contradictio miatt, mely apró termete és öblös hangja között fennállott, újabb derűtséget váltott ki a közönségből. Miskolczi viszont, érzékelvén a magisztrális bíróság tekintélyén esett csorbát, nagyot koppantott kalapácsával a pulpitusra, és „rendet!” kiáltással fojtott bele minden, még éppen csak a szájak szélén bontakozó nevetésfélét a magukról megféledezőkbe. Az ügyész rövid, alig lélegzetvételnyi szünetet tartva – mint aki megszokta már, hogy miféle hatással van az emberekre szerencsétlen alkata –, nem nézett sem a bíró, sem a rajta derülő közönség irányába, szavait egyenesen a vádlottaknak címezte, akik a bírói pulpituussal szemközt jobb felől ültek, kezükben gyűrögették ebben a melegben amúgy is teljesen indokolatlan, meglehetősen zsírosnak tűnő kalapjaikat.

– Nagyszalontai lakos, Veress Rebeka, ki Székely Jánosnak felesége, panaszának kivizsgálásában jár el a tekintetes esküdtszék, hogy e szerencsétlen asszonynak igazság szolgáltatassék – kezdte vádbeszédét az ügyész, és mikoron kimondta a vádló nevét, kis hatásszünetet tartva abba az irányba mutatott, amerre nevezett személy ült egymagában, fekete vállkendőjébe burkolózva, sokan úgy mondták, gubbasztva magában, mint valamely fekete, baljóslatú madár. Majd így folytatta:

– Említett Veress Rebeka azzal a váddal illeti nemes Gali István első rendű vádlottat, hogy őt fogságba vetvén megkötözte, szabadságától megfosztotta, tettelegesen és szavakkal rajta erőszakot tett. Továbbá másodrendű, nemtelen Füsüs Nagy János azon váddal illetetik, hogy panaszost kézzel, kötéllel, egyéb eszközökkel megvervén, testi integritásában sértvén, egészségét és életét súlyosan veszélyeztette, asszonyi szemérmében meggyalázta, mellyel egyszersmind emberi mivoltában őt megaláztatván kegyetlen kínzásnak vetette alá.

A terem egyik részén a döbönt csodálkozás, a másikon pedig a hitetlenkedés és méltatlankodás hangjait lehetett hallani, és már-már pusmogni kezdett a nép, amikor a bíró, elejét véve minden rendű s rangú rendzavarásnak, felemelte hangját:

– Szólítom Nemes Gali István első rendű vádlottat. Gali István, megértette-e a vádat, és van-e hozzáfűznivalója az itt elhangzottakhoz?

Gali felemelkedett a vádlottak padjáról, de nem egyenesedett ki teljes egészében, görnyedt testtartása valamifajta tiszteletet sugárzott, bár később sokan azt állították, hogy megtört lelkének testi kivételése volt mindaz, amit láttunk, s kalapját továbbra is a kezében gyűrögetve halk, de határozott hangon válaszolt:

– Méltóságos bíró úr, én ezen cselekedeteket el nem követtem, Veress Rebekát sem meg nem kínoztam, sem meg nem gyaláztam. Az ellemen felhozott vádakban ártatlan vagyok.

Miskolczi, bár látszott rajta, hogy valami nem tetszett neki a feleletben, talán a túlzásba vitt megszólítás, de lehet, hogy éppen a méltóságos titulust tartotta rangjához méltatlannak, ez most már sohasem derülhet ki, intett Galinak, hogy leülhet, majd a másodrendű vádlott felé fordulva ugyanazt kérdezte tőle, vagyis hogy megértette-e a vádat és van-e mondandója.

Füsüs behemót nagy ember volt, mindenki az erejéről ismerte a városban, ha kellett, két teli búzászsákot is fel tudott vinni a vállán a padlásra, és a mázsás malomkövet is úgy hajította arrébb, ha arra volt szükség, mint valami pelyhet, bár erre a hajigálásra a lehető legritkábban

került sor, minthogy ok sem nagyon mutatkozott rá. Most az látszott rajta, hogy zavarban van, hiszen sem elhányi-, sem felemelnivaló nem volt a teremben, vagyis nem tudta, mit is keres itt valójában, de hát a törvény az törvény, és annak meg kell felelni, hiába nem érti az ember, mit is akarnak tőle:

– Tisztelt bíróság, nem tettem semmit is, a mi emberi vagy isteni törvénybe ütközött volna, és a mi lelkiösméretemmel összeegyeztethetetlen volna. Az ellenem felhozott vádakban ártatlannak valloam magamat – hallatszott a válaszában, hogy minderre előre kioktatta valaki, talán éppen a védője, ez a minden hájjal megkent Bige Márton, merthogy magától ilyen kerek mondatot nem tudott volna mondani, az szinte szentírás. Oda is pillantott Füsüs az ügyvéd úrra, aki alig érzékelhető bólintással nyugtázta produkcióját, amit persze rajtam kívül nem vett észre senki a teremben, mert csak én ismertem ennek a csupasz képű, ravasz tekintetű Bigének a viselt dolgait, és így már eleve gyanúperrel éltem minden iránt, amivel kapcsolatba hozható volt.

Most a bíró az első tanút szólította, nevezetesen Szüts Mihályt, a szalontai ármások strázsamesterét, kinek a közrend fenntartása és mindennemű kihágások megakadályozása mellett a tűzre-vízre való felvigyázás volt a feladata a többi ármásokkal egyetemben. Egyszerű, de becsületes képe volt ennek a Szütsnek, lekonyuló nagy bajuszát szemmel láthatólag gondosan megigazgatta, a gyorsabban növő szőrszálakat visszavágta, mielőtt a törvényszék elé lépett. Miskolczi csak annyit kérdezett tőle, hogy a többi törvényszolga nevében is eljár-e, majd miután Szüts azt felelte, hogy az ő szava az övéké is, kik részvevői voltak az eseményeknek, fáradt és szemmel láthatólag unott mozdulattal odaintett az ügyésznek, hogy az övé a tanú.

Az ügyész csak annyit kért Szütstől, hogy mondja el saját szavaival, mi történt 1808. július 8-án, egészen pontosan a délutáni órákban, de gondosan adja elő mondandóját, okosan beszéljen, és egyetlen apró részletről se feledkezzék meg, tette hozzá Gulyás, mert tisztességes emberek becsülete s híre-neve múlhat rajta. Szüts, aki ugyan első embere volt a város ármásainak, de mégsem ő lehetett a legélesebb kés a fiókban, ha értik, mire gondolok, szinte összeroskadni látszott a vállára nehezedő felelősség súlya alatt, s kissé akadozva, itt-ott dadogva, szemmel látható elfoglaltsággal vágott bele mondandójába:

– Az történt, kérném tisztelettel, nemes Bajó Mihály, Nagyszalonta város bírása, minket négyünket, a város ármásait, nevezetesen jómagamat, azaz Szüts Mihályt, Köteles Istvánt, Méhész Istvánt és Janó

Jánost elküldött nemes Gali István Kölesér utcai házához azonnali hatállyal.

Mivel az ügyész érzekelte a tanú elfogódottságát, és félt, hogy sehogyan sem akar kikerekedni a történet, folytonos közbekérdezésekkel próbálta belőle kicsalogatni a történetet.

– Mi okból küldötte oda kenteket a nemes Gali István házához?

Szüts mintha meglepődött volna a kérdésen, mert ugyan miért is küldte volna oda őket a város bírása másért, mint ami miatt összegyűltek itt annyian, így kissé csodálkozva válaszolt, megismételve a kérdésében elhangzottakat:

– Azon okból kifolyólag, kérném szépen, vagyis hát semmi más okból sem, mint hogy kiszabadítanánk onnan Veress Rebeka nagyszalontai lakost, kit ottan fogva tart Gali István.

Az ügyész nem zavartatta magát a Szüts szavaiból áradó méltatlankodás hallatán:

– Hogyan történt az a kiszabadítás?

Erre már felderült az arca a tanúnak, hiszen éppen ezt akarta volna elmondani, ha az ügyész úr nem okoskodik bele beszédjébe, így cirkalmasan hosszú beszámolóba kezdett, még talán körül is nézett a teremben, mert érezte, hogy most aztán mindenki rá figyel:

– Elsőnek csak felszólítottuk nemes Gali Istvánt, hogy adja ki nevezett személyt, de Gali István a kamaraajtót lakatra vetvén, minket Veress Rebékához, akarom mondani Rebekához, semmiképpen bé nem eresztett. Ezen az okon közölünk kettő, nevezetesen Janó János és Mészáros István – itt rámutatott a tanúk padján ülő társaira – visszament a bíróhoz, s a dolog mibenlétét tudtára adván, Bajó Mihály azt parancsolta, hogy az ajtót törjük bé, mely parancsolatot megértvén Gali István, az ármásokat bebocsátotta önként a kamarába, s úgy találtuk ott nevezett asszonyszemélyt, kit kiszabadítottunk.

Az ügyész, hogy pontosítsa a tanú túl bő lére eresztett vallomását, közbekérdezett:

– Meg volt-e kötözve Veress Rebeka, mikor kiszabadították?

– Akkor már, kérem, csak a kamarába volt elzárva, megkötözve nem láttuk, sem kezén, sem lábán béklyót nem találtunk.

Minthogy az ügyész kimondatta a tanúval, amit hallani kívánt, megköszönte a bírónak a lehetőséget:

– Köszönöm, bíró úr, nincs több kérdésem.

A bíró most az izgó-mozgó Bige ügyvédhez fordult, aki szemmel láthatólag alig várta, hogy rá is sor kerüljön.

– Megkérdem tisztelettel az ügyvéd urat, van-e kérdése a tanúhoz?

Az ügyvéd olyan közel ment a tanúhoz, hogy szinte összeért az orruk, mire a szerencsétlen, amúgy is zavarban lévő Szüts Mihály kénytelen volt hátrahőkölni, ami olybá tűnt a teremben ülők szemében, mintha félne az ügyvédtől, mintha csak valamiféle takargatnivalója volna becsületes ármás létére.

– Ha nem volt béklyó a felperesnek sem kezén, sem lábán – nézett Bige az egyre jobban izzadó Szüts szemébe –, miből gondolták, hogy Veress Rebeka ott fogva vagyon, és nem önszántából tartózkodik a vádlott, nemes Gali István házában?

– Nem gondoltunk mi, kérem, semmit is – dadogta a tanú –, nem dolgozunk nekünk a gondolkodás, mink csak Nagyszalonta bírójának, nevezett Bajó Mihály úrnak a parancsát teljesítettük, letett eskünknek értelmében.

– Hát azt látom, kérem, hogy nem dolgoz a gondolkodás – mormogta az orra alatt egy gúnyos mosoly közepette Bige, de azért úgy, hogy mindenki hallja a teremben, majd a bíró felé fordult. – Köszönöm, bíró úr, nincs egyéb kérdésem a tanúhoz.

– Most szólitom Nagyszalonta város választott bíróját, nemes Bajó Mihályt.

Bajó becsületes, kerek képű ember volt, azoknak a kálvinista hiten lévő hajdúnemeseknek a kései leszármazottja, kik valamilyen úton-módon megőrizhették hajdúnemességüket, mire oly büszkék voltak generációkon át, és kik becsülettel örködték a közösség békéje felett. Először az ügyész kérdezhetette őt is arról, hogy pontosan miért is küldte az ármásokat Gali István házához azon a nevezett napon, bár már akkor sem tudtam felfogni, mi értelme volt újra elmondani mindazt, amit már tudtunk, hacsak nem Szüts Mihály szavainak hitelesítését szolgáltatta a Bajó tanúként való állítása.

– Mélyen tisztelt esküdtszék, azon a nevezett napon, úgy délután tájékán, ha jól vélekszem, mert túl voltam akkor már az ebéden. Igen, kérem, fokhagymamártás volt föltálalva főtt kappanhússal, de lehet, hogy nem is kappan volt, hanem valami öreg tyúk, de az bizonyos, hogy kicsit rágós volt az én elgyöngült fogaimnak, így a nehéz emésztésre készülvén meg a nagy melegre való tekintettel is árnyékba húzódva éppen elszunnyadtam kicsinység, amikor érkezett nagy dérrrel-dúrral nevezetes Ersók Vasvári Jánosné, ki gyáraki lakos, és a sértett Veress Rebeka leánya. Igen fel volt dűlva, még tán jajgatott is ott nekem, hogy asszony anyját otthon nem találta, mert nemes Gali István ötöt már harmad-

napja házában fogva tartja. Akkor én, kérem, utasítottam az ármásokat, hogy keressék fel ezt a Galit, aztán, kérem, visszadőltem, hogy a félbeszakított alvásomat bevégezzem a nagy melegre meg a nehéz emésztésemre való tekintettel. Így volt, én, kérem, más egyebet nem tudok hozzáfűzni.

Az ügyész meg az ügyvéd sokatmondóan egymásra néztek, amiben benne volt a megvetéssel vegyes csodálkozás, hogy mit várhatnak a többi szalontai lakostól, ha ilyen a város első embere, majd szinte egyszerre fordultak a bíró felé:

– Köszönjük, bíró úr, nincs kérdésünk a tanúhoz.

Papp-Zakor Ilka

A néni

Bal kezét a táskájára tapasztva szaporázta. Szinte loholt, már azt hittem, üldözik. Óvatosan kitárt karokkal siettem elé, úgy terveztem, hogy megölelem és mondok neki valami biztatót, de még mielőtt megszólalhattam volna, kabátujjon ragadott. Most már ketten vágtattunk, igaz, én csak muszájból. Egy elhagyatott kis utcában aztán berángatott egy kapualjba.

– Ezzel most mit csináljak szerinted? – kérdezte, szélesre nyitott oldaltáskáját az orrom alá dugva. A kéesszürke fordítottbőrön nyirkos foltokat hagytak az ujjai. – A nénitől kaptam. De hát basszus, én aláírtam, hogy nem fogadok el tőle semmit.

A néni fokozatosan szoktatta Julit az önkéntességi szerződés megszűnéséhez. Először csak házi kompótokat ajándékozott neki, aztán bolti nyalánkságokkal lepte meg, de legújabbán már csúf kis dísz tárgyakat, nippeket, csipketerítőket, senkinek sem kellő brossokat és medálokat is hazaadott vele. Juli minden alkalommal megpróbált ellenállni, de nem járt sikerrel, mert soha életében semmire nem tudott nemet mondani. Most térdből rugózott, mint mindig, valahányszor toporzékolni lett volna kedve, és segélykérően nézett rám.

– Mégis minek? – kérdeztem. Tényleg nem jutott semmi jobb az eszembe.

– Hogy megvédjem az igazságot. Az igazságot. Esküszöm, nem értem. Honnan tudnám pont én, hogy mi az igazság?

– Szóval visszaadod neki, ugye? – Ezen a ponton még mindent meg lehetett volna javítani. Szerintem időnként az a legjobb, ha az ember szőnyeg alá söpör, felejt, megtanul úgy tenni, mintha mi sem történt volna. De Juli sajnos ehhez sem értett. Kimeresztette a szemét, megrökönyödést tettetve körbenézett.

– El tudod képzelni, hogy megbántanám? Megszakadna a szíve.

Az eredetileg tervezett mozizást ilyen körülmények között persze elfelejthettük. Hazamentünk, Juli hanyatt vágódott a közös kanapén és a plafont bámulta, én próbáltam felvidítani, ehhez viszont nekem nem volt tehetségem, hiába viccelődtem, főztem neki teát, igyekeztem másra terelni a figyelmét. Végül mellé ültem, a haját simogattam, beszélgetni próbáltam, hátha az segít. Egy ideig tűrte, aztán felpattant és elvonult, állítólag aludni, én pedig megittam a dohányzóasztalon hagyott kihűlt teát.

Minden jel szerint beigazolódott régi félelmem, hogy a néni kikezdi kettőnk kapcsolatát, ezt a fura valamit, ami egyszerre volt barátság, szimbiózis, cimboraság, cinkosság, és teljesen szokványos, kisebb-nagyobb összezőrdülésekben dúskáló lakótársi viszony.

Aznap éjjel nem tudtam elaludni. A történeteken kattogtam. Próbáltam elképzelni, hogyan fogja a pisztoly jelenléte megváltoztatni Julit. Attól tartottam, hogy az ajándékba kapott lőfegyver kötelez: hogy báránóm hamarosan vitába keveredik valakivel, dühbe gurul, és lepufantja az illetőt (talán pont engem – hiszen, mint mondtam, gyakran összekoccantunk), majd pedig elmegy csatázni valahová. Láttam magam előtt terepszínű arccal, egyenruhában kúszni távoli országok aljnövényzetében, és tudtam, ez a fajta izgalom inspirálóan fog hatni rá. Aztán elképzeltem, hogy mégsem csinál semmit, minden erejét megfeszítve nap nap után igyekszik felejteni, hogy végül békében leélt, unalmas élete alkonyán továbbadja a pisztolyt egy következő gyanútlan áldozatnak. Ezt szintén el lehetett képzelni.

Őszintén szólva azonban sértettség is volt bennem, hiszen ezt a pisztolyt kettőnk közül talán mégiscsak én érdemeltem meg jobban. Szociális munkásnak tanultam, szabadidőmben tüntetésekre jártam. Volt érzékem a fontos dolgokhoz, bizonyos értelemben harcoltam is értük. Juli mindezt csupán távolról tisztelte. Életében egy napot sem önkénteskedett, mielőtt megkeresték egy művészeti projekt ügyében. A CV alapján találtak rá, amit otffelejtett egy állasközvetítő honlapon. Csak az interjún derült ki, mit várnak tőle, ő pedig elvállalta. Hiszen az öreglátogatás szép, lélekemelő feladat, még akkor is, ha ingyen csinálja az ember. Említettem már, képtelen bármire nemet mondani.

A következő hetünk csapnivaló volt. Kerültük egymás társaságát, kerülgettük egymást a lakásban. Aztán ismét eljött a szerda, Juli nénijének a napja. Juli elment, és néhány óra múlva elégedetten jelent meg újra az ajtóban.

– Azt mondta, nem is kell tudnom!

Szinte megkérdeztem, hogy micsodát, de az utolsó pillanatban szerencsére kapcsoltam. Ennyit feleltem:

– Ó. Hát ez végül is jó hír.

– Azt mondta, ne aggódjam túl. Nem muszáj mindig mindent értenünk.

És ettől, meglepő módon, hirtelen oldottabbá vált a hangulat. Erőnk lett szem elől téveszteni a zavaró dolgokat, vagyis hát a pisztolyt, annak ellenére, hogy az állandóan velünk volt, általában valami jól látható

helyen. Ha kiment a lakásból, Juli a táskája oldalzsebébe dugta, és folyton markolászta, dagasztotta, matatta. Otthon a dohányzóasztalkán tartotta, és tikkje lett, hogy ujját a sátorvas gyűrűjébe állítva pörgeesse az üveglapon. A pisztoly szerencsét hozott a gazdájára: ha társasjátékozunk, Juli pörgetés közben rendszeresen tizenkettőket dobott.

Ebben az időben vigyáztunk, hogyan fogalmazunk, nehogy akaratunkon kívül hazudjunk. („Ezer – vagy legalábbis két – éve nem láttalak!” – ugrottunk például régi ismerősök nyakába.) Szokatlanul hangzik, de ha belejött az ember, gyerekjáték volt így beszélni, egy ideig tényleg élveztük is. Később, nagyjából azonos időben mindketten ráeszméltunk nevetségességünkre, és felhagytunk a bohóckodással. Attól fogva újból feszültebb lett otthon a légkör.

Egyre jobban idegesítettek Juli tikkjei. Nem indult el otthonról, míg legalább kétszer nem ellenőrizte, hogy a pisztoly a táskájában van. Útközben megállás nélkül macerálta – a bőr az oldalzseben ekkorra kifakult a fegyver körvonalában. Titokban elő-előhalászta, és bő kabát- vagy blúzujjába rejtve matatta tovább. Az állatkertben szinte a pingvinek kifutójára ejtette, az utolsó pillanatban kaptam el a kezét. Megdöbbszent saját magán, menekülőre fogta, de a lámák előtt, ahol végül leparkolt, már újra a táska zsebébe fogta, mintha fenyegetőzne. A lámák megszeppenten vigyorogtak rá.

A moziban viszont a sötétet kihasználva kattogtatni és csikorogva tekerni kezdett valamit a csövön. Addig tekergette, míg a mögöttünk ülő főszer rá nem szólt. Akkor zavarában eljettette a pisztolyt.

Igyekeztem nem mutatni, mennyire dühít, de sejtettem, hogy magától is rájött.

– Szóval megvéded az igazságot. Biztos vagy benne egyáltalán, hogy létezik? – szegeztem neki egyszer a kérdést.

Vállat vont, mintegy magának, majd, kitalálva, min gondolkodom, elfordultában még hozzátette: – Ne félj, pontosan fogom tudni, mikor.

Mindennek ellenére én álltam hozzá legközelebb, szóval ekkorra már majdnem biztosra vettem, hogy én leszek az első áldozata. Bátor-talanul fontolgatni kezdtem a kiköltözést. Nézegettem a bérbe vehető lakásokat, elterveztem, hogy fogok bennük élni, szoktattam magam az egyedüllét gondolatához, aztán az utolsó percben mindig visszaléptem. Egyelőre nem tudtam elképzelni Juli nélkül az otthonom.

Talán nem is tud lőni, érveltem magamban ilyenkor. Nem kizárt, hogy, fogalmazunk így, lövése sincs a pisztolyhasználatról. Mert mégis honnan lenne?

De persze tudtam a választ.

Elképzeltem a nénit, amint tolószékében, a nappaliban oktatja Julit. Láttam magam előtt a falon a golyónyomokat, a besötétült szentfestményeket, családi fényképeket ért találatokat, az üvegszilánkok robbanását, a néni reszkető kezét, lakótársam homlokán a koncentrálistól gyűrődő ráncokat. Néztam az arcára képzelt elszántságot, és arra gondoltam, ha ilyen lett, akkor gyakorlatilag már elvesztettem.

Másfelől valahányszor hazaértem az egyetemről, mindig kitakarított lakás és meleg vacsora várt. Juli mostanában fedezte fel magában a mesterszakácsot, receptes honlapokat bújt. Az asztalon salátástálak sorakoztak, a tűzhelyen leves és illatos mártás rotyogott, a sütőben, ami korábban legfeljebb fagyasztott pizzát látott, most hús sült. Juli a háziasságba menekült a rá váró borzalmas feladat elől, és megtanulta az anyja módszere szerint készíteni a rakottkrumplit. Ez komoly érv volt számomra a maradás mellett.

Szóval minél rosszabb volt minden, annál jobb kezdett lenni.

Leporoltuk egy régi, érzélgős szokásunkat, és újra így köszöntünk el egymástól esténként:

- Aludj, mint a tej.
- Aludj, mint a villamos.
- Aludj, mint alagút végén a fény.
- Aludj, mint az aligátor.
- Aludj, mint az alamuszik.

Satöbbi. Mindennap valami mást találtunk ki.

Aztán egy szerdán Juli döbbenetesen került haza a nénitől.

– Ezt nem hiszem el – mondta. A pisztolyt mostanában már olyan nemtörődöm mozdulattal dobta a kanapéra, mint más a táskáját vagy a kabátját. – A projekt nem volt sikeres. Kihátrálnak a szerződés mögül.

Magamhoz öleltem. Reszketett a dühtől, de hajlandó volt a fejét a vállamra hajtani.

– Mi lesz most a nénivel? – suttogetta, és én hirtelen megértettem, hogy az, amit szabadulásnak hittem, voltaképpen még szigorúbb rabságot jelent. Ezután nem hetente, hanem kétnaponta járt az öregasszonyhoz. Azért csak ilyen ritkán, mert sikerült a szomszédokkal megegyeznie, ők is beszálltak az etetésbe.

– Nem velük kéne kezdened? – kérdeztem egyszer. Juli felkapta a fejét.

– A szomszédokkal? Már miért?

– A szervezőkkel. A projekt kitalálóival. Azokkal, akik szerződést szegtek és visszaéltek a bizalmatokkal.

Sokaig nézett rám megütközve, aztán vállon veregetett (ez a veregetés új szokása volt, nemrég szedte fel valahonnan):

– Látod, ezért szeretlek. Mert így gondolkodol – de a hangjában nem volt egy cseppnyi szeretet sem.

A kedélyállapota ekkoriban borzasztóan hullámozott. Önkéntes munka után néha kifacsarva került haza, semmihez nem volt már ereje, máskor lelkesnek láttam, szökdécselve közlekedett a lakásban, egyszerre három dologba is belefogott. Közös programot viszont alig szerveztünk.

Egyik napon, amikor mégis együtt metróztunk valahová, a szemközt leülni készülő pasasra intett a tekintetével, és a fülembe súgta:

– Kopjunk le. Kopjunk le a picsába.

A pasason géppel összekaszabolt farmer és lila póló volt, fülében fülhallgató, haja őszesbe hajlott, azt hittem volna, Juli egy régi csávója, de hát ő a vele egykorúakat szereti. Imbolyogva követtem a metró csuklója felé. Szerencséje volt, csuklyás blézert viselt, abban elbújhatott. Bár a pasast amúgy sem izgatta, ki jön-megy körülötte.

A csukló után, már a másik kocsiban Juli megállt, a kapaszkodórudat markolva elem lépett, úgy kémlelte az ürgét. Eszembe jutott, hogy talán nem őt kerüli, engem szégyell előtte. Erre akár oka is lehetett, ki tudja.

– A projektmenedzser – súgta a fülembe Juli. – Hogy esne a metró alá.

A következő napon viszont elhívott magával a nénihez. A meghívásnak örültem, mert reméltem, az ismerkedés után könnyebben lebeszélem Julit a további önkéntességről. És kíváncsi is voltam, bár eléggé félttem, ha arra gondoltam, hogy lövöldözni látom majd.

– Aludj, mint az alhadnagy – búcsúzott tőlem aznap este.

– Miért pont alhadnagy?

– Tudtam, hogy el kell majd rontanod. Azért, mert jól hangzik, azért.

Napfényes tavaszi délután volt, amikor megérkeztünk. A bérházban, ahol a néni lakott, fanyar, langyos szag fogadott, és messziről visszhangzó, hangos, izgatott beszéd. Mivel értek ehhez, rögtön megfigyeltem, hogy a folyosók nincsenek akadálymentesítve – ami egyébként nem jelentett számunkra gondot: a néni egy földszinti lakásban élt, és rég nem járt ki.

Beléptünk, és rögvest az apró konyhába jutottunk. Meglepett, milyen példás rend van.

– A takarító a hónap végéig jár – magyarázta Juli.

A konyha berendezése tökéletesen vezette a tekintetet. A falon, a jobb felső sarokban egy beázás sötétlett, középen, a fejünk fölött lámpa lógott, a beázással átlósan szemközt repedést fedeztem fel a sarokban. A felső

ablakkeret közepéről légypapír lógott alá, az ablakpárkány közepétől a bal sarokig apróska poharak vagy vázácskák mutatták az utat. Innen valamiféle kábel húzódott végig, majd tűnt el a hűtő mögött. A hűtő és az ablak között állt még egy asztal is, rajta szabályos háromszögben egy kanál, egy villa és egy papagájfogó, mind ugyanazzal a sárgás kocsonyával bekenve – ezeket Juli rövid latolgatás után a konyhapulton álló vándlingba dobta. Egy konzervet, egy sárga porral teli dobozt és egy üres fémtálcát húzott ki a hűtő mélyéről, és nekiállt ebédet készíteni. Amikor felajánlottam, hogy segítek, lemondóan megrázta a fejét. A dzsekit, amiben érkezett, érkezéskor egy hokedlire dobta, táskája azonban továbbra is a vállán fityegett.

Aztán elindultunk, ő maga előtt tartva a tálcát, én üres kézzel, tapogatózva, mert a konyhát és a szobákat összekötő folyosón teljes sötétség honolt. A néni, szegény, nem szerette, ha a lakásban bármelyik ajtó nyitva maradt.

A folyosó két oldalán, a fal mentén polcok húzódtak, rajtuk, egy földig érő függöny mögött üvegeket tapintottam ki, vélhetőleg házi befőtteket, a folyosót belengő édes-fanyar szag forrásait. Valahányszor hozzájuk értem, megzördült az üvegek száját fedő celofán. Féltem, hogy leverek valamit, de izgatott is voltam egyúttal, mint akinek gyerekkori álma válik valóra – mivel gyerekként én is arról álmodtam, hogy lakásunkban, vagy esetleg valamelyik ismerősünknel, titkos folyosót találok. Kezdetben csodáltam Juli magabiztosságát, amellyel előttem vonult, de aztán elárulta pár elfojtott szitokszó, és a tálcán vitt edények vészjósló csörgése.

Az utolsó csörrenés jelezte, hogy a tálca pereme ajtóba ütközött. Juli könyökével lenyomta a kilincset.

A sötét után a félhomály egy pillanatig fényárnak hatott. A szoba két nagy ablakát gondos kezek elfüggönyözték. Közöttük, egy vízágyaszerű, kanapémagas valamin, amely a felfekvéseket megelőzendő szüntelenül hullámozott, ült betakargatott lábbal egy kísérlés, egy elhibázott kreáció, amelyről barátnőmon kívül mindenki lemondott: egy agyagnéni alig kivehető, szétomló arcvonásokkal, mongoloid, csiknyi szemekkel, alakatlan testén nejlonruhával és kötött mellénnyel, mellén színes üveggyöngyökből készült, majdnem tenyérnyi, flamingót mintázó brossal. Vállát kendő fedte, amelynek tündöklő, végtelen kéksége legyőzte a félhomályt, és amelyet műkasmírként véltem azonosítani. Csak álltam ott, és nem tudtam levenni a szemem a kéknek erről a természetfeletti árnyalatáról. Egy pillanatig elképzeltem, hogy bók örvén a néni értésére adom,

mennyire tetszik, ő pedig, mint földi javaiktól szabaduló öregek szokták, nagylelkűen rám tukmálja a kincset.

Az öregasszony ebből mit sem sejtve, párnáknak támaszkodva, felszegett állal, szomorúan pislogva vegetált. Testén lassú, de szívós erózió dolgozott, mintha belsejében forrás fakadt volna: bár a folyamat szabad szemmel észrevehetetlen maradt, az arcán látszottak a csuszamlás nyomai. A járomcsontok kiugró halmai az orcákban nem túl mély árkot szántva már az alsó állkapocshoz közelítettek. Szemöldökei a halántékok felé vándoroltak, orra a szájába csúszott.

– Ugyanez van lentebb is? – kérdeztem, amennyire csak tudtam, tárgyilagosan. Juli vállat vont, intett, hogy ne segítsek, majd a néni jobb karját a saját vállán átvetve megölelte és fentebb rángatta párnáin a bőhőmennyiség testet.

– Köszönöm, kincsem. – Erős, meglehetősen mély, katonás hangja volt, de csiknyi szemében öröm ült, hála és kegyelem.

Juli helyet foglalt a vízágy szélén, táskáját maga mellé igazította, gyengéden megsimította a puha vállat és a kart, a takarón fekvő, összenőtt ujjakban végződő kezeket, majd etetni kezdett.

– Ugye, finom? – érdeklődött néha, a becsukódó száját megtörölve. Aztán a kanál újra elindult a nyammogástól lágyan hullámzó arc felé, és a szürke ajkak közé hatolva ezüstös ívet képezett a néni arca és Juli keze között. Hídhöz hasonlított, azzal a különbséggel, hogy a víz, vagyis az agyagtestben buzgó forrás a lábánál, nem alatta volt található.

Az öregasszony hosszan majsolt az evőeszközt. Teste minden falatnál elégedetten morgott. Barátnőm meghatottan mosolygott, és kitaróan kanalizott.

Amikor pedig végzett, a néni így szólt hozzá:

– Haddlám, veletek mi a helyzet – és Juli serényen felkapcsolta a vízágy fejénél bókoló olvasólámpát. Előhúzta a pisztolyt, amitől én ösztönösen hátraléptem, mert tudtam, most következik a lecke, a mozgó célpontra való lövöldözés, hirtelen tehát minden értelmet nyert: hiszen emiatt kellett engem is meghívni. Mert Juli gyorsan halad a tanulmányaival, már nem elég neki a sok családi fotó és megszürcült festmény. A hátam a falnak simult, tenyeremmel kerestem a korábbi lövedékek nyomát. Bár nem találtam semmit, biztosan tudtam, hogy ott kell lenniük valahol.

Juli a nénihez fordult, fél kezével óvatosan letekerte válláról a végtelenkék sálát, visszaült az ágy szélére, és tenyerén, mint egy még vak kismacska, elragadtatott óvatossággal emelte a lámpafénybe a fegyvert.

– Azt a maszatos mindenségit – bólintott az öregasszony, és tömpe kezével már mutatta is: – Itt, itt, itt, itt egy nagy.

Barátnőm ekkor kicsit előregörnyedt, a fémre lehelt, és a sál egy darabját két ujja fogva nekilátott.

A néni mosolygott, bólogatott.

– Körkörösén, szívem, körkörösén – biztatta. – Úgy, úgy, gyöngéd, puha mozdulatokkal.

Demeter Arnold

Kufárok keblemre

Vedd ki a nyelvem
hirdesd meg mindenütt
adok mellé népdalokat
anyám lekvárjából két borkánnal
és egy régi kalapot
nagyapám hordta
s már az ő apja is hordta
járt háborúban
így drágábbnak mondhatod
itt mindennek erősebb a lelke
mint bárhol máshol
uram bocsá' hazudnom értelmetlen

Vigyél még valamit
ezer medve barátságából szőtt takarót
az erdők hangját
ebből ha elfogy jövőre
újra szerzünk
tudom hogy mennyire jó itt
sajnos fejünk felett az Isten
az nem eladó
de vigyetek helyette engem
s akkor majd árak nélkül
létezhetek tovább
örök garanciában

Kazsimér Soma

B. D.(-nek)

Révy Eszter magyar sátánistákkal
készített interjúkat.
A kötetborítón egy homályos, kék arc,
akár lehetne a szomszédom is.
Vagy talán mégsem,
más a mágiája,
ő a fény embere.

Maszekban tolja
itt a kurzusait.
Írnám a cége nevét is,
de nem jut eszembe.
Kirko Ezoterikus Szabadegyetem,
kimentem most, megnéztem,
ez áll az ajtaján.
Tisztánlító tanfolyamokban utazik.

A vécénknek közös a fala
a nappalijával, szarás közben
hallgatom a parapszichológiát.
Ürülök és telítődök.

De vissza a sötétebb arcokhoz,
B. D.-ről olvasom a könyvben,
hogyan 18 éves, gimnazista.
Vad motorosnak ismerik a környéken.

Révy Eszter nem érti,
miért lett sátánfiú.
Az ősi írásjelek babonázták
meg először, aztán jöttek
az obskúrusabb alakzatok is.
Kripták és véráldozatok,
ahogy a filmekben.

Vesztettül jól sztorizik B. D.,
ezt nagyon megkedvelem
benne az interjú végére.

Össze kéne ismertetni
ezzel a kirkós szomszédoddal,
van rúna-mágia tanfolyam is,
biztos tetszene neki.

B. D., ha olvasod ezt a verset: www.kirko.hu

Nagy Balázs Péter

Kávét főzök reggel, megissza

A lehetőségekhez mérten eleget éltem.

Ettem, ittam, basztam: klasszikus.

Persze nem készülök meghalni, de a következő nagy esemény az lesz.

Előtte egy teljes és tartalmas élet zárójelben.

Persze volt már, hogy meg akartam döglenni, például

a pultosom, bárhogy udvaroltam, nem velem ment hátra,

vagy amikor örültem szerettem örült lányokat, kiváltképp téged.

Hogy lett volna másképpen értelme, ha nem így?

A lehetőségekhez mérten hónapról hónapra eléldégéltem.

Jattolni mindig maradt elég pénzem, és ha mégsem, frappánsan
kimagyaráztam.

És ha ez sem, hát nem kötött annyira semmi szokás, hogy lopni kezdjek
például.

Csak az izgalom kedvéért, nem megélhetésből

loptam innen-onnan, és főleg azért, hogy megágyazzak egy-egy rasszista
poénnak.

A lehetőségekhez mérten elég komolytalan voltam, úgy éltem,

hogy én is, a barátaim is élcelődhessenek rajta.

És élveztem, mindig egy kicsit többet ráfizetve.

Hónapról hónapra, évről évre így.

Hogy voltak kalandjaim, mint a vándorló őseimnek,

hogy portyáztam és fosztogattam,

hogy önző módon eltartattam magam és nem foglalkoztam a
következmenyekkel,

hogy enni, inni és baszni járt belém a lélek,

hogy nincs refluxom mégsem,

hogy a májfunkcióm tiszta,

hogy úgymond nem rohadt még le a farkam,

hogy élek-élek-éldegélek és nyugdíjpénztári tag vagyok,

röhögve mesélem reggelente egy angyalnak.

Akinek kávét főzök, hogy megigya,

aki nem olyan szép, mint a pultosom,

kiváltképp nem olyan örült,

akivel az ágy szélén mirelit pizzát eszünk, mintha ennénk,

akivel az ágy szélén narancslevet iszunk, mintha innánk,
aki az ágy szélébe kapaszkodva könnyezik és liheg,
akiért nem akarok meghalni,
akiért élni sem érdemes,
akivel leélném azokat a jószerivel elviselhetetlen éveket,
mert szerintem megmentett mind magamtól, mind tőled,
akivel az ágyon ülve számolgatjuk a kamatos kamatot,
aki megszabja, hogy mennyit ihatok, mennyit ehetek és baszhatok
egy teljes és tartalmas élet reményében,
aki mellett lemondtam az álmaimról, tehát felnőttem, mint a boldog
ember,
és csak a reggelek és csak a nappalok és az esték,
amelyek a lehetőségekhez mérten kielégítőek.

MŰFORDÍTÁS

Octavian Soviany

Versek

Abban az álomban
szíveink
egyre kisebbé váltak,
aztán eltűntek.
Csak a pókhálók
maradtak.
És egy nő
egyedül egy állomáson
a távoli északon,
amint egy hegyet bámul.

Egyetlen éjszaka alatt
a világ összes gyümölcse
elveszítette ízét,
egyet kivéve.
De az
itt nem terem.
Itt csak gombák teremnek.
A homokórából meg
egy éjszaka alatt
eltűnt a homok.
Ajkaidnak
poshadt pezsgő
íze van.

Senki sem
tud körülírni
egy angyalt.
Ejh, túl földhözragadtak
képzelődéseink,
és azt hisszük,
elég, ha
szárnyakat
teszünk neki!

Soha nem fogod tudni,
mit és mennyit veszítettél.
A fákat, amiket nem ültettél,
a gyerekeket, akik nem születtek meg,
a könyveket, amiket csak félig
írtál meg,
halálodig kergetni
fognak,
talán azon is túl.
Soha nem fogod tudni,
hogyan a megfelelő szavakat
mondtad-e,
és hogy
nem volt-e
hiábavaló minden.

Teljes szívvel
és lélekkel
szeresd
a fegyelmet.
Gyűlöld felebarátod.
Ha tükörbe nézel,
tartsd be
a közösségi távolságtartás
előírásait.
Soha ne fújd ki az orrod
és ne köhögj.
Használj mindig
óvszert
maszturbáláskor.
Tartózkodj nőktől és barátoktól.
Jól sterilizált
háziállatokat vásárolj.
Ha beszélgetni akad kedved, jegyezd meg,
a falak soha nem mondanak ellent.
Ne valld be senkinek,
hogyan írn,
olvasni tudsz.
Ne bízz senkiben,
csak a rendőrségben.
A munka szabad állampolgárrá
tesz téged.
És mi a leghigiénikusabb
hamvasztást biztosítjuk számodra.

Király Zoltán fordításai

Dragan Bošković

Ha költő lennék

(A-mollban)

Ha költő lennék, ha egyáltalán lennék,
léggitáron kezdeném A-mollban,
például az *Angie*-t,
vagy az *Okos és olvasott embereket* (habár dúrban kezdődnek),
talán *Corner Soult* (szintén dúrban),
és ha Bess McNeill lennék, egyszerűen felszállnék egy hajóra.

Úgy tűnik, mindent félreértettem, mindent elvesztettem,
halálom hajója, szerelmem bizonyítéka sehogy sem akar partra érni,
és ezért nem alvad meg többé a vérem,
bánatos tekintetű a gondolatom, a gondolatom,
az ujjak nélküli érintésnek ujjbegyei vannak,
melyek a szakadt kesztyűkből kibújva hámló arcomat simogatják.

Így járom az utcát, A-mollban,
a testem eltűr, a testem szeret,
a testemnek lelkiismerete van, a testemnek van,
testem az igaz Istenhez imádkozik,
és miközben a város, a cigaretta,
a léggitárok, dobok és folyók ritmusában
a dal önmagát énekli,
a testem eljártssza,
a testem eljártssza minden kudarcomat.

Ujjbegyek

Nézd, nézd, ezt figyeld:

ujjaim hegyével,
mik életem rongyos kesztyűjéből bújnak elő,
Szűz Mária már olvassa e költészetet,
de adnom kell neki még egy éjszakát, meg egy reggelt,
nehogy úgy tűnjön, könnyedén megadta magát holmi rímnek,
ami öröktől fogva csak az övé, talán az enyém, vagyis a miénk.

Érte vagyok mindez, a kesztyű is, a nyoma, a rím,
és minden, ennél több és kevesebb,
és az a semmi feltételes ha-én-költő-lennék,
amiben folyvást meghalok minden másért,
kivéve annak lehetőségéért, hogy görcs legyek, idegrángás vagy látomás,
minden oly kicsi, jelentéktelen, félelmetesen fájdalmas,
mint ujjai Michelangelo Pietáján,
mint a keze, behajlított kisujja:

És az Anya meg a Fiú,
a Szűzanya és Isten,
és minden itt van, mit zseni és bolond láthat,
de a kéz, a kéz, nézzétek a kezet,
ezeket az ujjakat, ujjbegyeit, e sorokat olvassák, ezt a rímet,
a kezet, nézzétek a kezét, a felfelé hajló
görbe, bal kisujját.

Aleksander Urkom és fordítói műhelyének fordításai

Moa Hengren

Az anyós

Regényrészletek

Anya a Galärvarv-temetőben nyugszik. Oda tulajdonképpen lehetetlen bejutni, az emberek egy életen át állnak sorban egy-egy helyért, sikertelenül. De ő valahogy megúsza a sorban állást. Anya mindenkivel képes volt szót érteni, bárkit elbűvölt. Én a temetői emlékligetet javasoltam neki, ahol névtelenül nyugodhatnak majd a hamvai, ő azonban elhessegette az ötletet. Nem akarta, hogy idegenekkel zsúfolják össze, „az embernek legyen egy saját kis fülkéje”, mondta, pedig szerette a társaságot. Az egész a státuszról szólt, persze. Így most ott nyugodott a hőn áhított sírban a Galärvarv-temetőben, magas rangú tengerésztisztek és östermalmi meg djurgårdeni hírességek között. Egy általam választott egyszerű sírkő alatt. Furcsa módon ezt a döntést rám bízta. Talán a koporsó és a temetési zene megválasztása kielégítette a kontrolligényét.

Átsétáltam a vörös téglakád alatt. A temetőfal túloldalán ott van az a sárga ház, ahova oviba jártam a hatvanas években, habár időközben átalakították, valami más lett belőle. Soha nem szerettem az ovit, a sok gyereket, mindig hazavágytam anyához. Talán mert egykeként nem voltam társasághoz szokva. Valószínűleg ezért is éreztem magam olyan biztonságban Andreasszal, amikor én magam is anya lettem. Miután Janne eltűnt, ketten maradtunk. Csak mi ketten, és aztán Heidi, jóval később.

És ez így volt mindaddig, amíg meg nem jelent Josefin, és meg nem született Sam. Aztán minden megváltozott.

Anya sírja valahol középtájon van a temetőben.

Margareta „Maggie” Berg
Emléked örökre megőrizzuk

A felirat alatti rózsát Andreas rajzolta. Néha úgy gondolom, lehetett volna illusztrátor vagy akár építész is, nem csak egyszerű virágboltos. A tehetségével sokkal többre vihetett volna. De bizonyára mindenki ezt gondolja a saját gyerekeiről. Hogy lángelme, és hogy sokkal többre vihetett volna, ha akarja.

Hoztam a sírra egy kis cserepes rózsát, azt reméltem, hogy ez majd tovább tart, mint a múltkori levendula, az egyből elszáradt. Szívem szerint Andreastól vettem volna virágot, de azt persze nem lehetett. Úgyhogy útközben beugrottam a Bruun Virágoshoz a Karlavägenen. Nem volt olcsó multság, de tudtam, hogy anyám értékelné, ha a barátai látnák, hogy a sírját drága virág díszíti, amikor meglátogatják. Anyának számított az ilyesmi. Életében és holtában egyaránt.

Szinte megkönnyebbülés volt eljönni a temetőbe. Itt az ember nyugodtan kisírhatja magát. Gyászolhat. Ilyen értelemben anya halála épp jókor jött. Nem sokkal azután halt meg, hogy Andreas és Josefin megszakították velem a kapcsolatot. Persze nem úgy értem, hogy bármikor is jókor jött volna a halála. Tulajdonképpen rosszabbkor nem is történhetett volna: most nagyobb szükségem lett volna rá, mint valaha. De legalább nem kellett magyarázkodnom az ügyfeleim előtt, hogy miért vagyok ennyire letört. Természetes volt és érthető. Senki sem firtatta, miért veszek ki betegszabadságot, vagy miért mondom le az előadásaimat. Egyszerűen csak tudomásul vették, kedvesen és megértően. Mit gondolnának rólam, ha ismernék az igazi okaimat? Elítélnének? Rossz embernek tartanának? Vagy úgy vélnék, hogy nem gyászolom megfelelőképpen az anyámat?

Sok különös dolgot sirattam el az utóbbi időben. Például azt, hogy anya itt nyugszik, és nem apa mellett a Skogskyrkogårdenben. A Galärvarvet fontosabb volt neki, mint a férje oldalán nyugodni az öröklétben. Vajon Andreas szeretné-e, ha mellém temetnék? Valószínűleg nem. Nem mint-ha hinnék a halál utáni életben, de ez mégis ijesztő felismerés. [...]

Leguggoltam anya sírja mellé, és sután megsimogattam a sírkövet. Anyukám. Az ember igyekszik minden tőle telhetőt megtenni itt a földön, néha azonban mégis balul sülnek el a dolgok. Én azonban soha nem fordítottam hátat neki. Soha nem kértem arra, hogy tűnjön el az életemből. Bármit tett is. Bármennyire haragudtam is rá. Részese lehetett a mi életünknek, mi pedig Andreasszal részesei voltunk az ő életének. A kapcsolatunk néha pengeélen táncolt, de nem volt feltételekhez kötve.

Egy kicsit odébb a fűben egy varjú topogott élelmet keresve, és me-rev tekintettel rám bámult. Fél lábára sántított, és mintha kezdett volna derengeni neki, hogy hamarosan maga is ragadozók prédájává válik. Egy igazi vészmadár, intő jeleként mindannak, ami történt, és ami ezután csak még rosszabb lesz.

[...]

Az Utkiksbacken-domb tetejéről kőlépcső vezet le a vízparti szikláig. Százhatvanegy lépcsőfok. Minden reggel itt siettem le, amikor úszni mentem. Még télen is, habár akkor csak gyorsan átdörzsöltem a testemet a stégen, még gyorsabban merültem egyet, és már másztam is ki a létrán. Amikor már kicsit melegebb volt az idő, beúsztam a hajóforgalmat jelző piros bójáig. Ott felfeküdtem a vízre, lebegtem, akár egy emberi tutaj, és hallgattam a Mälaren-tó csobogását, amin átszűrődött az autópálya, az Essingeleden moraja. Mint két különböző korból származó hangszer, amelyek mégis összehangolódtak. Nyaranta pedig mellúszás-ban követtem a part vonalát az Ekensberg felé tartó sétány mentén.

Azt mondtam magamnak, hogy az úszás tart formában, bár ez feltehetően inkább a géneknek köszönhető. Anya hatvanévesnek nézett ki, amikor már hetven elmúlt, amit nem is mulasztott el megemlíteni, valahányszor csak alkalma nyílt rá. Végül azonban mégis utolérte az öregedés, és jönni kezdtek a bajok, génektől és testmozgástól függetlenül. Nálam ez rögtön ötven után kezdődött, a menopauza meghozta a változást. A nadrág egy kicsit szűkebb lett. Az áll alatti redők, amik azelőtt épp csak sejtethők voltak, markáns ráncokká váltak. A megereszkedett bőrt már nem volt olyan könnyű elrejtteni. Egyre drágább bőrápoló termékeket vásároltam, amik egyre hatástalanabbnak bizonyultak.

Anyámat ez kiskoromtól fogva foglalkoztatta. Képtelen volt elviselni az öregedés gondolatát, és többször is kijelentette, hogy öngyilkos lesz, még mielőtt betöltené az ötvenet. Apa tiltakozott, úgy vélte, nem helyénvaló ilyesmit mondani a saját gyerekünknél, de anya nem hallgatott rá, azzal hessegette el, hogy az még úgyis sokára lesz. Én azonban sokáig rettegtem attól, hogy egyszer majd ott találom holtan, egészen addig, amíg elég idős nem lettem ahhoz, hogy rájöjjelek, az öngyilkossággal való fenyegetőzés mindössze hiú fecsegés, és nem jelent valós veszélyt. Ahogy teltek az évek, egyre jobban kitolódott az a határvonal, amikor már nem érdemes tovább élni. Mindaddig, amíg valóban elkezdett öregedni, és a rák döntött helyette. Egy rosszindulatú daganat, amely lassan, észrevétlenül nőtt benne, míg végül elkezdett fénysebességgel terjedni, és mindent megmérgezett.

Hihetetlenül rémisztő a felismerés, hogy az ember úgy jön-megy a világban, hogy a testében ott ketyeg egy bomba, amiről még csak nem is tud, akár egy alvó terroristasejt, ami aztán egyszer csak parancsot kap a támadásra, és felrobbant. És ez nemcsak a rákra vonatkozik, hanem

emberekre és eseményekre is. Olyan döntésekre és választásokra, amelyek az adott pillanatban jelentéktelen kis semmiségnek tűnnek, de később súlyos következményekkel járnak.

Mint amikor Stina, Janne és később Josefin belépett az életembe. Persze akkor még nem tudtam, hogy a velük való találkozás hova vezet majd. Még jóval később is nehéz volt megérteni, hogy mi volt a kezdet és mi volt a vég, mert nem valami nagy és egyszeri esemény volt az, ami felrobbantotta az utolsó bombát. Inkább olyan volt, mint egy kusza gombolyag ezernyi lógó szálal.

Eleinte megpróbáltam beszélni arról, ami Andreasszal történt, hogy vigaszra lelek. Hamarosan azonban rájöttem, hogy csak belebonyolódom a hazugságokba, mert a teljes igazságot nem mondhattam el. Féltem, mit gondolnak majd rólam, féltem, hogy elítélnék. Mint azon az első nyáron anyám halála után, amikor Ingela, aki az évek során számos munkát szervezett le nekem, és többé-kevésbé a barátomnak nevezhettem, megkérdezte, hogy vajon a szokásokhoz híven most is a családdal ünnepelek-e Szent Ivánkor Väster Skäggában. Hazudtam, azt mondtam, hogy Andreas és Josefin külföldre utaznak, és még nem döntöttem el, mit csinálok. Ingela erre meghívott a Norrtälje melletti vidéki házába, én pedig elfogadtam a meghívást, anélkül, hogy belegondoltam volna, milyen nehéz lesz fenntartani a látszatot egy teljes hétvégén át. Ingela az a fajta ember, akinek az ajtaja mindenki előtt tárva-nyitva áll. Karácsonyeste mindig ott ül egy vendég az asztalánál, annak ellenére, hogy ő gondoskodik a négy gyerekről és a demens anyjáról. Valószínűleg csak idő kérdése, mikor omlik össze a kedvessége súlya alatt. Ha volt valaki, akinek elmondhattam a gondomat, az ő volt, Ingela.

Egyik nap a langyos nyári esőben elindultunk sétálni és virágot szedni. Ott baktattam mellette a murvás úton a kölcsön-gumicsizmában, és arról beszélgettünk, hogy milyen az, amikor az embernek már nem élnek a szülei. Bizonyos értelemben Ingela helyzete hasonlított az enyémhez, noha az ő anyja fizikailag még életben volt. Miközben gyalogoltunk, én saját magammal alkudoztam. El akartam mondani neki, mi bánt valójában. Csakhogy ő felháborodott volna, hogy miféle fiú Andreas, miféle meny Josefin, és miféle barátok Stina és Björn, akik a gyászom közepette magamra hagytak, pedig egyáltalán nem utaztak külföldre, sőt, nagyon is közel voltak, alig negyven kilométerre Stockholmtól. Kegyetlennek tartaná őket, utána pedig elkezdene olyan dolgokat firtatni, amikre még nehezebb válaszolni. Főleg úgy, hogy én magam sem sokat értettem az egészből. Ingela talán megkérdőjelezné a reakcióimat, én pedig nem

tudnám elviselni ezt a fajta kritikát vagy egy újabb elutasítást. Én csak megértésre és vigaszra vágytam. Így végül csak az anyám miatti gyásztól beszéltem.

Mégis sikerült kilyukadni az unokáknál.

– De nem vagy egyedül, Åsa – mondta Ingela –, ott van neked Andreast és a kisunokád. Micsoda boldogság! Ez az igazi élet!

Persze egyetértettem vele. Az unokám születése volt életem második legboldogabb pillanata a saját gyerekem születése után. Baktattunk az úton, harangvirágot és turbolyát szedtünk, és én a csodálatos nagymama-létről áradoztam. Minden héten egyszer én megyek el az oviba Samért, akit Bogyónak becézek, pont úgy, mint Andreast kiskorában. Bogyó óvónői nagyon kedvesek, és az oviban mindenki ismer. A gyerek meg mindig úgy örül nekem, hogy kifut elém, amikor megjövök, és felkérdezkedik az ölembe. Aztán hazamegyünk, lekváros gofrit sütünk, és megnézzük együtt valamelyik Alfons-filmet. Fantasztikus érzés újra átélni ezeket a régi, jó gyerekfilmeket, amiket annak idején Andreasszal együtt láttunk. Jó dolog nagymamának lenni, megéri erre várni, ezt biztos állíthatom, mondtam Ingelának.

– Milyen szerencsés a fiad meg a családja, hogy itt vagy nekik te – mosolygott Ingela –, és te is milyen szerencsés vagy, hogy itt vannak neked ők. Gondolj csak bele, milyen magányos lenne az élet nélkülük.

Bólintottam és nagyot nyeltem. Igen, nagyon szerencsés vagyok. Mert egyébként szörnyen magányos volnék. Ingela felnézett az égre, és elmosolyodott. A felhőtakaró oszladozni kezdett, úgy nézett ki, hamarosan kiderül. Épp időben a Szent Iván-éji tánchoz.

Pap Vera-Ágnes fordítása

Daniel Bănulescu

Minden idők legjobb regénye

(Részlet)

Néhány éve Nicolae Ceaușescu a földkerekség legdicsejtettebb élő férfiúja.

Mindez az 1971. június 1. és 15. közötti időszakban kezdődött, amikor ellátogatott a Kínai Népköztársaságba, majd a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságba, és ott a döbbenettől sóbálvánnyá váltan állapította meg, hogy mennyire fegyelmezettek és a kommunizmushoz igazodva mennyire szoros egységben vonulnak ezek a népek, miközben odahaza az ő románjai ugyan szintén a kommunizmus felé tartanak, de a lehető legnagyobb rendezetlenségben.

Az említett látogatások során a kínaiak és a koreaiak milliói sorakoztak fel lelkesen a tribünök előtt, ahonnan szónoklatok hangzottak el feléjük, aztán óriási betűket alkotva saját testükből a kommunizmust életető jelszavakat raktak ki, majd ugyanígy, ritmikus mozgásukkal gyármaketteket rajzoltak ki a levegőbe, mintha azok a földből nőttek volna ki. Ezzel szemben otthon a románok olyan szétszórtan jelenítettek meg bármi ilyent, hogy a tribün magasából össze lehetett téveszteni őket néhány ironikus léggel, amelyek valami halmokon unatkoznak.

A kínaiak és a koreaiak hön szerették a munkát. A románok azt sem tudták, hogyan gúnyolják ki még jobban.

A román népnek talán nincs is jellemzőbb tulajdonsága, mint a vidám óvakodás a munkától.

Ceaușescu tanulmányozta mindezt, és meggyőződött dolgokról.

Az ázsiai és nyugat-európai népek folklórja a munka tekintetében belesűríthető ebbe a verses képletbe:

Dolgozz szorgosan, ne hibázz,
S meglesz minden, amit kívánsz.

A balkáni népeknek a munkára vonatkozó gondolatmenetében már változás mutatkozik, de ezzel még nem int végső búcsút a normalitásnak:

Aki szorgosan dolgozik, mindene megvan.
Aki lusta és henyél, ugyanannyja van.

Csak a románok voltak le ilyen döbbenetes következtetést:

Aki szorgosan dolgozik,
hülye – vagy nem gondolkodik.

Hogyan tudna bárki meggyőzni egy ilyen népet, hogy életét a munkának szentelje?

Senki, sehogyan. De ha valaki mindenáron ezt akarná elérni, legalább olyan erővel kellene rendelkeznie, mint egy vallásnak.

A nemzeti vallást, a keresztény ortodox hitet nem használhatná ehhez segítségként. Az ortodox hívek általában arra vágnak, hogy visszavonuljanak a hegyekbe, koplaljanak és imádkozzanak.

„Szemlélődők” csupán.

Vagyis az az ideáljuk, hogy csupán szemléljék azokat, akik dolgoznak, és lelkük mélyén kiröhögjék őket.

Ezek az ortodoxok azok közé tartoznak, akik leginkább elrontják az ő népet, ezért ahányszor csak alkalma adódik, ő is beléjük rúg, és lerombolja még egy templomocskájukat.

Az anyjuk templomocskájába bele!

Neki kell kitalálnia egy vallást, meglepve a románokat ezzel, a saját érdekükben és javukra egy olyan hit követőivé téve őket, amely becsüli a szorgalmat.

Ha az új vallás középpontjába ugyancsak a kommunizmust helyezné, az már egyáltalán nem egy új hit volna, és az ő románjai nem hagynák megtéveszteni magukat.

1971 júliusában, egyetlen éjszaka alatt, Nicolae Ceaușescu megírja a *Júliusi téziseket*, vállalva azt az irdatlan áldozatot, hogy látszólag felhagy a szerénységgel, és elindítja azt a kultuszt, amelyben ő maga lesz népének az Isten.

Az új vallás egyszerű: a románok Istene ő, Nicolae Ceaușescu. Papjai a Román Kommunista Párt aktivistái. Az egyszerű hívek Románia lakói. A templomok mindazok a helyek, ahol Nicolae Ceaușescut imádni lehet. Az imádat egyik legkíváncsabb módja a munka. Az új vallást nem hivatalosan „cseausizmusnak” nevezik.

A *Júliusi tézisek* értelme ez: Romániában minden szellemi tett alapján az ő, Nicolae Ceaușescu elgondolásának kell állnia.

„Teljes szabadságotok van, hogy úgy tegyetek, ahogy én akarom”, mondja mosolyogva a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Végrehajtó Testületének ülése szünetében, amelynek résztvevői elfogadják a *Júliusi téziseit*, az elnevezés közkeletű kifejezéssé válik országszerte,

és a románok elismerően szidják a szerzőt, mint a bokrot, hiszen egyértelmű, hogy okos.

1974 márciusában Nicolae Ceaușescu leteszi a hivatali esküt a szocialista Románia első államelnökeként, de közben jogart tart kezében, és válszalagot visel, hogy senki ne gondolja: amiért elnökké változott, lemond arról, hogy Isten legyen továbbra is.

Ebből ered aztán minden keserűsége. Az általa létrehozott vallás ugyanis működik, de a várthoz képest ellenkező eredménnyel. Az egész ország azt érti belőle, hogy nem munkát várnak el a néptől, hanem arra csábítják, hogy nyalja a vezér talpát.

Úgyhogy hirtelen senki nem tesz egyebet, mint reggeltől estig ajnározza őt.

Mind közül pedig a művészek a legvérmesebbek, és közülük is a legveszélyesebbek a költők.

Előbb őt éneklik meg, aztán széleseben áthangolnak a feleségre, a gyermekekre, a rokonokra, bárkire, akiről úgy tűnik számukra, hogy a legfutóbb kapcsolata is akadt velük. Megéneklik a kutyáikat és a macskáikat. Még az agyonverselt tyúkok is snagovi palotája hátsó udvaráról nemzeti hírességekké válnak, és úgy bánnak velük gondozóik, mint valami herceggkisasszonyokkal.

Ha csak egy papírgalacsint is dob ki Nicolae Ceaușescu az autója lehúzott ablakán, mielőtt az földet ér, a költők már írnak róla egy ódát vagy egyéb dicsőítő szöveget.

Egy reggel, amint épp belép a Központi Bizottság épületébe, szembe találkozik Emilian Răulescu költővel, akit a szárnysegédei ezúttal nem távolítottak el útjából:

– Miért sírsz, te Emilian?

– Azért könnyezek, mert nem Scornicești-en láttam meg a napvilágot, Főtitkár Elvtárs!

Ceaușescu ereiben megfagy a vér. Scornicești az az apró település, ahol ő született. Ebbe még senki sem akaszkodott bele.

– És ugyan miért kellett volna ott születned, emberfia?

– Hát nem ott születnek a történelem legjelentősebb férfijai?!... Ha én is ott születtem volna, merne még bárki is kiállni ellenem?!

Mert ez az aktuális valóság: a talpnyalók között verre menő versengés dúl. A legelvetemültebb módokon igyekeznek kitűnni a többi közül a vezér szemében.

Egyikük, amúgy eléggé tisztességes kinézetű tollforgató, egy egész nyáron át hajthatatlanul énekli meg a majmát, pedig neki, Nicolae Ceau-

şescunak nyilvánvalóan nincs majma, nem is volt soha. Ahhoz, hogy le tudja állítani, elterjeszti a rémhírt, hogy az olvasók úgy értik, Elena Ceauşescu a majom – és a majomrajongó ekkor rémülten berekeszti ténykedését.

Egy mongoloid ábrázatú prózaíró Világ Zsenijének, Abszolút Igazságnak nevezi, és elhinti a társadalomban a borzongató találgatást, hogy vajon mikor is ítélik oda a vezérnek a Béke Nobel-díjat, ami az első lépés afelé, hogy elismerjék a Bolygó Elnökének.

Egy másiknak az az ötlete támad, hogy az ellenségeit énekelje meg. Ez mesteri húzásnak ígérkezik.

A szerző azt hangoztatja, hogy ha az ellenségeket jó fényben és szeretetre méltókként tünteti fel, akkor legyőzőjük, Nicolae Ceauşescu Elvtárs úgy fog ragyogni, mint a Nap, és olyan imádat részese lesz, amilyennel még soha senkit nem öveztek. Az elmélet túlságosan újnak bizonyult azokban az időkben, az ötletgazdának egy ideig börtönben kellett csiszolgatnia azt, de ismertsége még így is jókora féltékenységhullámokat keltett.

Azoknak egyike, akik gyakran élre törnek a hódolatháborúban, és aki miatt a többiek kutyául szenvednek, épp az említett költő, Emilian Răulescu.

Éles elméjű, tehetséges, jellemtelen ember, óriási energia mozgatja, nagyon magas és döbbenetesen kövér.

Egy ideje visszavonult a társadalomból házába, amely egy csendes, kis utcában áll Bukarest központjában, és megesküdött, hogy mindaddig a külvilágtól elszakadva marad, amíg ki nem gondol valamit, amelynek a megvalósítása kétségtelenül lehengerelne minden egyéb, Nicolae Ceauşescu istenítésére irányuló törekvést.

Csak éjszakánként jár ki, lábujjhegyen megközelít egy-egy kóbor kutyát a Cosmonautilor téren, és dörgő hangon szavalja az állatnak:

Országvezér, aki áll hadaknak élére,
S ki született a Nagy Egyesülés évében...

Egy év és három hónap várakozás után, ugyancsak egy éjszakán, Emilian Răulescu elméjében egy annyira új és merész gondolat világlik fel, hogy elsőre megriad tőle.

Tevékenységeinek célja az lesz, hogy olyan könyvet ír Nicolae Ceauşescu Elvtárs életéről és felfogásáról, amely be lesz illesztve örökre a Bibliába, Ézsaiás próféta könyve és Jeremiás próféta könyve közé.

A Răulescu által elképzelt, eljövendő Bibliában tehát ez a könyvek sorrendje: Zsoltárok, Példabeszédek, A prédikátor, Énekek éneke, Ézsaiás, Ceașescu, Jeremiás.

Azért, hogy könnyebben behatoljon mind az ortodox, mind a katolikus és protestáns Bibliába, a Ceașescu nevét viselő könyv a tervek szerint csak tizenkét fejezetből áll. Elvégre a Dániel prófétái sem terjedelmesebb.

Răulescu érzi, természetesen, hogy egy ilyen mű megalkotásához kötelezően szükséges egy egyházi kánon, és azt tökéletesen el kell sajátítani.

Miután ilyen áldásosan fejébe költözik páratlan ötlete, Emilian Răulescu nem vesztegeti az időt. Telefonál néhányat, találkozik pár magasabb rangú aktivistával, magánbeszélgetést folytat egy metropolitával, de anélkül, hogy bármit is megvalljon Őszentségének, inkább csak felméri a terepet.

1989. június 17-én Emilian Răulescu, mintha ágyúból érkezne, úgy robban be a Román Ortodox Egyház Pátriárkája, boldogságos és magaságos Teocristi, világi nevén Tîdărie Arpașu irodájába.

Ott a költő aztán három órán keresztül fon össze ügyesen két ellentétes meggyőzési módot. Egyrészt ajánozza Tocilărenii Vechi települést, azt a moldvai falucskát, ahol a boldogságos-magaságos világra nyitotta a szemét. Másrészt felhívja a tiszteleltre méltó atya figyelmét arra, hogy amit ő kér tőle, az Nicolae Ceașescu titkos kívánsága is, csakhogy szigorúan tilos számára, hogy erről bármikor is említést tegyen neki.

A pátriárka, aki nem is buta, nem is nyúlász, azt feleli Răulescunak, hogy kérései egy részének jóváhagyása fejében mentsen meg két templomot a lerombolástól.

Răulescu vállalja, hogy az Államfőnél közbenjár a két templom megmentése érdekében, de csak miután visszatér a laikus világba.

A találkozó végéig a költő pontról pontra eléri a pátriárkától majdnem mindannak a teljesülését, amit igényel.

Csupán egy bőrrönddel, egy iratoktól dagadó kezításkával és két csomag írópapírral felszerelve, Emilian Răulescu elindul másnap a hegyvidék felé, és éjfél tájt bekopog a Faharang kolostor tölgykapuján.

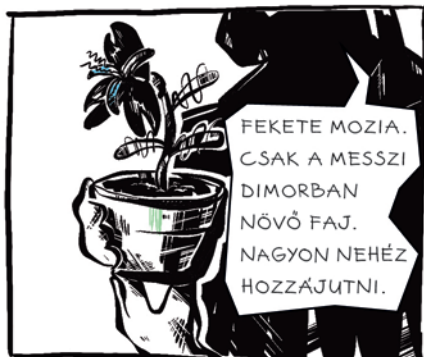
Szonda Szabolcs fordítása

NÖVÉNYEK HÖBÖRÖGNEK

1. RÉSZ

KÉSZÍTETTE:

HAJÓS-SZABÓ DÓRA

KÉSŐBB

...ÉS EZEK UTÁN AZT MONDJA, NEM KÉR BELŐLE!

HAJ NE, HAHHA!

MEGÉRKEZTÜNK,
TOPIN!

MIBEN SEGÍTHETE--

JÓNAPOOT,
A GARANCIÁT
SZERETNÉM
ÉRVÉNYESÍTENI!

...ERRE?

ESETLEG A CSERÉPRE
TUDNÉK ADNI.

TELJESKÖRŰ GARAN-
CIA VAN RÁ 5 HÉTIG,
KÉREM.

A SZERZŐDÉS 14. BE-
KEZDÉSÉNEK "P" PONT-
JA ALAPJÁN ÉLNEK A
GARANCIA JOGÁVAL.

TÉNYLEG
HIGGYEM EL,
HOGY MEG-
TÁMADTA
ÖNT?

HA CSAK ENNYI, KÉREM HÚZZON
INNEN, LÁTTAM MA MÁR ELEG
BOLONDOT.

KÉREM SZÉPEN TARTSA
BE A SZAVÁT!

SZÁNDÉKOS
RONGÁLÁSRA
NEM ADOK
GARANCIÁT.

NA IDEFIGYELJ JÓURAM! 1,5 ÉVET VÁRTAM
RÁ, IGEN DRÁGA VOLT. RÉGÓTA ÁBRÁNDÓ-
ZOK ARRÓL, HOGY MILYEN SZÉP NAGY LESZ
A GONDOSKODÁSOM, ÉS A POZITÍV KISU-
GÁRZÁSOM MIATT.

ERRE FEL LOC SOLÁSKOR MEG-
HARAPOTT A KIS SZÜTYOK.
IGEN, HIBÁZTAM, DE ÖNT IS
KÖTI A SZAVA.

ÚGYHOGY VAGY MEGADOD
A GARANCIÁT, VAGY KÉNY-
TELEN LESZEK KIÚTNI TÉ-
GED AZ UNIVERZUMBÓL!

HÉHÉHÉ, NYUSZUF!
NYUGALOM!!!

VEGYE MÁR VISSZA
BAKKER, URAM, NEM
LÁTJA, MILYEN IDEGES?

**MORR
MORR**

ERŐSEN TÚLZÁSBA
ESETT, DE NEKI
IS IGAZA VAN,
AHOGY ÖNNEK IS.

KRÁK, JÓ, EGY REGENERÁLÓ
ELIXÍRT TUDOK ADNI...

2 NAPONTA 1 CSEPP,
ÉS 2 HÉT ALATT ÚJ
HAJTÁSAI LESZNEK
A MOZIÁNAK.

KÖSZÖNJÜK SZÉPEN!

NE LÉGY ÁLLAT, NYUSZUF!

SAJNÁLATOSAN EGY KICSIT
IDEGÁLLAPOTBA JÖTTEM...

ÉS MOST MERRE MÉSZ?

TÖRPVÁROSBA. GYERE
VELEM, HA AKARSZ.

HÁÁÁT...

KAPSZ VEGÁN
TÖRPREPÁT.

JÓ LEGYEN, ÚGYIS
KIVÁNCSI VAGYOK
A VÁROSRA.

MINEK MÉSZ ODA? HOGY KERÜLTÉL
ILYEN MESSZIRE HAZULRÓL?

HOSSZÚ
SZTORI.
ELMESÉLEM,
DE AKKOR
ÚJUNK BE A
FOGADÓBA.

AZ ÚGY KEZDŐDÖTT, HOGY
A KIRÁLY ELKÜLDTE AZ ŐRSÉG
ELITJÉT - GUGOR, TOREK ÉS
ÉN - MEGKERESNI A LÁNYÁT.

A NYOMOK ÉEBNORIG
VEZETTEK. MEGTALÁLTUK,
DE MÁR ZOMBIKÉNT.

NAGYRÉSZT
SIKERREL
JÁRT.

SOKAIG MENEKÜLTÜNK,
DE HIÁBA. A TÖBBIEKET
ELKAPTA ÉS SZÉTTÉPTE.

ZOMBI? AZ MI?

NE TUDD MEG. ÉN SEM TUDOM.
A LÉNYEG, HOGY FEL AKART
MINKET FALNI.

NEM MARADT
MÁS UTÁNUK,
CSAK A KÖZÖS
KÓPERPAKLINK.

NEM CSAK
EGYSZERŰ
TÁRSAK
VOLTATOK,
IGAIZ?

EGYÜTT NŐTTÜNK FEL,
SZINTE FIVÉREKKÉNT.
A LEGFONTOSABBAK
VOLTAK NEKEM.

ÉS HOGY KERÜLTÉL A FÁRA?

HALLOTTAM AZ ÚVÖLTÉ-
SÜKET. ÖNKÍVÜLETBEN
FUTOTTAM NAPOKIG,
MAJD EGY FÁRA MÁS-
TAM FEL MENEDÉKKÉNT.
SOK IDŐT TÖLTÖTTEM
OTT TELJES SOKKBAN.
MAJD EGY IDŐ UTÁN
ELRECCSENT ALATTAM
AZ ÁG.

MOST PEDIG MENNEM KELL JELENTÉST
TENNI A KUDARCUNKRÓL.

KILÉPEK A TESTŐRSÉGBŐL.
MÁR NINCΣ MARADÁSOM,
FOLYTON FESZÍT A HIÁNYUK.

ELBUKTAM, MINT TESTŐR, ÉΣ MINT
FIVÉR. NEM TUDTAM MEGVÉDENI ŐKET.
ÉRZEM, AHOGY EZ FELEMÉSZT.

JÓL VAGY TOPIN?

NEM. POCSÉKUL. DE HA KÓPEREZEL
VELEM, JOBBAN LESZEK.

AZ EGY EGYSZERŰ
SZERENCSEJÁTÉK.

CSINÁLJUK.

FOLYTATJUK..

FIGYELO

Villányi László

Szeptemberi kánikula

Nem egyszerű eldöntennem
reggel vagy este lássak az öntözéshez
és nem az számít
mikor szaporábbak a színek

ha Manchesterben játszik a Liverpool
nem kétséges mi vár vacsora után
a pulóverek láttán elgondolhatom
hasonló idő lehet Yorkban is
ahol hat éve a folyóparton
naponta sétáltam a katedrális felé

máskor a seregélyek lármájára ébredek
először a ház elé viszek vizet
a kölyök leylandi ciprusokra
aztán az udvaron a galagonyára
a Sagrada Família hajazó
oszlopos kecskerágóra
a kínai rojtosvirágot
akárha a kunmingi piacról hoztam volna

a vánszorgó futórózsák után
már három slag segíti dolgomat
a rozmaring illatába hajolok
áztatom a három ifjú korallberkenyét
a meztelencsigáktól sörrel megóvott
törpe dáliát a virágzó házi lent a szarkalábat
középen a tekintélyes antoniust
odébb a hideg cseppektől nem sikong
a nővé ért kleopátra

kivágásra vár a kiszáradt meggyfa
az őszibarackok kavicsként hulltak alá
a büszkén közelítő Micó nem köszön
szájában egeret szorít

a kert elején piroslik a paradicsom
vajon élvezhető lesz-e a négy szem dió
ahogyan sikerült a somnak

a nyírfák még elmaradnak
a leszálló repülőgépből
a moszkvai erdőben látott rokonaiktól
az olajfák mellett az Adrián
a Hét kastély öblében állók
de nem vijjognak sirályok
talán éppen velük röpdösnek
az útra kelt fecskék

a T. O. könyvéből csent tamariskák
sem maradnak ki
sem a hólabda bangita
a mahónia és a japán borbolya

roskatag a vérmogyoró és a vérszilva
a nyári orgona és a gyöngyvessző
de egyikük se mondja
elég
elhagyta a Jóisten
neki úgyszincs sok hátra decemberig.

Vár Ucca Műhely, 2024/4.

Ferencz Mónika

Változások

Igazad van, Keith Haring:
az emberek nem hajlandók tudomásul venni:
a változás folyamatos és irányíthatatlan.

Hiába mondják, természetes,
ha az ember egyetlen nap alatt
másképp néz ki és másképpen gondolkodik dolgokról,
miközben folyamatosan különböző lelkiállapotokban lebeg,
azt nem akarják elfogadni,
hogy valójában sosem tudhatjuk biztosan,
mit gondolunk.

Nincs két ember,
aki egy adott érzést azonos módon élne meg.
Nincs kettő,
aki azonos módon akarná uralni a változást.

Rózsaszín, kék és sárga emberek,
szíveket tartanak a fehér égbe/napot a fekete égbe,
de összességében azt a tényt,
hogy a változás folyamatos és irányíthatatlan,
nem hajlandóak tudomásul venni.

Hévíz, 2024/4.

Miklya Zsolt

Párhuzamosok pedig

Megyünk a Damjanichba,
a sínek között biztosabbak a léptek,
már nem jár a villamos, alig van forgalom,
és rugalmasabb a térd a Margiton
a szél átfúvó lehelete alatt.
Jobb kéz felől némán merednek
a betonhű pártközpontfalak.
De nekünk nem számít,
mi már kiléptünk, mindenből is,
üres sínek keretezik a léptünk,
kósza fuvallat érint a part felől,
egy fiatalember sétál felénk.
Csatlakozik? Vagy csatlakozik megint?
Oda se bagózik, mintha ott se lennénk,
mintha mi sem lenne természetesebb,
mint villamossínek között bóklászni
farkasok óráján, mikor megáll az idő.
A síneket bámulja elmélyülten.
Mit lát vajon?
Végtelenbe nyúló guillotine-t?
Fémpárkány kötél tánc-peremét?
Biztonsági keretet a járhatatlan felé?
Vagy csak egy kivilágított játszótér
térburkolatba süllyesztett korlátait?
Lopva figyelem, ahogy lép,
nem közeledik és nem távolodik,
egyszer csak sasszé, lépésvált, sasszé,
toppan a cipőtalp a sín peremén.
Mint aki válaszol a kérdéseimre.
Mint aki válaszra sem méltat.
Csak sétára indul a párhuzamoson.
Mert játszani kell. Sínek között,
porban vagy flaszteren, mindegy.
Megyünk a Damjanichba,

sasszé, lépésvált, sasszé,
észrevétlenül vesszük át a ritmust,
és a Majakovszkijon vágunk le balra,
a fiatalember után,
aki úgy ment el mellettünk,
mint a korszak, amely el akarta
hitetni, hogy párhuzamosok
pedig nincsenek.

Magyar Napló, 2024/11.

Ross Károly

Bungi blues

– Hát itt volnánk – hajlította maga fölé a férfi az ágakat, és előzékenyen félreállt, hogy a házaspár eloldalazhasson mellette. Idáig, amíg a löszfal takarásában jöttek, nem láttak az egészből semmit; most, hogy elfogyott a fal, s már csak a ritkás bozótosan kellett átfurakodniuk, feltárult előttük a lenti hatalmas víztömeg. Mintha nem is csak egy kicsinyke szelete, hanem maga az egész Balaton terület volna el odalent, de ha az egész nem is, a fele biztosan. Számukra, akik a Bakony egy két domb közé préselődött falujából jöttek, a látvány szinte fenomenálisnak tűnt: nyílt tér és ennyi víz – sosem láttak ilyet.

– Az meg ott a bungi – mutatott a férfi felfelé, ahol egy meglehetősen elhanyagolt, palatető, omladozó vakolatú épület állt, inkább szerszám-tárolóra emlékeztetett, mintsem nyaralóra. Igaz, nem is állította a férfi, hogy nyaraló: külterületi, zártkerti gyümölcsös néven volt bejegyezve a telek, csakúgy, mint az összes többi a környéken.

– Vannak itt azért egészen komoly nyaralók is – jegyezte meg a házaspár férfi tagja, amint körbejártatta tekintetét a domboldalon.

– Hát tudja, ügyeskedik a magyar. Épít valamit, vár tíz évet, aztán hozzáépít, aztán megint vár. Így lesz a végén a kis gyümölcstárolóból kétszobás, teraszos nyaraló. Nem hallottam, hogy ezért a környéken bárkit is megbüntettek volna, vagy visszabontatták volna azt, amit hozzáépített.

– Maga szerint nekünk is lenne rá esélyünk?

– Miért ne? Kérjenek felújítási engedélyt, aztán bővítsék egy kicsit. Majd idővel megint. Amint mondtam, víz, villany a házban, derítő valamivel a terasz alatt. Az utat kellene majd még rendbe hozni, hogy egészen idáig feljöhessenek kocsival.

Megállapodtak, kifizették a foglalót, papírt írtak róla.

– A telek a jobb oldali szomszédal, azzal, ni, osztatlan közös tulajdont képez, ami azt jelenti, hogy a gyakorlatban mindenkinek megvan a saját kertterülete, építménye, de minden tervezett változtatáshoz a másik tulajdonos – legalábbis szóbeli – beleegyezése szükséges.

– Tudni lehet, ki az illető?

– Persze. Egy nagyon kedves budapesti hölgy és a fia. Megadom a nevüket és a telefonszámukat.

Szeptember lett, mire kifizettek mindent, és sajnálkoztak, hogy egy szezont máris lekéstek.

– De hát nem is tudtunk volna mihez kezdeni, az épület lakhatatlan – mondta az asszony.

– Igen, alaposan bele kell nyúlnunk. De erre most van majdnem egy teljes évünk – mondta a férj, aki máris terveket forgatott a fejében.

Nem laktak messze, s szinte mindegyik hétvégén leautóztak, hogy gyönyörködjenek a panorámában, és átbeszéljék, mit lehetne kezdeni az épülettel. Nem volt rajta ép ajtó, ablak, a terasz járólapjait felszedte a fagy, odabent megvetemedett furnérmennyezet alatt botladoztak. Talán mégsem kellett volna ilyen hirtelen beleugrani, gondolták mindketten, talán egy kicsit várhattak volna még. A hazafelé úton próbáltak másról beszélni, legfeljebb csak a csodás kilátást hozták szóba.

Az egyik hétvégén, amint a derékig érő gazban a vízóraakna fedelét próbálták megemelni, összetalálkoztak a szomszédossal. Gömbölyű, mosolygós arcú, csillogó szemű kis nő volt, s úgy bukkant elő a kettéhajlított mogyorósövény mögül, mint valami szabadnapos nővér. Pirike néven mutatkozott be.

– Á, az új szomszédok! Isten hozta magukat! Segíthetek valamiben?

Áthívta őket kávézni, hamar összebarátkoztak. Kellemes meleg járta át a nappalit, a kandalló üvegajtaja mögött lobogott a tűz. Jobbra-balra még két-két ajtó, a tetőtérre esztergált fakorlással szegélyezett lépcső vezetett. Az egész egy lakajos kertvárosi ház benyomását keltette.

– Úristen, mikor lesz nekünk ilyen szobánk! – sóhajtott fel az asszony.

– Mi is sokat dolgoztunk rajta, mire ilyenre varázsoltuk.

– Elhiszem, rengeteg munka lehetett benne – mondta a férj.

– Kitartás és szorgalom kérdése. Az első négy-öt nyarat megszakítás nélkül végigrobotoltuk, szinte még a vízre sem volt időnk lepillantani. Lemenni meg egyáltalán nem.

– És engedély... úgy értem, senki nem vegzálta magukat, hogy...

– Nem, nem, senki. Miért vegzált volna? Jöjjenek, megmutatom a kertet is.

Még kétszer hívta át őket kávézni, s mindkétszer megosztotta velük a környékről szerzett ismereteit. Hálások voltak érte, mert valóban hasznos tanácsokkal látta el őket. Gondolatban máris érezték, mint akik eldugott bakonyi otthonukat előkelő Balaton-felvidéki nyaralóra cserélték, s egy új közösség tagjai lettek.

A férj még az ősszel felhozott egy statikust, felmértette a házat, s tanácsot kért, kitől milyen engedélyt kell beszereznie. A statikus azt mondta,

ő a maga részéről nem ajánlja, hogy bárhova is menjen. Szigorú szabályozások vannak, belekötnek mindenbe. Ha a felújítás során nem térnek el a mostani méretektől és formáktól, nem lehet baj. Közben karácsony lett, egy időre elfeledkeztek a telekről. De az enyhe telet kihasználva már februárban hozzáláttak a felújításhoz.

Az első kivitelezővel azonban pórul jártak: hozatta nyakra-főre az anyagot, számlát nem adott, csak a pénzt kérte, de egy kapavágást is alig csinált. A második nem kért semmit, viszont nem is csinált semmit – a rossz időre fogva halogatta a munkakezdést, miközben a saját szemükkel látták, hogy egy utcával lejjebb házat épít. Mikor a férfi kérdőre vonta, a jövő hetet ígérte. Aztán megint a jövő hetet, majd megint. Ekkor lett elégük belőle is.

Végül a férfi talált egy öreg szakit, aki a fiával rögtön nekiállt. Nem sok bizodalma volt bennük, de úgy érezte, ez az utolsó esély – a hirdetőfelületeken fellelt szakemberek kétharmada fel sem vette a telefont. Az öreg viszont aranybányának bizonyult. Egy személyben volt kőműves, ács, tetőfedő, burkoló, lakatos – az építkezés összes fázisa a kisujjában volt, kevés szóból értett mindent. És mintha az egész nem is annyira a pénzért csinálta volna – azért is, természetesen –, hanem valamiféle hála kifejezésekként, amiért megbíztak benne. A legjelentéktelenebb apróság sem került el a figyelmét. Munka végeztével minden anyagot letakart, hogy még véletlenül se ázzon el, ha eső találna jönni, szerszámot elől nem hagyott, elhasznált szöveget, drótot, vashulladékot egy külön fémhordóban gyűjtött, hogy bele ne lépjen ember, állat. A fuvarosokkal vitatkozott, nem hagyta átvérni magát – ha valamelyik túllépte az általa elfogadható díjszabást, máris másikat keresett. Néha maga ment anyagért, tíz kilométerrel távolabb, de a fele árért. Úgy viszonyult mindenhez, mintha a saját telkén szorgoskodna. A házaspár imádkozott, hogy ne érje semmi baj, amíg fel nem épül a házuk. Utána se, de addig semmiképp.

Tavasszal Pirike újból áthívta kávézni őket, most már a fia társaságában. Nagydarab, harminc körüli fiatalember volt a fia, nyakát duplasoros toka és egy rózsafüzérhez hasonlatos nyaklánc díszítette. Végig csendben ült, ölében összekulcsolt kézzel. Szerették volna, ha mond valamit, de nem mondott semmit. Egy idő után félni kezdtek tőle.

– Látom, elkezdték a felújítást – mondta Pirike.

– Igen, szólni is akartunk, csak gondoltuk, megvárjuk, míg újra találkozzunk – mondta a férfi.

– Ó, nem kell ebből... ugyanígy marad minden, gondolom, csak költenek rá egy kis pénzt.

– Igen. Talán a teraszt nagyobbítjuk meg valamivel, hogy legyen egy étkezőnk, rálátással a tóra.

– Értem. És be is üvegezik?

– Ezt még nem döntöttük el. Meglehet.

– Úgy örülök, hogy maguk vették meg! Tudják, már attól féltünk, hogy valami hulladéktemető lesz itt vagy patkányparadicsom. Az előző tulajdonos jó, ha évente egyszer lejött, akkor sem tett egy kapavágást sem. Azért lett ilyen dzsumbujos minden.

Ahogy a mester haladt a bontással, úgy derült ki minden egyes szerkezeti elemnél, hogy a négy falon kívül semmi nem maradhat meg. A tetőpala szétmállott a kézben, ahogy hozzáérték, a gerendákat kivétel nélkül megette a szú és a gomba, az elektromos és vízvezetékek összevissza kanyarogtak a falban, és nem lehetett tudni, melyiken hol van repedés, szakadás. Ekkora kiadással nem számoltak. Viszonylag olcsón jutottak a telekhez, a duplája rámege a felújításra. Jó, ha csak a duplája. És akkor még az őserdei állapotokat mutató kerttel nem is számoltak – az előző tulajdonos, igaza volt Pirikének, láthatóan évek óta hozzá sem nyúlt.

De bíztak az öregben, hogy nem veri át őket. Amikor egyik áprilisi hétvégén felácsolt és fellecezett tetőzetre jöttek, és az esőcsatornák is a helyükön voltak, a férfi látta, hogy nem lesz baj. Profi munka volt mind-egyik, és biztos volt benne, hogy a cserepezést is hasonló minőségben oldja meg. Hogy gyorsabban menjen, beálltak zsindelet adogatni. Estére meg is lett, csak a kémény körüli munkálatok maradtak másnapra.

– Ha a tető fenn van, nagy baj már nem lehet – mondta este elégedetten az öreg, miközben talicskába szórta a potyadékot.

Néha látták, hogy Pirike az ablakból figyel, ilyenkor barátságosan átitettek neki. Egy alkalommal tálcán kávét hozott, de csak nekik, a meszternek és a fiának nem. A férfi zavarba jött, s látta a feleségén, hogy ő is. Ők mindig megkínálták az embereket, akik náluk dolgoztak.

– Csak tegyék ide félre a tálcát, majd később átlépek érte – mondta Pirike.

Alighogy eltűnt, a férfi bevitte a kávét a házban dolgozó öregnek és a fiának. Ekkor nem, de amikor jött ki vele, látta, hogy Pirike az ablakából nézi. Úgy csinált, mint aki nem veszi észre.

Hiába dolgozott még szombaton is az öreg, a munkálatok belecsúsztak a nyárba. A férfi és a felesége egyre nagyobb aggodalommal figyelték, hogy az építkezés zajai zavarhatják a lassan újra benépesedő környéket. Állandó lakos szinte csak mutatóban volt, de a kerti és a szőlőmunkák

már májusban gazda után kiáltottak. A legtöbbjük csak hétvégére jött, de volt, aki hétköznapi is maradt.

– Ne izgassák magukat – mondta Pirike. – Mások is csak így csináltak. A kapáló- meg a permetezőgépek ennél sokkal nagyobb zajt csapnak, figyeljék csak meg.

Ettől megnyugodtak kissé, mert a motoros permetezőnek tényleg nagyobb hangja volt.

Júliusra már csak egyetlen nagyobb külső munkálat maradt: a terasz tetőszerkezetének az összehegesztése. Mikor elkészült, és megrendelték az üveglapokat, már tudták, hogy az utolsó tartalékaikat élik fel. A férfi, aki egy faipari üzemben dolgozott mérnökként, egy fillérrel sem tudott többet keresni, tanítónő felesége még annyira sem. Kénytelenek voltak olyan döntést hozni, hogy itt most leállnak, és jövőre befejezik, ami még hátravan: belső munkálatok, járólapozás, csempézés, festés. Viszont elégedettséggel töltötte el őket, hogy a ház, noha csak a terasztoldással lett nagyobb, mégis mintha a kétszeresére nőtt volna. Szoba, konyha, fürdőszoba, manzárd – mi kell ennél több? Ne elégedetlenkedjenek, így is csoda, amit eddig csináltak. Kunyhóból kastélyt varázsoltak.

Egy szeptemberi napon tértivevényes levelet kaptak a Megyei Kormányhivatal építésfelügyeleti osztályától, melyben az állt, hogy október elsején délelőtt tíz órakor hatósági ellenőrzést tartanak az 563. helyrajzi számú külterületen fekvő ingatlanon, állampolgári bejelentésből kifolyólag. A bejelentő Szentpéteri Piroska, az osztatlan közös tulajdon társ-tulajdonosa, budapesti lakos, valamint fia, Malek Pál, szintén budapesti lakos. A feljelentők azt hozták a hivatal tudomására, hogy osztatlan közös telkükön engedély nélküli építkezés történt, amit társulajdonosuk állagfelújítás címén végzett, de valójában új és nagyobb épületet emelt a régi helyén. Az eredeti formáktól, méretektől eltért, akadályoztatva őket ezzel az egyes természeti adottságokhoz való hozzáférésben, úgymint kilátásban és kellő mennyiségű napfényben. A feljelentéshez öt fényképet is csatoltak. Kettőt az építkezés előtti állapotokról, egyet-egyet pedig a menet közbeni eltérésekről. Kérik a hatósági vizsgálat lefolytatását.

Az asszony kezében megremegett a levélpapír, amint átadta a férjének. A férfi elejétől a végéig újra olvasta, mint aki nem hitte el, amit hallott. Pedig szóról szóra ugyanaz volt.

- A Pirike! Feljelentett minket! – Csak ennyit tudott mondani.
- Most mi lesz?
- Nem tudom. A hatósági szemlét nem akadályozhatjuk meg.
- Miért csinálta? Te kinézted volna belőle?

– Nem én. Hiszen végig...
– Olyan kedves volt, segítőkész. Mivel haragítottuk magunkra?
– Talán... nem beszélgettünk vele eleget. Nem kértünk tőle tanácsokat. Vagy attól a behemót fiától. Ahhoz még egy szót se szóltunk.
– Ügyvédet kellene fogadnunk.
– Szerintem itt az ügyvéd nem sokat tehet. Pirikével kellene beszél-nünk, hogy vonja vissza a feljelentést.

– Visszavonhatja?

– Azt hiszem. Téves feljelentés címén.

– Ki hívja fel?

– Neked kellene. Ti, nők talán jobban megértitek egymást.

Nem tudták kitalálni, mikor nem zavarják Pirikét. Végül az asszony az este hét óra mellett döntött. De a fia vette fel.

– Nem tudom adni, misén van – mondta.

– Mikor nem zavarnám?

– Holnap.

– Holnap mikor?

– Mit tudom én. – Azzal letette a kagylót.

Másnap a férfi próbálkozott. A felesége azt mondta, annak a behe-mótnak a hangját sem akarja hallani többé. Most Pirike vette fel.

– Mi baja van velünk? – tette fel a kérdést a férfi, miután vázolta a helyzetet. – Megbántottuk valamivel?

– Nem. Nincs nekem semmi bajom. Csak éppen nem tartották meg az ígéretüket. Felújításba kezdtek, aztán végül új házat építettek. Ami ráadásul sokkal nagyobb, mint az eredeti volt.

– Semmivel sem lett nagyobb, csak a terasz...

– De nagyobb lett. A tető félméternyire kilóg a faltól, a régi épp a fal síkjában volt.

– De hát ezzel...

– És az ablakok is majdnem kétszer akkora.

– Nem az ön házára néznek, szóval nem teljesen mindegy?

– Nem. De a legnagyobb probléma a terasz. Elveszi előlünk a kilátást. És a napfényt.

– A régi terasz is elvette, ha már erről van szó.

– De az nem volt beépítve. Át lehetett rajta látni.

– Az üvegfalon is átláthat, nem akasztunk rá semmit.

– Jó, hogy azt nem mondja, hogy leskelődjek csak nyugodtan.

– Nem azt mondom.

– Nézze, törvények által szabályozott országban élünk. A törvénye-
ket pedig be kell tartani. Mindenkinék. Nincsenek kivételek.

- Egyetértetek. Kérdezhetek valamit?
- Tessék.
- Az önök háza csaknem kétszer akkora, mint a miénk. Ez hogy lehetséges?
- Túlzás, hogy kétszer akkora. Egyáltalán...
- Jó, másfélszer. Akkor is.
- A miénk régen épült. Más szabályok vonatkoztak rá.
- Na ne mondja. Mióta világ a világ, itt ugyanazok a szabályok érvényesek. Utánajártam.
- Elévülnek bizonyos szabályok, ezt nem tudta?
- De tudom. Ha tíz évig valahogy sikerül elrejtetni a hatóságok elől, akkor elévülnek bizonyos dolgok. Ezek szerint maguknak sikerült.
- Hiába próbálkozik, akkor sem vonjuk vissza a feljelentésünket.
- Pedig a jószomszédság jegyében érdemes lenne megfontolni.
- Fenyveget bennünket?
- Ne vegye annak, de bármi kisülhet belőle.
- Ezt is jelenteni fogom! Hogy megfenyegetett!

Október elsején két férfi képében kiszállt a szemlebizottság. Nézelődtek, felmérték, fényképeztek. Igyekeztek megértő arcot vágni, de látták rajtuk, hogy ez csak bevett rutin, ezt csinálják mindenkivel, de a határozatot meghozzák. Vagy visszabontás, vagy fennmaradási engedély, tetemes büntetéssel. Értesítés körülbelül egy hónapon belül.

Bár nem volt hozzá sok kedvük, a következő hétvégén is lejöttek, mint akik abban reménykednek, hogy összezsugorodott a házuk, és semmi nem látszik rajta újnak. De a régihez viszonyított eltérést természetesen ők maguk is jól látták: a modern külsejű, új anyagból felhúzott kis házikó tényleg nagyobbnak tűnt, mint az elődje volt. Belátták, hogy túl mohók voltak, talán nem kellett volna egyszerre ennyit. Talán a teraszt kihagyhatták volna. És az üvegfalakat is. Sújtson hát le rájuk a törvény keze, lesz, ami lesz, elvenni már úgysem tudja tőlük senki.

Felnéztek a szomszéd ház ablakára. Egy arc homályos kontúrjai bontakoztak ki a függöny résein keresztül, majd egy felemelt kar, amint barátságos isten hoztát integet.

Tiszatáj, 2024/11.

Vitos Irén

Szürkeségek

A bőrön is érezhető
az árnyékon felkúszó szürkület,
ahogy kimérten, sorra tölti fel
az alkony medreit.

A szűk aránytalanságok közé
a párhuzam bemerészkedik,
sós íz fojt a sótlanságon,
a szemüreget betapasztja a révület.

A homály leplein kontúrok éleződnek,
a sok idegen érzélem
kórusban mereng,
az ereken összehúz a hideg.

Egy csendélet tárgyai közé ejtett
hangos szó zajong,
berekasztett vergődéseket ráz fel,
a nyakszirt didereg.

Lehullsz bent,
kartalan enged el a bomló szertefoszlás,
utolsó szírom, a tenyeremen zuhan át.

Utánad kapkod még a hangon a remegés.

Elszakadsz,
feltekeredik bennem valami lánc.

Magyar Múzsza, 2024. december

Lajtos Nóra

Hamvaidnak hordozói

Ratkó József halálának 35. évfordulójára

A *kő alól* is szól az az ének, holott
a hangszalagok elporladtak végleg,
s mi csak most ocsúdunk föl néma
ölelésedben, *félelem nélkül*, immár
fegyvertelenül. Volt, hogy *egy kenyéren*
osztzkodtunk, feltarisznyázott minket
a jegenyés-bodzás múlt. *Arcodra verettél*
mosolyt, ha menni kellett, szép szemed be-
horpadt két méterrel a föld alatt. *Nem szül*
neked se fa fiút, de most már se madarat...
Harmincöt éves hiányod horzsolja föl bennünk
törvénytelen halottaink emlékezetét. Kiálthatnád:
költők, megcsonkult jajaitok szálljon az égbe fel,
a semminél az is több... A versek fájdalmi *haló-*
földeken; torkunkban göb és göb és göb és göb.

Hamvaidnak hordozói
vagyunk egyenként,
könnyszó pereg szánkra;
szegődik az ember madárnak – –
csőrödben elviszel bennünket
anyaföld színű göröngy-éjszakádba.

Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2024/4.

Gellén-Miklós Gábor

Nyálkás partfalon

Hogy ragyog az élet,
vagy csak túlhevült a gurulós
olajradiátor? És azt látom fényesen
izzani a nem rendeltetésszerű
használat miatt? Hogy dobog
a szív a kötött pulóver alatt,
mintha kenyeret dagasztana a sötétben,
a bordák börtönében. Mint egy péklegény
ökle, ahogy a lágy tésztát gyúrja:
szorít, elenged, szorít, elenged.
Mindenki gyógygyulni vágyik.
Otthonra lelni. Megkapaszkodni
a nyálkás partfalon, elkerülni
a zuhanást. Csodaszereket emlegetnek,
gondosan válogatott gyógynövényekre
forró vizet önts, majd hagyd pihenni
a bögrében. Idd meg a keserű levet,
és egészséges leszel. Építs házat
a törmelékből, mohón turkálj a sitt között.
Húzd meg magad egy huzatos szegletben.
Amikor zörög az élet, füstöl, folytatja
az olajat. Amikor bepiskítja fehér inged
mandzsettáját. Amikor zárlatos lesz minden vezeték.
Amikor berúgja az ajtót a májrák, és így szól:
„Most elviszem magammal anyádat!”
Amikor pont az az autobuszkulcs nincs meg.
Amikor. Amikor már nincs mit tenni,
milyen keserű füvekre öntsek pokolmeleg vizet?
Milyen bögrékhez, csészékhez mondjak imát?
Hé, csodafiúszarvas, világmindenség karbantartója,
táltos paripáddal rúgd szét a főkapcsolót,
mindjárt felrobban a kis gurulós radiátor!
De előtte fényesen felragyog, felragyogni látszik.
És a kihűlt pulóver alatt a szív megáll.

Alföld, 2024/11.

Mika Gabriella

Félelem

A fény lassan beborította a szobát. Egy új nap, egy újabb esély, gondolta. Az éjszaka oly ellenséges tárgyak, a dupla franciaágy, az ormótlan, sötét szekrény a sarokban, a kopott, lepattogzott festékű ablak most jelentéktelen bútoroknak tűntek csupán.

Nem volt semmi kedve felkelni. Legszívesebben egész nap csak mozdulatlanul hevert volna, a fal felé fordulva. Kriszti lassan ébredezni kezdett. Ő kötelességtudóan kiment a konyhába, és feltette forni a vizet.

A novemberi köd rátelepedett a városra, a szomszéd házig alig lehetett látni. Nincs menekülés...

Körülnézett a másik szobában. Az ágy mellől hiányzott a durva fekete bakancs, a székéről pedig a szőrrel bélelt téli bőrkabát. Botond nem aludt itthon. Hála Istennek...

Krisztivel két óráig csak szorongtak, nem bírtak elaludni.

– Mit gondolsz, anya, apa hazajön?

– Nem tudom – suttogetta maga elé. – Aludj szépen.

Pedig valamikor hogy várta! Mindennap a kedvenceit főzte, még a kedvenc ezüst nyaklancát is felvette, amit Botondtól kapott, még szerelmük hajnalán (hát ez sem volt olcsó, el ne veszítsd, vigyázz rá, te!). Hogy jutottak ide? Ő mit hibázott? Vagy már régebben kezdődtek a gondok?

Mínap egy pszichológus arról beszélt a televízióban, hogy az emberek gyerekkora hogyan hat a felnőttkori párkapcsolatukra. Csupa okosakat mondott. Csupa okosat mondott. Véletlenül kapcsolt oda, nem figyelte, melyik gombot nyomja meg, így a ragyogó mesefilmek (a királyfi elveszi a királykisasszonyt, legyőzi a sárkányt és a család ellenkezését, aztán boldogan élnek, míg meg nem halnak) helyett egyenesen a fiatal nőt bámulhatta. Kriszti várta a mesét, de ő csak végignézte az adást.

A gyerekkor... a kis falu... az apja lendülő keze...

Nem emlékszik rá, volt-e olyan idő, amikor az apja nem ivott. Talán akkor, amikor az anyjával megismerkedett. A nagyszobában felakasztott képen még egy elegáns, jóképű, világosbarna szemű férfi mosolygott apró felesége oldalán. A faluban csak piás Józsiként ismerték. Alig volt pénzük, az anyja örökösen csak kölcsönkért. Hol lisztet, hol tejet, hol tojást. Majd megadom, motyogta a szomszédoknak lesütött szemmel, akik már csak legyintettek: nem olyan fontos az, Rózsika! Tudták, úgysem tudná megadni.

Egy-két idős néni, ha látta, csak a fejét csóválgatta, sokat szenvedett anyád, vigyázz rá, mondogatták.

Akkor bezzeg nem voltak ott, amikor apa elővette a csatos övet és az anyjának esett. Ha feleselsz, még kapsz! Ezt még megemlegeted! – ordította magán kívül.

Ő meg iszkolt Ditkéékhez. Nem volt messze a harmadik ház tőlük. Hóban, fagyban futott, ahogy tudott.

– Lujzi néni, tessék beengedni – kiáltotta kétségbeesve. Lujzi néni pedig rögtön ajtót nyitott. – Gyere be – mondta –, teljesen átfagysz a hidegben! – Apa – kezdte volna, de Lujzi néni csak legyintett. – Várj, csinállok kakaót, attól majd felmelegedsz!

Ekkor már Ditke is lerobogott a lépcsőn. Szinte a nyakába ugrott.

– De jó, hogy itt vagy! Akkor megint együtt alszunk nálam, ugye, anya?

– Persze, kicsim. Mindjárt ágyazok.

A nevetős, bátor, okos kis Ditke. Aki szó nélkül odaadta a cipőjét, mikor az övének levált a talpa, és a ruháját, mikor az övét már annyit foltolták, hogy szégyellte felvenni, és az olvasókönyvét, mikor ő egyik nap elfelejtette betenni a táskába (aznap az apja megint bántotta az anyját), és amikor ezért a tanító néni fekete pontot adott Ditkének, ő csöppet sem látszott szomorúnak.

Amikor később bocsánatot akart kérni, csak a vállát vonogatta, ugyan már, elég fekete pontom van, mit számít még egy?

Bezzeg ha ő gyűjtötte volna a fekete pontokat, az volna a hátából! apja szíjat hasított volna a hátából!

Minden évben bizonyítványosztás után felbukkant náluk Tibi bácsi, az apja unokatestvére. Általában a konyhában iszogattak, amikor az apja elkiáltotta magát: na, hol a bizonyítvány, fiam? Mikor pedig a kezében tartotta, mint a kocsmában a kártyások az ász, az asztalra vágta: színjeles! Nemhiába az én lányom!

Ebből lett aztán a baj.

Írni bármiről tudott, de ha meg kellett szólalnia, már gondok voltak. Már elsőben is, a bemutatkozásnál alig bírta kinyögni a nevét. A versmondó versenyek elől pedig menekült.

– Kicsit lámpalázás a kislány – mondta róla az alsós tanítónénije, aki nagyon szerette és szinte sosem feleltette. Nem tudták, hogy apa sokszor azt hörögte anya fülébe, ha elborult az agya: – Ha erről egy szót is szólsz bárkinek, neked annyi, úgy vigyázz!

Aztán felsőben már több tanáruk volt. Mire elkezdte volna a feleletet, már leállították. Egyes! Egyes! Egyes! Hamar leromlott a bizonyítványa. Ő is megismerkedett a csatos övvel.

Nem is vették fel gimnáziumba, neki csak a közeli város undorító szakmunkásképzője jutott. Utált oda járni, gondolni sem akart rá...

Aztán az apja egyszer még a szokásosnál is részegebben jött haza.

– Milyen kicsi nő lett belőled! Na, lássuk, mi van itt! – A mellét kezdte markolászni, aztán a fenekét fogdosta... Az anyja véresen a padlón hevert, de összeszedte minden erejét, a háta mögé kúszott és beleharpott a lábába. Erre az apja úgy belerúgott, hogy a falnak csapódott. Ott maradt, nem mozdult... Ő rúgkapálódzott, majd hirtelen megrúgta az apját. Az apja összegörnyedt. – Kinyírlak, te kis cafka! – ordította. Ő meg kitepte az apja kabátzsebéből a pénzt, a kis fadobozból, amiben a bankókat tartották, több bankjegyet is kivett, majd az állomásra futott. A vonaton hideg volt, a vékony kabátját vette fel.

Első napon a pályaudvaron egy hideg padon didergett éjszaka. Egy hajléktalanokból álló csapat telepedett le mellé. Koszos ruhák, büdös testek. Hamar előkerült a pálinka. Alig aludt valamit... Rettegett, hogy megverik, vagy történhet még rosszabb is... De nem történt semmi. Másnap a várost járta. Eltévedt, majdnem leszakadt a lába.

Egyik reggel, amikor éppen egy külső területben lődörgött, egy csomó sietős, gyorsan lépkedő asszonyt látott meg. Egyfelé mentek. Ő is besurrant utánuk a kapun.

A portás rögtön ránézett. Az asszonyok kártyát vettek elő, és egy furcsa szerkezethez érintették. Neki nem volt kártyája.

– Magát még nem láttam itt. Hogy hívják? Melyik részlegen dolgozik?

– Új vagyok itt, dolgozni szeretnék.

– Hát, munka az van – mondta a portás. – Felmegy az első emeletre, első ajtó balra, ott jelentkezzen.

Egy kedves kis nő fogadta. Rámosolygott. – Ezeket a papírokat kell kitölteni – mondta. Rettegett, hogy az iskolai papírjait kéri, de azt nem kérte. A személyije nála volt, de a tájszámnál és az adóazonosító jelnél elakadt. A nő látta a kétségbeesését. – Csak töltsd ki, amit tud, írd alá, a többit elintézem. Nem szabályos, de ez van...

A pályaudvarnál éjszakánként rendőrök jártak-keltek, és a levegő is nagyon lehűlt.

Összeszedte a bátorságát, és többeket megkérdezett, tudnak-e olcsó szállást. Egyik este egy másik részlegen dolgozó lány csapódott hozzá a gyár elé.

– Szia, Jutka vagyok. Erika mondta, hogy albérletet keresel. Én tudok egy megoldást.

A régi, lerobbant nagy lakásban Jutka volt az albérlő, ő a tulajdonos engedélyével maradhatott ott.

Jutka eleinte kedves volt, aztán egyre rosszabb lett a helyzet. Kevés volt a pénz. A fizetése semmire sem volt elég. Ott állt a gyártósor mellett, ugyanazt a mozdulatot csinálta napról napra, a lábát már alig érezte, a dereka majd leszakadt, már öt perc után haza akart menni, és úgy érezte, mindez teljesen hiábavaló. Pedig csak egy normális cipőt vett a régi szakadt helyett, és enni is kellett... A rezsivel mindig megcsúszott, Jutka pótolta ki. Aztán egyik nap elé állt, és dühösen odavágta:

– Én nem hitelezek többet! Hogyne, hogy aztán engem is kirúgjanak miattad! Találj valami megoldást, vagy takarodj innen!

– Botonddal az étkezdében ismerkedett meg. Az olcsó kifőzde kopott alakjai között rögtön feltűnést keltett a fényes cipője és az újnak tűnő bőrdzsekije. Rögtön mellé ült.

– Milyen szép a szemed! Mondták már neked, hogy nagyon szép vagy?

Olcsó bók, de ő meg elájult. Botond elvitte cukrászdába, moziba, a vidámparkban is voltak. Mindig volt pénze. Ha nagy pénzzel fizetett, csak odaszólt az eladónak: – A többit tartsa meg, a magáé! – Mennyit nevettek mindenféle semmiségen, te jó ég!

Botond még a költözése után egy olcsó étterembe is meghívta. A költözést Botond találta ki, ő meg boldogan belement. Jutka akkor már kezdte azt mondogatni, jó lesz hozzá, kap egy hetet a kiköltözésre. A tulajdonos egy napot akart adni. Botond pedig megjelent, ránézett Jutkára, a zsebébe nyúlt és azt mondta: – Hallom, Jutkácska, van egy kis adósság, akkor mi ezt most rendeznénk. – Kívágta az asztalra a pénzt (sokkal többet, mint amivel tartozott), majd azt mondta: – A többi magáé, Juditka, mert olyan jó volt az én kis jövődöbelimhez.

Jövődöbéli... már látta a templomot, amint hosszú fehér ruhában vonul végig a padsorok között...

Az odaköltözés viszont érdekesen alakult. Kevés holmija volt, csak egyszer kellett fordulni. Mikor beléptek a lakás ajtaján, egy kislány bukkant fel.

– Ja, te is itt vagy? Menj játszani! A lányom, Kriszti – fordult hozzá.

– Na, mit állsz ott, mint a faszent? Tűnés, nem hallod? – mordult a lányra.

Kriszti furcsán viselkedett. Nem is örült, amikor meglátta Botondot. Inkább riadtnak tűnt. A szemét lesütötte, bizonytalanul mozgott, mielőtt elment, többször rémülten Botondra bámult.

Botond nemsokára azt javasolta, ne dolgozzon többet. Megvannak az ő keresetéből kényelmesen. Igaz, még mindig nem árulta el, miből van pénze, és mikor rákérdezett, csak azt mondogatta: – Hát ebből-aból... Egy ügyes ember mindig megél!

Ő sem bánta a gyárat. Elege volt. Ha meg váltani akar, vajon hová mehet a nyolc általánosával?

Botond először bőven adott pénzt, aztán jóval kevesebbet. Elment a nagyáruházba, vett néhány dolgot.

– Mit szórod a pénzem, mi? Tán azt hiszed, a fán terem? Itt a csemegebolt, a zöldséges, a többit majd én intézem!

A fizetnivalókat és a lakbért is ő rendezte. Egy kis noteszba felírta az élelmiszerbolt és a zöldséges árait. A kenyér, tej, tojás, liszt, cukor, só, hagyma és krumpoli árai szerepeltek a kis jegyzetfüzetben. Mást nem vásárolhatott. Botond hetente ellenőrizte az árakat.

A húst Botond vette. Először még hétköznapiakon is jutott hús, aztán már csak vasárnap. De kritizálni igencsak szeretett! – Mi ez a szar már megint? Azt hiszed, megeszem ezt a moslékot?

Aztán a keze is meglendült. Először persze fogadkozott, ölelgette, csókolgatta, esküdözött, megváltozik, csak feszült, ideges, nem megy az üzlet jól mostanában... Aztán ha rosszkedve volt, már rögtön nekiesett. Ököllel ütötte, a haját húzta, a kezét csavarta. Kriszti bemenekült a szobájába, de sokszor ő is kapott...

El kéne menni. De hová? Nem ismert senkit. Jutkához nem mehet, Ditke messze van, és mióta nem is látta! Az nem lehet. Nem írt neki, mert rettegett, hogy az apja utánamegy. Biztos azóta már férjhez ment, gyerekei vannak és egy szép nagy házban élnek, ahol mindenkinek jut simogatás... Vajon mi lehet az anyjával?

Ráadásnak még ott volt Barabás néni is, a szomszédasszony. A mindig csillogó névtáblán az állt: özvegy Barabás Miklósné. Éjjel-nappal őt lesi.

Sokáig nem értette, honnan tudta meg Botod, hogy a posta felé kanyarodott, egyszer meg a közeli parkba mentek Krisztivel. Aztán rájött...

Úgy gondolta, megvesztegeti.

Először süteményt vitt. Becsöngetett.

– Nem szeretem a süteményt! – szólt ki egy rikácsoló hang.

Aztán mikor elment bevásárolni, ismét becsöngetett.

– Kéne valami a boltból, Barabás néni?

– Én már bevásároltam, nem hentergek egész nap az ágyban, mint egyesek! – és a néni becsapta az ajtót.

Már arra is gondolt, hogy titokban mégis kiszökik, és elad valamit. De mit? Az ócska bútorokat, a görbe evőeszközöket, a csorba bögréket, a kinyúlt, szakadozott, színét veszített női és gyerekruhákat? Pedig már Kriszti is mondta: – Anyu, menjünk el, hagyjuk itt apát, jobb lesz így!

Anyu... Mióta is hívja anyunak? Eleinte gyanakodva méregette, aztán besegített a főzésbe, játszott a gyurmával, bújócskáztak, együtt mentek vásárolni, sokszor mellé bújt éjszaka...

– Félek – suttopta.

Ő is félt...

Együtt aludtak el.

Botond mostanában sokszor nem jön haza. – Nőhöz jár – suttopta Kriszti minap. Ne is jöjjön!

Múltkor a gyereket véresre verte, őt az asztalra lökte, ott könnyítette magán... Másnap Krisztivel alig mertek egymás szemébe nézni.

De ebből elég! Kell hogy legyen valami megoldás! Meg kell szökni éjszaka... amikor Barabásné alszik... csak néhány holmit vinni... pár ruhát, iratot, Kriszti maciját...

Nincs pénze... majd lesz valahogy...

Megkeresni Dítvét...

És ha máshogy nem megy...

Korán lefeküdtek.

Erre figyelt. Kiosont a konyhába. A nagykést a párna alá tette.

– Mit csinálsz, anya? – suttopta Kriszti.

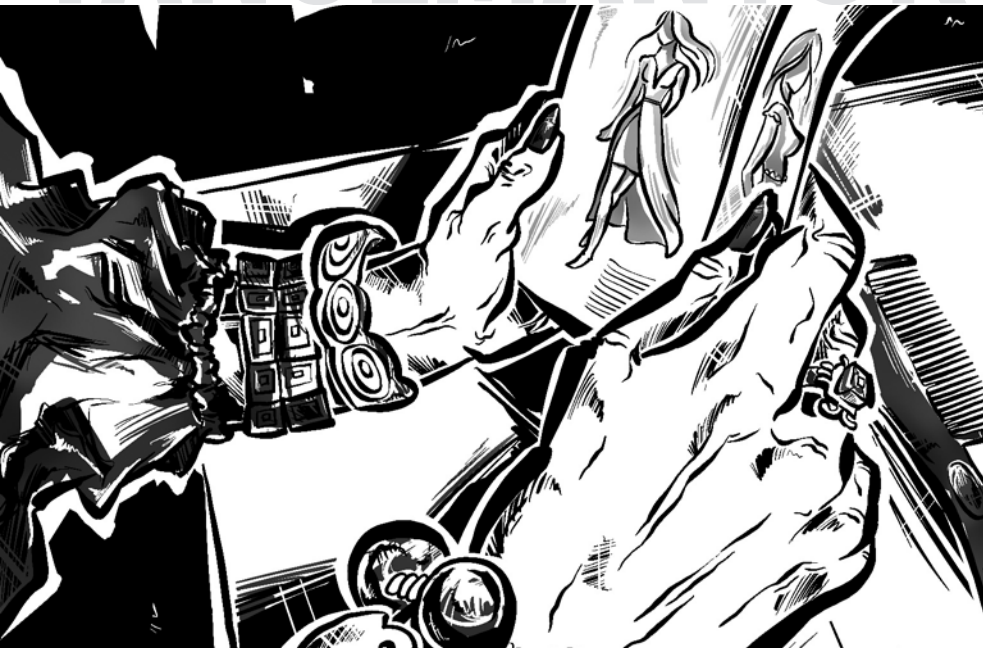
– Semmit, aludj!

Az óra számlapja egy órát mutatott.

Kint bizonytalan léptek hallatszottak.

A kulcs megfordult a zárban.

Székelyszék, 2024/12.

TENDENCIÁK A DIVATKUTATÁSBAN

A divat egy önreferens, ugyanakkor mégis folyton változásban lévő rendszer (Vinken), amely napjainkban már egyre kevesebbet árul el viselőjének a társadalomban betöltött szerepéről és helyzetéről. Az öltözködés hozzátartozik mindennapjainkhoz (Entwistle), ugyanakkor kiállítható (Steele), megőrzendő és archiválható (Domoszlai-Lantner). E lapszám hazai és nemzetközi divatelmélészek, divattörténészek, kultúrakutatók és a divattudomány területén doktorálók tanulmányait, illetve kiállítás-kritikáit tartalmazza. A tanulmányok eltérő módon s eltérő eszköztárral közelítenek a kortárs divat jelenségeihez, ezzel is jelezve e kutatási terület komplex és interdiszciplináris jellegét. A kutatók olyan kérdéseket járnak körül, mint a divat és az öregedés, a szabászat átalakuló szerepe, a számik tradicionális öltözete és annak popkulturális reprezentációi, a magyar divat geopolitikája és helyzete a globális piacon, a divattörténet és a muzeológia kapcsolódási pontjai. A lapszamban közölt kiállítás-kritikák felrajzolják a 2024-es év legemlékezetesebb divatkiállításait az Amerikai Egyesült Államoktól Olaszországon át Magyarorszáig.

Egri Petra

Az ageizmus dekonstrukciója a divatiparban: Iris Apfelföl Zsigmond Dóra kifutójáig

A fashion studies egy olyan interdiszciplináris terület, amely a bölcsészettudományok és a társadalomtudományok kutatási hagyományait ötvözve a divat mint társadalmi jelenség, mint kulturális iparág és mint művészet vizsgálatára törekszik. A ruházat kulturális jelentéseinek elemzésén kívül a vizuális és írott divat¹ megjelenítési formáira, azok kulturális, politikai és etikai jelentőségére, valamint társadalmi folyamataira reflektál. Mindezen aspektusokat figyelembe véve a gerontológiai kutatásoknak is hasznos a divat és divatkutatás irányába táguló perspektíva, hiszen a test – mint a divat kiindulási pontja – az öregedés során radikálisan átalakul. Ennek (túl)hangsúlyozásától a gerontológia azonban ódzkodik, attól tartva, hogy tévesen vagy leegyszerűsítő módon közelítenek az öregedéshez más tudományágak kutatói.²

Julia Twigg szociológus szerint a vonakodás az öregedő testtel való szembesüléstől paradox módon éppen a gerontológiából származik:³ „A divatrendszer mint hegemon rend, egy idealizált világot mutat be, amelyben az életkor nem szerepel, vagy amelyben az életkor a látásmód beszűkülését, valaminek a romlását és kudarcát jelenti.”⁴ Az azonban, hogy miképpen viszonyul a divatrendszer az emberi test öregedéséhez, mindenképpen tanulságos az életkori folyamatok széles körű megértéséhez is: „Úgy tűnik, hogy a divat és az öregedés szavak nem férnek meg egykönnyen egymás mellett”⁵ – írja a Fashion Theory folyóiratban. Twigg három évvel később megjelenő, *Fashion and Age: Dress, the Body, and Later Life* című nagy hatású könyve már e két fogalom összebékítésén munkálkodik, s az idősök (itt az ötvenes éveiben járókra értve) változó

1 Roland BARTHES, *Divat mint rendszer*, Helikon, Budapest, 1999.

2 JÁSZBERÉNYI József, *Időügyi kérdések Magyarországon. Gerontológiai írások*, Civil út Alapítvány, Budapest, 2022, 19.

3 Julia TWIGG, *The Body, Gender and Age: Feminist Insights in Social Gerontology*, Journal of Ageing Studies 2004/1., 60.

4 TWIGG, *Fashion and Age: Dress, the Body, and Later Life*, Bloomsbury, London – New York, 2013, 11.

5 TWIGG, *How does Vogue negotiate age? Fashion, the Body and the Older Woman*, Fashion Theory 2010/14., 471.

társadalmi és kulturális helyét vizsgálja a kortárs fogyasztói kultúrában. Könyvében tovább árnyalja korábbi állítását: „A divat a fiatalos szépség, a fantázia, a képzelet, a csábítás világában él [...] az időskort ezzel szemben a szürkéség időszakaként érzékeljük, amelyet a magamutogatástól vagy az erotikától való visszavonulás [...] jellemez.”⁶

Napjainkban a divatról sokan még mindig azt feltételezik, hogy kizárólag a fiatalság és a szépség fogalmaihoz kapcsolódó jelenség, ám a luxusmárkáknak a demográfiai változások – illetve a tény, hogy a baby boomer generáció (amely fiatal korában a miniszoknya viselésével lázadt) immár elérte a nyugdíjkorhatárt – miatt is szem előtt kell tartaniuk, hogy az idősebb korosztálynak egyre komolyabb igénye van a divatra. Edmunds és Turner arra hívják fel a figyelmünket, hogy a baby boomer generáció esztétikailag, kulturálisan és szexuális szempontból is stratégiai generáció: az első generáció, aki átélte azt az időszakot, amelyben a tömeges fogyasztás forradalma átalakította a közízlést.⁷

Egy olyan felsőkategóriás életmódmagazin esetében, mint a Vogue (amely elsősorban a jól szituált nőknek szól, s amely a divatkutatásoknak is fontos kiindulási pontja), szintén tétje van az időskor és a divat összebékítésének, hiszen fontos, hogy olyan tartalmakat generáljon, amelyek nemhogy nem riasztják el az idősebb korosztályt, hanem kifejezetten meg is tudják szólítani azt. Julia Twigg úgy látja, hogy az idősek médiareprezentációja megváltozott. Ennek háttérében demográfiai és társadalmi változásokat lát, s a divat és időskor kapcsolódási pontjait tárgyalva jegyzi meg, hogy ezen kutatási terep lehetőséget kínál annak a divatelméleti perspektívának a kiterjesztésére is, amely eddig „kevésbé foglalkozott az öregedés témájával és az életkorral kapcsolatos kérdésekkel”.⁸ Twigg tanulmánya Fairhurst⁹ és Gulette¹⁰ írásainak ismertetésén keresztül világít rá arra, hogy az „életkor” (age), az „öregedés” (ageing) és az „idősek” (older people) mind kultúrafüggő fogalmak:

6 TWIGG, *Fashion and Age: Dress*, 1.

7 JUNE EDMUNDS – BRYAN S. TURNER, *Generations, Culture and Society*, Open University, Buckingham, 2002.

8 TWIGG, *How does Vogue negotiate age?*, 471.

9 EILEEN FAIRHURST, *Growing old gracefully' as opposed to 'mutton dressed as a lamb': the social construction of recognising older women* = *The Body in Everyday Life*, szerk. Sarah NETTLETON – Jonathan WATSON, Routledge, London, 1998, 258–275.

10 MARGARET M. GULLETTE, *The other end of the fashion cycle: practising loss, learning decline* = *Figuring Age. Women, Bodies, Generations*, szerk. Kathleen WOODWARD, Indiana University Press, Bloomington, 1999, 34–58.

Az életkor (age) és az öregedés (ageing) szavak nem feltétlenül jelentik az időskort (old age), így ezeket a fogalmakat inkább folyamatokként, mintsem kategóriákként kell értelmezni. [...] A *Vogue*-hoz hasonló magazinok számára azonban az öregedés meglehetősen korán kezdődik, a fiatalság elhalványulásának időpontjában, amely gyakran a húszas éveink vége.¹¹

Twigg a brit *Vogue* 1990–2009 közötti lapszámainak vizuális és tartalomelemzését végzi el, s úgy véli, e divatmagazin szerkesztői tisztában vannak azzal, hogy az idősebb generáció egyre nagyobb részét képezi a lakosságnak, ám éppen a magazin fő témája, vagyis a divat okozza számukra a legnagyobb nehézséget, amely ifjúságorientált. A legújabb trendeket általában az igen fiatal modellek számára tervezik, akik gyakran extrém vékony, „pubertás korú” testtel rendelkeznek. A legtöbb tervező nyíltan bevallja, hogy fiatal nőknek tervez.¹² A médiában nagyrészt olyan vizuális információk vesznek minket körül, amelyek a test tökéletességét ünneplik, és amelyről a tökéletlenség legkisebb jelét is kíméletlenül törlik, és ezek már a fiatalabb korú nők testképére, identitástudatára¹³ is igen károsak, akik ennek következtében rettegnek az öregedéstől. A divatmagazinok „vizuális perfekcionizmusa a kor eltörlésén alapul, [...] egyszerűen nem vagyunk hozzászokva, hogy idősebb arcokat lássunk. Az öregedés így a vizuális mező megzavarásává, az elrontott identitás egyik formájává vált.”¹⁴ Twigg úgy véli, három stratégia jellemzi a brit *Vogue*-ot az öregedés reprezentációja felől: a lokalizáció, vagyis bizonyos tartalmak, amelyek az öregedéssel kapcsolatosak, a magazin egy meghatározott terére koncentrálódnak, tehát nincsenek a teljes magazin minden lapján jelen: jellemző módon a szépségápolási oldalakra korlátozódik az öregedés témája, pontosabban az öregedés késleltetésére vonatkozó tippekre. Egy másik, „hígítási eljárás”, amelyet a *Vogue* hatékonyan alkalmaz, a *generációk együtt szerepeltetése* a lapszámban. Ennek lényege, hogy kevesebb, idősebb korosztályba tartozót több fiatal társaságában ábrázol, miközben egy adott trend „kortalanságát” hangsúlyozza, vagyis azt állítja, hogy az idősebbek és fiatalok testén egyaránt repre-

11 TWIGG, *How does Vogue*, 472. [Saját fordítás – E. P.]

12 Uo., 473.

13 Clark és Miller etnográfiai kutatásai szerint a nők divathoz való viszonyulását általánosságban is a szorongás és a szégyenérzet határozza meg. Alison CLARKE – Daniel MILLER, *Fashion and anxiety*, Fashion Theory 2002/6., 192.

14 TWIGG, *How does Vogue*, 474. [Saját fordítás – E. P.]

zentált divat minden korcsoport számára releváns. Jellegzetes keretezési technika ekkor a képmontázs készítése, amelyben az időseket ábrázoló képek kevésbé hangsúlyosak, miközben a fiatalabbak ábrázolásának nagyobb teret engednek. Ekkor jellemző módon az idősebbek kisebb, a fiatalabbak nagyobb méretű képeken szerepelnek. A harmadik keretezési eljárás az idősebb generáció (időtlen) *stílusikonként való feltüntetése* a lapszámban. Julia Twigg ezen kategóriák mellett azonban megemlíti egy korábbi ellenpéldát, amely az 1940-es évek végétől az 1960-as évek közepéig uralta a brit Vogue-ot. Ekkor a magazin állandó szereplője volt az 1949-ben már a hatvanas éveiben járó Mrs Exeter, a magazin idősebb olvasóinak példaképe. Szezonális rovatai, szellemes megszólalásai egy új Vogue-közönséget mozgattak meg. A sikkes, korát nem szégyellő, határozottan felsőközéposztály-beli, Exeter asszony egy „»bizonyos korú« nő volt, aki köré ügyesen szőtték a történeteket és az árucikkeket, és művészen tálták rajta keresztül a trendeket”.¹⁵ Mrs Exeter 1948 és 1951-ben is a brit Vogue címlapján szerepelt, amelyet Cecil Beaton fotózott. A hatvanas évekre azonban a Vogue annyira fiatalságcentrikussá vált, hogy Mrs Exeter teljesen eltűnt a magazinból. Ekkora már „a Vogue nem engedheti meg magának, hogy bármilyen módon úgy tűnjön, mintha idősebb nőknek szóló magazin lenne, mert az aláásná alapvető vonzerejét”.¹⁶

„Bizonyos korú nők” a divatiparban

A fogyasztói kultúra térnyerése felerősíti az öregedéstől való félelmet, s ez a nyugati társadalmak egyik fő problémájává vált. Pamela Church Gibson jegyzi meg, hogy „a celebkultúra korában még inkább felerősödött az a tendencia, hogy az öregedés hátrányos helyzetbe hozza az egyént”.¹⁷ Church Gibson tanulmánya amellett, hogy a divatmédiában (alig) reprezentált idősebb generációt vizsgálja,¹⁸ a médiamunkásokra,

15 ROBIN MUIR, *Behind the Legend of Mrs Exeter, Vogue's First Gray-Haired Star*, Vogue 2000. 09. 13., <https://www.vogue.co.uk/arts-and-lifestyle/article/mrs-exeter>.

16 TWIGG, *How does Vogue*, 472.

17 Pamela CHURCH GIBSON, *Fashions, Fears and Ageing: Contradictions and Complexity across the Media = Fashion Culture Revisited. Theories, Explorations and Analysis*, szerk. Pamela GIBSON-CHURCH – Stella BRUZZI, Routledge, London, 2000, 684.

18 Egy érdekes elemzési terep a divat, a média-, illetve filmipar összekapcsolódásának szempontjából az *And Just Like That* (És egyszer csak) sorozat is, amely az egykori *Sex and the City* (Szex és New York) folytatása, mégis a sorozat egykori mondanivalójának dekonstruktív újrajátszása. Míg a *Szex és New York* sorozat egyértelmű kifejezése volt annak, hogy a fiatalság, a szex és divat összekapcsolása örök és sérthetetlen, az *És egyszer csak* már az időskor és divat, illetve szexualitás lehetséges kapcsolódásait

például Grace Coddingtonra, illetve a hollywoodi filmekben megjelenő idősebb generációra fókuszál. Egyik példája az akkor még kilencvenes éveiben járó Iris Apfel, aki 2011-ben saját sminkkollekción tervezett a MAC kozmetikai márka számára, 2012 novemberében a *Dazed and Confused* címlapján szerepelt, és a Comme des Garçons divatmárka modellje volt.¹⁹ Az akkor 91, 2024-ben bekövetkező halálakor pedig már 102 éves stílusikon azon kevesek egyike volt, akit a divatmédia éppen a kora miatt emelt ki. Egy olyan kultúrában, amely a fiatalságot fetisizálja, Apfel mégis olyan bálvánnyá vált, aki a fiatalabb generációt megingathatatlan magabiztosságával és szellemes „a több, az még több” stílusával inspirálja.²⁰ 2005-ben a New York-i Metropolitan Museum of Art adott helyet a *Rara Avis: Selections from the Iris Apfel Collection* című kiállításnak, amely egy, Apfel saját ruháiból és kiegészítőiből rendezett látványos tárlat volt. Az *haute couture* darabokat a bolhapiaci holmikkal, szőrmékkel, törzsi díszekkel együtt mutatta be New York szívében.²¹ „A tárlat negyven tárgyat állít reflektorfénybe, feltárva a divat és a kiegészítők közötti kapcsolatot, és megvizsgálva az öltözködés és a kiegészítők hatását, illetve azt, hogy a stílus a divat felett, az egyén a kollektív felett áll.”²² Így került egykor a Vogue címlapjairól a New York-i kulturális élet középontjába Iris Apfel, a kilencvenes éveiben járó és követendő stílusikon. Apfel mint lakberendező és stylist a stílushibriditása, szokatlan kombinációjú öltözékei miatt vált széles körben ismertté, s egy olyan jellegzetes stílust alakított ki már a kezdetektől fogva, amely bátran keverte az *haute couture* darabokat a bolhapiacon talált vagy éppen a misén használt, szakrális tárgyakkal. Figyelemre méltó érzékkel kombinálta a színeket, textúrákat és mintákat, származási helyre, korszakra vagy éppen esztétikai konvenciókra való tekintet nélkül. A kiállítást a világ

jelzi, nagyrészt ugyanazon színészeket szerepeltetve a sorozatban, s szintén Sarah Jessica Parker főszereplésével, aki a sorozat (újra)indulásakor ötvenhat éves. A média szerint „Sarah Jessica Parker 33 évesen már öreg volt a hollywoodi standardek szerint, amikor a *Sex és New York* forgatásai elkezdődtek. Jennifer ONG, *Here's Why Sarah Jessica Parker's Age Was Never An Issue for Sex And The City*, The Things 2023. 06. 23., <https://www.thethings.com/sarah-jessica-parker-age-in-satc/>

19 Karley SCIORTINO, *The Age of Iris Apfel*, *Dazed* 2012. 03. 02., <https://www.dazeddigital.com/fashion/article/15009/1/cover-story-the-age-of-iris>

20 SCIORTINO, I. m.

21 Harold KODA, *Introduction = Rare Bird of Fashion. The Irreverent Iris Apfel*, szerk. Eric BOMAN, London, Thames & Hudson, 2007, 8.

22 Metmuseum.org, *Rara Avis: Selections from the Iris Apfel Collection*, Metmuseum.org 2005. 06. 21., <https://www.metmuseum.org/press/exhibitions/2005/rara-avis-selections-from-the-iris-apfel-collection>. [Saját fordítás – E. P.]

összes nagy divatmagazinja bemutatta. Apfel a Coach márka modellje is volt, illetve saját szemüveget tervezett az Eyebobs márkának. Századik születésnapjának apropóján, 2022 márciusában a H&M márka speciális tervezői kollekciója egy Iris Apfel-kollaboráció volt, olyan színes ruhadarabokkal és kiegészítőkkel, amelyekre egyáltalán nem volt jellemző a „szürkesség” vagy „visszafogottság”, vagy akár „a magamutogatástól való tartózkodás”.²³ Külön érdemes kiemelni, hogy Iris Apfel ezt az élénk médiafigyelmet kifejezetten idős korára érte el. „A férjemmel állandóan azon mosolygunk, hogy semmiben sem csinállok mást, mint hetven évvel ezelőtt, és hirtelen mégis olyan dögös és menő vagyok [...] Én öregkori sztárocskának hívom magam”²⁴ – jegyezte meg a Dazed magazinnak adott interjújában. Az utóbbi években egy olyan kulturális váltást is megfigyelhetünk, amelyben az idősebb nők egyre inkább hiteles divatfogyasztóként tűnnek fel. Deborah Jermyn *Pretty past it? Interrogating the post-feminist makeover of ageing, style, and fashion* című tanulmánya is jelzi: „úgy tűnik, hogy a divat, a szépségipar és a hírességek ipara az utóbbi időben soha nem látott mértékben tárja ki kapuit a stílusos »bizonyos korú nők« (women of a certain age) előtt”.²⁵ Jermyn a feminista médiatudomány eszköztára felől, dokumentumfilmek és reklámkampányok elemzésén keresztül teszi fel a kérdést, hogy mi a tétje ma annak, hogy az „idős nők” számára megnyílik a stílus és a divat „fiatal piaca”, illetve annak, hogy sokan látszólag hajlandóak elfogadni az idősebb nőket a reklámokban.²⁶ A nemzetközi példák mellett egy magyarországi példát is megemlíthetünk: Pataki Ágit, aki a Kádár-korszak kedvelt divatmodellje volt. A hetvenes évek elején egy véletlennek köszönhetően került Rotschild Klára híres szalonjába manökennek, majd a Fabulon cég reklámarcáként szerzett országos ismertséget. A *Nyitottan a világra: utam a kifutótól a vörös szőnyegig* (2023) című könyve óriási siker volt, és 72 évesen ő lett a reklámarca a Budapest fennállásának 150. évfordulója alkalmából a Kiscelli Múzeumban rendezett *Divat & Város* című kiállításnak.²⁷ Ahogy a nemzetközi divat- és szépségipar elkezdte felfedezni magának az érett nők korosztályát, Magyarországon is elindult e folyamat. Mára a budapesti

23 TWIGG, *How does Vogue*, 482.

24 SCIORTINO, I. m. [Saját fordítás – E. P.]

25 Deborah JERMYN, *Pretty past it? Interrogating the post-feminist makeover of ageing, style, and fashion* = *An Intergenerational Feminist Media Studies*, szerk. Jessalynn KELLER, et al. Routledge, Abingdon – New York, 2018, 563.

26 Uo., 564.

27 Ehhez lásd: SZATMÁRI Judit Anna, *A DIVAT & VÁROS kiállítás rendezésének elméleti háttere és dilemmái*, Szépirodalmi Figyelő 2025/1., 123–134.

divathetek kifutóin is több márká szerepeltet idősebb női és férfi modelleket egyaránt, egyfajta inkluzív szemléletet hirdetve.²⁸

Kathleen Woodward azt állítja, hogy bizonyos időszakában a feminizmust is jellemzi az *ageizmus*. A feminizmus második hullámát a fiatalabb nőkkel kapcsolatos kérdések foglalkoztatták, és ez a perspektíva a későbbiekben is állandósulni látszik.²⁹ Szintén a feminizmus felől vizsgálja Susan Sontag az öregedés kérdéskörét *The Double Standard of Ageing* (1972) című tanulmányában. Sontag éleslátóan jegyzi meg, hogy „az öregedés sokkal inkább a társadalom ítélete, és nem elsősorban biológiai esemény”.³⁰ Abból indul ki, hogy az „időskori válság” a gazdag országokban élő nők esetében már 1972-ben is korábban kezdődött el, mint ahogy ezek a nők elérték volna a nyugdíjas korhatárt, s ezzel együtt e kérdés az egyén életében hosszabban el is húzódik. Sontag hetvenes évekbeli írása még leginkább nőket érintő problémaként ír az *ageing*ről, s írása inkább egy posztfeminista diskurzusba illeszkedik. Twigg Sontaghoz nagyon hasonló módon amellet érvel, hogy „az öregség képlekeny, kontextusfüggő és kulturális kategória, amely átfedésben van más kulturális és társadalmi struktúrákkal, amelyekkel együttal kereszteződik is”.³¹

A Palmers esete

Iris Apfel és Pataki Ágnes *stílusikonok* pozitív médiamegjelenései mellett azonban arra is akad példa, hogy a divatmédia a generációk együtt szerepeltetését építi be a luxusdivatházak reklámjainak vizuális világába. A Dolce&Gabbana divatház 2015-ös tavaszi-nyári, flamenco témájú kampányához „háttérnek használt” három erőteljesebb testalkatú „seniorina”³² éppen a divatipar által sokszor ellenszenvesnek vélt testalkatot jeleníti meg, ezzel erősítve meg azt a sztereotípiát, hogy az időskorral együtt járnak bizonyos testi jegyek. A reklámfotók háttereként szolgáló időskorú, nem professzionális modellek eleve szimbolikusan is megjele-

28 A. Tórtola MORET et al., *The female image in magazines: analysis of stereotypes, diversity and inclusivity in publicity and reporting related to fashion brands*, ICONO 14. Revista de comunicación y tecnologías emergentes 2023/1., 1–21.

29 *Figuring Age: Women, Bodies and Generations*, szerk. Kathleen WOODWARD, Indiana University Press, Indiana, 1999, XI.

30 Susan SONTAG, *The Double Standard of Aging*, *The Saturday Review* 1972. 09. 23., 29–38.

31 TWIGG, *Fashion and Age*, 36. [Saját fordítás – E. P.]

32 Lisa ARMSTRONG, *January's silver-haired fashion stars*, *The Telegraph* 2015. 01. 09.

nítik azt, hogy a vizuális tér középpontjába csak a fiatalok kerülhetnek. A reklámkampányban egyértelműen vizuális oppozíciónak szánt idősebb nők a színes Dolce&Gabbana ruhát viselő fiatal flamencotáncosok ellenpontjaiként jelennek meg: különös, otthonkaszerű fekete ruhájuk is azt bizonyítja, hogy az idősebb nők még mindig nem feltétlenül az elképzelt vásárlói az olasz luxusdivatháznak. Jermyn a kampányfotókat elemezve arra a következtetésre jut, hogy ezek az idősebb nők eleve nem is lehetnének ideális fogyasztók, hiszen a legtöbb ruhadarab már a tervezés szakaszában sem alkalmazkodik többségük testalkatához, tehát a szabás vagy a mérettartomány tekintetében sem veszik figyelembe az általuk „ideálisnak vélt” (pubertás) testalkattól eltérőt.³³ Fel kell ismernünk, hogy „az ageizmus nem más, mint az elnyomás testi formája. Az idősebb testre nagyrészt negatív jelentéseket olvasnak rá, amelyeket aztán a ki-rekesztő gyakorlatok igazolására használnak fel, alátámasztva az idősek alapvetően másként való bemutatását.”³⁴

Éppen ennek a káros tendenciának a pozitív ellenpéldája figyelhető meg a Palmers márka End of Sorry kampányának reklámfotóin, mely kampányt a körülötte kialakult éles társadalmi vita mégis kiforgat és átír. A hazai Glamour Magazin újságírója, Mérő Vera a divatmédia és a reklámpar „ageing problémájára” kívánta irányítani a figyelmet, a divatipar eddigi problematikus tendenciáit tematizálva a lap hasábjain, a Palmers-reklámot pozitív példaként emelte ki. 2024 júniusában a *Bréking: egy szál bugyiban és melltartóban egy ötven feletti nő* című cikktől volt hangos a közösségi média, ahol a divatipar szereplői, de a közember is pro és kontra érveket hozott amellet vagy éppen azzal szemben, hogy „szabad-e” egy ötven feletti nőt egy fehérneműmárka modelljeként alkalmazni. Bécsben a reklámkampány erotikus fotói többemeletes házfalakat borítottak be, és a Palmers üzletek belső tereiben is kiemelt helyet kapott a fotósorozat. Mérő Vera újságcikke így írta le a problémát:

Van az az ósdi szemlélet, hogy rendes nőnek „egy bizonyos kor felett” bizonyos dolgokat illik elkezdeni, míg más dolgokat illik abbahagyni. A harmincadik születésnapod reggelétől gyereket kell akarnod, a negyvenedik hajnalától ne vegyél fel szuperminit vagy *crop-topot*, az ötvenedik után meg ne akarj már szexi lenni, hacsak nem vágysz nevetség tárgyává válni. [...] Meg úgy eleve, számolj le

33 JERMYN, I. m., 99.

34 TWIGG, *Fashion and Age*, 34.

magaddal mint nővel, mint szexuális lénnel [...]. A férfi kortársak
eközben *ezüstróké*ávé nemesednek az évek során, és akkor sem rebben
a szeme senkinek, ha az aktuális partnerük feleannyi idős, mint ők.³⁵

A cikk azért bírt különös jelentőséggel, mert a hazai legsikeresebb divat-
magazin, a Glamour hasábjain tematizálta az ellenpéldát. Azt, amikor
egy teljes reklámkampány pozitív kontextusban igyekezett feltüntetni
az idősebb nőket, mint akiknek ugyanannyi joguk van a divathoz és
szexualitásukhoz, mint bárki másnak.³⁶ A pozitív megközelítés üdvöz-
lése helyett azonban a közösségi médiában a Palmers-kampány sikeres-
ségével szemben érveltek jó nevű magyar divatsminkesek és fotósok.
Volt olyan hozzászóló, aki divatsminkesként azt hangsúlyozta, hogy
a modell sminkje „előnytelen”, mert nem tünteti el a „hiperpigmentá-
ciót” (öregségi foltot), ami „sápadt arcot” kölcsönöz neki, mások pedig
a modell ősz haját kritizálták. Úgy tűnik tehát, hogy a divatipar külön-
böző szereplőinek (és a társadalomnak) együttesen szükséges összefog-
niuk annak érdekében, hogy a jövőben az időskor pozitívan tűnhessen
fel a médiában és a divatszektorban egyaránt.

Az öregedéshez kapcsolódó sztereotípiák aláásása

A fentiekkel kontrasztban azt is megfigyelhetjük, hogy az idős férfiak
médiareprezentációja sokkal pozitívabb a nőkéhez képest. Susan Sontag
már idézett írásában amellett érvel, hogy a legtöbb nő számára az öre-
gedés egy megalázó folyamat, amely együtt jár a szexuális elbizonytala-
nodással, s ez egyre korábbi életszakaszban kezdődik. Ezzel szemben
a fiatal férfiaknak nem sok okuk van arra, hogy az öregedés miatt aggód-
janak: „Ami a férfiakat kívánatosá teszi a nők számára, az korántsem
a fiatalsághoz kötött. Éppen ellenkezőleg, az öregedés inkább a férfiak
javára válik [...]. Értéküket inkább határozza meg az, hogy mit tesznek,
mintsem az, hogy hogyan néznek ki.”³⁷ Mindezek ellenére, általánosság-
ban mégis azt figyelhetjük meg, hogy a divathetek kifutóit nem uralják

35 MÉRŐ Vera, *Bréking: egy szál bugyiban és melltartóban egy ötven feletti nő*, Glamour.hu
2024. 06. 10., <https://www.glamour.hu/divathirek/wolford-kampany-fehernemu/eczfq25>

36 A magyar Glamour Magazinban egyre gyakrabban jelenik meg az időskor és a di-
vat kérdéskörének problematizálása. Ehhez lásd: PÖLZ Klaudia, *Miért és hogyan
szorulnak ki az idős emberek a divat világából?* Glamour.hu 2024. 08. 03., <https://www.glamour.hu/plusz/divat/idosek-divatipar-ageing/4676966>

37 SONTAG, I. m. [Saját fordítás – E. P.]

az idősebb férfi modellek sem, tehát a történelem során a nők mellett a férfiakat is egyre inkább érintette a divatból való kirekesztettség koruk előrehaladtával. A kulturális gyökerekhez is kapcsolódni kívánó tervező, Zsigmond Dóra a magyar divatipar olyan szereplője, aki figyelmet fordít erre a problémára. Kollektívai szakítanak a férfiassághoz (és nőiességhöz), valamint az öregedéshez kötődő sztereotípiákkal, ugyanakkor gyakran merítenek a magyar népművészeti hagyományokból, archaikus viseletekből. Funkcionális darabjait már a tervezéskor is a praktikum vezérli. Bemutatóin valódi, mindennapi emberekkel dolgozik, gyakran idős férfi és női modellekkel. Ruhái kortól és nemtől függetlenül viselhetőek. *Második természet* fantázianeve 2024/25-ös őszi-téli kollekcióját is a generációkon át öröklődő szóbeli történetek ihlették: „A kollekció katalizátora egy idős hölgy, aki magyar, vidéki otthonából meséli el boszorkányokkal való találkozásait.”³⁸ Zsigmond modelljeinek érdekessége, hogy nagyrészt nem a divatipartól kölcsönzött hivatásos manökenekkel dolgozik a kifutón és a fotózások alkalmával. Ruháinak bemutatására gyakran idős képzőművészeket kér fel: így a kifutón láthatjuk Fónagy Dóra belsőépítésszt, Zalakovács József festőművészt és Süle Kati stílus-tanácsadót is. Zsigmond Dóra így magyarázza döntését:

A hivatásos modellek mellett minden szezonban bevonunk saját karaktereket is. Ezek az együttműködések sokszor személyes barátságokon, régi ismeretségeken és munkásságok tiszteletén alapulnak. Számomra a kezdetektől fogva nagyon fontos, hogy a bemutatókon ne csak profi modelleken mutassuk be a ruhákat, hanem civil embereken is. Fotózásainkon is sokszor így dolgozunk. Az alapja ennek az, hogy hamar visszajelzést kaptam arról, kik hordják a márka ruháit, így logikusnak tűnt, hogy olyan embereken mutassuk be azokat, akik ténylegesen hordani fogják azokat. [...] Visszatekintve, itthon az elsők között voltunk, akik idősebb modellekkel dolgoztak a kifutón és a fotózásokon is. Nagyon jó látni, hogy ma már a Budapest Central European Fashion Week modellválogatásába is bekerülnek ilyen karakterek. [...] Diverz vásárlóközönségünk szereti az egyedi látásmódot, a ruhák szögletes, letisztult

38 SZOLGA Gordana, *A boszorkánytörténetektől a Balenciaga-fricskáig: Nagyot mentek az AW24/25 kollekciói a Fashion Weeken*, Welovebudapest.com 2024. 01. 30., <https://welovebudapest.com/cikk/2024/01/30/shopping-budapest-central-european-fashion-week-2024-2025-osz-tel-bemutato-divat/>

formáit, a funkcionális megoldásokat és az állítható bőségű, variálható részletmegoldásokat.³⁹

A márka tehát fontos missziót vállal a hazai divatiparban azzal, hogy tíz éve meghozta azt a döntést, hogy nem kíván alkalmazkodni a divatipar káros gyakorlatához, és egyenrangú partnerként tekint az idősebb korosztályra. Zsigmond Dóra kollekcióiba emellett többféle módon is beépül az inkluzivitás és az idősor tapasztalata is. Történetmesélésének és ruhái értékválasztásának középpontjába helyezi az idősebb korosztályt, és ezt az értékválasztást magas színvonalú kézművességgel és a magyar folklór elemeivel kapcsolja össze. E történetek által összeköti az egyediséget a fenntarthatósággal, és felhívja a figyelmet a természetközeli életmódra és az organikus anyagok használatának előnyeire, szerezni ösztönözve ezzel a fiatalabb generációt.

39 EGRI Petra, *Zsigmond Dóra – Az ember egyéni értéke inspirál*, Glamour.hu 2024. 09. 11., <https://www.glamour.hu/divathirek/zsigmond-dora-bcefw-2025/cq9lqtz>

Keszeg Anna

A kortárs divat szabászati fordulata

A részletekbe menően kidolgozott kulturális jövőkép a letűnt korok luxusa. A „most” akkor még lényegesen hosszabb ideig tartott. Manapság a dolgok hirtelen változnak. Ráadásul olyan szélsőségesen és gyökeresen, hogy egy nagyszüleink-féle jövőképnek egyszerűen nincs létjogosultsága. Nincs „most”, amire építkezni lehetne. Nincs jövőnk, mert túl bizonytalan a jelenünk. Kockázatkezelés: ez jutott nekünk. Lépést tartani az adott pillanat eseményeivel. Struktúraanalízis. Alakfelismerés (pattern recognition). (William Gibson: *Trendvadász*, 2003)

A humán- és társadalomtudományok a 20. század második felétől a fordulat/*turn* terminussal jellemezték azokat a nagy paradigmaváltásokat, amelyek a megközelítésmódok, módszertanok, beszédmodok lecserélését jelentették. A nyelvi, a szemiotikai, a kulturális, a narratív, a képi, a térbeli, a kognitív stb. fordulat elnevezések olyan tudományfilozófiai és kulturális logikákat neveztek meg, amelyek radikálisan hatották át a transzdiszciplináris működésmódokat.

Ezt a tanulmányt az az ambíció vezérli, hogy egy hasonlóan markáns változást írjon le a divat területén, amelyet *szabászati fordulat*ként nevez meg. A szabászati fordulat kifejezés arra utal, hogy a kortárs divatjelenések beszédmódjában ma uralkodó az a diskurzus, mely – a korábbi *mainstream* gondolati-identitáskommunikációs vagy anyagkutatósi paradigma után – a szabásművészetben látja az innováció legfontosabb motorját.

A másik fontos szempont, mely a szöveg megírásakor vezérelt, az egyik meghatározó fordulatbejelentő tanulmány meglátásai előtti tiszteltetés. W. J. T. Mitchell filozófus a kilencvenes években jelentette be a képi fordulat eljövételét a filozófiában, de tágabban az emberi kultúrában is.¹ Ez a szöveg alapvető jelentőségűnek bizonyult, amennyiben megnyitotta

* A tanulmányt a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemért Alapítvány Jövőképesseg Obszervatóriuma támogatta. A szerző köszönetet mond mindazon kollégáknak, akik e tanulmány műhelyvitáján részt vettek.

1 William J. Thomas MITCHELL, *The Pictorial Turn*, Artforum 1992/7., <https://www.artforum.com/features/the-pictorial-turn-203612/>; Uő., *Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1995.

az utat a képi retorikák tanulmányozása, a képek átpolitizáltságának vizsgálata előtt.

E tanulmány bevallottan úgy építkezik, hogy igyekszik „lemásolni” Mitchell *A képi fordulat* című tanulmányának² logikai ívét, illetve azt a sajátos jelenkutatási módszertant, mellyel egy filozófus az általa tapasztalt kulturális átalakulásokat fogalmakhoz kapcsolja. A jelenre vonatkozó teoretikus reflexió sokféle módszertan szerint gyakorolható – az olvasónak talán ismerős lehet Michel de Certeau, Roland Barthes, Michel Foucault prezentista öndefiníciója. A globálisan *French Theory*-ként brandelt gondolkodási áramlat képviselői általában úgy tekintetek magukra, mint akiknek a jelen diagnosztizálása a feladata. Ettől az ambíciótól vezérelve de Certeau és Barthes egyértelműen történeti jelenük jelenségei felé fordulnak. Módszertanukból adódóan képesek a jelenre vonatkozóan olyan diagnózisokat megfogalmazni, melyeknek történeti vagy univerzális jelentősége lesz. De Certeau „kortárs történetiségként” jellemzi a hétköznapi beszédmodok általa tematizált megértését.³ Foucault esetében a „jelen diagnózisa”, a „jelen története” vagy a „jelen ontológiája” azok a kifejezések, amelyekkel saját, a modernitás kritikai megértésére vonatkozó tudományos eljárás módját leírja.⁴ Ugyanakkor Takács Ádám rámutat arra az ellentmondásosságra, hogy Foucault úgy beszél a jelen megértésének ambíciójáról, hogy a kortárs jelenségek teljesen kívül esnek érdeklődési körén.⁵ Mindezeket a példákat egy módszertani probléma jelzése miatt hozom fel: amikor a jelenben bekövetkező változások diagnosztizálása a cél, a kritikai reflexió előtt megnyílik egy olyan tér, melyben a kortárs előre menekül, vagy éppen hátra sodródik. A jelen elgondolása módszertanilag úgy tud megtörténni, hogy valamilyen mintázat (*pattern*) vagy alakzat azonosítása a cél.

Az alakzat felismerésében lesz segítségemre Mitchell tanulmánya, mely a következő kérdésekre keresi a választ: Mihez képest jelenik meg az általa diagnosztizált fordulat? Milyen eredője van/lehet? Milyen ellendiskurzusok utalnak a megjelenésére? Miért most következik be?

2 Uő., *The Pictorial Turn*; magyarul Uő., *A képi fordulat*, ford. TÓTH Zsófia Anna = *A képek politikája. W. J. T. Mitchell válogatott írásai*, szerk. SZŐNYI György Endre – SZAUTER Dóra, JATE Press, Szeged, 2012, 131–155.

3 Michel DE CERTEAU, *A cselekvés művészete*, ford. SAJÓ Sándor et al., Kijarat, Budapest, 2010, 39.

4 François HARTOG, *Michel Foucault, guetteur du présent = Foucault(s)*, szerk. Jean-François BRAUNSTEIN et al., Éditions de la Sorbonne, Paris, 2017, 97–104.

5 TAKÁCS Ádám, *Történelemhasználat és társadalomkritika Foucault-nál*, Replika 2023/2., 148.

Milyen meghatározása és ellenmeghatározása van?⁶ Milyen ideológiák segítenek a fordulat elhelyezésében? A következőkben a szabászati fordulatra vonatkoztatva ezeket a kérdéseket válaszolom meg.

Mi a szabászati fordulat?

Mielőtt Mitchell kérdéseit a szabásmunka kortárs paradigmatiságának leírására alkalmaznám, néhány példát hoznék fel arra, hogy a szabászati tudás iránt fokozott az érdeklődés a kortárs kultúrában. A populáris kultúrában például az elmúlt időszakban olyan divatjelenések *mainstream* megmutatására irányult a figyelem, melyek a szabászati műveltség iránti kíváncsiságot tanúsítják. Bár 2018 már jócskán mögöttünk van, Paul Thomas Anderson *Fantomszál* című filmje az, amely a szabásmunka kifinomult zsarnokságát először tematizálja.⁷ S még valamivel korábban, 2014-ben indul a *Kingsman* franchise,⁸ mely a brit szabásmunkák exkluzivitását a komikus kémtörténet kódjaival vegyítve államtitkot csinál a személyre szóló szabásmunkából. Ugyancsak geopolitikai jelentőséggel ruházza fel a szabászati tevékenységet a *The Outfit*, melyben a szabómesterség politikai aktivizmus fedőtevékenysége lesz.⁹ Míg korábban a divat mozgóképes reprezentációiban Coco Chanel és Yves Saint Laurent számítottak a legtöbbször képernyőre vitt divattervezőnek, az elmúlt két-három évben megjelentek azok a filmek és sorozatok, melyek a szabászati tudásukban lenyűgöző tervezők életét vitték színre. Cristóbal Balenciaga és Christian Dior életéről körülbelül egy időben mutatott be sorozatot a Disney+,¹⁰ illetve az Apple TV.¹¹ A *Cristóbal* című sorozat első részében Chanel karaktere úgy fogalmaz, hogy a címszereplő az utolsó *dressmaker* (ruhakészítő – vagyis szabómester), míg a többi tervező csak *image-maker* (imázsalkotó). Több olyan jelenet is van, melyben Cristóbal azon ambíciója tematizálódik, hogy sziluettet alkosson, újrakreálja az emberi test vizuális formanyelvét.

6 „Bármi is tehát a képi fordulat, azt világosan kell látnunk, hogy mi nem.” MITCHELL, *A képi fordulat*, 136.

7 Paul Thomas ANDERSON (rendező), *Phantom Thread*, Focus Features, Annapurna Pictures, Perfect World Pictures, 2017.

8 Matthew VAUGHN (rendező), *Kingsman. The Secret Service*, Twentieth Century Fox, Marv Films, Cloudy Productions, 2014.

9 Graham MOORE (rendező), *The Outfit*, FilmNation Entertainment, Focus Features, Scoop Productions (II), 2022.

10 *Cristóbal Balenciaga*, Disney+, Irusoin, Moriarti Produkzioak, 2024.

11 *The New Look*, Apple Studios, Movistar Plus+, 2024.

A populáris kultúrán túl a szabászat visszatérése a divatiparban is erőteljesen érzékelhető. A *craftizmus* különféle korszakai után a divattervezők néhány éve elkezdték a mesterségbeli tudást a szabászati ismeretekben mérni. Ennek legekleatásabb példája a Balenciaga 2024-es tavaszi-nyári kollekciója, melynek kitüntetett szerepe van a márka kortárs történetében.¹² A korábban említett alapító tervező szabászat iránti elkötelezettségét az elmúlt években, Demna Gvasalia tevékenysége alatt annyiban lehetett tapasztalni, hogy a sziluettalakításban Gvasalia ugyanolyan ambíciózus volt, mint elődje. (Nem véletlenül uralja a Demna-esztétika a kortárs utcai öltözetet.) Azonban a szabászati tudást sokszor írta felül az a nagyon erőteljes vágy, hogy a kollekciók sikeres médiakarriert fussanak be. Ennek a történetnek került pont a végére azzal a botrányal, mely pedofil tartalomterjesztéssel vádolta a márkát, s a kreatív igazgatót tevékenysége teljes újraértelmezésére készítette.¹³ Az újraértelmezést követő visszatérés ez a nyári kollekció, mely a szabászat előtt hajt főt, és ezzel párhuzamosan autobiografikus ambíciójú is, hiszen a tervező élete legmeghatározóbb személyiségeit küldi kifutóra. *Soundtrack*-jének alapja a *La Veste Tailleur Homme* szabászati tankönyv Isabelle Huppert színésznő hangján megszólaló szövege. A szabászat tehát az önéletrajzi paktum részévé válik, a divattervező legelementárisabb kulturális szocializációjára utal. Demna Gvasalia mellett számos szerényebb, de annál elgondolkodtatóbb példát hozhatnánk a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem textiltervező hallgatóinak munkáiból, melyekben a szabászati formanyelv megújítására tett kísérlet az uralkodó.

Utolsó példaként a hétköznapi öltözködéskultúrában megjelenő szabászati ambíciót említem. A közösségi médiában a szabászati tudás nagyon sokféle formában jelenik meg: a ruhák átszabása, ennek az átszabásnak a DIY-dokumentálása, hivatásos szabómesterek által megosztott tanácsadó videók, nagy márkák termékeinek szétbontása, szabászati modellként való használata csupán néhány kiragadott példa. A TikTok érzékletesen szemlélteti, hogy a szabászati barkácsolás korszakában élünk.

Mindezek a példák azt bizonyítják, hogy a szabászat iránti érdeklődés *mainstream*, sokrétű, így megkérdőjelezhetetlen. Azonban ettől még nem válik automatikusan fordulattá. Ahhoz, hogy fordulatként is tematizálni tudjuk, előbb nézzük meg, hogy milyen jellemzői vannak a „fordulatoknak” – Mitchell útmutatása szerint.

12 BALENCIAGA, *Summer 24*, <https://www.balenciaga.com/en-us/summer-24>

13 Paula GÁRGÓLES – Gabriela AMBÁS, *The Power of Consumers on Social Media: A Case Study of Balenciaga's Crisis Communication = Fashion Communication in the Digital Age*, szerk. Nadzeya SABATINI et al., Springer Nature, Switzerland, 2023, 3–13.

A képi fordulat a nyelvi fordulatot követi. A nyelvi fordulat abban nyilvánult meg, hogy „a művészetek, a média és a kulturális formák területén” nyelvi modellek működését figyelték meg a filozófusok: a társadalmat szöveggként, a tudatalattit nyelvként, a világról való tudást beszéd-módként értették meg.¹⁴ Amikor ez a modell elkezd repedezni, akkor tulajdonképpen annak belátása történik meg, hogy a világ nyelvalapú modellezése már nem elegendő, valami másra van szükség. Mitchell szerint ez a más lesz a kép és a képiség megértésének modellje.

Ha a divat elmúlt években bevett működését akarjuk megérteni, akkor abban egy médiaforradalmat vagy kommunikációs fordulatot tudunk azonosítani. A divat a kilencvenes évek végén, a kétezres évek elején betagozódott az egyre komplexebb technológiai apparátus által működtetett médiagépezetbe, és egyre több olyan stratégiát tett magáévá, melyek a divatot médiaszerűvé alakították. Az egyén öltözködése önkifejezés (kommunikáció önmagunkról), a testünk egy vászon, melyen elmeséljük önmagunkat – akár a legradikálisabb formában, felfedve pszichés mélyrétegeket, törésvonalakat, kitárulkozva és rejtőzködve. Kommunikálunk a vágyott státuszról, lemondásokról, ambíciókról, esz-képzismusról, rasszról, etnikumról, nemről, társadalmi osztályról, rituális helyzetről, munkahelyi konfliktusról, újradefiniálódó szerepekről.¹⁵ A divatot létrehozó médiagépezetben a divat a kortárs társadalmi tendenciák legmegbízhatóbb szócsöve, vizuális formákkal dolgozó trendjeivel arról beszél, ami egy adott civilizáció/kultúra haladási iránya.¹⁶ Produkciós vonatkozásban a márkák, a tervezők, az influenszerek kommunikációs problémaként fogják fel az általuk tervezett divatot, a márkának üzenete van, kommunikációs stratégiája, a kollekciónak központi koncepciója, melyet továbbítani kell stb. A divat kulturális iparág, melyet – a többi kulturális iparághoz hasonlóan – kommunikációs jelentések továbbítására optimalizáltak.¹⁷ A divat mint kommunikációs iparág leg-radikálisabb értelmezése a divat mint művészet paradigma, mely ontológiájukban eredendően ellentmondásos, önmegkérdőjelező jelenségek¹⁸

14 MITCHELL, *A képi fordulat*, 131.

15 Malcolm BARNARD, *Fashion as Communication*, Taylor&Francis, London, 2002.

16 Fernand BRAUDEL, *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV-XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen*, ford. PÖDÖR László, Gondolat, Budapest, 1985; Patrick ASPERS – Frédéric GODART, *Sociology of Fashion. Order and Change*, Annual Review of Sociology 2013, 171–192.

17 David HESMONDHALGH, *The Cultural Industries*, Sage, London, 2018⁴; KESZEG Anna, *Divat-újratervelés. A kortárs divat médiaműködései*, METU, Budapest, 2022.

18 ORBÁN Jolán, *Az antidivat divatja – Cindy Sherman és Rei Kawakubo*, Me.Dok 2024/1., 9–32.

és jelentésükben bravúrosan rétegzett perfromanszok¹⁹ kibontására ad lehetőséget.

A kommunikációs fordulat a ruhatárgyak terén együtt járt a világban elérhető ruhák megszámlálhatatlanná válásával, a túlfogyasztás és túltermelés jelenségével.²⁰ A neoliberais késő kapitalizmus ruhatermelése a ruhát valóban kommunikációs formává tette, melynek éppen annyi időbeli létjogosultsága van, mint egy üzenetnek. Ha sikeres, megkapja a pár másodperces médiafigyelmet, felkapottá válik, esetleg évek múltán válik ismét felfedezetté. Nem a ruha az érdekes, hanem az a kommunikációs folyamat, melyben megtalálja pozícióját, azok a jelentések, mozgások, társadalmi reakciók, amelyeket elindít. Ebben a megközelítésben a ruha médium, közvetítő – mindazzal a komplexitással, melyet a médiaelmélet elmúlt kétszáz éves története a médiumokról felmutatott. A szabászati fordulat ebben a médiagépezetben következik be, behódol neki és lázad ellene.

A divat mint kommunikáció modelljére adott legerőteljesebb teoretikus reakció a spekulatív, relacionális vagy újmaterialista divatelmélet. Amíg a kommunikációs modell az emberi ágenciával van elfoglalva, hierarchikus szemlélettel emberi eredetűnek tekinti a divat és a ruhatárgy jelentését, addig ez a megközelítés a tárgyi ontológiák, az anyagiságok komplexitására kíváncsi.²¹ Az újmaterializmus, ahogy azt Smelik szépen bizonyítja, éppen amellett teszi le a voksát, hogy a technológiai innováció korában a textil, a test, a technológia – hogy most csak hármat emeljek ki a divatban érintett lehetséges ágenciák közül – együttesen alakítják a testek ontológiáját. A spekulatív materializmus lényege, hogy a technológiát valóságalkotó ágenciaként képzei el, az emberi testet eleve technológiailag adottként, tervezettként, designként közelíti meg.²² A spekulatív materialista fordulat ambíciója, hogy az anyagiságok kommunikációs megközelítését megnyissa egy másik irányba, melyben a szemiozís végtelenített folyamatai eltéríthetőek, esetleg más perspektívába kerülhet-

19 EGRI Petra, *Divatelmélet, teatralitás, dekonstrukció. Kortárs divatperformanszok*, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2023.

20 Gyors valóságvonatközlésként: 2024-ben a divat a kapitalizmus 7. legnagyobb forgalmú iparága, a teljes gyártási lánc körülbelül 300 millió embert foglalkoztat, évente körülbelül 80 milliárd ruhadarab készül.

21 Ulrich LEHMANN, *Fashion and Materialism*, Edinburgh University press (Technicities), Edinburgh, 2018; Anneke SMELIK, *New materialism: A theoretical framework for fashion in the age of technological innovation*, International Journal of Fashion Studies 2018/ 5., 33–54; KESZEG Anna, *A divat bátorsága. Foucault és a relacionális materializmusra alapozott divat fogalma*, Replika 2023/2., 87–103.

22 SCHNEIDER Ákos, *Az emberközpontú tervezés határai*, Typotex, Budapest, 2022, 55.

nek.²³ Annál is inkább, mert az újmaterializmus horizontján ott van az emberen túli, a poszthumán, a posztantropocén: annak technikai vagy ökológiai radikalizmusával.

A szabászati fordulat ennek a kettősségnek, a kommunikációs és spekulatív materialista divatkoncepció egymásnak feszülésében jön létre. A szabászati fordulat kiragadja a divatcsinálás egyik kulturálisan, történetileg jól szituálható elemét, a szabászatot, és azt tekinti elementáris jelentőségűnek a jelenség kortárs létmódjában. Nem a tervezett tárgyat, nem a kommunikáló divatot, öltözetet, textilt akarja megérteni, hanem azt a mintázatot, alakzatot, absztrakt formát, melyből a divat építkezik.

A szabászat a divatenciklopédia tanúsága szerint: „a ruhák tervezésének, szabásának, testre igazításának és véglegesítésének művészete”.²⁴ A Magyar Értelmező Kéziszótár a szabás tevékenységét és a szabómerserség gyakorlatát azonosítja a szabászattal, a szab ígét pedig így határozza meg: „tárgyas <Szövött anyagot, bőrt> mérték, rajz v. minta alapján szétvág, hogy a darabokból vmely ruhát, öltözetet, lábbelit lehessen készíteni. || b. tárgyas Vkire, (ritka) vmire szab: <ruhát, ruhadarabot, lábbelit> úgy szab ki, hogy tökéletesen ráillik vkire, vmire c. tárgyas <Egyéb anyagot v. belőle készült tárgyat> a megfelelő nagyságú és alakú darab kivágásával vmely célra előkészít, ill. vmilyenre elkészít.”²⁵ Ezek a meghatározások a szabászat alapvetően relacionális jellegét mutatják fel: a szabászat a test és az anyag között egy absztrakciós közvetítőn, a terven vagy rajzon keresztül teremt összefüggést. Vagyis olyan ágencia a materialitások rendszerében, melynek anyagsága két másik anyagság, a test és a textil anyagsága által kondicionált. A társadalomtudományos fogalomtárakban ezt a típusú tárgyat, mely ágenciájának alapvetését a tudások közötti transzferben, a közvetítésben, a tudások közötti átjárásban találja meg, határtárgynak nevezik.²⁶ A szabásminta tipikus

23 A design szemiotikai paradigmáját elemzi a *Designo* 2022/1-es száma. Lásd főként SZENTPÉTERI Márton, *Fabrica and Ratiocinatio. Introductory Notes on Design and Semiotic*, *Disegno* 2022/2., 4–7.

24 „Tailoring is the art of designing, cutting, fitting, and finishing clothes.” Alison MATTHEWS DAVIS, *Tailoring = Encyclopedia of Clothing and Fashion. 1: Academic Dress to Eyeglasses*, szerk. Valerie STEELE, Thomson Gale, New York, 2005, 261.

25 BÁRCZI Géza, *A magyar nyelv értelmező szótára. VI. kötet Sz–Ty*, Akadémiai, Budapest, 1959–1962.

26 A határtárgy fogalmát 1989-ben írta le Susan Leigh Star és James Griesemer, és a múzeumi tárgyakat értették alatta, melyek a muzeológus tudása és egy másfajta, cselekvő használatból származó tudás közötti translációs térbe kerülnek. A tudományszociológia is tematizálta a kérdést: ilyen értelemben egy laboratórium tárgyi felszerelése határtárgyakból épül fel. Magyarul a szó, Wilhelm Gábor összegzésének

határtárgy, mely éppen arra szolgál, hogy különböző tudásokat aktivizáljon és keretet adjon e tudások ütköztetéséhez.

Minden határtárgyban tehát többféle tudás absztrakciójának lehetősége van benne: a határtárgyak lényege, hogy olyan kontaktzónákat teremtenek, amelyekben létrejönnek a tudások közötti átkapcsolások feltételei. Wilhelm kimutatja, hogy a kontaktzóna kommunikációs természetű, fontos eleme a hálózatiság, illetve egyfajta jelentésemlegesség. Hiszen a határtárgyakhoz kapcsolódó transzferált tudások esetében nem az a lényeg, hogy ezek a tudások azonosak legyenek vagy megfeleltethetők legyenek egymásnak, hanem az, hogy a felek nyitottak legyenek a cserére, képesek legyenek együttműködni.²⁷ Vagyis egy szabásminta esetében nem az a lényeg, hogy a megrendelő ismerje az előállítás komplex technológiáját, míg a szabásznak/tervezőnek sem kell tudnia a megrendelő komplex identitáskommunikációs játszmáiról. Az a fontos, hogy a kétfajta tudás találkozzék a szabásminta, az alapstruktúra formanyelvében, és képesek legyenek megegyezni abban, hogy csípőben feszes trapéz fazonú nadrág az, amit a megrendelő szeretne. A határtárgy tehát eltérő használati kontextusokat és módszertanokat képes aktivizálni. Többféle eljárás mód logikáját hordozza. Vagyis algoritmikus.

A szabászat mint a divat vizuális algoritmusa

Érvelésem utolsó egységében azt igyekszem bizonyítani, hogy a szabászat tulajdonképpen a divat vizuális algoritmusa, majd rávetítem a kortárs, algoritmikus kultúráról szóló diagnózisra.

Anne Hollander *Sex and Suits* című könyvében a divattörténetben *great divide*-ként, nagy szétválásként, nagy kivonulásként vagy nagy lemondásként²⁸ megnevezett jelenség központi jelentőségéhez kapcsolja a szabászat forradalmi erejét. A nagy kivonulás arra utal, hogy a 18. századtól kezdve a polgári társadalmakban a férfiak átadták a nőknek a test díszítésének jogát, a divattal való foglalkozást női privilégiummá tették.²⁹ Innen eredeztethető a divat nemekre vonatkozó kettős mércéje.

köszönhetően, a nyitott múzeum fogalmi keretei között kanonizálódott. WILHELM Gábor, *Határtárgy = Nyitott múzeum*, szerk. FRAZON Zsófia, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2018, <https://nyitottmuzeum.neprajz.hu/szocikkek/hatartargy>

27 Uo.

28 John Carl FLÜGEL, *The Psychology of Clothes*, Hogarth Press, London, 1930.

29 Anne HOLLANDER, *Sex and Suits. The Evolution of Modern Dress*, Bloomsbury Academic, London – New York, 2016; Barbara VINKEN, *Fashion Zeitgeist. Trends and Cycles in the Fashion System*, Berg Publishers, Oxford, 2005.

Barbara Vinken a dekonstrukció tipikus szubverzív érzékenységevel kimutatja, hogy a divatszociológiában olyan jól kamatoztatható, nőket és férfiakat másfajta normatívák szerint érintő normarendszer számos ponton ellentmondásos, éppen a vágy és vágykeltés felforgató jellege miatt.³⁰ S bár a kortárs identitáspolitikai beszédmodok felől Vinken állításai kétségkívül megalapozottak, Hollandernek a nemek szerinti leosztásban kétosztatú divattal kapcsolatos érvelését szabászattörténeti szempontból igencsak érvényesnek érzem.

Frédéric Worth tervezői tevékenységét elemezve Vinken rámutat arra, hogy a 19. század *l'art pour l'art* művészeti normái szerint építkező divat a szabázzatot, a tervezés jellegadó elemét nagyon is férfiak által dominált tevékenységgé tette.³¹ Diagnózisa egybevágy azokkal a társadalomtörténeti elemzésekkel, melyek azt mutatják meg, hogy a kapitalizmus szabályait követő divatrendszer következetesen úgy működött, hogy a textil- és divatipar nőkhöz kapcsolódó szakmáit azonnal férfiasá alakította, amikor az adott területen az anyagi tőke megjelent. A ráncolt, lepelszerű ruha korszakának leáldozása után a szabászati tevékenység primátusa alakult ki, így azt a férfiak maguknak tulajdonították.³² Hollander egy lépéssel még tovább megy. Szerinte nemcsak arról van szó, hogy a divatipar presztízsalapú munkáját a férfiak magukévá tették, hanem arról is, hogy minden látszat ellenére a divatot a 18. századtól kezdve tulajdonképpen a letisztultan szabott férfiruhák határozták meg. Hollander a divatra vizuális formanyelvként tekint, és szerinte ezt a formanyelvet a modernitásban az öltözködés szempontjából a férfiöltöny, illetve a szabott férfiruházat dominálta. A díszített női ruhák, amelyek úgy működnek, hogy az ornamentika eltakarja az alapstruktúrát, vágyott avantgárdként követték a férfiak letisztult, funkcionális modernista uniformisát, az öltönyt. A modern divat formanyelvét a szabott férfiöltöny alapozta meg. Coco Chanel vagy Yves Saint Laurent divatforradalma tulajdonképpen a nők felzárkózásának története a férfias szabott forma teremtette elvárásokhoz. A férfiöltöny a hatalom, a szépség, a pozitív szexualitás szinergiájáról szól, s ezzel tökéletesen illeszkedik a modernitás ideológiájába. „[a] modern öltönyök absztrakt formái és egyszerű textúrái a modern absztrakt művészet vizuális szókincséhez kapcsolódtak; de ami még ennél is beszédesebb és következetesebb, hogy osztoztak

30 Uo., 4–14.

31 Uo., 19.

32 Sofie THANHAUSER, *Worn. A People's History of Clothing*, Vintage Books, New York, 2023.

a modern, gyakorlatias formatervezés formai tekintélyében.”³³ A modern férfiöltöny stílusosságának képzete a divatimaginárius része maradt. Church Gibson celebritás-divatnak szentelt megalapozó munkája a szexi és *überstylish* sztárdivat közötti különbségtétellel ennek a paradigmának az újrafogalmazását teszi meg.³⁴ A 2012-es diagnózis arra alapoz, hogy nem feltétlenül tehető egyenlőségjel a sztárság szórakoztatóipari fogalma és divatipari fogalma közé: az ismertség nem mindig garanciája annak, hogy a divatipar egy hírességet legitimál. A legitimáció azoknak szól, akik nem a test erotikus megmutatásának elveit követik, hanem a stílusosság – vagyis a modernitás szabászati kódjainak megfelelő öltözködés – szabályai szerint öltöznek.

Nyilván a szabázzat nem pusztán a modernitás vizuális formanyelve szerint működik: a férfiöltönyt a szabászati tevékenység csúcsaként leíró beszűkült okcidentalizmus meghaladásához Benjamin Wild eszmefuttatására utalnék. Wild Norbert Elias nyomán amellet érvel, hogy az egyes kultúrkörök által elfogadott és bevett szabászati hagyományok a civilizáció folyamatának feleltethetők meg.³⁵ Vagyis a szabázzat mint vizuális algoritmus sokféle kulturális hagyományra vonatkozik.

De mennyire érvényes az az állításom, hogy a szabázzat tulajdonképpen a divat vizuális algoritmus? Az algoritmus matematikai fogalma egy művelet elvégzéséhez szükséges szabályok egymásutániságára, a feladat megoldásának módszertanára utal. A kortárs kultúrában az algoritmus legismertebb meghatározása szerint a nagy adatbázisokból táplálkozó mesterséges intelligencia, mely a nem adattípusú, minőségelvű emberi kultúrához való hozzáférésünket szabályozza. Az algoritmus determinisztikus és annak a folyamatnak a része, amit az emberi kultúra eladatosodásának nevezünk.³⁶ Míg az algoritmusokról szóló korábbi szakirodalom megpróbálta megérteni a kulturális kódolás és a kultúra adatalapú analízisének korlátait, mára egy más és komplexebb probléma uralja a diskurzust. Ez az ún. „black box”/fekete doboz hatás, mely arra utal, hogy az algoritmusok legnagyobb baja nem az, hogy adatszerűsítik azt,

33 HOLLANDER, I. m., 2. [Saját fordítás – K. A.]

34 Pamela CHURCH GIBSON, *Fashion and Celebrity Culture*, Berg, London – New York, 2012, 22–26.

35 Benjamin WILD, *The Civilizing Process and Sartorial Studies*, *Clothing Cultures* 2014/3., 213–224.

36 Itt és most nem megyek bele a kulturális analitika és a kultúra eladatosodásának kérdéseibe. Mindössze egy, a divat területén született összegző diagnózisra hivatkozom: Agnès ROCAMORA, *The Datafication and Quantification of Fashion. The Case of Fashion Influencers*, *Fashion Theory* 2022/7., 1109–1133.

ami nem adatszerű, hanem az, hogy átláthatatlanok, kiszámíthatatlanok, nincsen kontrollunk felettük, nem tudjuk, hogyan működnek.³⁷

Ted Striphas az algoritmikus kultúráról szóló elemzésében három fogalomra fűzi fel e jelenség megértését: az információ, a tömeg és az algoritmus fogalmára. Striphas szerint a tömeg termelte, jóváhagyta, autorizálta adategység kódolásának időszakában élünk.³⁸ Kommunikációkutatóként Striphas jól tudja, hogy a kommunikáció információra redukálása a 20. század egyik legfontosabb tudományelméleti vitája. Ami ma történik, az éppen nem a kommunikáció információra szűkítése, hanem a kommunikáció minden aspektusának információként való kezelése és az információs minőségek közötti különbségek elkenése. Az információ kulturális értékelése az emberi világban általában kulturális kontextusépítés, ellenőrzés, hitelesség, kontroll érvényesítésével történt: ma viszont a tömeges megosztás, elfogadás, autorizálás számít az információs jelleg kritériumának. Végül pedig a kommunikációkutató rámutat arra, hogy az algoritmus kettős jelentésű szó (én magam is e két jelentést szintetizáltam). Striphas ezt a kettősséget etimológiailag az *algorithm* és az *algorism* kettősségében ragadja meg. „Tehát egyrészt vannak algoritmusok – matematikai eljárások halmazai, amelyek célja, hogy felfedjenek valamilyen, a világgal kapcsolatos igazságot vagy tendenciát. Másrészt vannak algorizmusok – olyan kódrendszerek, amelyek felfedhetnek, de ugyanolyan valószínűséggel elrejthetnek.”³⁹ Striphas szerint a problémát az jelenti, hogy ma az algoritmust kizárólag kódrendszer jelentésben használjuk, nem pedig eljárásmódként. A kódrendszerek azok, amelyek átláthatatlanok, pontosabban azok az eljárásmódok, amelyeket a kódrendszerek létrehoznak. Egy IT-szakértő jó esetben vázolni tudja egy algoritmus kidolgozásának eljárásmódját, az átláthatatlanság ezt követően jelenik meg a rendszerben. A kódrendszerként értett algoritmusok hoznak létre átláthatatlan eljárásmódokat.

A szabázzat mint ruhák létrehozására vonatkozó eljárásmód kétségkívül algoritmikus. Artikulálja egy ruhatárgy előállításának módszertanát, megadja a lépéseket. A szabászati tankönyv előíró jellegű: „Egyedi alkatra készített szoknya szabásakor közvetlenül az alapanyagra kell rajzolni a varrás- és hajtásszélességeket és a próba kívánta igazításhoz

37 SCHNEIDER Ákos – CSÜRÖS Dávid, *Contemporary Design Aspects of Algorithmic Culture* (working paper), kézirat, Budapest, 2024, 4.

38 Ted STRIPHAS, *Algorithmic Culture*, *European Journal of Cultural Studies* 2015/4–5., 395–412.

39 STRIPHAS, I. m., 404–405. [Saját fordítás – K. A.]

szükséges ráhagyásokat.”⁴⁰ Részben kódol, átlátszatlanságát az illem vagy emberi tapintat adja: „A megrendelőnél nagy körültekintéssel és tapintattal kell elérni, hogy az egyéniségének és testalkatának megfelelő modelljavaslatot elfogadja.”⁴¹ Az AI-vezérelte tervezésben a szabásminták eljárás módja és az abban kódolt testről, emberről való tudás átfogalmazódik a kód nyelvére. A generatív mesterséges intelligencia által kreált ruhatervekbe éppen az eljárás mód kitalálását kell visszavinni, emberi tudással és beavatkozással pótolni.

A divat szabászati fordulata tulajdonképpen a divat lépéstartása a kortárs kultúra legfőbb jelentésképző folyamataival. A szabászat nem csak algoritmus, hanem vizuális szótár, melynek fogalmai között váratlan, sokkoló, izgalmas összekapcsolódások jöhetnek létre. A kortárs *mainstream* divattárgyak, mint például a *sneaker loafer*, a *sneaker ballerina*, a szoknyanadrág hatású *jorts* a vizuális formanyelvek random kombinációinak következményei. Struktúraanalízissel és alakzatfelismeréssel élvezhetőek.

40 BENCZIK Judit, *Alapvető ruházati cikkek – a szoknya gyártáselőkészítése*, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 2008, 11.

41 Uo., 8.

Tamás Ildikó

Az „etnódivat” a számi nemzeti identitásépítésben és az interetnikus konfliktusok reprezentációjában

Előjáróban

Tanulmányomban a számi (lapp) kultúra egyik legikonikusabb elemének, a gáktinak (számi felsőruha) az össztársadalmi és nemzetközi felhasználására mutatok példákat. A négy ország (Norvégia, Svédország, Finnország és Oroszország) területén élő számik az Európai Unió egyik őshonos népe¹ és a nemzetközi őslakos mozgalmak kiemelkedő szereplői. A számi közösségek a 20. század második feléig jelentős politikai és társadalmi nyomás alatt éltek, így kultúrájuk több eleme, miként a számi viseletek, visszaszorultak és több területen el is tűntek. A múlt század derekán fellépő számi értelmiségi réteg úgy döntött, hogy a stigmatizált kulturális összetevőket, többek között a viseletet állítja a revitalizációs folyamat fókuszába. Ennek eredményeként mára a számi képzőművészeti alkotások színvilágától a politikai transzparensen, intézményi logókon át a zenészek színpadi arculatáig az etnikus viseletet meghatározó „négy-szín-világ” (kék, piros, zöld, sárga) mindent áthat. A múlt század végére már nem csak a számik körében éledt újra és erősödött meg a saját kultúra, annak népszerűsége túlnőtt az etnikai határokon.

A 20. század végére, 21. század elejére a számi viselet és dizájn felhasználása megjelenik nem számi platformokon is (pl. turisztikai, kereskedelmi és reprezentációs vonatkozásokban). Ennek a recepciója a számik körében ellentmondásos. Számos alkalommal tüntetéseket, szellemi tulajdonjogi pereket is eredményezett, amelyekben kulturális (de tulajdonképpen a folklór kategóriájába tartozó) javaik kívülről általi szabad felhasználását próbálták korlátozni vagy megakadályozni.² Mindehhez

* A tanulmány az MMA MMKI *Az értékörzés, értékteremtés és értékközvetítés a kortárs magyar divattervezés és design területén* című projektjének keretében készült.

1 Az Unió területén két olyan őslakos etnikum él, amelyek szerepelnek az ENSZ listáján: a számik és a grönlandi inuitok, akik azonban földrajzilag Amerikához tartoznak. Földrajzi értelemben tehát az EU egyetlen őshonos népe a számik.

2 Sherylle MILLS, *Indigenous Music and the Law: An Analysis of National and International Legislation = Yearbook for Traditional Music*, 1996; Thomas R. HILDER, *Sámi Musical Performance and the Politics of Indigeneity in Northern Europe*, Rowman-Littlefield, Lenham, 2015, 158.

hozzátartozik, hogy a számik körében a ruha viselése máig nagyon összetett kulturális diskurzus része, számos érzelmi összetevővel és közösségi szabályozással.

A kutatás keretei

A jelen tanulmányban bemutatásra kerülő adatok személyes interjúkon, részt vevő megfigyelésen, közösségimédia-vizsgálaton, valamint a nyomtatott és online sajtó tanulmányozásán alapulnak. Húsz éve rendszeresen járok számi területekre, emellett online „terepmunkát” folytatok. Kutatásaim fókuszában a kezdetektől a számi identitást meghatározó kulturális elemek állnak, ezek egyik fontos összetevője a viselet. Terepmunkáim során számos adatot rögzítettem arról, hogy az általam bejárt helyszíneken mennyire jellemző a saját viselet, kik hordják (korosztályi és nemi eloszlásban is), és milyen alkalommal tekinthető általános vagy kötelező öltözködési formának. Külön hangsúllyal vizsgáltam a számik vizuális önreprezentációjának e legmeghatározóbb módját a revitalizációt képviselő, helyi, országos és nemzetközi politikai szférában egyaránt jelen lévő értelmiség körében is. Közel tíz éve figyelemmel kísérem a számi gákti jelenlétét és megítélését az online és offline médiumokban, kiemelten a számi celebritások és személyes ismerőseim közösségimédia-tevékenységét, és számos olyan weboldalt figyelek rendszeresen, amelyeket a számik működtetnek önreprezentációs és ismeretterjesztő céllal.³

Számik történeti keresztmetszetben

A számik által lakott területek a 18. század elejéig a mai lakhelyüknél jóval délebbre is kiterjedtek. A ciklikus vándorlás és az ezzel járó határlépcsők miatt a történelem során gyakran többfelé kellett adót fizetniük. A svéd uralom már a 17. századtól egyre drasztikusabban avatkozott be a számik életébe, az adóztatás mellett megindult a telepések beáramlása a legészakibb régiókba, és többnyire kártalanítás nélkül vették el a számik által használt földterületeket.⁴ A 19. század közepére töredékére zsugorodott a szabad mozgás lehetősége a legészakibb térségekben is, ám

3 Ehhez lásd: <https://pacificsami.org/journal/what-is-gkti>; <https://samicultures.com/Stories/Unitedbutdiversepeople>; <http://sayitinsaamiyle.fi/quick-guide-to-sami-culture/>; <https://folkcostume.blogspot.com/2013/05/overview-of-saami-costume.html>

4 Ivar BJORKLUND, *Sápmi – nášuvdna rieggáda*, Tromssa Universiteahta, Tromssa Musea, Tromsø, 2000.

ez a számi kultúrát aránylag érintetlenül hagyta. A hittérítés is kismértékben befolyásolta a számi életmód hagyományos mederben történő folytatását. Bár templomok már a 16. században is épültek az északi területeken, a hittérítés legeredményesebb időszaka csak a 19. század derekára tehető. A samanizálást és a kívülállók által „ördöginek” tekintett kulturális sajátosságait ekkoriban a vallási és világi vezetők egyaránt tiltották és büntették. Ilyenek voltak például a női viselet egyes darabjai, elsősorban a *lådjogahpir*, egy sarló formájú, belső merevítéses fejfedő, amely az egyház korabeli elképzelése szerint az ördög nyelvét formázta. Ezeket a viseletdarabokat az elkobzott sámándobokkal együtt máglyákba rakva, nyilvánosan égették el a lelkészek.⁵ Ez volt az első alkalom, amikor a számik azzal szembesültek, hogy az öltözet (vagy annak egyes elemei) vallási és politikai diskurzusok keresztüztüzébe kerülhet.

A sokszor erőszakos asszimilációs törekvések egyik legfontosabb eszközeként szolgált az oktatás. A bentlakásos iskola a számikat átnevelő, „civilizáló” intézmény feladatát töltötte be, ahol tilos volt az anyanyelv használata, miként a *gákkti* viselése is, és a sikeresség érdekében a megálázás és a fizikai bántalmazás is bevett eszköz volt. A 20. század eseményei sokáig nem hoztak enyhülést, sőt a körülmények sok tekintetben tovább romlottak. A norvég és svéd kormányzati politika soha nem látott, drasztikus eszközök bevetésével próbálta asszimilálni a számikat.⁶ Nemcsak társadalmi presztízsveszteségtől, diszkriminációtól kellett tartaniuk a számi identitásukhoz ragaszkodó embereknek. Anyanyelvüket nyilvánosan nem használhatták, és minden, ami a számi léthez kötődött – így a *gákkti*, a számi viselet is – stigmatizálttá vált. Az etnikai hovatartozás külső, azaz látható jegyei az antropológiai adottságok mellett kétséggkívül a ruházat jellegében nyilvánulnak meg. Nem véletlen, hogy az identitás reprezentálásában vagy elrejtésében az egyik leginkább „magától értetődő” eszközként jelenik meg. Harald Eidheim 1960-as évek második felében végzett kutatásai a külső és belső identitás oppozíciójára hívják fel a figyelmet a számi közösségekben. Esettanulmányai bemutatják, hogy mennyire erősen, szinte harsogóan kommunikálták ki felé a norvég külső jegyeket (öltözet, gesztusok, tevékenységek, nyelvhasználat), míg a számiság csak a zárt ajtók mögött nyilvánulhatott meg.⁷

5 Ezt a témát dolgozza fel a 2015-ös számi filmfesztiválon bemutatott *Iðitsilba* (*Burning Sun*) című kisfilm Ken Are Bongo rendezésében. Lásd: <http://www.isfi.no/eng/resources/pdf/7SamiStories.pdf>

6 BJØRKLUND, I. m.

7 Harald EIDHEIM, *When Ethnic Identity is a Social Stigma = Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*, szerk. Fredrik BARTH,

Bár a „kulturális különbségek kommunikálásának”⁸ visszaszorulásával a cezúra látszólag halványulni kezdett a számi és a többségi lakosság között, jelentősebb változás csak a 20. század utolsó harmadában következett be, amikor néhány számi értelmiségi a számi kultúra újjáélesztését az etnikai és kulturális revitalizáció törekvéseihez kapcsolva egyre nagyobb tömegeket állított maga mellé. A szélesebb közönséget elérő kommunikációhoz meg kellett találni azokat a központi szimbólumokat, amelyek eredményesen használhatók a számi nemzetépítés folyamatában. Az egyik leghatásosabb eszköznek pedig a saját viselet rehabilitációja, majd újra „divatba hozása” bizonyult. Ez utóbbi azt is jelentette, hogy a számi öltözet szimbolikáját egyre szerteágazóbb diskurzusokba kapcsolták. A *gákti* szinte magától értetődően határozta meg a legitimé váló számi politikai fellépést, miként a magas művészetekben és a populáris kultúrában történő aktív megjelenést is. Ebben a folyamatban először a transzparens jelleg volt meghatározó: a viselethordás demonstratív módon mindenütt jelen volt (és van ma is) a számi érdekérvényesítés vizuális megfogalmazásában, például a politikai eseményeken, tüntetéseken, illetve minden alkalommal, amikor valaki hivatalosan képviselte/képviseli a számi közösségeket, illetve a számi kultúrát. A számi ruhára jellemző négy alapszín (kék, piros, zöld és sárga) idézik az érdekvédelmi szervezetek és kulturális szervezetek logói vagy a számi honlapok kreatív megoldásai. Ennél sokkal esszenciálisabb példája azonban a számi viselet politikai és revitalizációs szerepének maga a számi zászló.⁹ A számi nemzetet ma is szimbolizáló zászló 1986-ban vált hivatalossá a 13. Számi Konferencián, Åre-ban.¹⁰ A különböző függőleges sávokból és az azokat összekötő körből álló zászló sokféle jelentést hordoz, és mindez egyben rávilágít a *gákti* összetett szimbolikájára. A négy szín (és sáv) jelképezi a négy ország területén élő számi csoportokat, a függőleges sávokat átölelő kör pedig a határok által kijelölt töredezettséget ellensúlyozó köteléket. Ami a jelen tanulmány szempontjából a legfontosabb, hogy a négy szín

Universitetsforlaget, Bergen, 1969, 39–57; Harald EIDHEIM, *Aspects of the Lappish Minority Situation*, Universitetsforlaget, Oslo, 1971; Veli-Pekka LEHTOLA, *The Sámi People. Traditions in Transition*, Kustannus-Puntsi Publisher, Inari, 2010.

8 Thomas Hylland ERIKSEN, *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések*, Gondolat, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 2008, 41.

9 BJØRKLUND, I. m., 279.

10 Klemetti NÄKKÄLÄJÄRVI, *The Sámi flag = Siidastallan. From Lapp Communities to Modern Sámi Life*, szerk. Jukka PENNANEN – Klemetti NÄKKÄLÄJÄRVI, Sámi Siida Museum, Inari, 2003, 21.

a hagyományos viselet színvilágát jeleníti meg. A számi zászlón megjelenő kör is sokszoros szimbólum: a fentebb említett egységen túl jelképe a Napnak és a Holdnak, a hagyományos lakósátor füstnyílásának, a sámándobnak, a hagyományos, ciklikusságra épülő vándorló életmódnak és nem utolsósorban a jellegzetes női ékszernek, a *riskunak*.¹¹ A zászlóval kapcsolatos ideológiában tehát erősen összekapcsolódik a vizuális és a verbális szimbolika.¹² Erre utal az is, hogy az Astrid Båhl számi művész által tervezett zászlót és a nemzeti himnusz szövegét egyszerre fogadták el és tették hivatalossá.¹³ A zászló szimbólumai tehát a számi szöveghagyománnyal és tárgyi kultúrával is szoros kapcsolatban vannak: elsősorban a viselet színvilágával, forma- és motívumkészletével. A zászló színei a nyári viseletet jelenítik meg (a téli viselet szőrével kifelé fordított bunda, amelynek csupán a színes szalagdíseiben jelennek meg a kék, sárga, piros, zöld színek). A *gákti* a férfiak és nők esetében egyaránt többnyire kék (ritkábban zöld vagy bordó) posztóból készül, a ruha peremét és a nyak-kivágást színes (piros, sárga és zöld) csíkokkal, valamint geometrikus mintákkal díszítik.

Miután az identitásukat elhagyók vagy – a társadalmi túlélés érdekében – számi voltukat titkolók egyre gyakrabban látták a publikus és hivatalos platformokon megjelenni a saját viseletet, és érzékelték annak reneszánszát, egyre többen tértek vissza a használatához. A számi *gákti* tehát újra része lett a hétköznapiaknak, és még meghatározóbban van jelen az ünnepeken is, sőt nem számi körökben is felbukkant. Többek között finn kereskedők kezdtek viselni és turistáknak árusítani. Magától értetődőnek tűnhetne, hogy a *gákti* népszerűvé válását sikerként könyvelik el az őslakosok, azonban az etnikai határokat átlépő felhasználás előre nem látott konfliktusokat szült, amelyekben a számik a gyarmatosítás újabb veszélyeit látják. A számi viseleten keresztül is megnyilvánuló aktivizmus a saját kultúra monopolizációjának irányába törekszik, ezzel párhuzamosan új, a társadalmi történésekre reflektáló divattrendek kibontakozásának lehetünk tanúi. A továbbiakban olyan eseteket mutatok be, amikor az interetnikus konfliktusok a viselet okán vagy azon keresztül

11 Uo.

12 Harald GASKI, *Biejjen Baernie – Sámi Son of the Sun*, Davvi Girji, Karasjok, 2003.

13 A zászló jelképeit valóban sűrű irodalmi és népköltészeti szövegháló fonja körbe. A számik és az északi fény teremteséről szóló prózai folklórszövegekben, továbbá az epikus jojkákban újra és újra megjelenő szüzsé szerint a számik a Nap fiai, akik a Nap járásának megfelelően, ciklikus vándorlás szerint élik az életüket. GASKI, I. m. Az Isak Saba által írt *Sámi sogá lávlla*, azaz „számi nemzeti himnusz” szövege részben ebből a hagyományból merít, amikor a számikat „Nap-fiaknak fényes sarja”-ként írja le.

fogalmazódtak meg, majd bemutatom azokat a jellegzetességeket, amelyek a számi öltözet jelenlegi karakterét alakítják.

A gákti rivaldafényben

Finnországban a szépségkirálynő-választás eseménysorozata, illetve vele együtt a nyertes médiamegjelenései is borzolták a kedélyeket számi körökben. A Miss Universe 2007-es finn fordulójának győztese ugyanis egyik alkalommal számi viseletben képviselte az országot. Ráadásul a fellépőruha nem autentikus, számik által készített darab volt, hanem Hong Kongban gyártott tömegcikk. Ezt követően az észak-finnországi Rovaniemiben tüntetések kezdődtek. Számi nők és férfiak százai vonultak utcára számi és angol nyelvű tiltakozó feliratokkal, mint például: „Respect my culture!”, „I like real things!”, „Not for sale!”, „This is our dress, this is our identity!”, „Burn fake!”¹⁴

A tiltakozók transzparenszei között volt egy „Dá lea miss Sápmi!” (Íme, miss Számiföld!) feliratú, amely a média révén is ismertté vált. A képen egy fiatal, autentikus viseletbe öltözött lány egy asztal mellett áll transzparensszel a kezében, az asztalon pedig a „hamis” viselet van kiterítve mementóként „made in Hong Kong” felirattal. A képpel nemcsak a jogtalan felhasználás elleni tiltakozásnak kívántak hangot adni, a lány által viselt és az asztalon fekvő ruha erős minőségi kontrasztot is demonstrál, amely kivetíthető a *slow* és a *fast design* közötti oppozícióra is. A legtöbb nyilatkozatból az derült ki, hogy egy egyedi eseten túlmutatató problémáról van szó. Klemetti Näkkäljärvä, a finnországi számi parlament 2008-tól 2015-ig hivatalban lévő elnöke is kifejtette, milyen károkat okoz nekik a finn turistaipar, amelyben a számi tárgyak, köztük a viselet, silány, Kínában tömegcikként gyártott változataival árasztják el a lappföldi – nem számik által üzemeltetett – üzleteket.¹⁵

Az eset össz-számi összefogást és egységes médiafellépést eredményezett. A svédországi számi parlament akkori alelnöke, Lars Miguel Utsi nyilatkozatában kifejtette, hogy azért tiltakoznak, mert a turizmusra épülő iparág „hamisított viselettel” és „hamisított számikkal” árasztja el a lappföldet. Ez pedig szerintem egy elfogadhatatlan, újfajta diszkrimináció, ami semmibe veszi a számi kultúra valódi értékeit. A turisták „ál-számikkal” és a tárgyi kultúra silány utánpótlásával találkozhatnak északon,

¹⁴ HILDER, I. m., 159.

¹⁵ Lásd: <https://yle.fi/a/3-8523420>; <https://no-niin.com/issue-21/colonial-continuity-in-finland-cultural-appropriation-of-sami-design/index.html>

és a csillogó Mikulás-birodalommal szembesülve azt gondolják, ilyenek a valódi őslakosok. Szintén a svédországi számik egyik legismertebb reakciójaként kell megemlíteni Sofia Jannok 2015-ös videóklipjét, amelyben azt mutatja be, milyen sorrendben kell felöltöni a számi öltözetet, hogyan kell viselni a kiegészítőket – mint a kendő, öv vagy a jellegzetes számi díszes ruhacsat, a *risku* –, miközben a dalszövegben erősen bírálja a skandináv demokráciát.¹⁶

Sofia – mint általában a számik – számára nagyon fontos az öltözködés kapcsán a fenntarthatóság, és szerinte a számik ebben saját kulturális gyakorlatot követnek, tágabban pedig az őslakos gondolkodás képezi számukra a magától értetődő ideológiai alapot. Az énekesnő egyik interjújában így nyilatkozott:

Egy számi őslakos családban nőttem fel, ahol a kézművesség és a művészet központi szerepet játszik mind az ünnepi öltözködésben, mind a mindennapi életben. A ruhákhoz való viszonyom ezért a tisztességes munka és a couture érzéséből fakad, mivel a ruhákat, amelyeket készítettünk, egy adott személy számára, egy adott céllal készítettük. Addig nem készítünk ruhát, amíg az adott személynek valóban szüksége nem lesz rá. Az eredeti megfontolás az, hogy a természetből származó vagy újrahasznosított alapanyagokat használjunk, illetve már nem használt ruhákból alkossunk újat. A hulladékmentesség központi része a nevelésemnek. A mi kultúránkban *kézzel készülnek a ruhák és konkrétan valaki számára* [kiemelés – T. I.]. Saját történetük van. Ez egy nagyon személyes dolog. [...] Úgy gondolom, hogy mi mint társadalom nagyon eltávolodtunk a tényleges termeléstől. Soha nem látjuk azt, aki a ruhákat készítette, nem találkozhatunk vele. Azt hiszem, el kell jutni oda, hogy többet tudunk a megvásárolt termékekről. Ettől a tudástól lesz a terméknek valódi értéke, olyan, ami pénzben nem kifejezhető.¹⁷

A másik eset a Disney 2013-as gyártású *Frozen* [Magyarországon: *Jégvarázs*] című rajzfilmjéhez kapcsolódik. A világszerte nagy sikerrel vetített mesében számik is felbukkannak, és természetesen számi viseletet hordanak a szereplők. Miként a finn szépségkirálynő színpadra megjelenésének tervezésében, a Disney-produkció gyártási folyamatában is elmaradt az őslakosokkal történő kommunikáció. A számik csalódottan

16 Lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=UGc7c8U2aps>

17 <https://www.asustainablecloset.com/interviewpeople/fxdw3nfg9zicqjdj8v55qorkihfiso>

szembesültek a filmbeli ábrázolásukkal, amelyben hemzsegetek a hiteltelen részletek. A *Frozen* szintén tiltakozást eredményezett a számi közösségekben, ebben is kiemelkedő volt a *Suohpanterror* szerepvállalása.

A *Suohpanterror* ('lasszó' + 'terror') egy számi művészcsoporthoz tartozó, amelyet erős politikai aktivitás jellemez, és elsősorban (önmagukat meg nem nevező) képző- és előadóművészeket foglal magába. Az egyik plakátjuk tulajdonképpen összefoglalja azokat a problémaköröket, amelyek a *Frozen* kapcsán felmerültek. A konfliktus megfogalmazásának fókuszában ebben az esetben is az öltözet áll. Míg a szépségkirálynővel kapcsolatos reakcióban elég súlyozottan jelent meg a gazdasági károkozás a finn turistaipar terjeszkedésével, ezúttal a kulturális gyarmatosítás veszélyeire hívták fel a figyelmet. Erre utal a „szójáték”, azaz a *Frozenre* rímelő *Stolen* címváltoztatás, illetve a felül elhelyezkedő finn nyelvű felirat, amelynek magyar fordítása: „Mulán, Pocahontas és most *Stolen*. Még egy példa a kulturális kizsákmányolásra.” A bal alsó sarokban elhelyezkedő finn szöveg pedig azt figurázza ki, hogy a film készítői férfi fejfedőt („négyszél” kalapot) adnak egy nőre, azaz összecserelik a viseletdarabokat (tehát vagy nem vették a fáradságot, hogy megismerjék a megfelelő kulturális kódokat, vagy szándékosan írták azokat felül). Az idézet így szól: „soha nem festett még szebben nő négyszél sapkában”.

Túl a gazdasági és hatalmi érdekeken nagyon fontos tehát rávilágítani a kulturális keretezésre is, amelyben a *gákti* készül és használatban van. A ruha ajándékozásának (amely mindig házilag készülő, kézműves termék) és viselésének a számik körében máig fontos, rituális jelentése van: a befogadást, a számi társadalom tagjává válást is jelképezi. Díszítéseiben, színeiben számos fontos információt közöl a viselőjéről (pl. lokalitás, életkor, foglalkozás, családi állapot stb.), tehát a szó legszorosabb értelmében is hozzátartozik egy-egy személy identitásához.¹⁸ Ezzel szemben a nem számi felhasználók a mögöttes jelentések negligálásán túl még a hiteles másolásra és a jó minőségre sem törekcszenek. Frode Fjellheim, a *Frozen* filmzenéjének szerzője legalább a számi énekes hagyomány tekintetében sikeresnek tartotta a produkciót, hiszen ebben szorosabb együttműködés zajlott a Disney-vel, és a számi népdal definíciója felkerült a Disney Wiki oldalára is.¹⁹ Mindazonáltal, amikor Fjellheim-

18 Sigga-Marja MAGGA, *The Process of creating Sámi handicraft Duodji – From national symbol to norm and resistance* = *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum*, Book of Abstracts, szerk. Harri MANTILA et al., University of Oulu, Oulu, 2015, 448–449.

19 Ehhez lásd: <https://disney.fandom.com/wiki/Vuelie?so=search>

nek egy interjú során feltették a kérdést, hogy szerinte is kielégítő-e azt látni, hogy a Disney mennyire odafigyelt arra, hogy a film példaértékű hitelességgel szólaljon meg a számikkal kapcsolatban, azt a diplomatikus választ adta, hogy: „erre talán a Disney-nek magának kellene válaszolnia, hogy vajon az volt-e a cél, hogy valami »hiteles« legyen – vagy inkább inspirációt akartak meríteni az animációs film egyes jeleneteihez”.²⁰ Az mindenesetre, hogy a számik nemtetszésüket fejezték ki, ezúttal eredményesnek bizonyult. A *Frozen 2* produkciója már kielégítő együttműködésben zajlott az őslakosokkal. Az amerikai díszbemutaton a számik saját viseletükben vonultak a vörös szőnyegen a többi alkotóval együtt.

Aktivista divat – divatos aktivizmus? Az újabb trendek rövid áttekintése

Az általában hagyományos viseletet előnyben részesítő hivatalos reprezentációk mellett érdemes reflektálni a számik új trendeket tükröző öltözködési szokásaira is. A számi divattervezők (pl. Hanna Råman, Erica Huvva Simma, Anna-Stina Svakko, Sara Björne és Lena Viltok)²¹ egyre inkább próbálják átvezetni a tradicionális viseletmintákat, színeket, motívumokat a fiatalok igényeit is kielégítő, korszerű dizájnba. A modern, egyedi tervezésű számi ruhák népszerűek a számik körében. A korszerűség mellett azonban a számi tervezők mindig hangsúlyt fektetnek arra, hogy a máig ismert viseletszimbolika a megfelelő módon kerüljön át a modern viseletek világába. Sigga-Marja Magga 2015 augusztusában a finnországi Ouluban a számi kézműves termékekről, ruha-tervezők munkáiról tartott előadásában hangsúlyozta, hogy a *duodji* napjainkban is nagyon fontos jelentéseket hordoz. Normarendszer kötődik hozzá, és a kézműves termékek, így a *gákti* is a számik emberi jogi küzdelmeinek a szimbóluma.²² Mindazonáltal a *gákti* is változik, főként az alapanyagok használatában, és a divattervezők számos formai (szabászati) újdonságot is bevezettek. Újabb trendként figyelhető meg például, hogy a korábbi négy alapszín mellett a *gákti* színpalettája folyamatosan bővül, és az egyszínű anyagok mellett megjelennek a – leggyakrabban, de nem kizárólag – virágmintások is. Joggal merül fel a kérdés, hogyan viszonyul mindez a *gákti*t övező szimbolikához. A színek például az

20 Ehhez lásd: <https://animatedviews.com/2014/composer-frode-fjellheim-on-frozens-native-spirit/>

21 A tervezőkről és munkáikról bővebben lásd: <https://www.swedishlapland.com/stories/5-questions-to-5-sami-designers/>

22 MAGGA, I. m., 448–449.

esztétikai paraméterek mellett fontos szerepet töltenek és töltenek be ma is a számi identitás kifejezésében, erősítésében és fenntartásában. Elég csak a már említett példákra gondolni (zászló, logók stb.), hogy tudjuk, milyen nagy jelentősége van a ruházatban használatos színeknek. Mára azonban egyre változatosabb alapanyagok, színek és minták kerülnek elő. Utóbbi korábban leginkább a teljes színpalettát felvonultató és mintás vállkendők használatában tükröződött, újabban viszont a (leggyakrabban) kék vagy zöld alapszíneket felváltják a virágos és egyéb mintás anyagok, vagy teljesen új alapszínek jelennek meg, mint a rózsaszín és a narancssárga. Az új trend egyfajta inverze is a réginek, az új *gák*ti-színek és a virágos vagy más mintás alapanyagok egyszínű (vagy homogénebb megjelenésű, kevésbé mintás és kontrasztos színeket alkalmazó) kendőhasználattal párosulnak. Egy másik újítás pedig a hagyományos öltözet díszítőmotívumainak önállósulása, legtöbbször ékszer, kiegészítő formájában (a szalagdísz megjelenik pl. karkötőként, hajszalagként, a kendőcsat nyakék, hajdísz, fülbevaló vagy nyomtatott minta formájában). Az új trend – bár évek óta és egyre meghatározóbban érvényesül a számi öltözködésben – a *gák*ti keresőszóra adott Google-találatok között egyelőre alig érzékelhető, hiszen egy-két kivételtől eltekintve a hagyományos kék és zöld, ritkábban fehér alapszínű öltözékek és az anyagukban és funkciójukban a korábbi gyakorlatot tükröző kiegészítők jelennek meg a képeken.

Joggal merül fel a kérdés, hogy az új trendek és új szimbólumok hogyan viszonyulnak a tradicionális számi *gák*ti által megvalósult politikai sikerekhez, megerősödött őslakos identitáshoz, illetve hogyan illeszkednek a ma is erős revitalizációs folyamatokhoz? Ennek a háttérben számos dolog áll. Egyrészt, a turisztikai iparágazatok működésének következtében a számik úgy érzik, hogy kulturális örökségük idegen kezekbe kerül. Történelmük ismeretében érthető, hogy a gyarmatosítás és a kisebbségi lét kontextusában a kultúrának egyre inkább felértékelődik a szerepe: a számi nemzet másként nemigen ragadható meg. A számi kultúra az, amely saját állam és saját földterületek hiányában is kizárólag a számik közös tulajdona lehet, nemzeti tulajdon értelmében. Amellett, hogy saját államisággal nem rendelkeznek, a revitalizáció eredményességének látványos megnyilvánulása az autonóm körzetekben a számi nyelvű feliratok, helynévtáblák mellett a számi zászlók és a viseletet hordó emberek jelenléte. A kulturális szimbólumaik tőlük független felhasználása tehát, még ha jó szándékkal történik is, kétségbeesést szül vagy rosszallást vált ki. A számik nagyon komolyan veszik a kulturális szabályokat arra vonatkozóan, hogy hogyan kell öltözködni a tér, a hely és az idő felté-

teleinek megfelelően, és elvárnák, hogy a külső felhasználó is értse és megvalósítsa ezeket.²³ A viselettel kapcsolatos közös retorika hiányát a számik és a nem számi felhasználók között jól példázzák a tanulmányban bemutatott konfliktusok.

A kulturális gyarmatosítás elve mellett egyre inkább megfogalmazódik az archaizáló szemléletmóddal szembeni állásfoglalás. Az, ahogyan a kívülállók a számikat látják, sokszor nincs összhangban azzal, ahogyan azt a számik szeretnék, illetve azzal, hogy ők mit tekintenek autentikusnak magukkal kapcsolatban. A külső, felszínes és homogenizáló regiszterben ugyanis az „igazi”, a „hiteles” számi népviseletben jár, rénszarvastenyésztő, és valószínűleg a maga archaikus módján viszonyul a természetfelettihez.²⁴ Erre a képre alapoznak az időben a 19–20. század fordulójának bemutatásáig terjedő múzeumi tárlatok is velük kapcsolatban,²⁵ ami a – kortárs kultúrát is részletesen dokumentáló – modern skandináv muzeológiai szemlélettől éles elkülönülést mutat. Természetesen, ugyanakkor óhatatlanul archaizáló az is, hogy a revitalizáció kezdeténél, a 20. század utolsó harmadában a számik önmeghatározásában szintén a legkarakteresebb, egyben nagy történeti múlttal rendelkező szimbolika jelenik meg.²⁶ A turisztikai iparágak és sokszor még a törvényi szabályozások is ezt erősítik (például Norvégiában és Svédországban a számi identitás szempontjából kiemelten fontos réntartásra a számik kizárólagos joggal rendelkeznek). A szimbólumoknak nemcsak befelé, hanem kifelé is hatékonyaknak kell bizonyulniuk, ami „a többségi társadalom egzotikum iránti vágyának”²⁷ kielégítését is magában foglalja. Egy átlagos, modern északi kisváros vagy falu nem vonz látogatókat, a lappföldi utazó a sarkvidék régi arculatát is látni kívánja, és ez természetes módon találkozik (pontosabban inkább már csak találkozott) a számik

23 Jane MALCOLM-DAVIES, *Why do you dress me in borrowed robes? An investigation into the value of costumed interpretation at historic sites*, Ph.D.-thesis, University of Surrey, School of Management Studies for the Service Sector, Guildford, 2002, 245.

24 Stein R. MAHTISEN, *Hegemonic Representations of Sámi Culture. From Narratives of Noble Savages to Discourses on Ecological Sámi = Religion and the Politics of Heritage*, szerk. Anna-Leema, SIKALA – Barbo KLEIN – Stein R. MAHTISEN, Finnish Literature Society, Helsinki, 2004.

25 Stein R. MAHTISEN, *Indigenous Spirituality in the Touristic Borderzone: Virtual Performances of Sámi Shamanism in Sápmi Park*, *Temenos* 2010/1., 53–72.

26 GASKI, I. m., illetve Juha PENTIKÄINEN, *Shamanism and Northern Ecology*, Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 1998; Arvid SVEEN – Håkan RYDVIK, *Mytisk Landskap: Ved Dansende Skog og Susende Fjell*, Orkana, Stamsund, 2003; Ola GRAFF, *The relation between Sami Yoik Songs and Nature*, *ESEM* 2007/12., 227–231.

27 NAGY Zoltán, *Sámántánc a konferencián. A néprajztudomány teologizálódása Oroszországban*, *Ethnographia* 2014/2., 241.

hagyományörző törekvéseivel, a nemzetépítés legalapvetőbb tartalmi pilléreivel. Fenntartja ugyanakkor azokat az éles cezúrákat, amelyek a számikat a modern társadalom határvonalán kívülre helyezik. A reliktumjellegű hátrahagyó szemléletbeli változás csak napjainkban, a 2010-es évek elejétől kezd kibontakozni: a számi kezdeményezésű múzeumi tárlatok, a filmek, a zenei videóklippek stb. a számikat már a modern világ egyenrangú részeseiként próbálják bemutatni.²⁸ Nemcsak arról van szó, hogy sítálpakon járó emberek helyett motoros szánok siklanak a réncsorodák mellett, és hogy a legmodernebb technika az északi otthonokban is jelen van. Maguk a számikat jelképező szimbólumok is új jelentésekkel telítődnek, amelyek között hangsúlyosan jelen van a fenntarthatóság és a napjainkra felértékelődött őslakos ideológia a földdel és a természeti környezettel kapcsolatban. Ami tehát hagyományos, az nem feltétlenül korszerűtlen, és még napjainkban is jól alkalmazható. Ennek a gondolatnak pedig nagyon hatékony csatornája a divat és a számi öltözet diskurzus-tere is. A számik következtetések maradtak abban, hogy az újabb stílusú gákti is kézműves, fenntartható termék. Ennek az az előnye is megvan (egyelőre), hogy a virágos és változatos színekben pompázó számi öltözet még nem került át a kultúrán kívüli felhasználásra, miként a hagyományos darabok (ezt jól példázza a fentebb említett Google-keresés is a *gáktira*). Utóbbiakat a számik inkább hivatalos keretek között, illetve egyházi ünnepeken használják, egyéb alkalmak során az újabb viseletek kerülnek előtérbe. A „divatos” gákti tehát egyrészt az elkülönülés eszköze a számi identitás kifejezésének szolgálatában, másrészt anyaghasználatában, motívumaiban gyakran rímel más őshonos etnikumok viseleti kultúrájára, erősítve a pánőslakos összefogást. Fontos tehát megjegyezni, hogy a számi divatirányzatok sajátos utat követnek, amelyekre jellemző az általuk jelenleg is elnyomónak tekintett „nyugati” gondolkodásmóddal szemben megfogalmazódó oppozíció és a posztgyarmati népekkel vállalt közösség.²⁹

Összegzés

Az etnikus szimbólumok rehabilitációja számos olyan mellékhatással járt, amelyre a számik nem készültek fel. A számi etnikus jelenségek felértékelődése magával hozta azok mások általi honosítását, felhasználását

28 Else GRETE BRODERSTAD, *The promises and challenges of indigenous self-determination*, International Journal 2011/4., 893–907.

29 THOMAS R. HILDER, *Sámi Musical Performance and the Politics of Indigeneity in Northern Europe*, Rowman and Littlefield, Lanham – Boulder – NewYork – London, 2015, 23–25.

és újabb (nem számi) értelmezéseit. Immár nem a saját, őslakos kultúra gyakorlásának jogáért folyik a harc; az újabb viták és dilemmák tárgya: kinek lehet hozzájárulása, ki használhatja, ki adhatja elő, ki értelmezheti, ki alakíthatja azt?³⁰ Ezzel kapcsolatban egyértelműen posztkolonialista reakciók is megfigyelhetők a számik körében: kulturális elemeik átvételét, átértelmezését, idegenek általi „honosítását” kifejezetten rosszállással fogadják (ez alól kivételt képeznek azok a népek, akikkel sorsközösséget éreznek). Az asszimilációtól való félelem ma is él, így a befogadás–kisajátítás, rehabilitáció–kulturális imperializmus kategóriák közötti cezúra sokszor elmosódik, és az értelmezések hintajátékában a szimbólumok is törékenyebbek, sérülékenyebbek lesznek. A társadalmi identitás globalizálódó kultúra miatti fenyegetettségének érzése újabb és újabb ellenreakciókat szül.³¹

A kulturális kizsákmányolás érzésének és a számik erősen archaizáló megjelenítésének (egyúttal a modern világból történő jelképes kirekesztésüknek) egyaránt köszönhető, hogy a számi kultúrán belül új divatirányzatoknak lehetünk tanúi. Ennek része az eredeti színhasználatból való erőteljes elszakadás a hétköznapi ruhák esetében, amit a színek megtartása helyett a tradicionális szabásminták felhasználása, aktualizálása jellemez. A számi posztkolonialista reakciók összességében jól szemléltetik, hogy mind a homogenizálódásnak, mind az elkülönülésnek komoly kihívásokkal kell szembenéznie. A számik joggal várják el, hogy rájuk is a modern világ egyenrangú részeseiként tekintsenek, ugyanakkor ők maguk is fenn kívánnak tartani egy markáns elkülönülést az euroatlanti, vagy általuk gyakran csak nyugatiként aposztrofált kultúrköröktől, ezáltal az új trendek is szinte mindig ellenkultúra-jelleget öltenek.³² Ezzel párhuzamosan egyre erősebben mutatkozik meg a külsőségekben is az őshonos népekkel való közösség vállalása.

30 Michael F. BROWN, *Who Owns Native Culture?* Harvard University Press, Cambridge, 2003.

31 Jukka PENNANEN – Klemetti NÄKKÄLÄJÄRVI *Siidastallan. From Lapp Communities to Modern Sámi Life*, szerk. Jukka PENNANEN – Klemetti NÄKKÄLÄJÄRVI, Sámi Siida Museum, Inari, 2003.

32 TAMÁS Ildikó, *Tűzön át, jégen át. A sarkvidéki nomád lappok énekhagyománya*, Napkút, Budapest, 2007; TAMÁS Ildikó, *A sarki fény színei. Szimbólumok a számi nemzeti identitáskonstrukció folyamatában*. Ethno-Lore 2015/32., 415–446.

Maksa Gyula

A média geopolitikájától a divatgeopolitikáig

Ez a problémafelvető, kezdeményező szándékú tanulmány arra keresi a választ, hogy a tér és a hatalom kérdéskörét a médiával összekapcsoló médiageopolitika, illetve a populáris médiakultúrát a nemzetközi kapcsolatok alakulásával együtt szemlélő populáris geopolitika kutatásának némely fogalma, eredménye, ajánlata a divat jelenséggörére miképpen vonatkoztatható. Mások mellett a vágykeltésen alapuló hatáskeltés és hatalomgyakorlás, a soft power eszközeként megjelenő divat, a divat-(fő)város/médiaváros párhuzam, vagy némely egyéb globalizációs tapasztalat megértése kínálgzik példaként. A tanulmány utolsó részében arról is szólnk, hogy az utóbbi években megélnkült magyar divatkutatás számára milyen hozadéka lehet a média- és divatgeopolitikának.

Geopolitikai nézőpont a médiakultúrák kutatásában

A divat geopolitikai megközelítési lehetőségeinek a megértéséhez nem érdemes eltekintenünk a különféle kulturális geopolitikák közelműltbeli felbukkanásától és megerősödésétől. A tér és a hatalom kérdéskörével foglalkozó geopolitikai megközelítésmód földrajzi tapasztalatok politika-(tudomány)i felhasználására tesz kísérletet, és viszont: nemzetközi politikai és politológiai nézőpontokra hívja fel a figyelmet a geográfiában. Ez a megközelítésmód ugyanakkor találkozik a (média)kultúratudományokkal is. Az angol nyelvű tudományosságban a populáris média intézményeinek, termékeinek, reprezentációinak, közönségeinek a tanulmányozása hívta elő a populáris geopolitikák kutatását. A népszerű média termékeinek, elbeszéléseinek segítségével megalkotott populáris geopolitika, azaz a médiaszövegek reprezentációiban, valamint a médiaközönségek és -használók mindennapi gyakorlataiban létrehozott geopolitikai képzetek és tudás vizsgálata a média kulturális tanulmányozását találkoztatja a geopolitikai elemzések korábbi hagyományaival.¹ A kontinentális Európában ezekkel a törekvésekkel rokoníthatók azok az utóbbi évtizedekben folytatott kutatások, amelyek a média globalizációját,

1 Jason DITTMER, *Popular Culture, Geopolitics, and Identity*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2010; *Popular Geopolitics: Plotting an Evolving Interdiscipline*, szerk. Robert A. SAUNDERS – Vlad STRUKOV, Routledge, Abingdon – New York, 2018.

mondializációját, nemzetköziesedését, transznacionalizációját mutatják be, a brit *cultural studies* szemléletét a kultúrákötés érzékeltetésével ötvöző németországi transzkulturális kommunikációkutatástól és médiavizsgálatoktól² egészen Armand Mattelart globalizációs médiakritikai könyveig, amelyek először általában franciául vagy spanyolul jelentek meg, de többet közülük lefordítottak a világ számos nyelvére.³

Noha van példa a populáris geopolitika angol-amerikai típusú kutatására is,⁴ francia nyelvterületen inkább a történeti fókuszú (elit)kulturális és művészetgeopolitika,⁵ illetve az erősen földrajztudományi alapozottságú és intézményi háttérű médiageopolitika a jellemzőbb. Ez utóbbi például a populáris geopolitika kutatásának hagyományához képest jobban figyel a „fizikai kommunikációként” értett közlekedésre vagy a demográfiai szempontokra. A médiageopolitika önállósuló tudományterületének átfogó képét, tematikájának részletgazdag bemutatását kínálja Philippe Boulanger 2014-es, *A média geopolitikája* című monográfiája, majd annak új címmel ellátott, 2021-es bővített kiadása.⁶

Azért is lehet indokolt a divatgeopolitikának a médiageopolitika felőli megközelítése, vagy legalábbis valamiféle összehasonlító távlat érvényesítése a média és a divat geopolitikája, és azok megragadására törekvő fogalmi hálók esetében, mert – ahogyan a kreatív iparágak és a városi kreativitás irodalmából kitűnik – kulturális és gazdaságföldrajzi, illetve geopolitikai szempontból a kreatív ipar összekapcsolja a divatot a médiával.⁷ Az egyik legszembevetőbb kapcsolódási pont éppen a város, a kreatív város, amely egyfelől médiavárosként, másfelől divat-

2 Grundlagentexte zur transkulturellen Kommunikation, szerk. Andreas HEPP – Martin LÖFFELHOLZ, UVK, Konstanz, 2002; Andreas HEPP, *Transkulturelle Kommunikation*, UVK, Konstanz, 2006.

3 Élettörténetének és munkásságának kiváló áttekintését nyújtja Armand MATTELART, *Pour un regard-monde. Entretiens avec Michel Sénécal*, La Découverte, Paris, 2010.

4 Dominique MOÏSI, *La géopolitique des séries ou le triomphe de la peur*, Flammarion, Paris, 2017.

5 Bruno Nassim ABOUDRAR – François MAIRESSE – Laurent MARTIN, *Géopolitiques de la culture. L'artiste, le diplomate et l'entrepreneur*, Armand Colin, Paris, 2021.

6 Philippe BOULANGER, *Géopolitique des médias. Acteurs, rivalités et conflits*, Armand Colin, Paris, 2014; a korábbi könyv fogalmi hálójával dolgozó újabb változat: Philippe BOULANGER, *Planète médias. Géopolitique des réseaux et de l'influence*, Armand Colin, Paris, 2021.

7 Richard L. FLORIDA, *Cities and the Creative Class*, Routledge, New York, 2004; MURÁNYI Kata, *Lusophone Identity in the Urban Context. Creative City Practices through Examples of Lisbon, São Paulo and Goa = Memory, Transition, and Transnationalism in Iberia*, szerk. Mark GANT – Susana ROCHA RELVAS – Edwards SIAN, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2023, 198–236; MURÁNYI Kata, *A luzofón tér példája. Lisszabon kreatív város, Mediterrán Világ* 2018/43., 87–101.

(fő)városként jelenik meg. Mindezeket figyelembe véve a következőkben főként a „divatfőváros” („capitale de mode”) fogalmát középpontba helyező párizsi divattörténész, Sophie Kurkdjian 2021-ben megjelent és 2024-ben újrakiadott, *A divat geopolitikája* címet viselő könyvéből⁸ fogunk kiindulni, de egyéb, divatgeopolitikailag érdekes tanulmányokat is segítségül hívunk ahhoz, hogy olyan szempontokat és témákat vetessünk fel, amelyekről való gondolkodás a magyarországi divatcultúra önértéséhez járulhat hozzá.

Médiavárosok – Divat(fő)városok

A média globalizációjára jellemző határokon átívelő, transzlokális szerveződések, hálózatoság, transzkulturális áramlatok és kulturális hibridizációs folyamatok nem zárnak ki bizonyos hatalmi, gazdasági és kulturális kitüntetettséget mutató sűrűsödéseket a térben, amelyeket a globalizáció transzkulturális áramlatainak kutatása és a média geopolitikai vizsgálata jellemző módon médiavárosoknak nevez (media cities).⁹ Általában kétféle, egymással összefüggő értelemben szoktak médiavárosokról beszélni. A szó egyik típusú használata és szűkebb jelentése olyan településekre vagy településrészekre vonatkozik, amelyek médiatermelésre, médiagazdasági tevékenységekre specializáltak.¹⁰ A nyugati világban hagyományosan mozgóképparral összefüggésben jöttek létre ilyenek, a 21. században pedig a gazdasági, egyúttal térbeli koncentrációt teremtő klaszteresedés révén alakultak ki médiavárosok. Különösen Ázsiában hoztak létre újonnan olyan településeket, ahol számos informatikai, telekommunikációs és médiavállalat, valamint kutatóhely összpontosul. Az egyik ilyen, geopolitikailag is fontos médiavárost Dubai Media City néven az ezredfordulón alapították az Egyesült Arab Emírátságokban. Dubai Media City hasonló médiagazdasági központtá és médiakulturális, globalizációs kapuvá szeretne válni az Öböl-országok számára, mint amilyen a kreatív gazdaságáról, média-, egyúttal divatiparáról is híres Hongkong Délkelet-Ázsiában és a kínai világban.¹¹ A másik, tágabb értelmezés

8 Sophie KURKDJIAN, *Géopolitique de la mode. Vers de nouveaux modèles?*, Le Cavalier Bleu, Paris, 2021. (A továbbiakban az oldalszámok az elektronikus kiadásra vonatkoznak.)

9 A médiaváros fogalmának bemutatásához felhasználtam saját korábbi képregénygeopolitikai áttekintésem szövegét, amely itt olvasható: MAKSA Gyula, *Képregénytudomány*, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2024, 115–119.

10 BOULANGER, *Géopolitique des médias*, 70–74.

11 Uo.

szerint a médiavárosok nagyvárosi/világvárosi funkciókat betöltő települések, még akkor is, ha lélekszámukat tekintve nem feltétlenül a legnagyobb világvárosok. Egyrészt a termelést tekintve koncentráltak: ahogy a szűkebb értelemben vett media city esetében, gyakran média-, informatikai és reklámvállalkozások székhelyei, pénzügyi, ugyanakkor szellemi-kulturális központok is. A fejlesztés és kísérletezés helyei azzal is összefüggésben, hogy kedvelt migrációs célpontok, még gazdaságuk és -kultúrájuk hasznát húz a globalizáció migrációs folyamataiból, a magasán képzett munkaerő koncentrációjából. Ehhez hozzájárul a kutatóhelyek és főként az egyetemek, színvonalas képzőhelyek jelenléte. Ezek az intézmények nemcsak a szakemberek képzése, hanem a köztük lévő informális hálózatok kialakítása miatt is fontosak. A kulturálisan sokszínű környezet és az itt szerezhető transzkulturális tapasztalatok inspirálják a tartalom-előállítás kreatívjait, de a közönségeket, médiahasználókat is. A transzkulturális médiaelemzést végző, globális médiavárosokról író Andreas Hepp a médiavárosnak inkább ezt a tágabb fogalmát használja. Könyvéből úgy tűnik, az ezredforduló globális médiavárosai néhány nagy kivételtől eltekintve, mint amilyen Tokió, Hongkong, Szingapúr, Melbourne, Sydney, Buenos Aires, São Paulo és Mexikóváros, kizárólag európaiak vagy észak-amerikaiak.¹² Tanulságos, hogy ehhez képest Philippe Boulanger 2014-es monográfiája nagyjából tíz évvel későbbi adatokra támaszkodva a médiavárosi központokat sokkal inkább érzékeli az észak-atlanti világon kívül is.¹³

A médiavárosokhoz mint kreatív városokhoz hasonló intézményes, hatalmi, gazdasági és kulturális sűrűsödést tapasztalhatunk a divat(fő)-városok esetében is, amelyek a globalizációs folyamatokkal összefüggésben szintén egyre inkább megjelennek az észak-atlanti világ tengelyén kívül is. Sophie Kurdjian divatgeopolitikai monográfiájának középpontjában egy olyan divatfőváros-koncepció áll, amely párhuzamba állítható a média-geopolitika médiaváros fogalmával, különösen annak tágabb jelentésével.

Divattörténészként Sophie Kurdjian részletesen bemutatja a legreggebbi, már a 18. századtól divatfővárosnak tekinthető Párizs esetét, majd a két, nyugat-európai, illetve észak-atlanti tengelyen szerveződő négy hagyományos divatközpont Párizs és Milánó, illetve London és New York jellegzetességeit. New York mint divatfőváros kialakulása történetileg egybeesik az Amerikai Egyesült Államok médiageopolitikai súlypontként

12 HEPP, I. m., 165–177.

13 BOULANGER, *Géopolitique des médias*.

való megjelenésével.¹⁴ Erre azért is érdemes emlékeztetnünk, mert a fentebb említett négy divatfőváros különböző jellege jelentős részben eltérő médiahasználatokkal függ össze. Ahogyan Sophie Kurdjian fogalmaz:

A nemzetközi szintéren, a befolyásolási harc kontextusában két „iskola” létezik a divatfővárosok kommunikációját és az iparág mediatizálását tekintve: egyrészt a latin iskola, amelyet Párizs és Milánó képvisel, és amely a kontrollált és korlátozott kommunikációt részesíti előnyben, másrészt az angolszász iskola, amelyet New York és London testesít meg, és amely a tervezőkkel kapcsolatos tömegkommunikációt részesíti előnyben. Miközben ezek az iskolák egymás mellett léteznek, konfliktusba is kerülnek, amikor a divatipar globálisabb kérdésekkel szembesül. A különbségek, amelyek abban mutatkoznak, ahogyan az egyes divatfővárosok elsajátítják a digitális technológiát, hozzájárulnak a köztük lévő hatalmi rivalizálás megerősítéséhez és a divatipar ellenőrzéséért folytatott versenyükhöz.¹⁵

A divatfőváros jelentősége azonban nem csak a médiahasználattól függ. a. A szerző szerint az 1980 óta kialakult földrajzi és hatalmi viszonyok között négy olyan elem van, amely alapján értékelni lehet a divatfővárosokat, hírnevüket és nemzetközi szintéren elfoglalt helyüket: 1. a média ereje és a médiahasználat innovativitása, 2. a városhoz kapcsolódó divathetek hírneve, 3. a divatképzések súlya, tudományos és szakmai elismertsége, végül pedig 4. a divatfőváros divatörökségének tulajdonított jelentőség.¹⁶ Mindezek alapján joggal beszélhetünk a már említett négyen kívül további divatfővárosokról is.

A New York-i Fashion Institute of Technology 2015-ös *Global Fashion Capitals* című kiállításán Valerie Steele divattörténész a négy fő divatfővároson kívül tizenhat másik divatfőváros kialakulását vizsgálja:

¹⁴ Uo.

¹⁵ „Sur la scène internationale, dans un contexte de lutte d’influences, on distingue deux « écoles » dans la manière dont les capitales de mode communiquent et médiatisent leur industrie : d’un côté, l’école latine représentée par Paris et Milan, partisane d’une communication maîtrisée et limitée, de l’autre, l’école anglo-saxonne, incarnée par New York et Londres, favorable à une communication de masse autour de leurs créateurs. Si ces écoles cohabitent, elles rentrent aussi en confrontation lorsque l’industrie de la mode est soumise à des problématiques plus globales. Les différences que l’on peut noter dans l’appropriation du numérique par chaque capitale de mode contribuent notamment à renforcer les rivalités de pouvoir entre elles et leur course au contrôle de l’industrie de la mode.” KURDJIAN, I. m., 57–58.

¹⁶ Uo., 56.

Szöul, Lagos, Tokió, São Paulo, Johannesburg, Kijev, Sanghaj, Koppenhága, Madrid, Mexikóváros, Stockholm, Berlin, Szentpétervár/Moszkva, Sydney/Melbourne, Isztambul és Mumbai. Sophie Kurdjian újabb városokat is feltesz a divatfővárosok világtérképére: Tel Avivot, Dakart, Lahort, Új-Delhit, Los Angelest, és a posztszovjet térségből külön kiemeli Almatit, amelyek mind jelentős divatbemutatók, divathetek, fesztiválok helyszínei voltak az elmúlt években. Az új divatvárosok divatiparát többnyire azok a kormányzatok is támogatják, amelyek abban bíznak, hogy a helyi *know-how* népszerűsítésével láthatóságot és pozitív imázst nyerhetnek országuk és a város számára, identitást és egyediséget érvényesíthetnek a divatiparban. (Ez igaz például Brazíliára és 1996 óta a São Pauló-i divathét politikailag is kitüntetett szerepére.) A vágykeltésen alapuló hatalom, a soft power eszközévé válnak tehát a divatfővárosokról kialakított képek és a divathetek is. A új kreatív városok mint divatfővárosok felemelkedése és versengése a soft poweren keresztül összefügg tehát az ország- és városmárkázással is.

Sophie Kurdjian összefoglaló munkája alapján is úgy tűnhet, hogy a divatfővárosok globális szinten ugyanakkor egy új divatrendszer kialakulásával szembesülnek. Más jelent divatfővárosnak lenni, mint száz, ötven vagy akár húsz évvel ezelőtt. A luxusipar globalizációja és az újabb, ázsiai és kelet-európai piacok felfedezése a régebben létrehozott divatfővárosokat is alkalmazkodásra készíti. Kihívást jelentenek a fast fashion által preferált termelési, forgalmazási, marketing- és kommunikációs gyakorlatok is. A munkafolyamat és a gazdasági tevékenység „feldarabolódása”, több helyhez kötöttsége ahhoz vezet, hogy globális szinten is újabb szereplők vonódnak be a divatiparba. A párizsi divattörténevez gondolatmenetét kiegészíthetjük azzal is, hogy az új divatrendszerben a divatvárosjelleg, annak mediatizálása és elbeszélhetősége a globalizáció transzkulturális áramlatai által is átalakul. Elég, ha a korábbi Párizsképp árnyékából kilépő Sanghaj vagy a London–New York kettős hatását mutató, mégis egyedivé formált Hongkong divatfővárosi imázsára gondolunk.¹⁷ A több helyhez kötöttség a transzkulturális áramlatok nyomán is megjelenik. A globalizáció afrikai nézőpontú meg tapasztalását demonstráló afropolita divathetek vannak szerte a világban, és alakítják a hagyományos és újabb divat(fő)városokat.¹⁸

17 Jess BERRY, „Paris of the East”? Collapsing Fashion Capitals through Fashion Photography of Shanghai and Hong Kong = *Transglobal Fashion Narratives. Clothing Communication, Style Statements and Brand Storytelling*, szerk. Anne PEIRSON-SMITH – Joseph H. HANCOCK II, Intellect, Bristol, 2018, 281–294.

18 Benedetta MORSIANI, *From Local Production to Global Relations. The Congo Fashion Week London*, *Fashion Theory* 2022/2., 263–281.

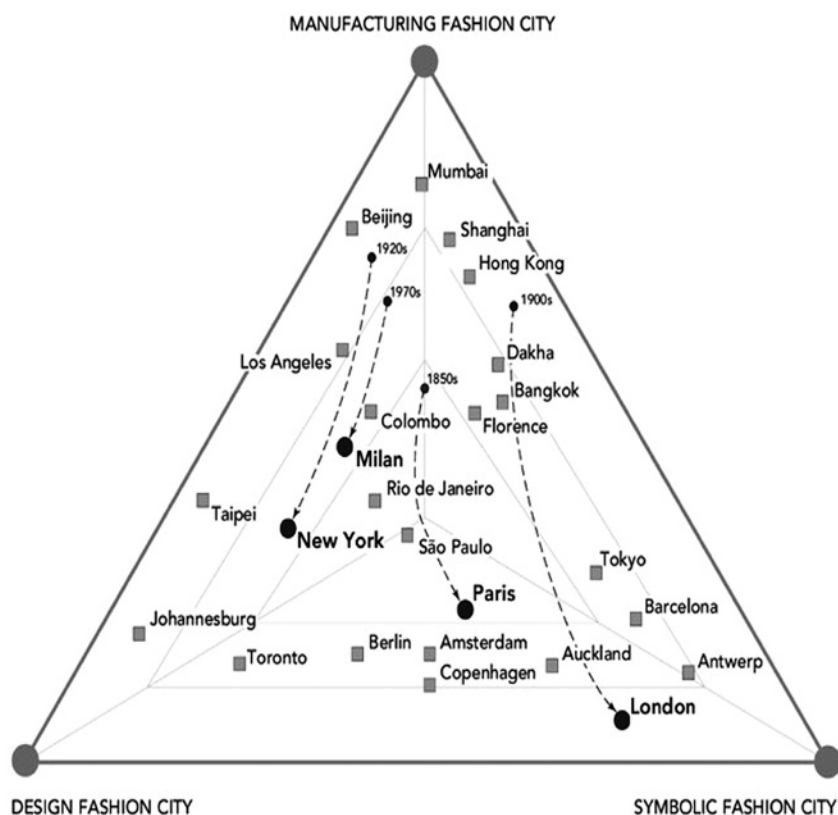
Érdeemes a divatfőváros (és a médiaváros!) előbb kifejtett koncepcióit is át gondolni Patrizia Casadei és David Gilbert 2020-as cikke nyomán, amely a divat és a város viszonyának újragondolására biztat.¹⁹ A szerzők inkább a „divatváros” (fashion city) kifejezést használják, bár tudnak a „divatfőváros” és a „divatvilágváros” elnevezésekről is. Írásuk mellett érvel, hogy a „divatváros” eszméjére való összpontosítás kontraproduktívnek bizonyulhat a divat és az urbanisztika közötti kapcsolatról való gondolkodásban. Igyekeznek eltávolodni a korlátozott számú divatfőváros által meghatározott geopolitikai modelltől. Ehelyett inkább a divatvárostípusok „mezőjét” mint modellt javasolják, egy olyan megközelítést, amely figyelembe veszi a divat és a városok közötti kapcsolatok sokféleségét, és meg tudja mutatni a (divat)városok történeti fejlődésének különböző útjait is. Ezzel összefüggésben a divat városokon belüli helyszíneinek és szerepeinek kiterjedtebb és összetettebb feltérképezése mellett érvelnek. Geopolitikai nézőpontból azt a kérdést is felteszik, hogy a divat miképpen működik a különböző jellegű, azaz a „birodalmi”, a „tekinthetetlen” és a „neoliberális” városokban.²⁰

Egy olyan megközelítési módot javasolnak, miszerint a divatvárosokat nem az attribútumok rögzített listájaként, hanem a különböző lehetséges városi divatformációk mezőjeként érdemes elképzelni. Ideáltípusok jellegzetességeiből részesülnek a megvalósult városi divatformációk. A szerzők a következő ideáltípusok megkonstruálását hajtották végre: „gyártó divatváros”, „tervező divatváros” és „szimbolikus divatváros”. Ezek nem olyan ideáltípusok, amelyekben kizárólag a divat gyártása, tervezése vagy szimbolikus előállítása zajlik, hanem olyanok, ahol a divatrendszer ezen aspektusai dominálnak. Elemzésük nem csupán a városokat sorolja be ezekbe a különböző csoportokba, és nem csak azt vizsgálja, hogy mennyire illeszkednek ezekhez az ideáltípusokhoz, hanem a típusokat egy háromszög alakú fogalmi diagram sarkaiként használja, meghatározva a divatvárostípusok mezőjét. A „klasszikus” modern divatfővárosokat, Párizst és New Yorkot összetett, sokrétű divatgazdaságukkal és -kulturájukkal a diagram középpontjához közeli pozícióba helyezik. Más városi divatformációk inkább a diagram egyik sarkában

19 David GILBERT – Patrizia CASADEI, *The Hunting of the Fashion City. Rethinking the Relationship Between Fashion and the Urban in the Twenty-First Century*, Fashion Theory 2020/3., 393–408.

20 A szerzők szerint például a 19. századi és a 20. század eleji London és Párizs divatjának megértéséhez szükségszerűen „birodalmi városokként” kell gondolkodni ezekről a városokról, különösen abban a vonatkozásban, hogy a birodalmi központi szerep gazdasági és kulturális aspektusai hogyan alakították a divat természetét.

helyezkednek el. Azt lehet például állítani, hogy London, ahol a divat nagy központjai közül a legnagyobb mértékben csökkent a gyártás; ahol ugyan jelentős, habár viszonylag kis divattervezési ágazat működik (Párizshoz, New Yorkhoz vagy Milánóhoz képest); ahol azonban fontos a divatmédia, jelentősek a divatesemények, a helyspecifikus divatkultúrák és -történetek, valamint a divathoz kapcsolódó kulturális és oktatási intézmények, sokkal közelebb helyezkedik el a szimbolikus divatváros sarokhoz.

Ez a – Patrizia Casadei és David Gilbert kutatásaihoz – Malcolm Kelsey által készített diagram²¹ segíthet a városi divatformációk időbeli vál-

21 Uo., 399.

tozásainak átgondolásában és vizualizálásában is. A legtöbb kialakult divatközpont esetében a gyártás kiszervezése és a fast fashion termelési rendszerek fejlődése nemcsak a gyártott ruházati cikkek mennyiségét csökkentette, hanem a helyi termelés jelentőségét is gyengítette, és a helyi kézműves készségek elvesztéséhez vezetett. Az ilyen változások eltolják a divatváros jellegét (és az ábrán a felső saroktól lefelé történő elmozdulással járnak). Más városok huszonegyedik századi formációik reprezentációjaként helyezkednek el az ábrán. Így például Johannesburg és Toronto a diagram bal alsó sarkában kapott helyet, mivel ezek a városok jelentős forrásokat fordítottak a divattervezési klaszterek növekedésére és megszilárdítására. Antwerpen és Barcelona azért került a jobb alsó sarokba, mert olyan városmárkázási folyamatokra helyezik a hangsúlyt, amelyek a termeléssel vagy a formatervezéssel szemben a rendezvényeket, a divatturizmust, a vásárlást és a múzeumi kezdeményezéseket helyezték előtérbe. Az ábra tetejéhez közel lévő városok (pl. Mumbai, Sanghaj) főként gyártási központok, ahol a fejlett országok városaiból származó cégek offshore termelési folyamatokat működtetnek. Berlin, Koppenhága és Amszterdam a diagram alsó középpontjához közeli pozíciót foglalnak el, mivel befektetnek olyan rendezvényekbe (különösen divathetekbe), amelyek jelentősen hozzájárulnak a helyi divattervezés népszerűsítéséhez. Los Angeles és Firenze viszont közelebb van a diagram felső középpontjához, mivel egyre nagyobb jelentőséggel bírnak a helyi termelés bemutatását és e városok gyártási hírnevének növelését célzó rendezvények. Az ábra nyomán összehasonlító módon gondolhatjuk el a divatvárosoknak a történelmi múltban bejárt és lehetséges jövőbeli útjait.

A magyar divatkutatás lehetőségei – a magyar divat geopolitikai nézőpontból

E divatváros-központú geopolitikai áttekintés után érdemes szólni arról is, hogy az utóbbi egy évtizedben különösen erősen megélenkült magyar divatkutatás számára milyen lehetséges hozadéka van a divat-, média- és általában a kulturális geopolitikai megközelítésnek. Kézenfekvőnek tűnik például a magyar divattörténet-írásban médiageopolitikai szempontok érvényesítése.

Gondolhatunk itt a modern magyar divatkultúra két világháború közötti keletkezéstörténetének megírására, amellyel kapcsolatban kérdésként vetődhet fel, hogy a korabeli médiakultúra számos területéhez,

például a moziiparhoz²² vagy a képregényhez²³ hasonlóan, transzkulturális nézőpontból tekintve elsősorban észak-amerikai hatások érvényesülnek-e a divat és annak médiaműködései²⁴ esetében is.

A divattörténet-írás másik nagy, lehetőségekben gazdag területe a hidegháború, vagy legalábbis a kétpólusú világrend időszakára fókuszáló geopolitikai nézőpontú vizsgálat. Az utóbbi bő másfél évtizedben megjelentek már olyan tanulmányok magyar nyelven is, amelyek néhol felvetnek kulturális geopolitikai szempontokat a második világháború utáni divatjelenségekkel kapcsolatban. Már a *Divat és öltözködés a szocializmusban* alcímet viselő 2009-es tanulmánykötetben is találunk legalább három ilyen írást. Djurdja Bartlett Csehszlovákiát, a Német Demokratikus Köztársaságot, Magyarországot, Lengyelországot, a Szovjetuniót és Jugoszláviát vizsgálva szól az egyáltalán nem homogén, hanem történetileg és egy időben is változatokat mutató „szocialista divatról” és annak hidegháborús kontextusáról.²⁵ A jugoszláviai divatról írt sorai párhuzamba állíthatók a populáris geopolitikák kutatásának azon tapasztalattal, miszerint amikor Tito nemet mondott Sztálinnak, egyúttal igent is mondott az észak-amerikai populáris médiakultúrára és a „Coca-Colaszocializmusra”.²⁶ A kötetben Simonovics Ildikó tanulmánya a korabeli magyar divat intézményesülését annak nemzetközi, geopolitikai kapcsolatrendszerében tárgyalja,²⁷ míg Agárdi Izabella „nejlon otthonkáról” írt elemzése már címválasztásában („egy birodalom öröksége”) is geopolitikai utalást tartalmaz, és kelet-európai összehasonlító távlatba helyezi

22 SIPOS Balázs, *„Amerika, ezeremeletes mennyország”. Amerika és az amerikanizmus a Horthy-kori nyilvánosságban*, Napvilág, Budapest, 2023.

23 VINCZE Ferenc, *A szóbuborék = Uő., Képregénytörténetek. Történeti és elméleti közelítések egy médiumhoz*, Ráció – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2022, 111–152.

24 Keszeg Anna ír könyvében a kortárs divat médiaműködéseiről. KESZEG Anna, *Divat-újratervezés. A kortárs divat médiaműködései (esettanulmányok)*, Budapesti Metropolitan Egyetem, Budapest, 2022. A két világháború közötti időszak magyar médiakultúrájára tekintve is izgalmas lenne egy kulturális geopolitikai megközelítésmód érvényesítése a divat esetében.

25 DJURDJA BARTLETT, *Ideológia és viselet = Öltöztessük fel az országot! Divat és öltözködés a szocializmusban*, szerk. SIMONOVICS Ildikó – VALUCH Tibor, Argumentum, Budapest, 2009, 11–34.

26 MAŠA KOLANOVIĆ, *The convenient fiction of geopolitics. Rethinking ‘America’ in the geopolitical imagination of Yugoslav culture = Poplar Geopolitics. Plotting an Evolving Interdiscipline*, szerk. ROBERT A. SAUNDERS – VLAD STRUKOV, Routledge, Abingdon – New York, 2018, 137–141.

27 SIMONOVICS Ildikó, *Öltöztessük fel az országot – avagy divat szocialista módra = Öltöztessük fel az országot! Divat és öltözködés a szocializmusban*, szerk. SIMONOVICS Ildikó – VALUCH Tibor, Argumentum, Budapest, 2009, 65–95.

a tárgyalt jelenségkör²⁸. A korszak történetileg két meghatározó tervezője, Rotschild Klára élete és munkássága, vagy a vele sok szempontból ellentétbe állítható Király Tamás életműve is értelmezhető hidegháborús kulturális geopolitikai kontextusban, ahogyan az Egri Petra magyarországi és nemzetközi divattudományos diskurzusba léptetett kutatási eredményei nyomán is megmutatkozik.²⁹

Itt érdemes megemlíteni, hogy a korszak geopolitikai nézőpontú divattörténet-írására éppen egy médiakutató kínál kiváló példát, aki egyúttal a divat identitásalakító hatására is felhívja a figyelmet. Az 1960-as, 1970-es évek finn magazinjait elemző Laura Saarenmaa 2013-as cikke a divattudomány egyik vezető folyóiratában, a *Fashion Theory*-ben jelent meg, *A kozmopolita képzelet a hidegháború kontextusában: Finn divatmodellek és a nemzetközi siker nemzeti fantáziái* címmel. A tanulmány vállalása szerint a divatmodelleknek a nemzeti önmeghatározásban betöltött szerepét, valamint a nemzetközi érvényesülés olyan nemzeti „fantáziáit” kutatja, amelyek az 1960-as években a külföldön modellként dolgozó fiatal nőkhez kötődtek. Ezeket az ideálokat a háború utáni modernizációs folyamat történelmi kontextusában és Finnországnak a hidegháború időszakában jellemző sajátos geopolitikai helyzetében vizsgálja a szerző.³⁰ A Laura Saarenmaa által vizsgált modelltörténetek

28 AGÁRDI Izabella, *A nejlón otthonka. Egy birodalom öröksége = Öltöztessük fel az országot! Divat és öltözködés a szocializmusban*, szerk. SIMONOVICS Ildikó – VALUCH Tibor, Argumentum, Budapest, 2009, 148–165.

29 Lásd ezzel kapcsolatban EGRI Petra, *A szocialista jó ízlés allegorikus dekonstrukciója = Uő., Divatelmélet, teatralitás, dekonstrukció. Kortárs divatperformanszok*, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2023, 133–181; EGRI Petra, *Allegoricheskaya dekonstruktsiya sotsialisticheskogo stilya: modnyye performansy Tamasha Kiraya v Vengrii epokhi pozdnego sotsializma*, Teoriya Mody/Fashion Theory 2020/2., 81–92; EGRI Petra, *All the Fashion's a Stage: A case study of Baltazár Night's Dream = Fashion and Design. An interdisciplinary approach/Diseño y Moda. Un acercamiento interdisciplinar/Deseño e Moda. Un achegamento interdisciplinar*, szerk. Lola DOPICO, Universidade de Vigo, 2020, 253–261.

30 LAURA SAARENMAA, *The Cosmopolitan Imagination in the Cold War Context. Finnish Fashion Models and National Fantasies of International Success*, *Fashion Theory* 2013/3., 321–340. A tanulmány arra is felhívja a figyelmet, hogy Finnország esetében a korabeli divatmodell-történetek nemcsak a földrajzi képzeletvilág kiterjesztését jelentették, hanem – kulturális hidegháború részeként – megerősítettek új elhatárolásokat is. A második világháború után, bár Finnországnak sikerült megőriznie függetlenségét a Szovjetunióval szemben, a finnek olyan semlegességi politikát folytattak, amely a gyakorlatban baráti viszonyt jelentett a Szovjetunióval. Míg a politikai figyelem a Szovjetunióra irányult, addig a kereskedelmi és kulturális érdekek a Nyugathoz kötődtek Finnországot, a populáris médiakultúra nyilvánosságát pedig főként az angol-amerikai tartalmak és fogalmak határozták meg. Az a „külföld” az 1960-as és 1970-es években, amelyet a népszerű mozi, a televízió, a magazinok és a reklámok

mege erősítették a finnek „skandinávként” és „nyugatiként” való öndefinícióját is. A divat identitásépítésben betöltött szerepének lehet tehát geopolitikai aspektusa. Tamás Ildikó kutatásai a négy országban élő számi nép viselete, a gákti esetében mutatják meg, hogy annak színei és szimbolikája miképpen hatja át a politikai érdekképviseletet, hogyan alakítja az identitásépítést. Ugyanakkor e viseletnek a turizmus és a globalizálódó médiakultúra általi, etnikai határokat átlépő felhasználását a számik a gyarmatosítás veszélyeként érzékelték.³¹ Mint ahogyan a Szépirodalmi Figyelő jelen lapszámában megjelent tanulmány nyomán is megállapíthatjuk, a gákti körüli konfliktusok egy jelentős részének vannak média- és divatgeopolitikai vonatkozásai.

Egy további kutatási irány lehet Budapest mint divatváros vizsgálata, illetve Budapest divatváros jellegéről való gondolkodás: történetileg és manapság kreatív városi jellemzői miképpen viszonyulnak a „gyártó” divatváros, a „tervező” divatváros és a „szimbolikus” divatváros ideáltípusaihoz? Erre a kérdésre keresve választ érdemes volna rendszerezetten feltérképezni a divatmédia helyi vonatkozású intézményeit és Budapest-reprezentációját, a Budapest Central European Fashion Week-et, a divatképzéseket, a divatörökséghez való viszonyt, tehát a Sophie Kurkdjian által divatfővárosi kritériumoknak tartott jelenségeket.³² Ehhez kapcsolható a puha hatalom és az országmárkázás, illetve városmárkázás kérdésköre is. A korábban említett Sanghaj vagy Hongkong példájára tekintve, létezik-e Budapestnek olyan divatváros-elbeszélése, amely transzkulturális szempontból értelmezhető?

képviseltek, elsősorban a nyugati országokat és városokat jelentette, a populáris kultúra szemszögéből a keleti szomszéd nagyon távolinak tűnt. A Nyugat határozta meg a nemzetközi divat fogalmát is: a divatújságírásban főként a nyugat-európai városokat, az Amerikai Egyesült Államokat, de időnként még Ausztráliát és Afrikát emlegették, a vasfüggöny mögötti tág földrajzi területről azonban alig esett szó, a divat esetében Kelet-Európa egyáltalán nem létezett a finn médiában.

31 TAMÁS Ildikó, *Az „etnodivat” a számi nemzeti identitásépítésben és az interetnikus konfliktusok reprezentációjában*, Szépirodalmi Figyelő 2025/1., 97–109.

32 Egy ilyen jellegű kutatáshoz jó kiindulási pont lehet Maróy Krisztina tanulmánya, amely a divatvárosok rendszerének geopolitikai átalakulásában tudja megmutatni a Copenhagen Fashion Week jelentőségét. MARÓY Krisztina, *A koppenhágai divathét mint a változás platformja*, Szépirodalmi Figyelő 2024/4., 30–41.

Érdemes lehet azon is elgondolni, hogy miképpen viszonyulnak a magyar (és nemcsak a budapesti) tervezők és vállalkozások a globalizációs kihívásokhoz: a gyors divathoz, a munkafolyamat földrajzi szét-darabolódásához, a divat világpiacának átalakulásához, vagy éppen a digitális divathoz,³³ a blokklánchoz és az NFT-hez.³⁴ Kulturális geopolitikai nézőpontból a reprezentációt illető kérdésként vetődhet fel az is, hogy reflektálnak-e a nemzetközi politikára a magyar divattervezők, kollekciók, bemutatók, és ha igen, miképpen teszik ezt? Talán e felvetések nyomán is érzékelhető, hogy helye lehet a divat geopolitikájának a magyar divatkutatásban.

33 Doris DOMOSZLAI-LANTNER, *A History of Digital Fashion. Critical Theories and Turning Points = Digital Fashion. Theory, Practice, Implications*, szerk. Michael Robert SPICHER – Sara Emilia BERNAT – Doris DOMOSZLAI-LANTNER, Bloomsbury Visual Arts, London, 2024, 19–42.

34 EGRI Petra, *Balmain x Barbie. A Fashion NFT Case Study = Digital Fashion. Theory, Practice, Implications*, szerk. Michael Robert SPICHER – Sara Emilia BERNAT – Doris DOMOSZLAI-LANTNER, Bloomsbury Visual Arts, London, 2024, 85–95.

Szatmári Judit Anna

A DIVAT & VÁROS kiállítás rendezésének elméleti háttere és dilemmái

2023-ban ünnepelte Magyarország a főváros egyesítésének 150. évfordulóját. 1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesítésével jött létre Budapest, amely 1950-ben még további területek hozzácsatolásával nyerte el mai méretét, kerületeinek mai számát. Nem sokkal a kiegyezést követően tehát Magyarország kapott egy nagyvárost, amely gyors fejlődésnek indult. A századfordulóra és a Millenniumra megépült a Nagykörút, az Andrássy út, az Opera, a kisföldalatti, több jelentős színház, mulató és kávéház, a Városliget és a Hősök tere. Mindennek mintája elsősorban Párizs és Bécs volt, amelyek csupán néhány évtizeddel előzték meg a magyar fővárost. Magyarországon elsősorban a Fővárosi Közmunkák Tanácsa és báró Podmaniczky Frigyes végezte el Budapest nagyvárossá fejlesztésének munkáját. Ennek köszönhetően a város divatközpontként is kiépült, és ahogy szerkezetében és stílusában, a divatkövetésben is Nyugat felé tekintett. A kerek évforduló alkalmából a Kiscelli Múzeum DIVAT & VÁROS címmel rendezett kiállítást, amely 2023. november 17. és 2024. április 14. között volt látható a templomtérben.

Másfél évszázad – történelem és divat

A fejlődés az egyesítést követő 150 év alatt messze nem volt töretlen, és a pozitív vagy negatív irányú változások már a kiállítás anyagát és tematikáját is érintik, hiszen az öltözködés leképezi a mindenkori történelmi folyamatokat. A millenniumi ünnepségek a fejlődés első szakaszának csúcspontját jelentették, a textiliparnak azonban inkább az Ausztriával fennálló közös piac és vámunió feloldása jelentett segítséget a 20. század elején. Az I. világháború gyökeres változást hozott: a nők emancipációjának hatására társadalmi szerepükben jelentős fordulat történt; az addig fejlődő divatcégek a trianoni békeszerződés után elvesztették vidéki megrendelőik nagy részét. A főváros pedig egy jóval kisebb, inflációval, valuta-hiánnyal sújtott, külpolitikailag elszigetelt ország központja maradt.

A két világháború közötti nyugodtabb, fejlődést hozó időszak mindössze másfél évtized volt, hiszen 1923-ig kellett várni a Népszövetséghez való csatlakozásra, 1938-ban pedig már az első zsidótörvény vetette

vissza a fejlődést és a divatipart. Ebben az időben Párizs és London követésére törekedett a pesti divat, az egyetlen pozitívum Bécs mint császárváros és elsődleges főváros kiesése volt. A korlátozott anyagi lehetőségek – különösen a húszas évek elejének inflációs időszakában, valamint a gazdasági világválság éveiben – azonban komolyan visszavetették a látványos divatozást. Ennek a korszaknak a csúcspontja az 1932 és 1937 közötti évekre tehető, amikor a textilgyártók meghírdették a „Budapest Divatváros” szlogent, és a magyaros divatmozgalomban rejlő értékek, az art deco stílushoz jól illeszkedő motívumok miatt néhány évig még Párizs figyelme is a magyar főváros kulturális és divatéletére vetült.

Ennek a (divat)világnak 1938 és 1948 között fokozatosan lett vége. A budapesti divatcégek javát működtető zsidó iparosok tevékenységét korlátozó törvényektől a tényleges üldözésükig, a II. világháborúban részt vevő több százezer katona, valamint civil halálától a főváros ostroma során az infrastruktúra és tárgyak (többek közt ruhaneműk) megsemmisüléséig, majd mindezek után a kommunista fordulat és az államosítás bekövetkezéséig tartott ez a folyamat. A veszteségek időszaka talán meghosszabbítható a kitelepítésig, vagy akár az 1956-os forradalomig, bár ekkor már építkezés is kezdődött: az addigi, megrendelésre dolgozó szalonok helyett elindult a tömeggyártás megszervezése. A konfekcionálásnak, ami egyébként Amerikában és Nyugat-Európában igen jelentős eredményeket ért el már a 20. század első felében is, Magyarországon nem volt kellő előzménye, hiányzott hozzá a szükséges szaktudás és befektetés. A dolgozó nép felöltöztetésének szándékával Kelet-Közép-Európában az állam vette kezébe az irányítást – szó szerint, mert három- és ötéves tervekkel irányították többek között a textil- és ruhaipart is. A divat gyors változása, az újdonságok iránti állandó igény ezekkel sem találkozhatott.

1968-ig kellett várni a helyzet rendszerszintű javulására, amikor az új gazdasági mechanizmusnak köszönhetően a cégek nagyobb önállóságot kaptak, és a hetvenes, valamint egy ideig még a nyolcvanas évek során is fellendülés volt tapasztalható. Több nagy gyárat átszerveztek, hogy hatékonyabban működhessenek, ennek köszönhetően forrást kaptak új gépek vásárlására, korszerű technológiák implementálására. A vállalatok licencszerződéseket kötöttek, és a magyar textil- és ruhaipar jelentős bért munkát is vállalt. Az így beáramló valutára az országnak nagy szüksége volt, ráadásul a könnyűipar termelése meghaladta a hazai szükségletet, ami további exportra adott lehetőséget. Az új gazdasági mechanizmus szellemében a fogyasztásra, az emberek tényleges igényeire is jobban

tudtak reagálni a gyártást végző vállalatok. Reprezentatív eseményből is egyre több jutott Budapestnek: az újonnan épült nagy szállodákban (Duna Intercontinental, Hilton, Atrium Hyatt stb.) divatbemutatókat tartottak, megújult az Ez a Divat, pályázatokat szerveztek, szakmai díjakat alapítottak, bálakat rendeztek, a divatszakmában dolgozó tervezőknek pedig egyre nagyobb lett a megbecsültsége. A divattervezést irányító hazai intézmény, a Divatközpont (később Ruhaipari Tervező Vállalat, Divattervező Vállalat) is megújult: 1974-től Magyar Divat Intézet néven működött, piackutatást és trendelőrejelzést is végzett. A Skála Metro és a Fontana kínálata és marketingtevékenysége kezdett közelíteni a nyugati áruházakéhoz.

A gondok azonban a nyolcvanas évek közepére már nyilvánvalóvá váltak. A digitalizációnak és a számítógépek elterjedésének köszönhetően az addigi technológiák kezdtek elavulni, megjelentek a még olcsóbb munkaerővel dolgozó távol-keleti gyártók, majd jött a politikai rendszerváltás utáni privatizáció, az állami szektor megszűnése. Mindez összeadva súlyos csapást mért a magyar textil- és ruhaiparra, amely ekkor – immár harmadik alkalommal – került lejtőre. A 2000 utáni magyar divat még mindig küzd ennek hagyatékával, a megfelelő gyártókapacitással, valamint a tőke hiányával, a fast fashion dömpingjével, valamint a fogyasztók igencsak korlátozott fizetőképességével, lehetőségeivel. Mindezen ellenére, bár a jelen helyzet nem könnyű, számos magyar divattervezőnek sikerült elkötelezettségük, tehetségük és kitartásuk révén működő márkákat létrehozniuk, és néhány, ma is főként bér munkából élő gyártó is képes volt lépést tartani a technikai fejlődéssel. Ők alkotják azt a sokszínű, bár mennyiségében nem számottevő magyar divatéletet, aminek ma tanúi vagyunk.

Divat a múzeumban

Ez a három nagy, mindig veszteségekkel és fellendüléssel is járó hullám figyelhető meg az elmúlt 150 év során. Mindennek múzeumi szempontból van még egy aspektusa: milyen tárgyak maradtak fenn a sokszor igen súlyos események, veszteségek ellenére, és mi került ezekből múzeumba, vagy mi lelhető még fel egy 150 évet átfogó kiállítás előkészítéséhez. A helyzet többszörösen nehezített, hiszen mind az emberek használatában levő tárgyak, mind egyes divatszalonok, intézmények vagy gyárak archív anyagai jórészt megsemmisültek az elmúlt évszázadban, széthordták vagy kidobták őket. A ruhák esetében eleve sokakban nem tudatosul,

hogy fontos kordokumentumról van szó, miközben viselés során elkopnak, foltosak lesznek,¹ át kell őket alakítani, így egy ponton többnyire megszabadul tőlük az ember, ha már porrongynak sem jók. Ha valakinek elhunynak a hozzátartozói, valószínűleg a hagyatékból a ruhák az utolsók, amikről azt gondolja, értéket képviselnek és érdemes őket múzeumba adni. Ez sok esetben jogos, hiszen ezek gyakran már az időskorban viselt kényelmes, hétköznapi, sokszor kopott darabok. Ritka az, amikor valaki évtizedeken át megőrzi az egykor divatos öltözékeit, ráadásul egy múzeum számára nem ez az egyetlen kritérium ahhoz, hogy valami gyűjteménybe kerüljön. Egy tárgy esetében fontos a története: ki (volt) a tulajdonosa, hol élt és mivel foglalkozott, mennyire dokumentálható magának a ruhának a története (hol vásárolták, készítették, jelzett-e), illetve mennyiben állnak rendelkezésre fotók, egyéb ábrázolások a ruhadarab viselőjéről. A ruha egyszerre mesél a keletkezésének körülményeiről: minőségével, anyagával például a készítőkről, tömeggyártásról és a technológia aktuális fejlettségéről; a korszakról, amelyben készült, és az akkor jellemző életmódról, fogyasztási szokásokról; társadalmi berendezkedésről és politikai, hatalmi, gazdasági viszonyokról; valamint viselőjéről, (egykori) tulajdonosáról: az ő személyiségéről, testéről, értékrendjéről, identitásáról. Ezekből minél többet tudunk, annál több és sokrétűbb információt nyerhetünk ki egyetlen tárgyból. Ez fontos már a gyűjteményezésnél, de a kiállítások rendezésénél is.

Divat és város

A Divat & Város kiállítás rendezése során egyszerre volt cél az elmúlt 150 év város-, illetve divattörténetének megrajzolása. Egészen pontosan az volt a feltételezésem, hogy a divat történetén, az öltözködéshez kapcsolódó tárgyakon keresztül ki fog rajzolódni magának a városnak a története, ezzel igazolva azt a hipotézist, hogy a divat egy adott hely és adott időpont tükré. Ehhez azt a nézőpontot vettem alapul, hogy minden kiállított tárgyra úgy kell gondolni, mintha egy ponton, egy adott pillanatban képzeletben leszúrt gombostű lenne – mint egy pin a térképen –, és ha „jól kérdezzünk”, vagyis tudjuk, milyen szempontok szerint kell megvizsgálni – megérteni – azt az adott tárgyat, az ki fogja rajzolni azokat a jel-

1 Ehhez a diskurzushoz kapcsolódik a lapszám egyik kiállításkritikája is. Lásd: EGRI Petra, *Multiszenzorális élmény és üvegkoporsóban szunnyadó szépségek? Megjegyzések a MET Costume Institute Sleeping Beauties: Reawaking Fashion kiállításához*, Szépirodalmi Figyelő 2025/1., 157–162.

lemző adottságokat, amelyek „akkor és ott” meghatározóak voltak. Így tehát számos következtetést lehet tenni az öltözködés alapján a kor-szakra és fordítva.

Ez azonban, egy ilyen hosszú időintervallum és egy ilyen összetett társadalmi szerkezetű nagyváros esetében, mint Budapest, korántsem egyszerű. Ezért döntöttem úgy, hogy a látogatók gondolkodását kell alakítani, tulajdonképpen edukálni kell őket a kiállítás megtekintése előtt ahhoz, hogy megtanulják olvasni a sokféle ruhában rejlő számtalan információt. Ezt követően már szinte mindegy, hogy milyen tárgy kerül eléjük: ha ismerik azt a szempontrendszert, ami alapján meg lehet fejteni egy tárgyat, akkor kinyerhetik belőle a lehető legtöbb, számukra fontos információt. Jelen esetben azokat, amelyek megmutatják Budapest elmúlt 150 évének eseményeit és változásait.

A kiválasztott tárgyak

A kiállítás előkészítése során kettős feladat volt egyrésről azokat a tárgyakat kiválasztani a rendelkezésre álló anyagból, amelyek a lehető „leg-sokoldalúbbak”, azaz a készítési korukban aktuális divaton kívül minél több egyéb információt tudunk róluk: jelenítsenek meg cégeket/gyárakat, konkrét embereket, tervezőket, társadalmi vagy életmódbeli változásokat, politikai hatásokat, és így tovább. Mindezeket pedig logikusnak tűnt évekhez kötni, így minden év kapott valamilyen tárgyat a kiállításon. Cél volt, hogy maguk a tárgyak is sokfélék legyenek: női, férfi- és gyermekruhák, különböző társadalmi rétegekhez vagy egyes eseményekhez köthetőek, ruhák és kiegészítők, dokumentumok, ábrázolások (fényképek, festmények) stb. egyaránt szerepeljenek. Ez azért volt fontos, hogy leképezzék a Budapesten élt sokféle embert és életüket, valamint az öltözködés változatosságát.

Az egyes ruhák mellé tehát minden esetben került egy évszám, illetve egy hívószó is: az a szempont, amely miatt az adott ruha fontos, amit megjelenít a kiállításon. Ez lehetett divatjelenség, fontos divatszalon/cég/vállalat vagy gyár, de lehetett valamilyen történelmi esemény is az adott évhez kapcsolódóan. A kezdő évet, 1873-at például két divatlap jelenítette meg, a Pesti Hölgydivatlap utolsó és a Budapesti Bazár első száma, hiszen a folyóiratot éppen a városegysítés miatt nevezték át. Egy érdekes példája ennek a rendszerezésnek – mert valóban rendszert alkotott a kiállítás tárggyanyaga – a szemléltetésére egy sötétkék alapon fehér pöttyös nejlón kislányruha, amelynek évszáma 1954, hívószava pedig

„A felosztatott szerzetesrendek” volt. A ruha tárgyfeliratán szerepelt ennek magyarázata, mely szerint:

Az 1950-ben felosztatott szerzetesrendek nehéz helyzetbe került tagjainak Nagy Imre kormányra kerülése után létrehozták a Solidaritas Háziiipari Szövetkezetet, amely 1954 elején kezdte meg működését. Eleinte a budapesti VIII. kerületi Krisztus Király plébánia üresen álló kultúrtermét, és gyakran saját eszközeiket használták munkára. 1956 után sok börtönből szabadult pap is csatlakozott a szövetkezethez.

A ruha jelzése – ez szintén feltüntetésre került a tárgyfeliraton – bizonyította, hogy ebben a szövetkezetben készült, feltehetőleg a hatvanas évek végén. Az évszám tehát egyáltalán nem minden esetben az adott ruha keletkezési idejét mutatta, sokkal inkább azt az eseményt/hívószót, amit az adott ruhadarab képviselt a kiállításon.

Hogyan nyerhető információ a tárgyakból?

Másrészt meg kellett fogalmazni azokat a legfontosabb témákat, amelyek szükségesek a ruhák „olvasásához”, az információk közvetítéséhez. Ezek az alábbiak lettek:

Divat és Tervezés
Készítés és Gyártás
Terjesztés és Vásárlás
Ember és Test
Jelentés és Funkció
Hatalom és Reprezentáció

A hat téma a kiállításon először a bejáratnál jelent meg felsorolásszerűen, a részletes kifejtésük, magyarázatuk a templomtér hat oldalhajójában volt olvasható. A hat téma két hármas egységet alkot, amelyek közt az a „pillanat” képez választvonalat, amikor valaki megvesz és elkezd saját céljára használni egy ruhát vagy öltözkékiegészítőt. Az első három a ruha keletkezési körülményeinek értelmezését segíti: ki tervezte (egyáltalán tervezte-e valaki, létezett-e akkor Magyarországon divattervezés), és hogyan készült: egyedileg, méretre; kis- vagy nagyipari eljárással; milyen anyagból és milyen technikákkal stb. Mindez ugyanis előrevetíti, hogy

aki viseli majd az adott ruhadarabot, az hogyan használja majd az ezekből fakadó értéket a saját reprezentációja céljaira.

A terjesztésben fontosak az adott időszakban meghatározó médiumok: különböző sajtóorgánumok, filmek, televízióműsorok, reklámok – ez a téma tehát a divat terjedésének módjára és az abban részt vevők szerepére, tevékenységére hívja fel a figyelmet. Hogy egy példával éljünk, a szocializmus évtizedeiben a vasfüggönyön csak igen szűrt információ jutott át, a szakmából is kevesen jutottak ki Nyugatra, nemhogy a lakosság köréből. A Divatközpontot (később Magyar Divat Intézet) azért hozták létre, hogy a szocializmus eszméivel, valamint a dolgozó nő és férfi igényeivel összhangba hozza, „megszelídítse” az irányító nyugati, kapitalista országokban létrehozott divatot. Ez a helyi, magyar divat tehát különbözött a korszak párizsi, londoni vagy New York-i tervezőinek változatosabb, szabadabb, ezen kívül jóval részletgazdagabban kidolgozott és drágább, jobb minőségű anyagból készült ruháitól. És még ez is bőven túltett a boltokban ténylegesen kapható kínálaton, amellyel az „átlag vásárló” szembesült, aki információt egyébként szinte kizárólag az Ez a Divat című „hivatalos” divatlapból, esetleg a KISZ lapjából, a Magyar Ifjúságból szerezhette. Talán ez a példa megvilágítja, hogy a „divatos” fogalma mennyire függ az információáramlástól, de az adott hely hatalmi berendezkedésétől, gyártási lehetőségeitől is.

A másik három téma a ruhát viselő konkrét személynek a szempontjait veszi sorra. Ezek közt is elsődleges, hogy mi az a test, és mennyiben alakított-deformált az éppen aktuális ideálnak megfelelően, amire a ruhát felveszi valaki. Hiszen annak a megjelenésnek, amellyel nap mint nap a nagyváros nyilvánossága elé lépünk, nem csupán az öltözék az eszköze, már magát az emberi testet is igazítjuk a közösség (vélt vagy valós) elvárásaihoz, sőt ez az átalakított test önmagában is lehet státuszszimbólum. Ennek legismertebb példája a darázdsderék idealizált és kiemelt szerepe a 19. század második felében, ugyanakkor ebben a 150 évben került sor arra a fordulatra is, amelynek nyomán a női (és valamelyest a férfi) test visszakapta természetes formáját, és így lehetővé vált a szabad mozgás. Az alakítás – bár nem egy ruhadarabbal – azonban korántsem szűnt meg: fogyókúra, különböző sportok és mozgásformák, szépségápolási beavatkozások, zsírbontás és hasonló eljárások sokasága segíti ma is a nőket és férfiakat az ideális testforma kialakításában, amely ugyanúgy be tudja tölteni a státuszszimbólum szerepét.

A ruhákat minden esetben bizonyos céllal hordjuk: önmagunk, státuszunk és személyiségünk kifejezése, annak „elhelyezése” a közösség-

ben fontos cél. A megfelelő öltözék kiválasztása, az öltözködési szokásrendszer ismerete, valamint az ahhoz való alkalmazkodás – vagy éppen az ellene való lázadás – szintén kommunikatív értékű. A hierarchikus társadalmi berendezkedést kiszolgáló és leképező szokásoknak való megfelelés kötő ereje a II., de különösen az I. világháború előtt nagyon erős volt. A napszakok és alkalmak szerint rendszerezett öltözködési szokások és a divat gyors változtatása is azt szolgálta, hogy akik nem képesek ennek megfelelően megjelenni, egyértelműen elmondják magukról, hogy nem tartoznak a „jó társasághoz”, legalább az „úri középosztályhoz” (vagy annál magasabb társadalmi réteghez). A 20. század második felében már kevesebb jelentősége volt ennek a 19. századból örökölt szokásrendszernek, és egyre inkább előtérbe került az egyéniség. A társadalmi rétegek szigorú rendje helyett inkább a választott példakép követése és a csoporthoz tartozás határozta meg az öltözék kiválasztását. A reprezentáció ugyanakkor még a szocializmus keretei között is létezett, és a luxusmárkák azóta is megadják a kiváltságosság érzését azoknak, akik erre vágyanak.

A kiállításon az évszámmal és hívószavakkal jelzett tárgyak mellett gyakran szerepelt hosszabb szöveg. Ezeknek is volt rendszere: a fenti hat témához kapcsolódtak a három nagy korszak – a monarchia időszaka, a két világháború közötti évtizedek, illetve a szocializmus – vonatkozásában. A leírások mindig egy-egy olyan ruha mellett szerepeltek, ahol releváns lehetett az adott tematikájú, illetve az adott korszakra vonatkozó magyarázat. A falszövegek mellett minden esetben nagy méretű arany betűkkel, látványos tipográfiával szerepelt annak a témának a monogramja (D&T, K&Gy, T&V, E&T, J&F, H&R), amelynek területén az adott „főszöveg” elolvasásával újabb információhoz juthatott a látogató. A 6x3, vagyis 18 ilyen tematikus és egyben kronologikus szöveg mellett voltak további, kisebb részletekre vonatkozó „alszövegek” is az egyes ruhák mellett.

Színek és évek

Végezetül a kiállítás legutolsó „rétege” a színeké volt. A látogatók a térbe lépve – legalábbis a látvány szempontjából – ezzel találkoztak először, és a tárgyak azonos színén túl vizuális elemek (pl. színesre festett háttérfa) is segítették az összetartozó színcsoportok észlelését. Mivel ugyanis azok a kritériumok (a hat téma), amelyek segítségével információ nyerhető az öltözékekből, mindegyik tárgyra egyformán vonatkoznak,

ha megállva egy-egy tárgy előtt végiggondoljuk őket, illetve az évszám hívószó pontosan jelzi, hogy az adott tárgy a 150 év melyikéhez kapcsolódik, nem éreztem szükségét a kronologikus elrendezésnek. A színek szerinti csoportosítás összekeverte a különböző korokból származó ruhákat és kiegészítőket egy objektív külső jellemző alapján. Ez ugyanakkor némi egységes látványt teremtett az egyébként nagyon változatos tárggyanyagban, a Kiscelli Múzeum templomterében. Ez az egykori barokk épület, amelynek jelenleg csak romosan ható, csupasz téglafalai vannak, hihetetlen belmagasságú, és az enteriőrben nincs osztva a tér. Így a belépő azonnal szembesül a teljes látvánnyal, ennek a változatos tárggyanyagú – különböző korokat és stílusokat megjelenítő, cipőtől a brosson és a báli ruhán át a lódenkabátig terjedő – kiállításnak pedig a színcsoportok adtak (némi) egyéget. A térbe belépve először a fehér, a fekete és a kettő közt a fekete-fehér színű tárgyak csoportjával találkozott a látogató, ezután következtek – színátmenetet képezve – a szürkék és barnák, majd a zöld, kék, rózsaszín/lila jött, végül pedig a legerőteljesebb szín, a piros csoportja zárta a kiállítást. A fekete-fehér világtól a színek felé haladás egyúttal reflektál a minket körülvevő – és a divatot ábrázoló – technika fejlődésére is: a fotók, filmek, nyomtatott divatlapok mind színessé váltak idővel.

A színek csoportjai adtak a kiállítás anyagának egy további réteget, bár ez eredetileg nem volt cél. Egy-egy szín ugyanis önmagában is képes többletjelentést hordozni: bizonyos színeket társítunk érzésekhez, szimbólumokhoz, életkorhoz, nemhez. Ezért a színcsoportok kirajzolták saját, egyéni történetüket is. A fehér tartalmazta például az egészen különböző korból származó és egészen különböző technikával készült csipkeruhákat – legyen az szecessziós stílusú, kézzel horgolt ír csipke, vagy műszálás, durvább léptékű gépi csipke a szocializmus korszakából, valamint a szintén különböző korokból származó alsóruházatot, fehérműket. A fekete leginkább a férfi és a női öltözködés egymásra hatását, a 20. század során történt közeledésüket mutatta meg a látogatóknak. A rózsaszínnak nagyon különböző árnyalatai vannak a finom púderszínektől a sötét ciklámenig. Látványosan kirajzolódott, hogy ezek mennyire különböző életkorú és -helyzetű nőknek készülhettek, eltérő korszakokban: a halvány színek romantikus fiatal lányok séta- és báli ruhái voltak, míg a pink a nyolcvanas évek *power woman*jének öltözete. Érdekeség, hogy a fodrok leggyakrabban a rózsaszín ruhákon jelentek meg, akármilyen korból is származtak.

Pluralizmus és ezredforduló

Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy ez a rendszer a 150 év teljes egészére alkalmazható volt, kurátorként mégis úgy döntöttem, hogy külön kezelem a 2000 utáni huszonhárom évet. Ez az időszak ugyanis egyrészt még nagyon közel van, másrészt egyre nehezebbnek tűnt adott évhez, egy-egy év divatjához vagy valamilyen eseményéhez kötni tárgyakat. Valójában a hetvenes évektől tapasztaltam ezt, hiszen már az ezredforduló előtti két évtizedben is egyre plurálisabbá vált a divat, tehát egyre kevésbé volt egységes adott éven belül, hogy mit hordanak az emberek. Egyre több eltérő szokás, stílus, életkoronként, foglalkozásonként, egyéniségenként stb. különböző megjelenés volt jellemző egymással párhuzamosan. De a rendszerváltásig a politika, valamint a Magyarországon jellemző hiány és korlátozott fogyasztás valamelyest mégis egységesítette az utca képét. Emellett olyan nagyobb események, mint pl. az első Adidas-bolt megnyitása a Váci utcában 1987-ben, vagy Diana hercegnő látogatása 1990-ben képesek voltak megadni az adott év hívószavát, meghatározni témáját. Például Diana ittjártakor tartottak egy divatbemutatót, és egy ezen szereplő öltözék került a kiállításba: ez annak a magyaros kollekciónak volt a része, amelyet a Magyar Divat Intézetben Lendvay Ilona tervezett, Kodály Zoltán emléke előtt tisztelegve. A ruha egyúttal további „rétegeket” is magában foglalt: megmutatta a rendszerváltás körül a nemzeti érzések és magyar hagyományok felélénkülését, az egyik legfontosabb – akkor már épp megszűnés előtt álló –, de addig a magyar divatipart évtizedeken át irányító intézményt, illetve annak egy meghatározó tervezőegységét. Ha ismét a hat témára gondolunk, akkor a tervezés, készítés, jelentés, reprezentáció hangsúlyosan jelent meg ebben az egyetlen öltözékben, bár például a benne levő széles válltömések a testdeformálás akkor divatos módját, a nyolcvanas évek végének nőideálját is megmutatták. Így igazolva azt a feltevést, hogy minden öltözék hordoz információkat mind a hat témára vonatkozóan – legfeljebb eltérő mértékben –, és a cél ezeket a szempontokat megtanulni a ruhák „olvasásához”.

Budapesti divat – jelen és jövő

A kortárs (2000 utáni) ruhadarabokat kizárólag budapesti divattervezőktől, kortárs magyar márkáktól válogattam, itt azonban más volt a kiválasztás szempontrendszere. A legnagyobb csoportot azok az öltözékek alkották, amelyeken megjelent maga a város: egy épület, egy részlet,

a tömegközlekedés, a város látványa, térképe, kultúrája, sokszínűsége. A gyűjteménybe jórészt egy 2018-as Nemzeti Kulturális Alap pályázatnak köszönhetően kerültek ezek a ruhák, amelyek megmutatják, hogy a hazai dizájnereket hányféleképpen inspirálja a környezetük, Magyarország gyönyörű és izgalmas fővárosa. A kiállításra ezeket kibővítettük néhány kölcsönzött darabbal, illetve olyan öltözékekkel, amelyek azóta születtek, ilyen volt például egy Benes Anita (Daalarna) által tervezett esküvői ruha, amely a márka 2020-ban, a Covid-járvány idején készült Budapest kollekciójának egy darabja, és csipkéjének mintájában a Duna vízceppjei köszöntek vissza. Egy kisebb csoportban pedig azokat a ruhákat mutattuk be, amelyek már a jövő irányait rajzolják ki: ezeknek tervezői újrahasznosítás során készült high tech anyagokat (például ananász- vagy kaktuszbőrt) vagy éppen vintage textileket, akár hulladékot használtak az alkotáshoz, a környezet védelmét szem előtt tartva.

Tanulságok

Egy ilyen komplex kiállítás megértése a látogatóktól fokozott figyelmet, megértést, sőt folyamatos értelmezést kíván. Az egy-egy tárgyban rejlő rétegek megértése, kibontása ráadásul – pláne, hogy a kiállítás hosszú időintervallumot dolgozott fel, és ezért számos tárgyat tartalmazott – hosszú látogatási időt is igényelt. Többen is voltak, akik visszatértek egy második vagy akár harmadik alkalommal. Hogy megkönnyítsük az értelmezést, belépéskor minden látogató kapott egy rövid leírást, amely ismertette a három fő szempontrendszert: az éveket/hívószavakat, a hat témát, valamint a színcsoportokat. Ez egy rövidfilmen is meghallgatható volt a bejáratnál. Ezzel együtt talán nem minden látogatónak sikerült teljes komplexitásában megérteni a látottakat, bár sokan voltak, akik ráéreztek a tárgyak mögött felfedezhető információk sokrétűségére, és elkezdték élvezni, hogy képesek „érteni” azok mondanivalóit. Ezek minden esetben nagyon jó visszajelzést jelentettek, és természetesen a kurátori tárlatvezetésekén ezt a szemléletet még könnyebb volt átadni. De aki csak a sokféle ruha és egyéb tárgy szépségét, érdekességét, a mellettük vetített interjúkat, filmrészleteket, régi reklámokat és egyéb médiatartalmakat, az egyes korszakokra vonatkozó magyarázatokat nézte és olvasta, azok számára is élvezhető volt a kiállítás. Sokakat megdöbbenett, hogy nem kronologikus sorrendet találtak, mások pedig épp ezt élvezték. A kiállítás tehát épp annyira összetett volt, mint ennek a 150 évnek a története egy akkora nagyvárosban, mint Budapest.

A kiállításához katalógus is készült, amelynek a kiállítástól eltérő a felépítése. Sajnálatos, hogy ez nem jelent meg a megnyitóra, mert a tervek szerint a könyv lett volna hivatott segíteni és rendszerezni, még alaposabban értelmezni minden egyes tárgyat a látogatóknak is. Ennek érdekében a katalógus szerkezete követi a hagyományos kronologikus felépítést, minden évnél részletesebben, hosszabb szövegben kifejtve az adott év hívószavát, a kiválasztott tárgyhoz kapcsolódó (divat)jelenséget, eseményt. Végeredményképpen a katalógus inkább kézikönyv, amely mindig 1-1 oldalpáron mutatja be az adott évhez tartozó tárgyat, tárgytípust, és így összefoglalóan – enciklopédikus jelleggel – mutatja be az elmúlt másfél évszázad budapesti divat- és várostörténetét.

Dudás Győző A KUALA LUMPUR-I FÜLEMÜLE

Nemcsak a társas érintkezést és ezen belül az öltözködést irányító szokások rendszere, de az élet minden területét befolyásolja: a viselkedést, a kommunikációt, a szabadidőnk eltöltését, az iskolaválasztásunkat, de még életcélunk megválasztását is. A divat megváltoztatja a tárgyaink formáját, öltözetünket, és nagy hatással van szociális magatartásunkra. Arra készíteti az embert, hogy hasonlóvá váljon egy számára vonzó társadalmi csoporthoz. De ugyanakkor az önkifejezés eszköze is. És mint ilyen, kielégíti a luxusra való törekvést, feltűnési vágyat, az extravagancia parttalan hajszolását...

Köszönjük, professzor úr! De ki kell, hogy ábrándítsalak. A rávarrt raklapnyi gyémánt, és nem a divat miatt 30 milla!

Milyen kár!
Már megint ez a rohadt kicsinges materializmus!!!

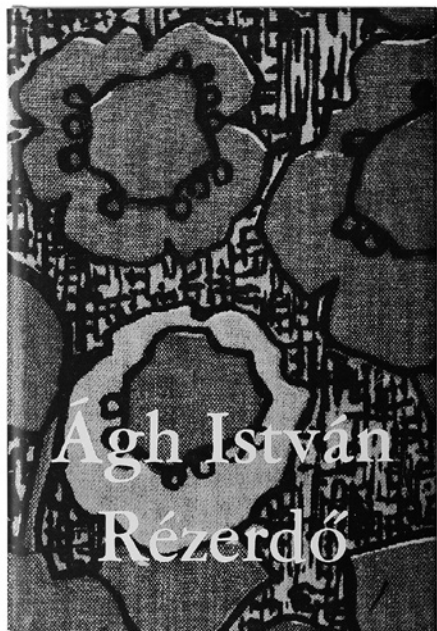

Hát, sorryka!

Túlélem.

KORTÁRS OLVASATOK

ÁGH István: *Rézerdő*,
Magvető, Budapest, 1968

„Végezetül pedig úgy summázhatjuk e beszámolót, hogy Ágh István biztos és gazdaságos egyensúlyban tartja tehetségét és mondanivalóját, csak annyit vállal, amennyit fölénnyel el tud mondani. A fölülkerekedés, a győzelem öröme érződik a versekben; szinte már kételkedve nézzük, hogy nem túlságosan lezárt, kerekded könyv sikeredett-e ebből a győzelemből? A »Harangszó a tengerészért« című vers azonban megnyugtató: Ágh átlépi »testreszabott« horizontját, a költővé érés után egyetemesebb gondok, izgalmak felé indul.”

CSUKÁS István, *Ágh István: Rézerdő*, Kortárs 1969/7., 1149.

Nagy Balázs Péter

Ágh István alanyi költészete

Költői csoportosulások esetében a mindenkori irodalomtörténész egy sor olyan problémával szembesül, amelyek megnehezítik a kategorizálás és az identifikálás lehetőségét. Nem minden alkalommal van olyan szerencséje, mint például a Nyugat, a Ma, A Tett vagy az Újhold kapcsán, hogy egy intézményesült folyóirat, és ezzel párhuzamosan egy jellegzetes poétikai arcél segítse munkáját. Ugyancsak egyszerűbb a dolga, ha generációs adottságokat, a költői individuumon túlmutató általános jellegzetességeket igyekszik kimutatni retrospektív módon lezárt vagy közel lezárt életműveken keresztül, hiszen az idő múlásával, a társadalmi és politikai változások, valamint a különböző irodalmi jelenségek korpuszának segítségével totális rálátás biztosított adott életművek vagy poétikák azonos voltára. A magyar irodalomtörténet-írás ezekkel az evidens stratégiákkal rendszerezi a költészeti korszakokat Horváth Jánostól Révay Józsefen, Lukács Györgyön át egészen Kulcsár Szabó Ernőig vagy Szegedy-Maszáék Mihályig.

A 20. századi magyar líratörténet a Nyugat 1908-as indulásától az 1969-es *Költők egymás közt* című antológián, tehát a lírafordulaton¹ keresztül a rendszerváltásig tartó szűk száz esztendeje hemzseg az olyan nagy és nagyobb formátumú alkotóktól, akik történeti távlatban (is) viszonyulási pontokká merevültek vagy már aktív korszakukban, vagy haláluk után. Ilyen viszonyulási alkotó a kurzusokon átívelő Ady Endre és József Attila, akiknek poétikájuk a kommunizmus és a szocializmus évtizedei alatt szinte végig meghaladandó vagy folytatandó program-pontul szolgált induló, fiatal költők egész generációjának.

A konszolidáció, és főleg az aczéli kultúrforradalom meghirdetésével hasonló kaliberű alkotókká lépett elő Illyés Gyula, Juhász Ferenc, illetve Nagy László (az Újholdban betöltött szerepe, illetve a tárgyias költészet meghonosítása és mesteri művelése mellett e sorban említhető Nemes Nagy Ágnes is, aki azonban közel sem kapott olyan mértékű publicitást és elismerést életében, mint férfi pályatársai).

1 Azért tartom szerencsésebbnek önkényesen az antológia kiadási évét megjelölni korszakhatárnak, mivel ebben a kötetben debütált intézményesült keretek között a lírafordulat három prominens alakja közül kettő is, Petri György és Oravecz Imre, akiknek első kötetei csak később, 1971-ben (*Magyarázatok M. számára*), illetve egy évre rá, 1972-ben (*Héj*) jelentek meg.

A költészeti tendenciák vizsgálata és összehasonlítása révén felállíthatók olyan, jól körülhatárolható korszakok és korszakküszöbök, amelyek történeti értelemben segítséget nyújthatnak a kutatók könnyebb tájékozódásában. Meghatározhatóak olyan korszakok, amelyek társadalmi és/vagy kulturális okokra visszavezethetően kevésbé kanonizáltak, mint mások, akár kvantitatív, akár kvalitatív módon (például számszerűen jóval csekélyebb nagy formátumú, mondhatni paradigmaticus költő alkotott egységnyi idő alatt, mint például a Nyugat első és második generációjában). A kanonizáció (némileg irányított, de valójában) kiszámíthatatlan folyamatában a 20. század líratörténetére a költői csoportosulások voltak jellemzőek, amelyeket vagy egy, a csoport mögött álló intézményrendszer, mint például egy folyóirat (Nyugat, A Tett, Ma, Kelet Népe, Újhold), vagy egy közös poétikai elv, stílusirányzat (az avantgárd gyűjtőfogalma, a tárgyas líra, a látomásos költészet, a népiesség vagy éppen a neoavantgárd) kötött össze és szervezett egységes, a továbbiakban könnyen kutatható csoporttá.

Az irodalomtörténet e retrospektív eljárásai némileg egyszerűsítő módon ignorálják az adott korszak szinkrón vetületeit. Nyilvánvaló módon lezárt, egyenként már alaposan kutatott életművek összevetése során óhatatlanul is felszínre kerülnek olyan egyező pontok, amelyek a korszakolást segítik. A tárgyalt időszak lehangsúlyosabb költészeti programjának a József Attila-i hagyományhoz, illetve (aligha függetlenül József Attilától) a népi-urbánus dichotómiához való viszonyulás tekinthető. E két tematikus szervezőelv mentén, kis túlzással leírható a Nyugat és a lírafordulat közötti hatvan esztendő költészeti termésének meghatározó irányultsága. Sőt, a lírafordulat sem képzelhető el ennek az „átmeneti” korszaknak a harcai nélkül, hiszen Petri György első és leglényegesebb poétikai kiállításának éppen a József Attila-i hagyományokkal² való drasztikus szakítás tekinthető, amellyel megágyazott egy olyan, nyelvközpontú, a közéletiséget már nem a népi-urbánus ellentétben, hanem általános érzelmi struktúrákban elgondoló, a posztmodernitás poétikájának

2 Vö. az Alföldy Jenővel készült interjú híres-hírhedt kiáltványszerű mondatával: „De miért ne lehetne más típusú lírát csinálni? Sőt, nekem úgy tűnik, hogy ma éppen József Attila-típusút nem lehet csinálni.”, illetve a már említett *Költők egymás közt* szintén sokat idézett állításával: „Korábbi kísérleteimre József Attila volt döntő és csaknem kizárólagos hatással. Az elhallgatás arra a felismerésre vezetett, hogy a József Attila-i hagyomány közvetlenül nem folytatható [...]”. PETRI György, *Játék nincs, élmények viszont vannak. Kérdező: Alföldy Jenő = Petri György Munkái*, III. Összegyűjtött interjúk, szerk. RÉZ Pál – LAKATOS András – VÁRADY Szabolcs, Magvető, Budapest, 2005, 10; *Költők egymás közt*, szerk. DOMOKOS Mátyás, Szépirodalmi, Budapest, 1969, 289.

is teret engedő költői megszólalásmódnak, amelynek hatásai mind a mai napig kimutathatóak költészetünkben.

Legnehezebb dolga azonban az azonos korban élő irodalmárnak lehet, aki éppen aktuális trendek alapján kíván bizonyos költői csoportosulásokat vizsgálni, hiszen nincs birtokában annak a komplex rálátásnak, amely diakrón vetületben is segítené munkáját, és ki van szolgáltatva a költői individuumok egyéni és változékony érdeklődésének. A Kabdebó Lóránt által elkeresztelt a Hetek költőivel sincs ez másképpen. Szinkrón értelemben kétséges, hogy a csoportkohézió valódi poétikai egyezőségek vagy csupán egy külső perspektíva erőltetett ráhatása és „belemagyarázása” által alakul ki. Zimonyi Zoltán 1985-ös tanulmányában ez utóbbi mellett teszi le a garast, amikor így fogalmaz: „Nyilatkozataik azt is elárulják, hogy közösségüket csoportosításnak tartják, s nem csoportosulásnak. [...] A jelek szerint tehát nem belső indíték, hanem külső szándék szervezte csoporttá a Heteket, közelebből az Új Írás, illetve a Napjaink fiatal kritikusa, szerkesztője, Farkas László és Kabdebó Lóránt.”³ Egyértelműnek tűnik tehát, hogy a Hetek poétikai konstrukcióját nem feltétlenül közös poétikai alapelvek vagy a hasonló társadalmi osztály, sokkal inkább az uralkodó irodalomkritikai ízlés, valamint egyfajta költészeti előírás alakította ki, Zimonyi summás és némi szarkazmussal elegy megfogalmazásában: „A Hetek csoportosítás azt fejezte ki, hogy az Új Írás és a Napjaink őket tartotta az induló fiatal költők közül a legígéretesebbeknek.”⁴

A csoport apologetája és legmeghatározóbb kortárs kritikusa, a már említett Kabdebó Lóránt is egyetérteni látszik, amikor 1977-es cikkében így ír: „Ha kifejezésformájukat, költői megszólalásukat nézzük, nem egyformák, mindnyájan sajátos útra térő, külön egyéniség. [...] Ami közös bennük, az nagyon kevés, mégis talán a leglényegesebb: egyszerre, egy időben keresték és fogalmazták meg azt az emberi magatartást, amely szükséges ahhoz, hogy tájékozódjunk és eligazodjunk alakuló-változó világunkban, veszélyeivel szembeszálljunk; kritikus-önkritikus, harmóniára törekvő társadalmi létezésünket biztosítsuk.”⁵ A Hetek csoportosulásijellege azonban vitathatatlan, hiszen egy jól körülhatárolható hagyománnyal, korszellemmel állt polemikus viszonyban, az Újhold tárgyias

3 ZIMONYI Zoltán, *Azonosítási kísérlet – robotkép után. Utószó a Hetek antológiájához*, Tiszatáj 1985/4., 95.

4 Uo.

5 KABDEBÓ Lóránt, *A Hetekről = Uő., Versek között. Tanulmányok, kritikák*, Magvető, Budapest, 1980, 324.

lírájával. A Hetek kohézióját tehát egy alapvető ellenállás adta, egyfajta fiatalos hév és lendület a kor divatjával szemben, amely a költészet immanens esztétikai értékét magában a költészetben látta, és kevésbé vagy egyáltalán nem is engedett be a lírai világon kívüli egyéb tényezőket. A csoport tagjainak ezzel szemben erősen társadalmi indíttatású, a munkás- és parasztosztály (mint közvetlen biografikus élményanyag) mindennapjaiból táplálkozó, azt tematizáló versnyelve merőben más esztétikai értéket képviseltek, és feltűnést kelthettek. A Hetek költői léptek fel újra és tömegesen a váteszi szerepfelfogással, amellyel aztán Petri György lírai énje szakít. Általánosságban jellemzi továbbá a csoportot a Nagy Lászlótól és Juhász Ferencetől ellesett látomásos dikció, illetve a versnyelv helyenkénti patetikussága. Ugyanakkor látható, hogy ezek az egyező poétikai sajátosságok mintegy véletlenszerű velejárói bármely, egy időben, egy platformon induló költőgenerációnak, továbbá egyértelművé válik az, hogy csak erős engedményekkel és csak a hagyományoknak megfelelően tartható fenn a Hetek csoport immanens csoportosulásjellege. Ágh István második kötete, a *Rézerdő* is ezeket a súlyos kérdéseket veti fel.

A kötet három, jól elkülöníthető szakaszra bomlik, mintegy triptichonszerűen. Ezek a szerkezeti egységek a múlt-jelen-jövő hármásának lenyomatai a homogén lírai én vonatkozásában. Az első szakasz harmincnégy szövege egy-egy emlékkép a gyermek- és ifjúkorból, illetve felidézése a rurális életnek, amely Ágh István életének meghatározó szakaszának bizonyul. Ez a szociografikus orientáció erősen jellemzi a szövegeket, monográfiájában Márkus Béla egyenesen statisztikai adatokkal támasztja alá a *Rézerdő*, illetve a *Szabad-e énekelni* című első kötet verseinek társadalmi vetületét.⁶ Ezek a szövegek azonban sem a paraszti lét idilljét vagy a Ratkó József-re jellemző realisztikus brutalitását sem emelik ki. A lírai én ezekben a versekben sokkal inkább az elvágyódásának, a vidéki lét meghaladásának igényét fogalmazza meg, ellentételezve a költői öntudat vállalásával. Márkus pontosan foglalja össze az e versekben érezhető elvágyódás lényegi elemét: „Ez a több helyütt kifejtett, a »becsukódott minden ablak«, a »becsukjátok a virágtalan ajtót« képével érzékeltetett érzület közel juttathatja ugyan az elnémulás gondolatához [...], az énekelni, azért is énekelni parancsa mégis megmarad eszmei

6 „Statisztikai adatok másutt is megjelennek, a korszakváltást érzékeltetendő. Hogy például 1949-ben a mező- és erdőgazdálkodásban dolgozók aránya 54% volt, ami 1970-re 25% alá csökkent, vagy hogy 1958-ban a parasztoknak még 79%-a volt egyéni gazdálkodó, négy év múlva, 1962-ben viszont már csak 6,5%!” MÁRKUS Béla, *Ágh István*, Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2015, 47.

sarkpontként. Attól azonban távol tartja, hogy a parasztság, a falu, a nép megbízottjaként, ekképpen a képviseleti líra híveként és művelőjeként tekintsen önmagára.”⁷ Az első egység versei valóban leszámolnak a lírai alany otthonának idilli képével, ennek illusztrálására elég a *Mire való* című vers felütését idézni: „Mire való kezem, szám és fülem, / butorbálványok között lustaságra? / ó, füstbe gombolyított életem, / meg sem találtok nemsokára.”, illetve a kötet nyitó versének zárlatát: „ahogy a nőkre megértem, / végülis ő lesz látható belőlem, / akit a kínok vágta, összegyűrtek, / a lombhullató fákat örökzöldre bűvülő / ének mögött a veszendő ember arca.”⁸ A szakítás vágya végigkíséri a kötet első harmadát, a már említett vidékkel, de a konvencionálisnak tekintett költői szerepfelfogással is, ennek az érzületnek a legpontosabb és legsikerültebb allegóriáját a kötet címet adó szövegben fogalmazza meg Ágh: „ifjúságom kisasszonya, / a rózsaszín királylány / ringyó lett, oda a palota, / ország és sárkány”.⁹ A kötet ezen szakaszában érhető tetten leginkább az a szintetizáló attitűd, amelyet Kabdebó Lóránt is külön kiemel Ágh István művészetében, nem kisebb kaliberű lírikussal ellentételezve, mint Szabó Lőrinc: „E költői módszer lényege a tárgyas szemlélet és a legsubjektívabb élet-rajzélmény-költészet egyidejű jelenléte. Nem úgy, mint mondjuk Szabó Lőrinc klasszikus példája esetében [...] Ágh szétválasztja a két mozzanatot: verseiben külön mozog, álmodozik, szenved, cselekszik, tehát éli közvetlenül az életét egy ember, és külön találunk egy keretet, egy attól függetlenül létező, leírható tárgyi valóságot.”¹⁰

A kötet második egysége, a *Harangszó a tengerészért* című poéma a lírai én jelenének lenyomata a tengerész ősi toposzának felhasználásával. Az egyszerűen feloldható allegória lényegében Ágh István ars poeticájának summázata. A négy karakterből (Öregember, Öregasszony, Tengerész és Feleség) álló, egymásra dialogikusan felelgető szövegegyeségek általánosságban fogalmazzák meg a fiatalság elvágyódásigényét, valamint a felnőtté válás egész drámáját, amely egyszerre félelmetes, de ismeretlenségében vonzó és lehetőségekkel teli, ahogy a Tengerész az Öregasszonynak adott válaszában foglaltatik: „az ifjúság: bucsuszkodás, / ő a vízszagu kikötők, / ő a virágos udvaru falusi állomások, / mögötte kendőlobogás, / előtte föld, víz, szél szabadsága, / s valahol egy másablaku

7 MÁRKUS, I. m., 53.

8 ÁGH István, *Rézerdő*, Magvető, Budapest, 1968, 8, 11.

9 Uo., 26.

10 KABDEBÓ Lóránt, *A második kötet. Egy költői világ megalkotásának lépcsőfokai* = Uő., *Versek között*, 328–329.

ház, / máspuhaságu ágy, másizü kenyér”.¹¹ Ebben a poémában koncentráldik legteljesebben a (mai szóval) fiatal felnőtt életszakasz minden kétsége, szomorúsága, féelme és otthontalansága. Az úton levés és a hazatérés dilemmáját tematizálja a szöveg, amelyet aztán a kötet harmadik, záró egysége a *Levelek a Splendid Hotelből* című ötstrófás hosszúvers kerékít le, a fényes, csillogó jövő képevel kecsegtetve. A szöveg már felütésében egy némileg bár önironikus, de pozitív képpel nyit: „Nem látszik a hegytől a hold, / önmagam dicsfényében állok.”¹² A lírai én ezekben a darabokban is statikus képet mutat, aki körül történik, zajlik az élet, dinamikus jelleget csak a magában való hit mutat, a Splendid Hotel metaforizálta felnőtt élet belakása, otthonossá tétele által.

Kabdebó éleslátóan fogalmazza meg a kötet egészében megkonstruált lírai én beszédének alaphangoltságát: „A kötet alaphangja – ahogy már Vas István megfigyelte – valóban elégiai. Mégis ez a magatartásforma Ághnál csak átmenet, melyet a kötet alapszituációja, a magány határoz meg. De ez nem program számára, nem az ember általános velejárója, hanem egyszerűen egy konkrét biográfiai állapot, amelynek kezdete és vége is van. Háttérében még ott az előző kötetből megismert kiszakíttóság: az eltűnő falusi múlt és a nehezen szokható városi életforma. De konkrétumait már másra építi: a húszévesek magányára. Ha szociológiai is új típust fogalmaz meg a kötet, akkor ez az: amikor már megvan a felnőttég igénye, de nincs meg körülötte a felnőtt életmód lehetősége. Nem azért kivetett, mert kivetették, hanem mert még maga tartja kívül magát, félti a függetlenségét, mégis a legbensőségesebb emberi kapcsolatokra vágyik.”¹³ Összességében tehát a *Rézerdő* lírai lenyomata a felnőtté válás egész kálváriájának, verssé transzformált, de „narratívájában” a „Bildung” elveit követő nevelődéstörténet, éppen ezért nehéz a dolga az irodalmárnak, aki ennek a kötetnek csupán a szinkrón vetületeit és a Heteket összeabroncszó poétikai sajátosságokat igyekszik feltárni kizárólag, hiszen Ágh István ezzel a kötetével sokkal inkább kapcsolódik olyan, a közelmúlt magyar költészetét jellemző tendenciákhoz, amelyeket csakis diakrón vetületben érdemes értelmezni.

Ágh István korai líráját az újra és újra felmerülő alanyi költészettel lehetne leginkább rokonítani, hiszen verseiben a lírai én abszolút központi szerephez jut. Beszélői saját magukról vallanak a környező világ prizmáján keresztül, megszólalásukban az anyagi, a tárgyi világ folytonosan

11 ÁGH, I. m., 71–72.

12 Uo., 87.

13 KABDEBÓ, A második kötet, 331–332.

tükröződő felület, amely énük meghosszabbítása, mint ahogy azt az *Árnyék* című vers utolsó sorai is mondják: „négy oldalon sarjad belőlem, / mint a sás csuszkál egyik a másikon, / suhog mint a balsejtelem”.¹⁴ Ez a fajta poétika és nyelvi megformáltság, illetve főleg a *Rézerdő* tematikai sajátossága, azaz a késő fiatalság, kora felnőtttség, mint a lírai én egyedüli témája, kísértetiesen emlékeztetnek olyan, a kötethez képest akár több mint félszáz esztendővel később született szövegekre is, amelyeket ma már az alanyi költészet alapműveiként tart számon a recepció.

Izgalmas komparatistikai elemzés tárgya lehetne az alanyi költészet poétikai sajátosságának vizsgálata a *Rézerdő* és például Simon Márton *Dalok a magasföldszintről* című kötetének vonatkozásában. De hasonlóan érdekes lehetne korunk legfiatalabb, induló költőinek első kötetekben tendenciózan felmerülő felnőtté válás kérdéskörének összevetése a *Rézerdő* hasonló tematikájával. Meglátásom szerint például Szercey Szabolcs *Plüssbolygó*, Taródi Luca *Egyszer végre fiatalok leszünk*, Locker Dávid *Beszédkenyszer* vagy Élő Csenge Enikő *Apám országa* című kötetei tematikai és stílári rokonságot egyaránt mutatnak a tárgyalt szöveggel (az *Apám országa* térmetaforájába integrált fejlődési irány különösen). De további kortárs költők szövegei is megemlíthetők különböző aspektusokból, mint például a Makáry Sebestény *Deltájában szereplő*, Kolozsvár-élményt feldolgozó ciklus, amely hasonló módon emeli fókuszába az idegenségtapasztalatot, mint a *Rézerdő* rurális és urbánus dichotómiája, de ilyen perspektívából összehasonlítás alapját képezhetnék Kollár Árpád *Nem Szarajevóban* vagy Korpa Tamás *Házsongárd live* című kötetei is.

Ágh István e köteté tehát joggal tarthat számat a kortárs irodalmárok érdeklődésére, hiszen nem csupán a Hetek, hanem kortárs tendenciák vonatkozásában is értelmezhető. Igazat kell adni Kabdebó Lórántnak, aki lakonikus tömörséggel állapítja meg: „Ez a *Rézerdő*: a vágyak és a meseik önmagunkról kora, melyben örökre eltévedhetünk.”¹⁵ De ezen túlmutatóan olyan nyugtalanító irodalomtörténeti kérdéseket is felvet, mint például hogy mennyiben lehetséges költői csoportok esetében egységes poétikáról beszélni, amennyiben távlatos paradigmákat nyit meg egy már-már a feledésbe merült kötet, vagy hogy a Hetek költőire erőltetett poétikai azonosságokat nem lenne-e időszerű felülvizsgálni, illetve hogy nem esik-e hasonló hibába a jelenlegi recepció, amikor költői individuumokat igyekszik hasonló logika mentén egy kalap alá venni?

14 ÁGH, I. m., 8.

15 KABDEBÓ, A második kötet, 332.

Áder Éva Zsuzsanna

Elidegenedés és identitásvesztés Ágh István korai költészetében

„A költészet nyelvi magvalósulás, ébreszti agyunk alvó tartományait, s új tartalmakat, sejtéseket vet vissza a mindennapi kifejezésbe.”

Ágh István, *A költő és a nyelv*

A magány és az elidegenedetség a költészetben gyakran visszatérő érzés, ahogy a mindennapokban is. Az elidegenedés rokonítható az idegenség fogalmával, amely erős félelmet és szorongást vált ki az egyénben. A *Réz-erdő* című kötet Ágh István költészetében az „első teljességhez” érkezik el,¹ hiszen ebben a kötetben találja meg igazán lírai hangját, s a versek témáit és hangulatát tekintve a magány és az idegenség képzeit emelhetjük ki.

Az elidegenedés jelensége egyaránt vizsgálható szociológiai és pszichológiai szempontból. Míg a szociológiai aspektus olyan társadalmi folyamatokra összpontosít, amelyek az elidegenedéshez vezetnek, addig a pszichológiai elidegenedés társadalmi és pszichológiai konfliktusok következményeként alakul ki. Melvin Seeman szociálpszichológus szerint a pszichológiai elidegenedés öt különböző dimenzióval rendelkezik. Elsőként a tehetetlenségről beszélhetünk, amikor az elidegenedett egyén úgy érzi, nem képes befolyásolni az őt körülvevő világot, életét a szerencse és a végzet irányítja. Másodikként az értelmetlenség jelenik meg, amely során az egyén nem képes tudatosítani az élet aspektusainak jelentőségét, ezáltal nem képes valódi értelmet tudatosítani viselkedésének. Harmadik dimenzióként a „normátlanság” állapotáról beszélhetünk, amely révén a társadalmi normák megszűnnek szabályozni viselkedését, ezért az egyén úgy érzi, hogy saját értékei nem egyeznek a közösség értékeivel. Negyedik tényezőként a társadalmi elszigeteltség figyelhető meg, amely révén az egyén eltávolodik a társadalomtól, magányt, ürességet és bizonytalanságot él meg. Az önmagától való elidegenedés során az egyén képtelen saját magához kapcsolódni, és ezt az állapotot unalom, valamint belső üresség jellemzi.²

1 TANDORI Dezső, *Ágh István: Réz-erdő*, Kritika 1969/6., 58–59.

2 Melvin SEEMAN, *On The Meaning of Alienation*, American Sociological Review 24. (1959/6.), 783–791.

Ágh István kötete egyedi alkotás, amelyben a felsorolt elidegenedtség minden aspektusa valamely szinten megnyilatkozik, ezzel egyfajta melankolikus tükröződését láthatjuk az emberi lét törekénységének. A versekben nemcsak az elidegenedtség, hanem az idő múlása és a szerelem is kiemelt szerepet kap. Mindezt erőteljes természeti képek és visszatérő motívumok teszik érzékletessé az olvasó számára.

A *Rézerdő* – a szerző második kötete – 1968-ban jelent meg a Magvető Kiadónál. Szerkesztési elvét tekintve három részre osztott kötetről beszélhetünk. A kortárs kritikusok egyöntetűen fordulópontként tekintenek a *Rézerdőre* Ágh István költészetében. Csukás István szerint a költő ebben találta meg saját hangját, amely a világ szigorú, de letisztult tükrözésében nyilvánul meg. Az előző kötetének – *Szabad-e énekelni*³ – szelíd tónusa kiegészült a világ keménységével, és ennek révén etikai viszonyítási ponttá vált. A kötet a nyelv természetes erejével dolgozik, és bár egyszerűség jellemzi, ez a költészet mélységének és hitelességének bizonyítéka. A versekben egyensúlyban van a mondanivaló és a kifejezőmód, ami tudatos, érett alkotót jelez.⁴

A fiatalságtól való elszakadás, az ifjúság elvesztésének gondolata Kiss Dénes és Demény Ottó kritikájában is megjelenik. Kiss azonban a versekben megjelenő magányban és idegenségben nem csupán szomorúságot, hanem erőt és elzántságot vél felfedezni,⁵ míg Demény szerint a múlt nem idealizált formában, hanem kritikai megvilágításban jelenik meg.⁶

Pomogáts Béla kritikájában rámutat arra, hogy Ágh korábbi költészetét erősen befolyásolták a múlt és a gyermekkor emlékei és a nosztalgia, azonban mindezt nem jellemezte a romantikus „elvágyódás”, inkább egyfajta belső iránytűként szolgált. A *Rézerdő* azonban a búcsúzás könyve, amely által leszámol a korábbi nosztalgiával, új témaként az elszakadás, az újrakezdés dominál, letisztultabb formában.⁷

Így a kötetben az ifjúságot hátrahagyva egy érettebb költői látásmód alakul ki, amelyben az emberi kapcsolatok, a magány és a felnőtté válás kérdései kerülnek előtérbe. Az első rész a *Különös évszak* címet viseli, amely a címéhez híven nem egy természetes időszakról szól, hanem egy rendellenes, zavart periódusról. Az évszakokhoz gyakran kapcsolhatunk

3 ÁGH István, *Szabad-e énekelni?*, Magvető, Budapest, 1965.

4 CSUKÁS István, *Ágh István: Rézerdő*, Kortárs 1969/7., 1149.

5 KISS Dénes, *Ágh István: Rézerdő*, Jelenkor 1969/5., 503–504.

6 DEMÉNY Ottó, *Ágh István: Rézerdő*, Tiszatáj 1969/3–4., 370–371.

7 POMOGÁTS Béla, *Ágh István: Rézerdő*, Alföld 1969/7., 80–81.

toposzokat, illetve állítjuk párhuzamba a természet ciklikusságát az emberi léttel és a belső világ kifejezésével. A „különös évszak” így nem egy hagyományos évszak képét festi meg változatos verseivel, hanem egy átmeneti létállapotot, amelyben már nem tartozik a régi világhoz, de még az újhoz sem képes kapcsolódni, megteremtve ezzel a bizonytalanság és az idegenség atmoszféráját. A második rész a *Harangszó a tengerészért* címet viseli, amely egy nagyobb verset ölel fel, amelyben különböző szövegek keverednek. A harmadik rész, a *Levelek a Splendid Hotelből* öt különálló írást tartalmaz, amelyek a belső magány, az emlékezés és a vágyakozás világába kalauzolják az olvasót.

Az elidegenedés, a magány gondolata végigvonul a kötetben. A fentebb felsorolt dimenziók mindegyikére találhatunk egy-egy verset. Ezen jelenség főleg a *Különös évszakra* jellemző, ahol a régi világ a gyermekkor és annak emlékeiként jelenik meg, míg az új világ már a felnőtté váláshoz kapcsolódik, amelyben a lírai én még nem találta meg helyét. Az ebből fakadó szorongás, az idegenség érzése a ciklus címében is tetten érhető.

A társadalmi elszigeteltségre jó példa a következő két vers. Az *elveszõ lépted után* a teljes elhagyatottságot ragadja meg, legyen szó szerelmi, családi vagy baráti kapcsolatokról. A versen erőteljesen érződik a társadalmi izoláció, az egyén kívül reked az emberi kapcsolatokon: „hiába szerettek, éltek nélkülem, / székeim porát sem izgatjátok szobámban”.⁸ Az érzelmi és térbeli eltávolodás, az üresség érzete átítatja a sorokat, mígnem lázadásba fordul: a lírai én végül elindul, hogy újra felvesze a kapcsolatot a világgal. A *Tiltott házban* egy titkolt, lázadó szerelem képeit festi le. Az elnyomás és a társadalmi kitaszítottság érzése üvölt a sorokból – „léptem utáni pusztaságra vágnak, / hogy négykézlábra állíthatasának, / s nagyságukat hiessék vízszintes gerincem fölött, / ha már hozzájuk nem hasonlítok, / nyáladzó háziállatuk nem leszek, / kiherélt kosuk van elég”⁹ – ahogy a konformizmus elutasítás is. A szerelem erő ad a beszélőnek, de ugyanakkor még inkább elidegeníti a társadalomtól.

A világ irányíthatatlansága és az egyén sorsának kiszámíthatatlansága, továbbá a tehetetlenség érzete bomlik ki a *Vérből és robotból* című versből. Az emberi lét kiszolgáltatottsága, a fizikai és lelki szenvedés kerül ellentétbe a művészetrel, amely a szenvedésből való menekülést, a szabadság lehetőségét kínálja. Ezzel szemben az *Életjel* az urbanizálódott, rideg világ mindennapjait festi meg: „Élem napjaim rengeteg /

8 ÁGH István, *Rézerdő*, Magvető, Budapest, 1968, 23–24.

9 Uo., 62–63.

házzal, bástyával, vaspóznával, / sáros, véres ütközőkkel, / lakhelyem idegen lakóival”.¹⁰ Az egyhangúság és a reménytelenség egyre inkább egyfajta öntudatlan sodródássá válik, amely az olvasót is magával rántja.

Ehhez kapcsolódik a társadalmi normák elvesztése révén a *Mire való* című vers gondolatisága. Itt a beszélő fokozatosan szakad el a „bútorbálványok” hétköznapi világától, míg a „füstbe gomolyított élet” a társadalmi konvenciók szerinti élet értelmetlenségére utal. Az erőteljes képek a társadalomból való kivonulás vízióját vetítik előre, ahogyan a lírai én egy alternatív életforma felé sodródik. Az előbbi képeket viszi részben tovább az *Egy fehér hajszálra* című vers, mely az öregedés képein át a társadalomban betöltött szerep elvesztését problematizálja. A társadalom az ifúságot és a teljesítményt értékeli, míg az öregség fokozatos háttérbe szorulással jár. A lírai én azonban nem kíván belesimulni ebbe a sorsba, helyette az eltűnést választja, szakítva a normákkal.

Az élet és a mindennapok értelmetlenségének érzetét hordozza *A csöndes eső nyomorúsága*, amely a monoton élet és az elmélyülő fásultság érzetét közvetíti: „Talán már nem is emlékszem a Napra, / ácsorgók vizes hajjal bemázolt fejem lehajtva, / lomposan, elázott cigarettával számban, / mint a nagyfröccsök zöld mocsarában.”¹¹ A *Fölriasztott reggelem* a tárgyakon keresztül jeleníti meg a zilált belső világot, ahol a rendtelenség és a kiszolgáltatottság egymásra rakódnak. Bár a beszélő próbál ebből kitörni, végül „lélekké vékonyodik”, azaz fokozatosan elveszíti önazonosságát.

Az önmagától való elidegenedés markánsan képződik meg az *Egyes szám második személyben*. A második személy, mintha a lírai én saját tükröke lenne, egy idegen, aki valójában önmaga. Az én kettéhasadását jelzi, hogy egyszerre szemléli magát külső nézőpontból, mégis belülről is megéli. Ahogy a vers halad előre, az elidegenedettség egyre fokozódik: idővel már ezt a tükröképet is unja, mignem saját maga is idegenné válik önmaga számára – „olyan közeli, nem is ismerem, / sugár és árnyék, s én fáradt vagyok, / csak megnézem még, csak meghallgatom”¹² – azonban beletörődéssel elfogadja ezt az állapotot.

Az érzelmek kaleidoszkópszerű kavalkádja látható a kötet egészében, a szerelmi csalódás, a magány, az elborzadás váltakozva bontakozik ki egy-egy versben. Az *Ember a kövön* egy megrázó halálképet fest meg, ahol egy erőszakos halál képeivel – a vér, a földre bukás – nyomasztó

¹⁰ Uo., 38.

¹¹ Uo., 43.

¹² Uo., 52.

atmoszférát teremt. Az emberek közönye, az áldozathoz való viszonyulás és annak tárgyiasítása elborzasztja az olvasót. A *Befejező* a szeretet kiüresedését és az elidegenedést tematizálja, az „erkély madara” és a „vasnyelű kés” hideg képei a végleges eltávolodás érzetét keltik. A közöny, a megvetés uralja a sorokat, végül a lírai én „pofon, ölelés nélkül” hagyja el kedvesét – mert már semmi sem köt hozzá, még a légzése sem. A *Felejt-hetetlenben* az emlékek révén a megidézett személy szinte valóságosnak tűnik, mintha az emlék maga is életre kelne. A vers sajátos kettőssége az, hogy a jelenés teljesen beépül a beszélő életébe, mégis a valóságtól való eltávolodás érzetét kelti. A *Jelenés* a pillanat megőrzésének lehetetlenségét ragadja meg, hiszen a nappal beköszöntö elkerülhetetlen. A lírai én szeretné megállítani az időt, az éjszakát az örökkévalóságig nyújtani, hogy a szeretett személy vele maradhasson. Az ébresztőóra megállítása az idő feletti uralom vágyát jelképezi, de a vers végkicsengése mégis tragikus, hiszen az elmúlás elkerülhetetlen.

Az idő múlását és az öregedést gyakran természeti képekkel teszi szemléletessé. Ezek legtöbb esetben többletjelentéssel bírnak, távol állnak a pusztán leíró, szemlélődő vagy természetet dicsőítő ábrázolásmódtól. Gyakran rezonálnak a lírai én lelkiállapotával, hatva az olvasó érzelmeire. Az élet szépsége utáni vágyakozásról („virággá lenni köztetek”¹³), majd az idegenség felismeréséről („csúnya és idegen vagyok”) a virágok által; illetve a fa a túlélés jelképévé válik a *Gesztenyefa* című versében, hiszen a fa „megtűskésedik”, a korom, a rozsdá, a salak sivár világában is a fennmaradásért küzd, dacolva természet és az emberi világ minden elemével.

Az *Ablakkeret* szemléletesen mutatja be az évszakok váltakozását, az idő múlását az öregasszony és a galambok képén keresztül. Az asszony az emberi jelenlétet és annak fokozatos megszűnését szimbolizálja, míg a galambok – amelyek végül földhöz csapódó toll-labdákká válnak – a folyamatos változást jelképezik.

A következő két vers az elmúlást az őszy egy-egy erőteljes képén keresztül ragadja meg. A *Varjúévszak* a varjak invázióján át az elmúlás, a halál jelképeiként jelennek meg, mozgalmas képekbe sűrítve egyszerre látványossá és groteszkké teszik a verset. A *különös évszak* azonban egy szürreális retrospektív vers, amely az őszt az emlékek és a veszteségek évszakaként jeleníti meg, így a természet hanyatlásából kibomlik a gyermekkor emléke, a szerelmi csalódások, a magány. A „más volt az az őszy” refrénszerű ismétlődése annak hangsúlyozására szolgál, hogy a lírai én

érzi az idő múlását, és már másként látja a világot, mint egykor. Hangvétele azonban mentes a melankóliától, inkább az élettapasztalatok és a belső erő kettőssége dominál, és a hó képével a megbékélés nyilvánul meg az alábbi sorokban: „nem voltam boldogtalan azon az őszön, mit az első hó bátortalan hullása befejezett”.¹⁴

A *Szülőházánkra vall* az elidegenedés és a szülőföldre való viszony ellentmondását tartalmazza. A beszélőt hazatérése nem örömmel, hanem kiábrándultsággal és fájdalommal tölti el. A természeti képek elemei, mint a sas, a veréb, a varjak, illetve a mindennapi élet tárgyai, mint a bakancs, a kocsmaudvar keveredése nyomasztó hangulatot kelt. A zárlatban megjelenő vénemberjajgatásban csúcsosodik ki a vers egészét átható szegény és kiábrándulás érzete. A gyermek dinamikus, játékos képein keresztül az élet és a jövő szimbóluma bontakozik ki, de a vers második fele már veszteségérzetet hordoz: a gyermek felnő, eltávolodik, és a világ keménységével szembesül. Ez a változás a haza és az individuum sorsára jellemzőként egyaránt értelmezhető. Az *Anyám a szeretett szülő* elvesztésének fájdalmát dolgozza fel: az anya hiánya az idő múlásával egyre mélyebbé válik. A lírai én a kapcsolat megszakadását és az elhagyatottság érzését sűríti képekbe: „belevonszol sötét ruhád az éjszakába, nem tudod, hogy elvesztettünk téged”. A „baljós csillag” motívuma felerősíti a veszteség végérvényességét és a fájdalom örök jelenlétét. Ezek a versek a haza és a gyökerek témáját járják körül, miközben súlyos, melankolikus képekben mutatják be az emberi lélek legmélyebb rezdüléseit.

A *Harangzó a tengerészért* egy generációkon átívelő sorsdrámát tár elénk. Az öregember, az öregasszony, a tengerész és a feleség szólamain keresztül az élet különböző aspektusai – az idő múlása, az elvágyódás és a magány – bontakoznak ki. A különböző sorsok által megélt érzelmek mélyen emberiek és egyetemesek. A nyelvezet érzéketes, tele van metaforákkal és erőteljes szimbólumokkal, melyek megragadják az élet mulandóságának fájdalmát és az emberi kapcsolatok törekenységét. Míg az öregember és az öregasszony szólamai az öregség és az elmúlás tematikáját járják körül, addig a tengerész az ifúság és az elvágyódás jelképe, ugyanakkor a haza és az identitás kérdése is felmerül benne. A feleség és az öregasszony szólama a szeretet és a másik iránti vágyódás megtestesítője.

A vers záró képeiben a varjak visszatérő motívumként jelennek meg. A fekete madarak a halál, a balsors és a múltó idő jelképei, amelyekkel a vers nyitányában az öregember már korábban is találkozott,

miközben az udvart söpri. A végén a varjak már szinte mindent beborítanak, az egész világ fekete nyüzsgéssel telik meg. A varjak a múlt és a veszteségek elkerülhetetlenségét szimbolizálják.

Ez a vers több korabeli kritikus szerint is a kötet kulcsfontosságú darabja. Demény Ottó a kötet csúcspontjaként emeli ki a verset, amelyben a lírai én a művészi szabadság és az emberi kötelek között vívódik.¹⁵ Tandori Dezső a kötet központi darabjának tartja, amely egyszerre személyes és univerzális.¹⁶

A *Levelek a Splendid Hotelből* című szövegben egy belső utazásnak lehetünk tanúi, s itt a lírai én folyamatosan reflektál saját helyzetére: hol a múltba merül, hol a jellel néz szembe, miközben a jövő bizonytalanságával is szembesül. A vers visszatérő motívuma az otthontalanság és a vándorlás, amely nem csupán fizikai, hanem lelki értelemben is a haza kérdését járja körül. A vers érzelmi hullámmása – a szerelem, a hűtlenség, a magány és a szenvedély váltakozása – egyedivé teszi a hangulatát. A megszólított többféleképpen értelmezhető: lehet egy szeretett nő, a magány allegorikus alakja, egy eszmény vagy akár maga a művészet. Demény Ottó kritikájában kiemeli, hogy a *Levelek a Splendid Hotelből* kevésbé illeszkedik a kötet egészéhez, sokkal inkább egy új korszak előfutáraként értelmezhető, amely a következő kötetben teljessé lehetett volna ki.¹⁷

A kötetben gyakran visszatér a fény és árnyék ellentéte, amely az individuum belső hasadtságaként vagy identitásválságként is értelmezhető. A versek gyakran kiüresedett tereket festenek meg, melyek a magány és az otthontalanság érzetét erősítik. Ezek a szimbólumok tudatosan építik fel azt a világot, ahol az elidegenedés, az önmagát kereső ember és a mesterségesse váló társadalom kettőssége jelenik meg.

A *Rézerdő* egy szürreális utazásra hívja az olvasót, ahol a réz domináns motívumként vonul végig: rézálom, réznap, rézvirág, rézidő, rézszarvak, rézmadár – ezek a képek rideg, melankolikus hangulatot teremtenek az álom és valóság határán. A vers erőteljes ellentétekre épít: az ifjúság reményteliségét a rózsaszín királylány testesíti meg, aki az idő múlásával ringyóvá válik, ahogy a reményből is csupán fehér rongyok maradnak. A végül fekete ingben megjelenő öregség és elmúlás mindent eluráló keserűséggel töltenek meg. A vers zárása azonban hirtelen vált ironikus hangnemre, amikor a megszólított így szól: „Szerencséd, fiam,

15 DEMÉNY, I. m., 370–371.

16 TANDORI, I. m., 58–59.

17 DEMÉNY, I. m., 370–371.

hogy öreg / anyádnak szólítottál.”¹⁸ Ezzel a keserűséggel átítatott világot a humor váratlanul oldja fel.

A „rézerdő” szóösszetétel egy paradox, élettelen természetet idéz meg, ahol az erdő természetességét felváltja a rideg, mesterséges anyag, a réz. Így a kötet címéből is kibontható mindaz, ami a versekből: egy mesterséges világ képe, melyben az érzelmi kapcsolatok elvesznek vagy torzulnak, egy rideg és élettelen táj, ahol az identitáskeresés magányosan, kiüresedett térben zajlik.

A magyar irodalom története összhangban van a korabeli kritikákkal: míg a *Szabad-e énekelni?* a költői hangkeresés kötete, amely az otthont és a gyermekkort tematizálja, addig a *Rézerdő* az elszakadás és az otthontalanság lírája. A *Harangszó a tengerészért* különösen jelentős, mert a lírai én nem visszatér a múlt emlékeihez, hanem vállalja a bizonytalanságot, és inkább hordozza azokat. Érdekes módon a megjelenés évében a kritikusok nem érezték olyan erőteljesnek a kötet kesernyés és elégikus hangnemét, az utókor értelmezése azonban már az elszakadásélményt hangsúlyozza.¹⁹

18 ÁGH, I. m., 26.

19 *A magyar irodalom története 1945–1975, 2/2*, szerk. BÉLÁDI Miklós, BODNÁR György, SÖTÉR István, SZABOLCSI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1986, 937–939.

KRITIKA

Statement Sleeves

Fashion Institute of Technology, New York

2024. január 24. – augusztus 25.

kurátor: Colleen Hill

Domoszlai-Lantner Doris

Ruhaujjakról új szemszögből

A „statement sleeves”, azaz a viseletet meghatározó, feltűnő ruhaujjak mára elterjedtté váltak a tömegpiacon jelen lévő fast fashion üzletektől a luxusdivatig, de a világ számos táján részei a népviseleteknek is. A koncepció egyáltalán nem új. A díszes, erősen mintázott, dekoratív ruhaujjak régóta jelen vannak a divattörténetben. Matthäus Schwarz (1497–1574) már a 16. században dokumentálta a felszabdalt, ékköves és hímzett ujjakat a *Trachtenbuch*-ban. Mégis, e ruhaujjtípus népszerűsége ellenére magát a kifejezést csak körülbelül egy évtizede használják.¹

Colleen Hill, a Fashion Institute of Technology időszaki kiállításának kurátora számára is inspirálóak voltak a történelmi előzmények és kapcsolódásai a kortárs trendekkel. A *Statement Sleeves* című kiállítás 2024. január 24. és augusztus 25. között volt látható a Fashion Institute of Technology Divat- és Textiltörténeti Galériájában, New Yorkban. „Részben azért is vonzódunk annyira a ruhaujjakhoz, mert oly sokféle létezik belőlük”² – jegyzi meg Hill a *W Magazine* hasábjain Emilia Petrarca kérdésére válaszolva. „Nincs egyetlen domináns stílus, ami a testünkhöz maradéktalanul passzolna. A ruhaujjak mindig a vállakra és a karokra

1 Colleen HILL, *Statement Sleeves*, The Museum at FIT, 2024, www.fitnyc.edu/museum/documents/statement-sleeves-mfit-brochure-acc.pdf

2 Emilia PETRARCA, *Why Statement Sleeves Are Having a Moment*, *W Magazine* 2024. január 26., www.wmagazine.com/fashion/statement-sleeves-trend-poor-things

irányítják a figyelmet. Ezek a darabok bizonyos értelemben olyanok, amik jól állnak bárkinek.”³

A kiállítás a következő szekciókból állt: *Fundamental Forms* (Alapformák), *Opening Statements* (Nyitó kijelentések), *Puffs and Folds* (Puffok és hajtogatások), *Pleats and Ruffles* (Redők és fodrok), *Embellishment and Adornment* (Díszítés és dekoráció), *Performance and Purpose* (Teljesítmény és cél), *Sheer and Split* (Áttetsző és hasított), *Asymmetrical and Mismatched* (Aszimmetrikus és össze nem illő). Amint az iménti felsorolásból is sejthető, a tárlat inkább tematikus, nem pedig kronologikus elrendezésű volt, így tudott egyensúlyt teremteni a kortárs és az archív divattárgyak között, miközben a téma történeti aspektusai is előtérbe kerültek. A galériába lépve a látogatókat a szivárvány színei szerint felsorakoztatott, különböző színű és stílusú ruhaujjak várták. Ez a koncepció amellett, hogy vizuálisan is vonzó, és utal a ruhaujjak történeti és kulturális sokféleségére, betekintést engedett abba is, hogy a múzeum gyűjteményében miképpen rendszerezik a ruhákat. „A FIT múzeum gyűjteményében sok ruhát felfüggesztve tárolnak, hasonlóan a saját ruhászekrényünkhöz” – közölte a látogatókkal a kiállítás kísérszövegében Hill. Hiszen ezt a muzeológusok és archivisták számára ismert tényről a nagyközönség nem feltétlenül tudja.

A kiállítás első, *Alapformák* címet viselő szekciójában, amely egyfajta „szótárként” funkcionált a témakör alaposabb megismeréséhez, nyolc különféle ruhaujjszerkezettel ismerkedhettek meg a látogatók. Minden egyes kiállított ruhadarab ujjrészéről pontos meghatározásokat olvashattunk. A szekció minden ruhadarabja fekete (ellentétben a többivel), így a látogatók valóban az alapformák megértésére összpontosíthattak, mielőtt színes társaikkal találkoztak volna.

Az *Opening Statements* szekció olyan évtizedekből hozta a példáit, amikor a ruhaujjak iránti érdeklődés különösen kifinomultnak számított. Itt volt látható egy smaragdzöld színű, 1820-as évekből származó gombolt ujjas selyemruha is, valamint egy 1829-es, pihetollal töltött pamutujj, amely jól átgondolt, mégis intim betekintést engedett az akkori divatosnak tartott sziluett eléréséhez szükséges alsóruházatba. Egy fekete selyem estélyi ruhát is láthattunk Carolina Herrerától, amelyen keresztül a kurátor ügyesen utalt arra is, hogy később ez a ruha meghatározta a tervező egész pályafutását. Colleen Hill Herrerát idézte, aki szerint „amikor valaki leül egy asztalhoz, a legfontosabb az, ami deréktól

felfelé látszik. Ezért fordítok olyan nagy figyelmet az ujjakra.”⁴ A kiállításrészt egy 1980 tájáról származó, hatalmas lógó ujjú, selyemtaft ruha zárta Madame Grès-től, elhelyezve egy karcsú szabású, 2022-es LaQuan Smith-ruha mellett, a „birkacomb ujjak” modern értelmezését kínálva.

Az *Opening Statements* szekcióval szemben fedezhettük fel az *Asymmetrical and Mismatched* névre keresztelt részt, amely párokba rendezte a különböző ujjú ruhadarabokat és (a kurátor intenciója szerint) azt demonstrálta, hogy nem minden „statement ujj” alapul látványos formákon vagy feltűnő díszítéseken. Bár ebben a szekcióban Yves Saint Laurent, Rive Gauche és Vivienne Westwood darabjai is szerepeltek, a legérdekesebbek mégis két elfeledett tehetség alkotásai voltak. Az egyik egy Christian Francis Roth kollekciójából származó öltöny, a „Rothola”, amelynek ujjá egy Crayola zsírkrétára emlékeztet. A hasonlóság miatt a zsírkrétákat gyártó Hallmark cég védjegybitorlási pert indított a művész ellen.⁵ A másik darabot egy széttárt karú manökenre helyezték: ezen már egy ujjszerkezete szerint egyszerű, narancssárga és zöld-fekete csíkos ujjú ruha volt Stephen Burrowstól, akinek az alkotásai megjelentek a híres 1973-es *Battle of Versailles* divatbemutaton is. Azzal, hogy Colleen Hill ezeket a ruhadarabokat újra bemutatta, arra is rávilágított, hogy a divattörténetnek gazdag múltja van, amely messze túlmutat a hírfolyamokon és a közbeszédben forgó, divattervező sztárok nevein, és szükség van arra, hogy ezeket a ruhadarabokat kiállítsuk, a történetüket pedig megosszuk a múzeumlátogatókkal.

A *Sheer and Split* szekcióban láthattuk a kiállítás egyik legizgalmasabb (pár)darabját: egy „fizikai ruhát”, mellette pedig annak digitális iker-testvérét. Egy 1970-es évekből származó színes, kockás, pamut Pauline Trigère ruháról van szó, melynek ujjá hosszan lelóg, és részekre van osztva. Ezt keltette életre a Fashion Institute of Technology professzora, Larissa Shirley King, aki a CLO-szoftver segítségével, a 3D-modellezés lehetőségeit kihasználva készítette el a ruha arányosan méretezett mását, így mutatva be az óriási méretű ujjak mozgását a térben. A technika alkalmazása azért is fontos ebben az esetben, mert a ruha mozgását anélkül is be tudja mutatni, hogy annak viselése kárt tenne benne.

Lélegzetelállító darab a Jun Takahashi által az Undercovernek tervezett⁶ nyomott poliészter sifon ujj is (2005), amely a *Performance and*

4 HILL, I. m.

5 Sz. N., *Card Company Says Designer Went Out of Line In Using Crayola Motif*, Kansas City Star 1990. december 5., www.chicagotribune.com/1990/12/05/card-company-says-designer-went-out-of-line-in-using-crayola-motif/

6 Jun Takahashi munkáit 2024-ben a MET is bemutatta. Erről bővebben lásd: EGRI Petra, *Multiszenzorális élmény és üvegekoporsóban szunnyadó szépségek?*, Szépirodalmi Figyelő 2025/1., 157–162.

Purpose szekcióban volt látható. Itt több olyan ruhakiegészítőt is megtekinthettünk, amely párokba rendezett és leválik az eredeti „ruhatestről”. Takahashi ennek a kollekciónak a megalkotásakor a cseh rendező, Jan Švankmajer 1989-es *Sötétség, világosság, sötétség* című filmjéből inspirálódott, melynek történetmesélésében fontos szerepet játszik egy „nagy, testetlen kar”. Az Undercover ujjak látszólag egy nagy, négyzet alakú panelen lebegtek, mintha saját életre kelnének, ami a szürrealisták⁷ bevett technikája volt még az 1930-as években.

Az Undercover ujjak mellett, az adaptív ruhák formájában is megjelentek a narratív és kurátori status quo kihívásai. Lucy Jones mágnesesen rögzíthető ujjú fehér pamutingje bepillantást engedett a fogyasztókkal élők és a kerekesszékesek helyzetébe és igényeibe, valamint felhívta a figyelmet a könnyen felölthető ruhadarabok előnyeire. A *Puffs and Folds* szekcióban pedig Rahn 1894 körüli selyemfakszis és bársony ruhájába öltöztetett manöken a terhes női testet imitálja. Annak ellenére, hogy ma az inkluzivitás gyakran tematizált a társadalomban és a divatiparban egyaránt, még mindig ritkán látni olyan próbababákat, amelyek a különféle testtípusokat és testalkatokat vagy az eltérő testi jegyek (pl. végtaghiány) sokféleségét mutatnák be. A szabványméretű próbababák tengerében üdítő volt tehát egy terhest is felfedezni.

A kiállítás nem szólt a férfiruházatok ruhaujjainak történetéről. Ez a hiányzó szál részben azzal magyarázható, hogy a múzeum gyűjteménye erősen nőiruházat-fókuszú. Lehetséges, hogy nem sok olyan férfiruhadarabjuk van, amely megfelelt volna a tárlat tematikus kritériumainak. Ebben az esetben azonban lehetséges megoldást kínálhatott volna az együttműködés és műtárgykölcsönzés más intézményekből.

Összességében a *Statement Sleeves* egy jól összeállított, szépen kivetített kiállítás volt, jelentős edukációs lehetőséggel a divatelmélet és különösen a divattörténet szempontjából. Azzal, hogy a kurátor, Colleen Hill először egy monokróm, szótárszerű részre, majd azt követően tematikusan is jól szervezett, színekben, formákban és mintákban bővelkedő szekciókra építette fel a tárlatot, könnyen és élvezetesen követhetővé tette a kiállított anyagot az eltérő tudásháttérrel rendelkező látogatók számára is.

7 EGRI Petra, *Szürrealista női testképek a divatban*, Alföld online 2018. június 27., alfoldonline.hu/2018/06/szurrealista-noi-testkepek-a-divatban/

Sleeping Beauties: Reawaking Fashion

Metropolitan Museum of Art, Costume Institute, New York

2024. május 10. – szeptember 2.

kurátor: Andrew Bolton

Egri Petra

Multiszenzorális élmény és üvegkoporsóban szunnyadó szépségek?*

2024 májusától négy hónapon keresztül láthatta a Metropolitan Museum of Art kiállítótermeiben a New York-i közönség Andrew Bolton kurátori munkáját, a *Sleeping Beauties: Reawakening Fashion* című kiállítást.¹ A tárlaton olyan divattárgyak kerültek a főszerepbe, amelyeken olykor a történelem is eltörölhetetlen nyomot hagyott – az anyag felületén vagy struktúrájában –, és amelyeket rendkívüli törekenységük miatt már próbababákra sem lehet feladni. A muzeológia általános gyakorlata, hogy az időszaki kiállítások fókuszába leginkább olyan műtárgyakat helyez, melyek állapota kifogásolhatatlan.² A Met Costume Institute kurátora azonban bravúros kísérletet tett arra, hogy ettől eltérjen. A *Sleeping Beauties* az idei Met-gála, *Az idő kertje* (Garden of Time) témájának művészi kiterjesztése. A Met-gála középpontjában J. G. Ballard *Az idő kertje* (1962) című novellája áll, amely az élet természetes körforgásának fiktív metaforáját kínálja.

A tárlaton markánsan előtérbe került a többnyire láthatatlannak tűnő „múzeumi háttér munka” is, a konzerválás és archiválás művészete. A látogató kémiai képletek, illat-, fény- és hanginstallációk, és persze haute couture darabok társaságában barangolhatta be a Met harmadik emeletén, a Tisch Galériában helyet kapó kiállítást. A mesterséges

* Köszönettel tartozom Egri Károly mikológusnak, aki megvilágító erejű megjegyzéseivel a kiállítás szaginallációjának értelmezését biokémiai nézőpontból segítette.

1 A divatrajongók egyik, talán legjobban várt eseménye a Met-gála. Az eseményre 2005 óta minden évben május első hétfőjén kerül sor. Már hagyománnyá vált, hogy az intézmény a gála után egy időszaki tematikus divatkiállítást rendez.

2 Ehhez a kérdéshez kapcsolódik a lapszám egyik írása is. Lásd: SZATMÁRI Judit Anna, *DIVAT & VÁROS kiállítás rendezésének elméleti háttére és dilemmái*, Szépirodalmi Figyelő 2025/1., 123–134.

intelligencia segítségével a kurátor újjáélesztett egy már felölthetetlen ruhát is: a legújabb technológia bevonásával egy avatar testén láthatóvá (és mozgóvá) tett egy Charles Frederick Worth által tervezett patinás halványzöld és elefántcsontszínű báli ruhát 1887-ből. A merészebb látogatók az Open AI segítségével eltársaloghattak Natalie Potter avatarjával is, aki az általa viselt grandiózus menyasszonyi ruhával kapcsolatban készséggel válaszolt a legprovokatívabb kérdésekre is. Az interaktív kiállításon szinte lehetetlen volt passzív szemlélőnek maradni. Andrew Bolton, a tárlat kurátora megjegyzi:

Amikor egy ruhadarab bekerül a Costume Institute gyűjteményébe, státusza örökre megváltozik. A ruha, amely egykor egy ember életének fontos része volt, mozdulatlan „műalkotássá” válik, amelyet többé nem lehet viselni, megérinteni vagy akár megszagolni. Ez a kiállítás újraéleszti ezeket a tárgyakat, és segít megtapasztalni őket éppen olyan módon, amilyenek eredetileg voltak.³

A minden érzékszervünket megmozgató tárlat⁴ közel négy évszázadot átölelő divattörténetet mutatott be, mintegy kétszázhusz ruhadarabon és kiegészítőn keresztül. Az egyes műtárgyakat a természethez való viszony tematizálása kapcsolta össze. A divattervezők által megalkotott természetrepresentációkat a kuratori koncepció három nagyobb tematikus csomópont köré rendezte: föld, levegő és víz. Ezen keresztül jelentek meg a divattárgyak madár-, hal-, kagyló-, rovar- és virágmotívumai.

A látogatók egy speciális műanyagból készült tekervényes csőrendszeren vagy nyitott tetejű üvegedényen keresztül szívhatták magukba az archív ruhadarabok⁵ és kiegészítők Sissel Tolaas által újjáélesztett szagmintáit, így a virágokkal díszített kalapok illatát, a bőrrel érintkező textilek szagát, de megérinthették a galéria (kaporó)falának felületére installált szagkomponenseket is. A kiállítás kurátora arra törekedett, hogy a kollekcióból származó ruhadarabokat azáltal élessze fel, hogy (újra)aktiválja eredeti tulajdonságaikat (szagok, mozgás, hangok), ezáltal újra bevonja őket a multiszenzorális érzékelésünkbe. A tárlaton Alexander McQueen, Elsa Schiaparelli, Yves Saint Laurent, Christian

3 www.metmuseum.org/exhibitions/sleeping-beauties-reawakening-fashion/visiting-guide.

4 Nathan HELLER, *A Sense of Occasion*, Vogue USA 2024. május, 147–159.

5 DOMOSZLAI-LANTNER Doris, *Divatachrívumok: Instagram és a digitális korszak*, Me.Dok 2024/2., 109–121.

Dior, Hubert de Givenchy, Iris van Herpen, Martin Margiela, Domenico Dolce és Stefano Gabbana, valamint sok más legendás divattervező alkotásai szerepeltek. A ruhák egy része – összesen tizenhat darab – üvegkoporsóba fektetve „szunnyadt”: éppen olyanban, mint egykor Csipkerózsika, akit a történet szerint csak igaz szerelmének a csókja ébreszthetett fel.

A McQueen-archívum számos efemer darabját is bemutatta a tárlat, így az ikonikus pillangóruhát (mely lepkeszárnyak százaiából áll össze) 2011-ből, illetve a borotvakagylókból készült ruhát is, amelyet a VOSS performanszban⁶ szó szerint darabokra tép magán a modell. Szintén egy üvegkoporsóba helyezve tekinthettük meg a Birds-kollekció 1995-ből származó téglavörös kabátját, de McQueen utolsó bemutatójának, a 2010. tavaszi/nyári kollekciójának egyik ikonikus darabját is felfedezhettük a kiállított divattárgyak között barangolva.

C. F. Worth 1880-as évekből származó vagy Elsa Schiaparelli 1930-as évekre datálható ruhái és kiegészítői mellett helyet kaptak a kiállítás egyik főszponzorának, a LOEWE divatháznak a 2023/2024-es darabjai, a digitálisan printelt selyemruhák is (de ugyanilyen friss divattárgyak Jun Takahashi 2024-es ruhái). Az Observer újságírója meg is jegyezte, hogy a kurátor „a régi alvó szépségeket a fiatal tervezők legújabb darabjaival állítja szembe, ami első látásra olcsó trükknek tűnik”.⁷ A The Guardian munkatársa viszont korszakunk kritikájaként üdvözölte a kiállítást: „Egy olyan korban, amikor a közösségi média a divatot a képernyőn megjelenő pixelekké silányította, tekintsük ezt a Met állásfoglalásának: a fizikai világban is foglalkoznunk kell a divattal.”⁸ Ám tegyük hozzá, kétséges ennek a megjegyzésnek a helyénvalósága egy olyan tárlat bemutatása esetén, amely eleve a mesterséges intelligenciával dolgozott, és amelynek egyik legmutatósbab darabja a LOEWE 2023-as őszi-téli kollekciójának digitálisan printelt, elmosódó virágokat ábrázoló selyemruhája, vagy az Undercover 2024-es világító terrárium ruhája rózsákkal.

Bár a kiállításról olvasható összefoglalók egy része olyan közhelyek felől illeti kritikával a tárlatot, mint a tér zsúfoltsága, a várakozási idő

6 EGRÍ Petra, *Fétisizált test, abjektált test, destruktív tér és történet Alexander McQueen VOSS performanszában = Divatelmélet, teatralitás, dekonstrukció: kortárs divatperformanszok*, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2023, 201–221.

7 Nadja SAYEJ, *The Costume Institute's 'Sleeping Beauties: Reawakening Fashion' Is Full of Couture Corpses*, Observer 2024. május 13., [observer.com/2024/05/review-met-costume-institute-sleeping-beauties-reawakening-fashion/](https://www.observer.com/2024/05/review-met-costume-institute-sleeping-beauties-reawakening-fashion/)

8 Max BERLINGER, *Met Exhibition review: 2024's spring show is a feast for the sense*, The Guardian 2024. május 24., www.theguardian.com/fashion/article/2024/may/07/met-2024-spring-exhibition-review-sleeping-beauties-reawakening-fashion.

hossza,⁹ vagy a kortárs ruhák együtt szerepeltetése a patinás, kézműves, régi darabokkal, és elsősorban ezeket akarják számonkérni a kurátoron (akinek, lássuk be, már a kétezres évek elejétől nagy tapasztalata van a divatkiállítások szervezésében;¹⁰ talán elég, ha a nagy hatású *Savage Beauty* című tárlatra gondolunk), a magam részéről a legproblematisabbnak éppen a kiállítás legújszerűbb aspektusát, a szaginallációt találtam. Valójában egyszerű látogatóként, divatrajongóként, divattervezőként vagy divatkutatóként egyáltalán nem tudtuk, hogy mit is lélegzünk be a kiállítótérben.¹¹ Csak az volt kideríthető a kontextualizáló szövegek alapján, hogy fejdíszek, egyéb kiegészítők és a luxus divatházak drága textiljeire jellemző test- és textil szaghatások újraalkotásait szagolhattuk, lényegében Sissel Tolaas „orrán keresztül”.

Egyet kell értenem Zara Korutz divatteoretikussal, aki szerint „[a]z ajtón belépve könnyű »A Metben bízunk« (In the Met We Trust) hozzáállást tanúsítani; azonban egy olyan tematikus koncepcióra, amely *alvó* ruhadarabokat mutat be, amelyeket szagmolekuláik kémiai reprodukálásával *ébresztettek fel*, sokkal inkább illik a »Szagolj a saját felelősségre!« (Smell at Your Own Risk!) kifejezés”.¹²

Sissel Tolaas, Berlinben élő norvég művész és tudós szerves kémiát, matematikát, művészetet és nyelvészetet tanult az oslói, a varsói, a szentpétervári és az oxfordi egyetemeken, majd kémiából doktorált Moszkvában. A Met-kiállítás előtt a Balenciagával dolgozott egyedi illatokon és divatbemutatók díszlettervein. Tolaas a *Sleeping Beauties: Reawakening Fashion* létrehozásakor összesen ötvenöt ruhadarabot elemzett, amelyek közül harmincöt látható is volt a tárlaton. A kiállítás tájékoztatójában azt olvashattuk, hogy számos ruhaszag reprodukálása a következő módon történt: a spektrometriás elemzésnél kiugró értékeket mutató, tehát a textíliára jellemző szagot kialakító „peak” molekulákat egy szivattyú és egy mikroszűrő segítségével különítették el a levegő részecskéitől, egy üveghordóban csapdába ejtve a levegőben található vízmolekulákat is. Ezután a szagmolekulákat a Symrise (egy vegyszereket gyártó vállalat,

9 Itt fontos megjegyezni, hogy az állítólagos háromórás várakozási idővel én magam nem szembesültem. Egy FIT-en oktató kollégámmal együtt Met tagsági kártya híján, ugyanakkor mégis várakozási idő nélkül jutottam be a kiállításra.

10 Ezt támasztja alá többek között a Cleveland Museum of Art főrestaurátorának és kurátorának összefoglalója is a *Fashion Theory* hasábjain. Sarah SCATURRO, *Sleeping Beauties: Reawakening Fashion*. *Fashion Theory* 2024/október.

11 Zara KORUTZ, *Fashion Can Be Toxic. Smell at Your Own Risk!* *Nokillingmag*, www.nokillingmag.com/articles/sleeping-beauties-met-exhibit-review/.

12 KORUTZ, I. m.

amely egyben a kiállítást is támogatta) abszorbeálta, majd gázkromatográfia-tömegspektrometriával azonosította és kémiaiilag elemezte a reprodukálás céljából. A tárlat több mint száz különböző vegyi anyag nevét sorolta fel, amelyeket a ruhákban található természetes illatok utánzására használtak.¹³ Ennek következtében az illatok inkább szintetikusak voltak, semmint természetes összetevőkből reprodukáltak. A kiállításon használt vegyi anyagok közül néhány, úgymint az alfa-pinén,¹⁴ a dodekán¹⁵ és az etilenglikol-monobutil-éter¹⁶ káros, sőt mérgező lehet az emberre, míg más vegyi anyagok, mint például az amid-szalicilát, egy testápolási termékekben gyakran használt illatanyag, ami a szennyvízbe kerülve potenciális veszélyt jelent a vízi élőlényekre és ökoszisztémákra.¹⁷ Korutz azt is kiemeli, hogy „kritikusan szemlélve, a Met kiállítását és a mesterséges illatanyagok használatát a Met-gála látványosságához hasonló trükközésként értelmezhetjük”.¹⁸ A *New York Times* egyik újságírója is joggal teszi fel a kérdést, hogy vajon Cipkerózsika újraéledhet-e egy kémiai laboratóriumban? Hozzá kell tenni, hogy a különféle szaginstallációk igen divatosak manapság. Lásd a São Paulo-i Art Biennálén¹⁹ is megjelenő Daniel Lie *Outres* című aromainstallációját, vagy a szintén 2023-as, a portói Serralves múzeumban bemutatott, Carla Filipe *In My Own Language I am Independente* című időszaki kiállításán megjelenő aromainstallációt, amely szárított halból, kolbászból és más rothadó ételekből állt össze. Mégis jelentős a különbség a kiállítótérbe helyezett és a térben megrohasztott természetes materiák és a már eleve mesterségesen előállított, szintetikus anyagok között.

13 William VAN METER, *The Invisible World of 'Smell Artist' Sissel Tolaas*, news.artnet.com/art-world/the-invisible-world-of-smell-artist-sissel-tolaas-2521994

14 Veszélyes anyagnak minősül. Bőrirritáló hatású. Lenyelve tüdőkárosodást okozhat.

15 Halálos lehet, ha lenyelik és a légutakba jut. Súlyos szemirritációt okoz. A dodekán szintelen folyadék, a benzin alkotórésze, és oldószerként használják a gumi- és papírfeldolgozó iparban. Belélegezve, lenyelve vagy a bőrön keresztül felszívódva káros lehet. A nyálkahártyát irritálja.

16 Akut mérgeanyag. Súlyos és maradandó sérülést okozhat. Bőrrel érintkezve ártalmas. Súlyos szemkárosodást okoz. Belégzésekor tünetként jelentkezhet a köhögés, szédülés, álmosság, fejfájás, hányinger, gyengeség.

17 A vegyi anyagok előállítása és használata hozzájárul az éghajlatváltozáshoz, és károsíthatja az emberi egészséget, az élővilágot és az ökoszisztémát. Egyes vegyi anyagok már alacsony koncentrációban is káros hatással vannak az élőlényekre. Mások azonban nem okoznak jelentős károkat, amíg nem akumulálódnak a tápláléklánc csúcsán lévő szervezetekben.

18 KORUTZ, I. m.

19 EGRI Petra, *A lehetetlen koreográfiái: Traumanarratívák a São Paulo-i Art Biennálén*, Új Művészet 2023/11–12., 74–77.

A MET szaginallációja kapcsán²⁰ hatásos és tanulságos Zara Korutz elméleti párhuzama, aki Guy Debord munkájára hivatkozva jegyzi meg, hogy „a spektakulum a fejlődésnek az a foka, amikor az áru bevégi a társadalmi tér teljes leigázását. Nem pusztán arról van szó, hogy az áruhoz fűződő viszony mostantól látható lesz – de ez lesz az egyedüli látható dolog: a világ, ami a szemünk elé tárul, az áru világa.”²¹

A *Sleeping Beauties* kétségkívül Andrew Bolton újabb remekműve. A kurátor jó szemmel és lenyűgöző módon válogatott az archív luxusdivat divattörténeti szempontból is fontos tárgyaiból, kiállítása mégis tökéletes metaforája maradt a divat toxikus és sötét oldalának, amely annak ellenére, hogy a szemünk előtt van, mégis képes elrejteni saját mélyének mérgező gyakorlatait és működési mechanizmusait.

20 Leird BORRELLI-PERSSON, *Everything is about Chemistry: Sissel Tolaas on Her Mission to Understand Smell at the Met and Beyond*, Vogue 2024. május 16., www.vogue.com/article/everything-is-about-chemistry-sissel-tolaas-on-her-mission-to-understand-smell-at-the-met-and-beyond

21 KORUTZ idézi GUY DEBORD: *A spektakulum társadalma*, Balassi, Budapest, 2006, 25.

Dal cuore alle mani: Dolce&Gabbana

Palazzo Reale, Milano

2024. április 7. – 2024. augusztus 4.

kurátor: Florence Müller

Szabó Barbara

Olasz életérzés a szívtől a kezekig

Olaszországot a művészet, a divat, az építészet, a lagúnák hazájaként ismerjük. Kis túlzással állítható, hogy a *dolce vita* mindenki számára jelentéssel bír. A 2024-es milánói Dolce&Gabbana-kiállítás a két tervező szemszögéből láttatta Olaszországot. Új perspektívából ismerhetjük meg, hogy számukra mit jelent az olasz életérzés. Az elmúlt évek is bizonyították, hogy a két tervező a leghűségesebben képviseli hazája kultúráját és művészetét, és azt is az alkotópárosnak köszönhetjük, hogy 2013-ban az ikonok világába kalauzolták követőiket.

A tervezőpáros divatkreációival a művészettörténészek is szívesen foglalkoznak. A szicíliai Domenico Dolce és Stefano Gabbana ugyanis szűkebb pátriájuk híres templomainak mozaikos díszítéséből is ötletet merített. Így került a szóban forgó tárlat középpontjába a monrealei Szűz Mária-katedrális (*Duomo di Monreale*), a cefalúi dóm (*Duomo di Cefalù*) és a palermói Martorana-templom (*Chiesa della Martorana di Palermo*).¹ Számos bemutatót tartottak Olaszország fontosabb városaiban, terein. Ilyen volt például az UNESCO világörökségi helyszínnek számító Alberobello, ahol a süveges tetejű trullók között rendeztek divatbemutatót.

Domenico Dolce és Stefano Gabbana 1985 óta meghatározó alakjai és szereplői a divat világának.² A Dolce&Gabbana az egyik legismertebb milánói divatház – évről évre elkápráztatják a ruhák szerelmeseit. Olaszország persze számos író, festő, szobrászt, építész ihletett meg, a páros

1 Bővebben lásd: SZABÓ Barbara, *Divatban a mozaik*. Exsymposion.hu 2017. július 20., exsymposion.hu/index.php?tbid=article__surfer&csa=load_article&rw_code=divatban-a-mozaik_3661

2 Az alkotók folyamatosan reflektálnak a tradíció témakörére. Magyarországon ez leginkább Zsigmond Dóra divattervezői gyakorlatára igaz. Erről ír EGRI Petra, *Az ageizmus dekonstrukciója a divatiparban: Iris Apfeltől Zsigmond Dóra kifutójáig*, Szépirodalmi Figyelő 2025/1., 74–84.

azonban kiemelkedik az olasz tervezők közül, hiszen hazájuk képzőművészete mindig is fontos szerepet töltött be művészetükben: az általuk tervezett textíliákon jó ideje az olasz *dolce vita* életérzést jelenítik meg. Legújabb kiállításuk pedig éppen az olasz kultúra iránti szeretetüket fejezte ki. Egy olyan ötlet megvalósulását láthattuk Milánóban, amely először a szívben születik meg, és onnan ér el az alkotó kezekig, amelyek formát adnak mindennek.

A *Dal cuore alle mani: Dolce&Gabbana* című, a márka leghíresebb darbjait bemutató tárlat 2024. április 7-től volt látogatható az impozáns milánói királyi palotában, a Palazzo Reale termeiben. A „szívtől a kezekig” tíz egyedi térrel, tíz exkluzív narratívával tükrözte azokat az ihletet adó formákat, amelyek alakították a tervezők elméjét és kezét. A kiállítás kurátora, Florence Müller művészet- és divattörténész mindvégig azon dolgozott az olasz tervezőpárossal együtt, hogy bemutathassa a márka mögött álló alkotók gondolkodásának összetettségét. A tárlaton az Alta Moda, az Alta Sartoria és az Alta Gioielleria kapcsolódik össze. Florence Müllerrel egy hosszabb interjú készült,³ amelyből kiderül, hogy teljesen beleásta magát a Dolce&Gabbana archívumába, hogy feltárhassa a divatház féltve őrzött hagyatékát: együtt dolgozott a tervezőkkel, és igyekezett megérteni az inspirációikat. A kurátor számos olasz alkotóval is együttműködött a kiállítás termeinek a díszítésén. A tárlat ugyanazt az utat követi, amely a tervezők szívében rejlik: Taorminától Velencéig, Nápolyon, Firenzén és Comón keresztül.⁴ A szemlélő tíz termen át ismerhette meg a tervezőpáros számára jelentős utakat és csomópontokat. Szobáról szobára tárult elénk a Dolce&Gabbana ihletforrása, mindegyik tér tisztelgésnek is betudható volt az olasz kultúra előtt, minden terem egy új aspektust mutatott, amely befolyásolta és inspirálta a két tervező tevékenységét. A művészettől az építészetten át, különböző városok, zenék, a balettől az operáig, a barokk hagyományok és az elmaradhatatlan szicíliai táj, valamint élet elevenedett meg a termekben.

Az első tér nagy bársonyfűggönyén keresztül belépve, mintha a versailles-i tükörteremben találta volna magát a látogató. A szoba közepén lévő ruhákat Anh Duong festményei vették körül. Mintha mindent meg akart volna mutatni már az első terem, azonnal ámulatba ejtette a befogadót. A második terem Velence világát tükrözte, hiszen a muranói üvegmanufaktúrák előtt tisztelgett. A harmadik szoba különösen fontos

3 An interview with Florence Müller, paris.dolcegabbanaexhibition.com/en/an-interview-with-florence-muller/

4 Ld: milano.dolcegabbanaexhibition.com/it/.

lehetett az olaszok számára, hiszen a filmművészetük egyik remekműve előtti tiszteletadás történt itt. A teremben Giuseppe Tomasi di Lampedusa *Il gattopardo* (A párduc) című regénye alapján készült mozi elevenedett meg. A szicíliai kötődésű tervezők szívében nem véletlenül kapott helyet ez a történet, hiszen a vörösingések szicíliai partraszállása is megjelenik a regényben, amelyet aztán Luchino Visconti cannes-i nagydíjas alkotásként filmesített meg. Domenico Dolce és Stefano Gabbana számára *A párduc* jóval több, mint egy mozgóképes remekmű. Reprezentálja a hagyomány és a modernitás összekapcsolódását, az ókori Szicíliában gyökerező értékeket, valamint jelképezi a divatot mozgató ellentétes dinamikát, amelyben a múlt és a jövő összefonódása mindvégig jelen van.⁵

Fontos kiemelni az ötödik termet, egy varroda hú másolatát, amelyben a tárlat nyitvatartásának idején végig készültek ruhák. A viseletek mint műalkotások létrehozásának a folyamata vált tehát ebben a szekcióban láthatóvá, a falakon megfigyelhető vázlatoktól a kész képzőművészeti alkotásokig.

Az alkotópáros teremről teremre kápráztatta el a látogatót. Számomra a szicíliai tradíciókat és hagyományokat bemutató tér volt a legszínesebb mind közül. Bár egy Dolce-val készített interjúból világosan kiderült, hogy egykor inkább Milánóban szeretett volna maradni, mégis mindig visszanyúlt a szicíliai gyökerekhez. Igen, számos kollekciót ihletett Dél-Olaszország. Ezekben a piros, a kék és a sárga szín dominál. A kiállítótérben színes szicíliai csempe, majolika volt látható mindenütt. Gianfranco Fiore, Salvatore Sapienza, Bevilacqua Sapienza munkája a terem közepére állított szekér is, amely követi a Dolce-ruhák stílusát és a szicíliai művészetet. Tollas fejdíszek, citromok, narancsok és élénk színek vibráltak a teremben.

Szicíliát áthatja a hellenisztikus művészet, így a görög jegyek is markánsan jelen voltak a kiállítótérben – a Concordia templom kőoszlopai is megihlették a tervezőket. A díszlet a Valle dei Templi tíz ókori görög templom maradványára utalt, és a görög stílusú ruhákat a kiállítótérben az agrigentói oszlopok vették körbe. A babérkoszorúból készített fejdíszek megőrzik és tovább erősítik a görög hagyományt.

Az utolsó teremben a vörös bársonyfüggönyök között a milánói Scala nézőjévé válhatott a szemlélő, mintha egy előadásba csöppent volna. A ruhák felirataai segítették az értelmezést, Giacomo Puccini *Pillangó-*

5 Tiziana CARDINI, *Dal cuore alle Mani: arriva la mostra a Palazzo Reale di Milano sulle radici del sogno di Dolce&Gabbana*, Vogue 2024. április 5., www.vogue.it/article/dal-cuore-alle-mani-dolce-gabbana-mostra-palazzo-reale-milano

kisasszony című műve került az utolsó szoba középpontjába, tisztelegve a milánói opera előtt. A *Pillangókisasszony* mellett megjelent a *Turandot* és Vincenzo Bellini *Norma* című műve is.

A kiállítás fő karaktere egyben Milánó szimbóluma is, aki a város lakóira néz, és jó egészséget kíván nekik. A Dóm aranyozott Madonna-szobra a legmagasabb torony csúcsán található, a helyiek pedig Madonninának nevezik. Ez a plasztika megihlette Dolce&Gabbánát. Személyes jelentősége is van a *Madonninának*, hiszen amikor Domenico Dolce Szicíliából Milánóba érkezett, azért imádkozott a Szűzanyához, hogy ne kelljen visszatérnie Dél-Olaszországba.⁶ Úgy tűnik, a Madonna meghallgatta a kérését. Ezt szimbolizálta a térben az arany ruhás alak.

Nem hiába hasonlították a kiállítást többen is egy szerelmes levélhez, amely Olaszországhoz íródott, hiszen a görög művészettől a reneszánsz és barokk hagyományokon át a szicíliai jellegzetességekig az építészet, a zene mind-mind jelen volt a tárlaton. A középpontban azonban egyértelműen a ruha állt. A tervezők a divaton keresztül képesek voltak egész Olaszország művészetét és életérzését bemutatni, hiszen szerintük „minden olasz egy művész. Minden családban van egy olyan felmenő, aki közel állt Caravaggióhoz, vagy ismerte Michelangelót, netán énekelt Verdivel. Az olaszok számára egy paradicsomos ragu elkészítése is a művészetük kifejezés módja.”⁷

6 CARDINI, I. m. (saját fordítás – Sz. B.).

7 Uo.

Romani Design Fashion Art: Aktivizmussal a tradíciókért

Hagyományok Háza, Budapest

2023. április 17. – november 30.

Móra Ferenc Múzeum, Szeged

2024. április 26. – szeptember 22.

ULUV, Kassa

2024. október 17. – 2025. január 17.

főkurátor: Czingel Szilvia

Kriston Lili

A kortárs divat perspektívái a társadalmi felelősségvállalásban

A 2010-ben alapított Romani Design divatház tizennégy éves fennállása óta harmadik önálló kiállítását mutatta be 2023 augusztusában a budapesti Hagyományok Háza – Magyar Népi Iparművészeti Múzeum Kallós Zoltán kiállítóterében, 2024 áprilisában pedig a szegedi Móra Ferenc Múzeum Fekete Ház épületének impozáns, 350 négyzetméteres kiállítóterében debütált a tárlat második kiadása. A 2024-es esztendő a kassai ULUV-ban zárta az anyag, ahol 2025. január közepéig volt látogatható.

Varga Erika és Helena, a Romani Design alapító tervezői az iparművészet, a képzőművészet, a zene, a dizájn és a divat eszközével, nyelvezeten keresztül valósítják meg összművészeti koncepcióikat: tizennégy év alatt tizenkilenc kollekciót készítettek, többszáz közösségi és professzionális divatbemutató, koncert, divatperformansz, országimázs-prezentáció, installáció és közösségi kampány mellett mentorációs, közösségépítő, művészetterápiás, identitásmélyítő projektek egész sorát valósították meg országszerte. Ebbe a sorba illeszkedik a *Romani Design Fashion Art* című, precedensértékű kiállítás.

A roma közösségek akadémiai, múzeumi kontextusban történő reprezentációja szorosan kapcsolódik a Romani Design alapító-tervezőinek alkotói, aktivista munkásságához. A világ első roma divatstúdiója elvégre katalizátorként hívta életre a hetvenes években indult, majd a századfordulóra már erősen fragmentálódott roma értelmiségi, művészeti mozgalmak 21. századi új korszakát.

A kiállítás mikro- és makrokontextusát a kisebbségi reprezentáció, a kulturális kizsákmányolást lassan (de biztosan) felváltó térnyerés, illetve a tokenizmus és a fehér felsőbbrendűségi komplexus leáldozása adta, amellyel az alkotók nem titkolt célja más hasonló kiállítási projektek és alkotók inspirálása. A tervezők fontos célkitűzése volt továbbá a kreatív-ipari szektor aktivista módszertannal való influálása is.

Az aktivizmus kifejezést multilaterális mivoltában érdemes vizsgálni. Bár számos asszociáció köti a demonstrációk, a tüntetés és az erőszakos tömegjelenségek fogalmához, az aktivizmus definíálása ennél összetettebb feladat. „Az aktivizmus kifejezés a latin *activus*: »tevékeny« szóból származik; az I. világháború alatt és után Németországban született, majd egész Európában elterjedt művészeti mozgalom, amely elvetette az öncélú esztéticizmust és helyette új, cselekvő közösségi művészetre buzdított, amely elkötelezett, s a mindenkori társadalmi haladás szolgálatába állítható.”¹

Az aktivizmus célja, hogy pozitív változást idézzon elő abban az ügyben, amely a létrejöttét indokolta (legyen szó a törvények vagy szabályozások megváltoztatásáról, a társadalmi attitűdök alakításáról vagy más hatásokról). Bár számos dolog lehet a motivációja, napjainkban a politikai és a környezetvédelmi aktivizmus tekinthető a két legjelentősebb irányzatnak.²

Az aktivizmus tehát olyan cselekvések sorozata, amelyeket egyének vagy csoportok hajtanak végre társadalmi vagy politikai változások előidézése érdekében. A Merriam-Webster szótár szerint olyan elméletek és gyakorlatok összességének tekinthető, melyek a közvetlen, határozott és szervezett cselekvést hangsúlyozzák, egy ügy támogatása vagy ellenzése céljából. Az aktivizmus nem új keletű jelenség: számos társadalmi és politikai megmozdulás köthető a gyökereihez: az emberi jogi mozgalmak, a szüfrazsett mozgalom, Kassák A Tett című lapja és szerzői, az anti-apartheid mozgalom, a már emlegetett környezetvédelmi aktivizmus, valamint a közelmúlt olyan csoportosulásai, mint a Black Lives Matter és a Me Too.

Giovanna Motta³ szerint a kortárs divat a társadalmi és kulturális változásokkal összhangban folyamatosan változik és fejlődik. Több-

1 VÉGH János, *Művészeti szótár*, Corvina, Budapest, 1997, 12.

2 Tim JORDAN, *Activism! Direct Action, Hacktivism and the Future of Society*, Reaktion Books, London, 2002, 8–9.

3 Giovanna MOTTA – Antonello BIAGINI, *Fashion Through History: Costumes, Symbols, Communication*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2018, 399.

dimenziós jelenség, amelyben az esztétikum és a praktikum, a trendek és a stílusok, a beolvadás és a kitűnés, valamint a passzivitás és aktivitás állnak egymással kölcsönhatásban. A viselet a modern ember identitásának szimbiotikus eleme. „Az egyén identitása ugyanakkor sosem lehet befejezett és teljes”⁴ – írja Egri Petra és Beck Zoltán. A divat természetesen kommunikációs eszközként is funkcionál, amely képes párbeszédet teremteni különböző társadalmi csoportok között.

A divat és az aktivizmus kapcsolódása többféleképpen nyilvánulhat meg, beleértve a kollekciók üzeneteit, a divatbemutatókat, a kollaborációkat más művészeti ágakkal, a fenntarthatóságot és az etikus működést, a digitális platformok és a közösségi média használatát, valamint a történetmesélést és a hitelességet. A divat normateremtő szerepe kiemelkedő fontosságú a társadalmi diskurzus alakításában.⁵

Maróy Krisztina szerint⁶ a divat a társadalmi aktivizmus médiumaként is értelmezhető. A ruha önmagán túlmutató társadalmi, ökológiai problémákat a fókuszba emelő eszközzé vált. A szerző megfogalmazása szerint „a divat mint médium kínálja magát a világot megváltoztatni akaró aktivizmusnak, a különböző társadalmi problémák elleni felszólalásnak, a fontos ügyek melletti kiállásnak, és amellett, hogy remek információhordozó, bőven akadnak saját megoldandó problémái, ügyei is”.⁷ Napjainkban a divatipari diskurzus előhívja annak az aktivista mozgalomnak a tárgyalását is, amely a divat – különös tekintettel a fast fashion – környezetre és piacgazdaságra gyakorolt hatásának, tendenciáinak „visszalassításán” dolgozik.

Katharine Hamnett életműve jól példázza, hogy az aktivizmus és a divat közös metszete, egymást erősítő spirális hatása a divat nyelvezetén keresztül manifesztálódott üzenetekben gyökerezik. A hibrid verbalitás, a szavakkal végzett, ugyanakkor mégis „csendes” aktivizmus a Hamnett által tervezett feliratos pólókon keresztül leképezhető. A meghatározott, kortárs, aktivista üzenettel ellátott ruhadarabok adott helyen, térben és időben való viselete ugyanis elegendő volt ahhoz, hogy a tervező által ki-

4 EGRI Petra – BECK Zoltán et. al., *Fashion and pilgrimage: Discourses constructing Romani identity*, *Romani Studies* 2024/1., 107.

5 ANJA LISA HIRSCHER, *Fashion Activism Evaluation and Application of Fashion Activism Strategies to Ease Transition Towards Sustainable Consumption Behaviour*, *Research Journal of Textile and Apparel* 2013/1., 23–38.

6 MARÓY Krisztina, *A divat mint aktivizmus. Katherine Hamnett feliratos pólóinak öröksége*, Cirka 2022. december 29., www.cirkart.hu/2022/12/29/a-divat-mint-aktivizmus/.

7 Uo.

emelt ügyek Hamnett aktivista szemléletének, nonkonformizmusának köszönhetően virálissá váljanak, a populáris kultúrába emelve a pólókon olvasható üzeneteket. A 21. században a feliratos póló ugyanakkor vesztett kuriózumjellegéből, a globalizáció és a logók, a márkák hatalma (részben) kisajátította, státuszsimbólummá, fétistárggyá tette azt.

A *Romani Design Fashion Art: Aktivizmussal a tradíciókért* című kiállítás első, második és harmadik kiadása egyaránt a Romani Design tervezőinek aktivista alkotói attitűdjét helyezte a kurátori koncepció középpontjába. A tárlat, hasonlóképpen a Romani Design kollekcióihoz, többretegű, multilaterális. Az első térben a tervezők által a márka tizennégy esztendőnyi fennállása során tervezett és készített ikonikus összeállítások voltak láthatók, melyek között egyaránt megtalálhatók kortárs és vintage darabok. A kiállított műtárgyak között jelen voltak a Romani Design értékmentő alkotási módszertanát illusztráló, gyűjtött roma népi folklór viseleti darabok és már több alkalommal kiállított kortárs haute couture öltözetek is. Az interaktív, kétnyelvű, megfogható és lapozható, textilalapú műtárgyleírások mellett a kurátori szövegrészek egy-egy szintén lapozható, pamutszövet alapanyagú, egy-egy kézműves assemblage textilfestményt is tartalmazó különleges *lookbook*ban voltak olvashatók, angol és magyar nyelven.

A kiállítást nem kronologikus módon szekcionálták, a terek egymásból épülve mutatták be a tervezők társadalmilag elkötelezett, aktivista művészeti szemléletmódját, kreatív metódusait, illetve saját közösségükhöz, gyökereikhez való kapcsolódásukat, női felmenőiktől az öltözködés, alkotás és életmód terén kapott példákat öltözetek, archív családi képek és kortárs divatfotók, valamint videóinstallációk formájában. A tárlat vizuális impressziók segítségével szólította meg a látogatókat, reflektálva az ICOM legfrissebb múzeumdefiníciójára.⁸

A kiállításon több kölcsönzött műtárgy volt látható, például Malek Andrea (énekesnő), Szénási Szilvia (az UCCU Roma Informális Oktatási Alapítvány vezetője) vagy Dangel Anita (festő) ruhái. A Hagyományok Házában, illetve a szegedi kiállítóterben bemutatták továbbá a BTM Kiscei Múzeum saját gyűjteményéből származó Romani-műtárgyakat is.

8 „A múzeum a társadalom szolgálatában álló nem profitorientált, állandó intézmény, amely kutatja, gyűjti, megőrzi, értelmezi és kiállítja a tárgyi és szellemi örökséget. A múzeum a nyilvánosság számára nyitott, hozzáférhető és befogadó, elősegíti a sokszínűséget és a fenntarthatóságot. Etikusan, szakszerűen és a közösségek részvételével működik és kommunikál, változatos tapasztalatot nyújtva az oktatás, a szórakozás, a reflektív gondolkodás és a tudásmegosztás terén.” *A múzeum definíció – Hozzáférés a fogalmakhoz*, icomhungary.com/hu/node/86

A szegedi és kassai helyszíneken két Romani Design öltözék a nemzetközi hírű Kokeshi fababakészítő művész, Tóth-Vásárhelyi Réka (Renka) által a tervezőkkel együttműködésben készített egyedi, Romani-ruhát viselő Kokeshi fababa mellett volt látható. A fából esztergált vagy faragott Kokeshi (こけし) babák Japán északkeleti részéről származnak. Gömb formájú fejfel, néhány ecsetvonással ábrázolt arccal és hengeres, végtagok nélküli testtel rendelkeznek. A kiállításokon bemutatott, összesen négy Kokeshi fababa a Romani Design tervezőinek magángyűjteményéből származott.

A szegedi helyszín téradottságai lehetőséget teremtettek a Romani Design alkotói portfóliójában már több éve, több különálló kollekció és kiállítási projekt keretében feldolgozott Gypsy Madonna-motívum önálló szekcióban történő installálására. A 2021 őszen az Iparművészeti Múzeum Körforgásban (In Circulation) kiállítássorozatának keretében bemutatott Romani Design tárlat: a Ráth György-villában kiállított és azóta a múzeum gyűjteményének részét képező öltözékek és ékszerek mellett az alkotási folyamat részeként létrehozott hat konceptuális terülminta (Ünnep, Áldás, Templom, Ártatlanság, Földi Paradicsom, Női Emancipáció) is része volt annak a művészeti koncepciónak, melyet a szegedi Fekete Házban az alkotók továbbépítettek.

Varga Erika és Helena saját maguk és családtagjaik archív fotóinak felhasználásával adtak új értelmezési réteget, személyes szakralitást a roma közösségekben különösen jellemző, nagy hagyományokkal bíró Mária-kultusznak. A család, a hit, a tradíciók értékei kortárs kontextusban való tárgyalásának köszönhetően megelevenedett az alkotók személyes hitének, saját családjukhoz és közösségükhöz való kapcsolódásának vizuális impressziója,⁹ kapcsolódva hazánk egyik legfontosabb búcsújáró helyéhez, Csatka-Szentkúthoz, ahol minden év szeptemberének első hétvégéjén (Kisboldogasszony szeptember 8-i ünnepén) rendezik meg a búcsút. Ez a magyarországi és Kárpát-medencei roma közösségek egyik legfontosabb szakrális eseménye, találkozóhelye; a Romani Madonna – Gypsy Madonna motívumcsoport a roma nő által elérhető legmagasabb stációt jeleníti meg, az alkotók édesanyjának, Margitkának, és anyai nagymamájának, Kender Máminak fiatalkori fotóival, illetve saját arcképeikkel képezve hidat szakrális és profán, személyes és kollektív között.

9 Erről bővebben lásd: EGRI Petra – MARÓY Krisztina, *Devotional images, rites and fashion in Romani Design*, BIAS, Fashion Liberation, Parsons School of Design 2023/9., 60–69, illetve EGRI Petra, *Szentképek, rítusok és divat*, Új Művészet online 2021. december 1., www.ujmuveszet.hu/2021/12/szentkepek-ritusok-es-divat/

A kiállítások a verbális és nonverbális üzeneteket, a divat eszközein keresztül végzett aktivista tevékenységet helyezték a középpontba. A könyvkötésben használt fűzőszövet háttéranyagból alapanyaggá evolválódott az installációs elemeken és a Varga Erika által tervezett és kivitelezett szobor-ruhákon. A bemutatott viseleteken különböző, a márka aktivista szemléletmódját tükröző üzenetek olvashatók angol és magyar nyelven. Összesen kilenc ilyen baba szerepelt a kiállításon, rajtuk a következő üzenetek: Divattal az elfogadásért; Az én identitásom, az én szabadságom; A tudás felelősség; Közös tér – Közös ügy; Kulturális örökségünkben az érték; Kettős identitás, egy szív; Gypsy Madonna – Az emancipáció hagyománya; Szíveddel láss!; Le a kulturális kizsákmányolással!

Az üzenet-babák segítségével manifesztálódott a tervezők alkotói hitvallása, gazdagon illusztrálva a divatban, a viseletben rejtő kommunikációs és szemléletformáló erőforrásokat. Az üzenetek végigvezették a látogatót a társadalmilag elkötelezett divat és dizájn alkotói folyamatának gondolati stációin, illetve a Romani Design sokrétű, szimultán módon és magas intenzitással végzett aktivista tevékenységein.

A *Romani Design Fashion Art: Aktivizmussal a tradícióért* című tárlatok különlegessége, hogy a hogyanok mellett a miértekre is választ kínált: a látogató nem csupán a Romani Designt életre hívó testvérpár alkotásait, a kollekciók mögött rejlő gondolatmenetet és művészi víziót érthette meg, hanem a tervezők fenntarthatósági, közösségépítési és kulturális értékteremtési-értékmegőrzési törekvéseivel is megismerkedhetett a kortárs divat nyelvezetén keresztül elmesélt, személyes és egyetemes üzenetek, kézműves, iparművészeti alkotások, valamint az általuk közvetített alkotói ars poeticák segítségével.

REPERTÓRIUM

2024. november–december

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2024. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent köteteiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2024. 4.

Alföld, 2024. 11., 12.

Bárka, 2024. 6.

Élet és Irodalom, 2024. november 8.,
november 15., november 22.,
november 29., december 6.,
december 13., december 19.

Forrás, 2024. 11., 12.

Helikon (Kolozsvár), 2024. augusztus 10.,
augusztus 25.

Hévíz, 2024. 2., 3., 4.

Hitel, 2024. 11., 12.

Irodalmi Jelen, 2024. 11., 12.

Jelenkor, 2024. 12.

Kortárs, 2024. 11., 12.

Liget, 2024. 11., 12.

Magyar Műhely, 2024. 3.

Magyar Napló, 2024. 11., 12.

Mozgó Világ, 2024. 11., 12.

Pannon Tükör, 2024. 5., 6.

Tiszatáj, 2024. 11., 12.

Vár, 2024. 1.

Várad (Nagyvárad), 2024. 11., 12.

Vár Ucca Műhely, 2024. 1.

Vigilia, 2024. 11., 12.

Új Forrás, 2024. 7., 8., 9., 10.

Vers

1. ÁBRAHÁM Erika: *a Bak jegyében.* = Pannon Tükör, 6/23–24. p.
2. ÁBRAHÁM Erika: *halva született.* = Pannon Tükör, 6/23. p.
3. ÁBRAHÁM Erika: *szüzek.* = Pannon Tükör, 6/24. p.
4. ACSAI Roland: *Egy álomról.* = Hítel, 12/89. p.
5. ACSAI Roland: *Csillagász.* = Hítel, 12/87. p.
6. ACSAI Roland: *A lét játszik vele.* = Mozgó Világ, 11/30. p.
7. ACSAI Roland: *Lónyai utcai fények.* = Forrás, 11/7. p.
8. ACSAI Roland: *Mint eltűnő madárnyom.* = Hítel, 12/88. p.
9. ACSAI Roland: *A múzeum körül.* Apollinaire-változatok. [Versciklus]. = Alföld, 11/20–21. p.
10. ACSAI Roland: *A Múzeumkertben.* = Forrás, 11/7–8. p.
11. ACSAI Roland: *Októberi magasság.* = Hítel, 12/88. p.
12. ACSAI Roland: *Pár percnyivel.* = Mozgó Világ, 11/30. p.
13. ACSAI Roland: *A rókaról.* = Mozgó Világ, 11/29. p.
14. ACSAI Roland: *Troli.* Apollinaire-változatok. [Versciklus]. = Alföld, 11/21. p.
15. ACSAI Roland: *Zúgnak a.* = Forrás, 11/8. p.
16. ÁFRA János: *Anyám neve a nyilas jegy uralma alatt.* = Új Forrás, 8/52. p.
17. ÁFRA János: *Visszanyert semmisség.* = Új Forrás, 8/53. p.
18. ÁGH István: *Gyengéd varázslat.* = Kortárs, 12/12–13. p.
19. ÁGH István: *Hasonmások.* = Magyar Napló, 12/51–52. p.
20. ÁGH István: *Különös felvétel.* = Alföld, 11/7. p.
21. ÁGH István: *Már soha senki.* = Kortárs, 12/9–11. p.
22. ÁGH István: *Megelőzött élet.* = Kortárs, 12/9. p.
23. ÁGH István: *Sírból nőtt vadrózsza.* = Kortárs, 12/11–12. p.
24. ÁGH István: *Túl a Dunán.* = Alföld, 11/5. p.
25. ÁGH István: *Vénemberek vendégsége.* = Alföld, 11/6. p.
26. ÁGH István: *Virág a máglyán.* = Kortárs, 12/13. p.
27. ÁGH István: *Vörös törpe.* = Kortárs, 12/14. p.
28. ÁGOSTON Tamás: *Lakatos utca 25.* = Új Forrás, 8/74. p.
29. ÁGOSTON Tamás: *Húsfonál.* = Új Forrás, 8/75. p.
30. ÁGOSTON Tamás: *Szerelem.* = Új Forrás, 8/75. p.
31. AKNAY Tibor: *Akiket hiába várnak.* = Agria, 4/148. p.
32. AKNAY Tibor: *Édesanyám úgy ringatott.* = Várad, 12/21. p.
33. AKNAY Tibor: *Felhívhatnál.* = Agria, 4/148. p.
34. AKNAY Tibor: *Parázs volnék...* = Várad, 12/20. p.
35. AKNAY Tibor: *Zápororzik az egekből.* = Várad, 12/20. p.
36. AMBRUS József: *aszályos esték.* = Agria, 4/232. p.
37. AMBRUS József: *látványfelhő.* = Agria, 4/231. p.
38. AMBRUS József: *a létezés szolgálja.* = Agria, 4/231. p.
39. AMBRUS Máté: *Dichotómia.* = Forrás, 11/17–18. p.
40. AMBRUS Máté: *Lebomlás.* = Forrás, 11/18. p.
41. ANTAL Balázs: *a gyár tizenháromfelől.* = Helikon, augusztus 25. 7–9. p.
42. ÁPRILY Lajos: *Ének a Küküllőhöz.* = Várad, 11/3–4. p.
43. BABICZKY Tibor: *Vándorév.* = Élet és Irodalom, december 19. 30. p.
44. BAKONYI István: *Álom.* = Új Forrás, 8/81. p.
45. BAKONYI István: *Apám vagyok.* = Új Forrás, 8/82. p.
46. BAKONYI István: *Délután.* = Új Forrás, 8/80. p.
47. BAKONYI István: *Elment.* = Új Forrás, 8/80. p.
48. BAKONYI István: *Fáradt.* = Új Forrás, 8/80. p.
49. BAKONYI István: *Mondom.* = Új Forrás, 8/82. p.
50. BAKONYI István: *November eleje.* = Új Forrás, 8/81. p.
51. BAKONYI István: *Nyárelő.* = Új Forrás, 8/81. p.
52. BAKONYI István: *A tavasz.* = Új Forrás, 8/81. p.
53. BAKONYI István: *Uram,* = Új Forrás, 8/80. p.
54. BAKONYI István: *Vallomás.* = Új Forrás, 8/81. p.

55. BALAJTHY Ferenc: *Holfázik, s késik.* = Agria, 4/35. p.
56. BALAJTHY Ferenc: *Legyél addig!* = Agria, 4/35. p.
57. BALATON László: *Zico.* = Pannon Tükör, 6/62. p.
58. BALÁZS F. Attila: *Klip.* = Várad, 11/37. p.
59. BALÁZS F. Attila: *A rúgás.* = Várad, 11/35–36. p.
60. BALÁZS F. Attila: *Visszaszámlálás.* = Várad, 11/36–37. p.
61. BALÁZS K. Attila: *(dokk).* = Helikon, augusztus 25. 5. p.
62. BALI Anikó: *Asztalfoglalás.* = Irodalmi Jelen, 12/41. p.
63. BALI Anikó: *Chiaroscuro.* = Irodalmi Jelen, 12/41–43. p.
64. BALI Anikó: *Kimérni dekára.* = Irodalmi Jelen, 12/43–44. p.
65. BALI Anikó: *Százjár.* = Magyar Napló, 11/44. p.
66. BÁLINT Tamás: *Csomagolóanyag.* = Irodalmi Jelen, 12/66. p.
67. BALISZ Dániel: *Vad.* = Vár Ucca Műhely, 1/82. p.
68. BALLA Zsófia: *Ami elviselhetetlen.* = Élet és Irodalom, december 19. 35. p.
69. BALOGH Endre: *Bár kavics.* = Pannon Tükör, 6/29. p.
70. BALOGH Endre: *Botanikus kert.* = Új Forrás, 8/83–85. p.
71. BALOGH Endre: *H2O.* = Pannon Tükör, 6/29–30. p.
72. BALOGH Endre: *Írj nekem, mesélj, mi volt.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
73. BALOGH Endre: *Magyarázat.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
74. BALOGH Ferenc: *Félelem.* = Agria, 4/144. p.
75. BALOGH Ferenc: *Felidéztem azt a hajnalt...* = Agria, 4/146. p.
76. BALOGH Ferenc: *Gyémántmennyezőre.* = Agria, 4/145. p.
77. BALOGH Ferenc: *Hajnali merengés.* = Agria, 4/144. p.
78. BALOGH Ferenc: *Hajnali napsugár.* = Agria, 4/144. p.
79. BALOGH Ferenc: *Káin.* = Agria, 4/146. p.
80. BALOGH Ferenc: *Nélküled-Veled.* = Agria, 4/145. p.
81. BALOGH Ferenc: *Riadalom.* = Agria, 4/144. p.
82. BALOGH Ferenc: *Talány.* = Agria, 4/144. p.
83. BALOGH Ferenc: *Vadászat.* = Agria, 4/144. p.
84. BECK Tamás: *Füredi alkony.* = Alföld, 12/28–29. p.
85. BECK Tamás: *Egy halálhírre.* = Alföld, 12/28. p.
86. BERÉNYI Klára: *Disztichonnapló.* = Mozgó Világ, 12/42–43. p.
87. BODA Edit: *Fák.* = Új Forrás, 8/89. p.
88. BODA Edit: *Kettős mozaik az elsüllyedt városból.* = Új Forrás, 8/89. p.
89. BODA Edit: *A labirintus szeme.* = Új Forrás, 8/89. p.
90. BÓDIS Attila: *Állatkert.* = Pannon Tükör, 6/35. p.
91. BÓDIS Attila: *Magam vagyok.* = Pannon Tükör, 6/34. p.
92. BODOR Emese: *A felszabadulás dicsérete.* = Hévíz 3/23–26. p.
93. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Halandónak Isten soha nem írt soha ily meghatóan.* = Irodalmi Jelen, 12/68–69. p.
94. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Hermeneutikai idő.* = Irodalmi Jelen, 11/3. p.
95. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Peccata mundi.* = Irodalmi Jelen, 12/70–71. p.
96. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Téli fénnel a járszol.* = Irodalmi Jelen, 12/3. p.
97. BUDA Ferenc: *Az Apokalipszis lapozókönyvéből.* = Forrás, 11/3. p.
98. BUDA Ferenc: *Fohász.* = Forrás, 11/6. p.
99. BUDA Ferenc: *Kisarjad.* = Forrás, 11/6. p.
100. BUDA Ferenc: *Nyolcasok.* = Forrás, 11/5. p.
101. BUDA Ferenc: *(Rengés).* = Forrás, 11/3. p.
102. BUDA Ferenc: *Rovások.* = Forrás, 11/4–5. p.
103. CZILCZER Olga: *Ezen a panorámán.* = Magyar Napló, 12/29. p.
104. CZILCZER Olga: *Kávét.* = Magyar Napló, 12/29. p.
105. CZILLI Arabka: *Ha újra meg újra.* = Irodalmi Jelen, 12/69–70. p.
106. CSÁJI László Koppány: *Töprengés.* = Irodalmi Jelen, 12/76. p.
107. CSÁJI László Koppány: *A hitek anatómiája.* = Irodalmi Jelen, 12/69. p.
108. CSÁK Gyöngyi: *Aki a rózsát.* = Agria, 4/155. p.
109. CSÁK Gyöngyi: *Arra tartanék.* = Agria, 4/155. p.
110. CSÁK Gyöngyi: *Jelenkori érzetek.* = Agria, 4/155. p.

111. CSÁVOSSY György István: *Csillámpala*. = Várad, 12/26–27. p.
112. CSÁVOSSY György István: *Részeg váradai éjszaka*. = Várad, 12/27. p.
113. CSÁVOSSY György István: *Seprődi Jósának odaátira*. = Várad, 12/28. p.
114. CSÁVOSSY György István: *Táltosujj*. = Várad, 12/26. p.
115. CSÁVOSSY György István: *Tűzmadár*. = Várad, 12/28. p.
116. CSEH József: *Tüköristenek*. = Vár, 1/36–37. p.
117. CSEHY Zoltán: *Fordítsak netán újra Anakreónt?* = Alföld, 12/3. p.
118. CSEHY Zoltán: *Egy költőre*. = Alföld, 12/4–5. p.
119. CSEHY Zoltán: *Lennél nagy, heteró bölény* = Alföld, 12/5. p.
120. CSEHY Zoltán: *Szapphó-szkolionok*. = Alföld, 12/4. p.
121. CSEHY Zoltán: *Szkolionok*. = Alföld, 12/3–4. p.
122. CSONTOS Márta: *Egérút*. = Várad, 12/32–33. p.
123. CSONTOS Márta: *Lucian Blaga árnyékban marad*. = Várad, 12/33. p.
124. CSONTOS Márta: *Sárkánykontyvirág*. = Várad, 12/32. p.
125. CSÖSZ Gergő: *csak oda*. = Élet és Irodalom, november 22. 14. p.
126. CSÖSZ Gergő: *korahalott*. = Élet és Irodalom, november 22. 14. p.
127. CSÖSZ Gergő: *liget*. = Élet és Irodalom, november 22. 14. p.
128. DAMM Diána: *intimitás bigyó*. = Kortárs, 11/92. p.
129. DAMM Diána: *mint döglött légy*. = Kortárs, 11/92. p.
130. DAMM Diána: *pont*. = Kortárs, 11/91. p.
131. DAMM Diána: *szívem legmélyén*. = Kortárs, 11/91. p.
132. DÁVID Ádám: *LXX szonett*. = Bárka, 6/23. p.
133. DÁVID Ádám: *Égi késztetés*. = Bárka, 6/23. p.
134. DÁVID Ádám: *Kettőződés*. = Bárka, 6/22. p.
135. DÁVID Ádám: *Sejtcsérés számadás*. = Bárka, 6/22. p.
136. DEMÉNY Péter: *A húség rondója*. = Alföld, 11/22. p.
137. DEMÉNY Péter: *Körös*. = Jelenkor, 12/1279–1280. p.
138. DEMÉNY Péter: *Sampon*. = Alföld, 11/21–22. p.
139. DEMÉNY Péter: *Talpra*. = Jelenkor, 12/1279. p.
140. DEMETER Arnold: *Ilonka*. = Pannon Tükör, 5/31. p.
141. DEMETER Arnold: *Klára*. = Pannon Tükör, 5/32. p.
142. DÉRI Anna: *apám lepedője*. = Várad, 12/47–48. p.
143. DÉRI Anna: *égető*. = Várad, 12/48. p.
144. DÉRI Anna: *karatempó*. = Várad, 12/47. p.
145. DÉRI Anna: *Örökl maradt*. = Várad, 12/49. p.
146. DEZSŐ Kata: *Egy konyhaszekrény*. = Pannon Tükör, 5/55. p.
147. DEZSŐ Kata: *HIIRCF jegyzetei a Koboldok Házából*. = Hévíz, 2/58. p.
148. DEZSŐ Kata: *Jégvirágos udvarunkon átutazóban*. = Hévíz, 2/59–60. p.
149. DEZSŐ Kata: *Lendva*. = Pannon Tükör, 5/55. p.
150. DEZSŐ Kata: *Paneledőre néző erkélyen dohányozni naplopás*. = Hévíz, 2/56–57. p.
151. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Egy gyári munkás felcsap blueszenésznek (csaszuska)*. = Irodalmi Jelen, 12/74–75. p.
152. DOBOSY Tímea: *Ácsmunka*. = Pannon Tükör, 6/13. p.
153. DOBOSY Tímea: *Isten kedvenc játéka*. = Pannon Tükör, 6/14. p.
154. DOBOSY Tímea: *Itt hiába köszönsz előre*. = Pannon Tükör, 6/15. p.
155. DOKTOR Virág: *Amikor a sóvárgást a párnám alá gyúrtem*. = Új Forrás, 9/63. p.
156. DOKTOR Virág: *Éj keringő*. = Új Forrás, 9/62. p.
157. DOKTOR Virág: *A huszonegyedik századhoz*. = Új Forrás, 9/62–63. p.
158. DOROZSMAI-SZABÓ Eszter: [Cím nélkül]. = Vár Ucca Műhely, 1/78–79. p.
159. DOROZSMAI-SZABÓ Eszter: *Anorexia Nervosa*. = Irodalmi Jelen, 11/64–66. p.
160. DROTLEFF Zoltán: *Kutatom a csendet...* = Agria, 4/258. p.
161. DROTLEFF Zoltán: *Különbségek*. = Agria, 4/258. p.
162. DROTLEFF Zoltán: *Mit mondjak még*. = Agria, 4/257. p.
163. DROTLEFF Zoltán: *Egy motorosért*. = Agria, 4/257. p.
164. DUBÁN Kitti: *Én galambom*. = Pannon Tükör, 5/29–30. p.

165. DUKAY Barnabás: *Homelô pa thiasztsakk hisz'tek.* = Új Forrás, 7/92–93. p.
166. DUKAY Barnabás: „... szeressétek egymást ...” = Új Forrás, 9/94–95. p.
167. DUKAY Barnabás: *változatok. ars grammaticum.* = Új Forrás, 7/94–95. p.
168. EGRESSY Zoltán: *Maori.* = Bárka, 6/4. p.
169. EGRESSY Zoltán: *Végzetes vigasz.* = Bárka, 6/4. p.
170. EGYÜD Rebeka: *Luca széke.* = Pannon Tükör, 5/19–20. p.
171. ENDREY-NAGY Ágoston: *Alámerül.* = Jelenkor, 12/1331. p.
172. ENDREY-NAGY Ágoston: *Átvilágítás.* = Pannon Tükör, 6/19. p.
173. ENDREY-NAGY Ágoston: *Bármit is teszel.* = Pannon Tükör, 6/18. p.
174. ENDREY-NAGY Ágoston: *Egy szelídgesztenyefa levéláslasztása.* = Hévíz, 3/31–32. p.
175. ENDREY-NAGY Ágoston: *Szövetség.* = Hévíz, 3/33. p.
176. ENDREY-NAGY Ágoston: *A tekintet mód-szertana.* = Hévíz, 3/34–35. p.
177. FALCSIK Mari: *Egy nap hozadéka, 2015. november.* = Pannon Tükör, 5/34–36. p.
178. FALCSIK Mari: *Párban.* = Pannon Tükör, 5/34. p.
179. FALCSIK Mari: *Vojtina beveszi Morpheus piros tablettáját.* = Pannon Tükör, 5/33. p.
180. FARKAS Arnold Levente: *A néma lány.* = Új Forrás, 8/76–77. p.
181. FARKAS Gábor: *[ha az ihlet előszed].* = Tiszatáj, 11/24. p.
182. FARKAS László: *Elmondhatatlan.* = Pannon Tükör, 5/63. p.
183. FARKAS László: *Késő ősz.* = Pannon Tükör, 5/63. p.
184. FARKAS László: *Nézőpont.* = Pannon Tükör, 5/63. p.
185. FARKAS László: *Rossz irány.* = Pannon Tükör, 5/63. p.
186. FARKAS László: *Űr.* = Pannon Tükör, 5/63. p.
187. FARKAS WELLMANN Éva: *Nevem hiába.* = Irodalmi Jelen, 12/65–66. p.
188. FARMOSI László: *Ima.* = Agria, 4/242. p.
189. FARMOSI László: *Keresztlevél.* = Agria, 4/243. p.
190. FECSKE Csaba: *Eltévedt madár.* = Hítel, 12/21. p.
191. FECSKE Csaba: *Fügebör.* = Liget, 11/104–105. p.
192. FECSKE Csaba: *Idejétmúlt.* = Hítel, 12/22. p.
193. FECSKE Csaba: *Két hét.* = Agria, 4/31. p.
194. FECSKE Csaba: *Szerény öröm.* = Hítel, 12/20. p.
195. FECSKE Csaba: *Tamásnapos ara-nász.* = Agria, 4/30. p.
196. FEHÉR Kinga: *Bizonyos értelemben.* = Vár Ucca Műhely, 1/88–89. p.
197. FEHÉR Kinga: *family.* = Magyar Napló, 12/14. p.
198. FEHÉR Kinga: *faraway.* = Magyar Napló, 12/14. p.
199. FEHÉR Kinga: *lonely.* = Magyar Napló, 12/14. p.
200. FEHÉR Kinga: *secret.* = Magyar Napló, 12/14. p.
201. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Ha meghalok majd...* = Agria, 4/28. p.
202. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Vagyok szélben por.* = Agria, 4/28. p.
203. FEKETE Richárd: *Baleset.* = Pannon Tükör, 6/10–11. p.
204. FEKETE Richárd: *A mammutfenyő barátja.* = Pannon Tükör, 6/11. p.
205. FEKETE Richárd: *Az ósvaddisznó és a végén vadász beszélgetése a próbafülkében.* = Pannon Tükör, 6/12. p.
206. FEKETE Vince: *Fennsík.* = Irodalmi Jelen, 12/66–67. p.
207. FEKETE Vince: *Széljegyzetek II.* = Irodalmi Jelen, 12/73–74. p.
208. FELLINGER Károly: *Csigaház.* = Bárka, 6/24. p.
209. FELLINGER Károly: *Jánosék.* = Vár, 1/22. p.
210. FELLINGER Károly: *Május.* = Vár, 1/23. p.
211. FELLINGER Károly: *Mézeskalács szív.* = Vár, 1/22. p.
212. FELLINGER Károly: *Négykézláb.* = Vár, 1/22–23. p.
213. FELLINGER Károly: *Rossz álom.* = Bárka, 6/25. p.
214. FELLINGER Károly: *Szakadatlan.* = Bárka, 6/24. p.
215. FELLINGER Károly: *Veszi a lapot.* = Vár, 1/23. p.
216. FENYVESI Ottó: *Földöntúli vijjogás. Pillanatragasztó. [Frank Zappa-versciklus].* = Élet és Irodalom, november 29. 14. p.
217. FENYVESI Ottó: *Intro. Pillanatragasztó. [Frank Zappa-versciklus].* = Élet és Irodalom, november 29. 14. p.

218. FENYVESI Ottó: *A könyökén jönnek ki a klasszikusok*. Pillanatragsztó. [Frank Zappa-versciklus]. = Élet és Irodalom, november 29. 14. p.
219. FENYVESI Ottó: *Magyarkanizsa, Kamilla tanya*. = Vár, 1/20–21. p.
220. FENYVESI Ottó: *Mindenbe beleüti az orrát*. Pillanatragsztó. [Frank Zappa-versciklus]. = Élet és Irodalom, november 29. 14. p.
221. FENYVESI Ottó: *Pár akkorddal később*. (részlet). = Vár, 1/21. p.
222. FENYVESI Ottó: *Pár mondat a napsütésről*. = Vár, 1/18–19. p.
223. FENYVESI Ottó: *Tegnap, holnapután*. Pillanatragsztó. [Frank Zappa-versciklus]. = Élet és Irodalom, november 29. 14. p.
224. FENYVESI Ottó: *„We’re Only in It for the Money”*. Pillanatragsztó. [Frank Zappa-versciklus]. = Élet és Irodalom, november 29. 14. p.
225. FERENCZ Mónika: *Az a baj ezzel a világgal, hogy*. = Hévíz, 4/30. p.
226. FERENCZ Mónika: *Alvóidő*. = Hévíz, 4/27. p.
227. FERENCZ Mónika: *Kivégzés*. = Hévíz, 4/28. p.
228. FERENCZ Mónika: *Változások*. = Hévíz, 4/29. p.
229. FERENCZ-NAGY Zoltán: *El Greco cinkosa*. = Helikon, augusztus 25. 13. p.
230. FERENCZ-NAGY Zoltán: *UTB*. = Helikon, augusztus 25. 13. p.
231. FERENCZFI János: *Mindhalálig*. = Agria, 4/251. p.
232. FILIP Tamás: *Állatmese*. = Vár Ucca Műhely, 1/6. p.
233. FILIP Tamás: *Az alvók és a hajnal*. = Irodalmi Jelen, 11/19. p.
234. FILIP Tamás: *Anyjával együtt nézem*. = Irodalmi Jelen, 11/19. p.
235. FILIP Tamás: *Azért zuhog*. = Hítel, 12/71. p.
236. FILIP Tamás: *Egy ember, hárfával*. = Vár Ucca Műhely, 1/5–6. p.
237. FILIP Tamás: *Fehér és vörös*. = Hítel, 12/72. p.
238. FILIP Tamás: *Gyónás*. = Hítel, 12/72. p.
239. FILIP Tamás: *Július*. = Irodalmi Jelen, 11/20. p.
240. FILIP Tamás: *Kezdetben volt*. = Vár Ucca Műhely, 1/7. p.
241. FILIP Tamás: *Kisbagoly*. = Vár Ucca Műhely, 1/7. p.
242. FILIP Tamás: *Máglyaélet*. = Irodalmi Jelen, 11/16–18. p.
243. FILIP Tamás: *Egy másik élet*. = Magyar Napló, 11/45. p.
244. FILIP Tamás: *Nem mondjuk ki*. = Irodalmi Jelen, 11/20. p.
245. FILIP Tamás: *Por*. = Hítel, 12/71. p.
246. FILIP Tamás: *Sok lárma után*. = Vár Ucca Műhely, 1/6. p.
247. FILIP Tamás: *Tizenöt kérdés*. = Vár Ucca Műhely, 1/5. p.
248. FILIP Tamás: *Triptichon*. = Hítel, 12/73–74. p.
249. FILIP Tamás: *Üzenet Madeiráról haza*. = Magyar Napló, 11/45. p.
250. FILIP Tamás: *Versék odafentről*. = Hítel, 12/74. p.
251. FILIP Tamás: *Világga kiáltom*. = Irodalmi Jelen, 11/21. p.
252. FILOTÁS Karina: *En isteneim*. = Pannon Tükör, 6/16. p.
253. FILOTÁS Karina: *Majd valaki más*. = Pannon Tükör, 6/17. p.
254. FILOTÁS Karina: *Szelekció*. = Új Forrás, 7/44. p.
255. FILOTÁS Karina: *Tóváros*. = Új Forrás, 7/43. p.
256. FÜRÉSZ István: *Részletek Kosztolányi Dezső múlt heti jegyzeteiből*. = Vár, 1/65–69. p.
257. GÉCZI János: *Pótvers Ovidius Arachnéjához*. = Élet és Irodalom, december 13. 17. p.
258. GÉCZI János: *Vers a reménykedésről, mintáival*. = Alföld, 11/8. p.
259. GÉCZI János: *Vers a sokadik Annáról, harminc év múltán*. = Alföld, 11/9. p.
260. GÉCZI János: *Vers a vénségről, hullaviaszszal*. = Alföld, 11/7–8. p.
261. G[ÉHER]. István László: *Felvilágosodás*. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
262. G[ÉHER]. István László: *Gátak*. = Hévíz, 3/28. p.
263. G[ÉHER]. István László: *Hazám*. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
264. G[ÉHER]. István László: *Itt és most*. = Hévíz, 3/29–30. p.
265. G[ÉHER]. István László: *Lemur*. = Hévíz, 3/27. p.
266. G[ÉHER]. István László: *Szózat*. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.

267. G[ÉHER]. István László: *A vályúnál.* = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
268. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Csokonai Vitéz Mihály lázbeszéde.* = Új Forrás, 9/76. p.
269. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Duruzsol kellemesen.* = Alföld, 11/16. p.
270. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Körülöttem hallgatag.* = Új Forrás, 9/77. p.
271. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Néhány áttetsző folt.* = Új Forrás, 9/75. p.
272. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Nyálkás partalon.* = Alföld, 11/17. p.
273. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *(A fogyasztó szokások megváltozása).* Talált versek. [Versciklus]. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
274. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *(Helyzetjelentés).* Talált versek. [Versciklus]. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
275. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *(Líraelméleti töredék).* Talált versek. [Versciklus]. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
276. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *(Meghiúsult találkozás).* Talált versek. [Versciklus]. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
277. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *(Egy toposz újrahasznosítása).* Talált versek. [Versciklus]. = Élet és Irodalom, december 6. 17. p.
278. GERGELY Ágnes: *Kodály után.* = Bárka, 6/5. p.
279. GERGELY Ágnes: *Zelk Zoltán Sirálya.* = Élet és Irodalom, december 19. 38. p.
280. GERTHEIS Veronika: *Hetes.* = Bárka, 6/47. p.
281. GERTHEIS Veronika: *Partizán.* = Bárka, 6/48–49. p.
282. GÖMÖRI György: *Anti-romantika.* = Élet és Irodalom, december 6. 14. p.
283. GÖMÖRI György: *A békevágyó kigyó.* = Élet és Irodalom, december 6. 14. p.
284. GÖMÖRI György: *In memoriam.* = Élet és Irodalom, december 6. 14. p.
285. GÖMÖRI György: *Környékbeli séta.* = Forrás, 12/32. p.
286. GÖMÖRI György: *Olasz mozaik.* = Élet és Irodalom, december 6. 14. p.
287. GÖMÖRI György: *Egy víg és egy bánatos özevgy.* = Forrás, 12/33. p.
288. GRECSÓ Krisztián: *Második triptichon.* = Jelenkor, 12/1273–1274. p.
289. GRECSÓ Krisztián: *Ott, ahol tartok.* = Élet és Irodalom, december 19. 35. p.
290. GYÖRE Balázs: *2x25.* = Új Forrás, 7/31. p.
291. GYÖRE Balázs: *az észsaka karja.* = Új Forrás, 7/30. p.
292. GYÖRE Balázs: *nyújtás.* = Új Forrás, 7/30. p.
293. GYÖRE Balázs: *zápor utca.* = Új Forrás, 7/31. p.
294. GYÖRI László: *A kilátás.* = Magyar Napló, 11/16. p.
295. GYÖRI László: *A kiválasztott.* = Bárka, 6/12. p.
296. GYÖRI László: *Hazaigyekvő.* = Agria, 4/256. p.
297. GYÖRI László: *Mindenen túli.* = Agria, 4/255. p.
298. GYÖRI László: *Nem tudtam.* = Bárka, 6/11. p.
299. GYÖRI László: *Nohát, csak nőjön.* = Agria, 4/256. p.
300. GYÖRI László: *Sajnálom.* = Bárka, 6/11–12. p.
301. GYÖRI László: *Egy szétesettet.* = Agria, 4/255. p.
302. GYÖRI Orsolya: *Köszönyeg.* = Liget, 12/34–35. p.
303. GYÖRI SIMON Dóra: *Szerepcsere.* = Liget, 11/101–103. p.
304. GYUKICS Gábor: *Alakváltási folyamat* = Tiszatáj, 11/20–21. p.
305. GYUKICS Gábor: *pedig remekül érzem magam.* = Tiszatáj, 11/20. p.
306. GYUKICS Gábor: *rejtett örömök.* = Jelenkor, 12/1330. p.
307. GYUKICS Gábor: *szertkezés napvilágnál.* = Jelenkor, 12/1329. p.
308. GYUKICS Gábor: *történekek a film fénycsíkja alatt.* = Jelenkor, 12/1329–1330. p.
309. HABI Alexandra Zoé: *Beszélgetés.* = Pannon Tükör, 6/64. p.
310. HABI Alexandra Zoé: *Lidérc.* = Pannon Tükör, 6/64. p.
311. HABI Alexandra Zoé: *Méreg vagyok.* = Pannon Tükör, 6/64. p.
312. HABI Alexandra Zoé: *Orvosság kerestetik.* = Pannon Tükör, 6/64. p.
313. HABI Alexandra Zoé: *Öltözködési tanács.* = Pannon Tükör, 6/64. p.
314. HABI Alexandra Zoé: *Viharkár.* = Pannon Tükör, 6/64. p.
315. HADY Nikolett: *Tengernél.* = Vár, 1/53. p.
316. HAJDÚ László: *Szabadság Szepezden.* = Vár Ucca Műhely, 1/80–81. p.

317. HAJNAL Éva: *Vadnak születünk.* = Vár Ucca Műhely, 1/85. p.
318. HALMAI Tamás: *Éjszakai látások.* (Dániel próféta könyve). = Új Forrás, 8/42–43. p.
319. HALMAI Tamás: *Éneklő asszonyok.* (A prédikátor könyve). = Új Forrás, 8/40–41. p.
320. HÓDI Virág Noémi: *Mesélj még a lapozható fejű emberről.* = Hévíz, 2/27–28. p.
321. HÓDI Virág Noémi: *Tomóceusz Katatiki ébredése.* = Hévíz, 2/29–31. p.
322. HÓDI Virág Noémi: *Vacsoraasztal.* = Hévíz, 2/32–33. p.
323. HOLLÓ Tamás: *Az almafákhoz.* Kísérletek. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/60–61. p.
324. HOLLÓ Tamás: *Égen, erdőn, mezőn járó.* Kísérletek. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/61. p.
325. HOLLÓ Tamás: *Guggolni fásasztó.* Kísérletek. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/58. p.
326. HOLLÓ Tamás: *Illanőfény: Búcsú az orgonaművésztől, aki fotóműszerésként teljesítette be álmait.* Kísérletek. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/59–60. p.
327. HOLLÓ Tamás: *Színek.* Kísérletek. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/58. p.
328. HOLLÓ Tamás: *Üresen is.* Kísérletek. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/59. p.
329. HORVÁTH Eve: *Furcsa.* = Alföld, 11/20. p.
330. HORVÁTH Eve: *Gary Balla balladája.* = Alföld, 11/19–20. p.
331. HORVÁTH Florencia: *Pororoca.* = Tiszatáj, 11/5–6. p.
332. HORVÁTH Ildikó: *Elfelejtettem elmesélni.* = Irodalmi Jelen, 11/171–173. p.
333. HORVÁTH Margit: *A láthatatlan.* = Vár, 1/34–35. p.
334. HORVÁTH Margit: *Vérátömlesztés.* = Vár, 1/34. p.
335. IANCU Laura: *Egy 2030-as imakönyvből, 1.* = Irodalmi Jelen, 12/72–73. p.
336. IBOLYA Tamás: *Anno Marx 206.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
337. ILYÉS Krisztina: *Az emberen túl, hibák nélkül.* = Pannon Tükör, 5/48. p.
338. ILYÉS Krisztina: *Szoborráncok.* = Pannon Tükör, 5/47. p.
339. ILYÉS Krisztina: *A tengerbe borult idő.* = Pannon Tükör, 5/47. p.
340. IZSÓ Zita: *Kezeink.* = Alföld, 12/17–18. p.
341. IZSÓ Zita: *A nagymama fonala.* = Alföld, 12/18–19. p.
342. IZSÓ Zita: *Tévedések.* = Alföld, 12/17. p.
343. JÁMBOR Ildikó: *Torontótól a Niagaráig.* = Agria, 4/237. p.
344. JÁNOSA Eszter: *Exit.* = Jelenkor, 12/1328. p.
345. JÁNOSA Eszter: *A régi-új város.* = Jelenkor, 12/1327. p.
346. JÁSZ Attila: *Alvó gyermek.* = Vigília, 12/1143. p.
347. JÁSZ Attila: *A kezdet angyalai.* = Vár Ucca Műhely, 1/3–4. p.
348. JÁSZ Attila: *Mély tócsa tükrén.* Amikor te magad vagy a hely is. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/50. p.
349. JÁSZ Attila: *A platánja szomjas volt.* Amikor te magad vagy a hely is. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/51. p.
350. JÁSZ Attila: *Sírályok lebegnek.* Amikor te magad vagy a hely is. [Versciklus]. = Új Forrás, 9/50–51. p.
351. JÁSZ Attila: *Utolsó változat.* = Új Forrás, 10/95. p.
352. JUHÁSZ Pál: *Az én erdőm.* = Agria, 4/241. p.
353. JUHÁSZ Pál: *Világi hegyünk.* = Agria, 4/241. p.
354. JUHOS-KISS János: *Az Örök Élet, nem Mohács.* = Agria, 4/238–239. p.
355. KAKUK Tamás: *Jákob kútja.* = Új Forrás, 9/74. p.
356. KALÁSZ Márton: *Gyermek.* = Új Forrás, 7/17. p.
357. KÁLLAI Katalin: *Inverz.* = Liget, 12/6–7. p.
358. KARAFIÁTH Orsolya: *A koszorú.* = Élet és Irodalom, december 19. 33. p.
359. KÁRPÁTHY Kata, Sz.: *Utazunk.* = Magyar Műhely, 3/13–22. p.
360. KATONA Kálmán: *December.* = Agria, 4/149. p.
361. KATONA Kálmán: *J. A.* = Agria, 4/149. p.
362. KATONA Kálmán: *Titanic.* = Agria, 4/149. p.
363. KATONA Kálmán: *Vigília.* = Agria, 4/149. p.
364. KEMÉNY István: *Mesterséges intelligencia.* = Élet és Irodalom, december 19. 31. p.
365. KERÉNYI Tamás: *csorba.* = Élet és Irodalom, november 29. 17. p.
366. KERÉNYI Tamás: *hazafelé az autópályán.* = Élet és Irodalom, november 29. 17. p.
367. KERÉNYI Tamás: *magasan funkcionáló.* = Élet és Irodalom, november 29. 17. p.
368. KERÉNYI Tamás: *új modell.* = Élet és Irodalom, november 29. 17. p.
369. KESZTHELYI György: *És akkor mi van?* = Irodalmi Jelen, 11/73. p.

370. KESZTHELYI György: *Instant hetes.* = Irodalmi Jelen, 11/75. p.
371. KESZTHELYI György: *Konyec filma.* = Irodalmi Jelen, 11/74. p.
372. KIRÁLY Farkas: *drón.* = Helikon, augusztus 10. 2–3. p.
373. KIRÁLY Farkas: *Űt a tengerszemekhez.* = Irodalmi Jelen, 12/78. p.
374. KIRÁLY Farkas: *Vorona.* = Helikon, augusztus 10. 3. p.
375. KIRILLA Teréz: *Délidőben.* = Vár Ucca Műhely, 1/34. p.
376. KIRILLA Teréz: *Térfigyatozás.* = Vár Ucca Műhely, 1/34. p.
377. KÓKAI János: *A messi távolsága.* = Hítel, 12/36. p.
378. KÓKAI János: *A vers útvesztése.* = Hítel, 12/35. p.
379. KONCZEK József: *Cím nélkül.* = Agria, 4/235. p.
380. KONCZEK József: *A FOTÓKATI.* = Agria, 4/234. p.
381. KONCZEK József: *Magunk.* (Egy sokadik érettségi találkozó). = Agria, 4/234. p.
382. KONCZEK József: *Vérado vers.* = Agria, 4/235. p.
383. KÓNYA-HAMAR Sándor: *Gyászajándék.* (KAF temetésén). = Hítel, 11/29. p.
384. KÓNYA-HAMAR Sándor: *Megkövető.* = Hítel, 11/29. p.
385. KÓNYA-HAMAR Sándor: *Tétova búcsú.* = Hítel, 11/30. p.
386. KOVÁCS Boglárka: *Diego.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 14. p.
387. KOVÁCS Boglárka: *Frida ágyálma.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
388. KOVÁCS Boglárka: *Kétszáz kép.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
389. KOVÁCS Boglárka: *Levágott hajjal.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 14. p.
390. KOVÁCS Boglárka: *Még utoljára.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 14. p.
391. KOVÁCS Boglárka: *Repülő ágy.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
392. KOVÁCS Boglárka: *Tükörbe nézek.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 14. p.
393. KOVÁCS Boglárka: *Vörös szőnyeg.* Frida meglátogat. [Versiklus]. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
394. KÖDÖBÖCZ Gábor: *A zulu nő mágiája (1-12).* = Agria, 4/32. p.
395. KŐRIZS Imre: *Bár.* = Alföld, 12/37. p.
396. KŐRIZS Imre: *Ein Werk ohne Opuszahl.* = Alföld, 12/37–38. p.
397. KŐRIZS Imre: *Múzeumok Éjszakája.* = Alföld, 12/36–37. p.
398. KRUSOVSKY Dénés: *Függelék.* (Amiről nem írunk verset). = Élet és Irodalom, december 19. 28. p.
399. KUKORELLY Endre: *Ez a jel. Karácsonyi vers.* = Élet és Irodalom, december 19. 32. p.
400. KUPIHÁR Rebeka: *angol nyelvtan.* = Agria, 4/154. p.
401. KUTI József: *Elveszett.* = Agria, 4/249. p.
402. KUTI József: *Ostoba sódródás.* = Agria, 4/248. p.
403. KÜRTI László: *cseresznye a tálban.* = Élet és Irodalom, november 22. 17. p.
404. KÜRTI László: *köszvény.* = Élet és Irodalom, november 22. 17. p.
405. KÜRTI László: *a part menti cetekről.* = Élet és Irodalom, november 22. 17. p.
406. LACKFI János: *Egy érkatasztrófa kapcsolati hálója.* = Liget, 11/91–95. p.
407. LACKFI János: *Természetes.* = Magyar Napló, 11/6. p.
408. LACZKÓ VASS Róbert: *Completorium.* = Irodalmi Jelen, 12/75–76. p.
409. LACZKÓ VASS Róbert: *Kettőnk imádsága.* = Irodalmi Jelen, 12/49. p.
410. LACZKÓ VASS Róbert: *Néri Szent Fülöp szonettje.* = Irodalmi Jelen, 12/50. p.
411. LACZKÓ VASS Róbert: *Pasztorál.* = Irodalmi Jelen, 12/48. p.
412. LACZKÓ VASS Róbert: *Sikátor.* = Irodalmi Jelen, 12/48–49. p.
413. LÁNG Eszter: *Géczi, a Murter és én a fenyőimmal.* = Magyar Műhely, 3/1–2. p.
414. LÁSZLÓ György: *Élesztgető.* = Várad, 11/17–18. p.
415. LÁSZLÓ György: *Másnak lát a jövő.* = Várad, 11/18–19. p.
416. LÁSZLÓ György: *Örökös táncot járva.* = Várad, 11/17. p.
417. LÁSZLÓ György: *Siettető.* = Várad, 11/19–20. p.
418. LÁSZLÓ István Jánoska: *Csak idő kérdése!* = Vár, 1/41. p.

419. LÁSZLÓ István Jánoska: *Vasárnap.* = Vár, 1/40–41. p.
420. LÁSZLÓ Noémi: *Ipari szonett.* = Helikon, augusztus 25. 5. p.
421. LÁZÁR Kinga: *R 10550.* = Helikon, augusztus 25. 14. p.
422. LENCSES Károly: *Lebegsz.* = Irodalmi Jelen, 12/36. p.
423. LIPCSEI Márta: *A Nap.* = Várad, 12/12. p.
424. LIPCSEI Márta: *Jelenlét.* = Várad, 12/11. p.
425. LIPCSEI Márta: *Sóhaj.* = Várad, 12/12. p.
426. LIPCSEI Márta: *Szomjúság.* [1]. = Várad, 12/11. p.
427. LIPCSEI Márta: *Szomjúság.* [2]. = Várad, 12/13. p.
428. LÖRINCZ P. Gabriella: *Örök.* = Irodalmi Jelen, 12/77–78. p.
429. LÖVÉTEI Lázár László: *Bevezetés: 1,1-3.* Szervraktár. = Élet és Irodalom, december 13. 17. p.
430. LÖVÉTEI Lázár László: *Bolondok az égben: 29,1-5.* Szervraktár. = Élet és Irodalom, december 13. 17. p.
431. LÖVÉTEI Lázár László: *„A földre árnyékokot vetünk...”: 30,1-8.* = Élet és Irodalom, december 13. 17. p.
432. LÖVÉTEI Lázár László: *Lukianosz mennybemenetele: 31,1-6.* = Élet és Irodalom, december 13. 17. p.
433. LÖVÉTEI Lázár László: *Saját mennyország: 28,1-6.* Szervraktár. = Élet és Irodalom, december 13. 17. p.
434. LUKÁCS Flóra: *Második természet.* = Hévíz, 3/36–40. p.
435. MAGYAR Dániel: *Örvény.* = Bárka, 6/45. p.
436. MAGYAR Dániel: *Variációk lépcsőre.* = Bárka, 6/43–44. p.
437. MAGYAR Eszter Csenge: *A grizzly és az őz.* = Irodalmi Jelen, 11/60. p.
438. MAGYAR Eszter Csenge: *Hajlam a részvétre.* = Irodalmi Jelen, 11/61. p.
439. MAGYAR Eszter Csenge: *Túlélők univerzuma.* = Irodalmi Jelen, 11/59. p.
440. MAJLÁTH Dániel: *Géz.* = Élet és Irodalom, december 13. 14. p.
441. MAJLÁTH Dániel: *Gyűszű.* = Élet és Irodalom, december 13. 14. p.
442. MAJOR Judit: *Vadnak születünk.* = Vár Ucca Műhely, 1/83. p.
443. MAKÓ Ágnes: *Torony.* = Liget, 12/18–20. p.
444. MALEJKÓ Norbert: *befalazva.* = Agria, 4/150. p.
445. MALEJKÓ Norbert: *borongós.* = Agria, 4/150. p.
446. MALEJKÓ Norbert: *idő, számít, ás.* = Agria, 4/150. p.
447. MALEJKÓ Norbert: *nem látott tájon.* = Agria, 4/150. p.
448. MALEJKÓ Norbert: *nem nyelvi élmény.* = Agria, 4/150. p.
449. MÁRCUȚIU-RÁCZ Dóra: *szalag.* = Helikon, augusztus 25. 15. p.
450. MARKÓ Béla: *Álom a művészetről.* = Jelenkor, 12/1282. p.
451. MARKÓ Béla: *Csak a hiány.* = Kortárs, 12/19. p.
452. MARKÓ Béla: *Csukott száj.* = Jelenkor, 12/1282–1283. p.
453. MARKÓ Béla: *Éjjeli ég.* = Kortárs, 12/20. p.
454. MARKÓ Béla: *Hátha valaki.* = Hévíz, 2/23. p.
455. MARKÓ Béla: *Ismétlődik minden.* = Jelenkor, 12/1284. p.
456. MARKÓ Béla: *Istenek nyoma.* = Pannon Tükör, 5/23–24. p.
457. MARKÓ Béla: *Jelek az Égei-tengeren.* = Pannon Tükör, 5/23. p.
458. MARKÓ Béla: *Kalauz egy festményhez.* = Hévíz, 2/22. p.
459. MARKÓ Béla: *Kidőlt akác.* = Hévíz, 2/20. p.
460. MARKÓ Béla: *A művészet hasznáról.* = Kortárs, 12/19. p.
461. MARKÓ Béla: *Összhangzattan.* = Hévíz, 2/21. p.
462. MARKÓ Béla: *A túlsó part.* = Jelenkor, 12/1283. p.
463. MARNO János: *Alkotás.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
464. MARNO János: *Értekezés a haszontalanságról.* = Kortárs, 12/35–36. p.
465. MARNO János: *és egy melléklet.* = Kortárs, 12/36–37. p.
466. MARNO János: *Étvágyam.* = Élet és Irodalom, december 19. 34. p.
467. MARNO János: *Ha.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
468. MARNO János: *Haza.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
469. MARNO János: *Kétsoros.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
470. MARNO János: *Nem-vers vers.* = Kortárs, 12/37–38. p.

471. MARNO János: *Ostrom utca* 1981. = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
472. MARNO János: *Páni fordulat.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
473. MARNO János: *TD-nek.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
474. MARNO János: *Úgy sem.* = Élet és Irodalom, november 15. 17. p.
475. MARTON Réka Zsófia: *A galambok holtteste.* = Irodalmi Jelen, 12/62. p.
476. MARTON Réka Zsófia: *Megtanultam felni a januártól.* = Magyar Műhely, 3/56. p.
477. MARTON Réka Zsófia: *Napjaink térképe.* = Irodalmi Jelen, 12/62–63. p.
478. MARTON Réka Zsófia: *Tanyasi (anti)életkép.* = Magyar Műhely, 3/57. p.
479. MARTZY Réka: *tengerparton találtuk magunkat szánkban egy pénisszel.* = Helikon, augusztus 10. 15. p.
480. MÉHES Károly: *Augusztus.* = Pannon Tükör, 6/32. p.
481. MÉHES Károly: *Baráti társaságban.* = Vigilia, 12/1149. p.
482. MÉHES Károly: *Az éjszaka menetrendje.* = Pannon Tükör, 6/32–33. p.
483. MÉHES Károly: *Az előttem ülő.* = Pannon Tükör, 6/31. p.
484. MÉHES Károly: *Ezt nevezik jó időnek.* = Pannon Tükör, 6/31. p.
485. MÉHES Károly: *Készülődés húsvétra.* = Vigilia, 12/1149. p.
486. MÉHES Károly: *Nyári múltás.* = Pannon Tükör, 6/32. p.
487. MÉHES Károly: *Olyan karácsonyféle.* = Vigilia, 12/1148. p.
488. MÉHES Károly: *Téli sorok.* = Vigilia, 12/1148. p.
489. MESTERHÁZI Mónika: *Elhajló dimenzió.* = Jelenkor, 12/1281. p.
490. MEZEY Katalin: *Boldog.* = Irodalmi Jelen, 12/67. p.
491. MEZEY Katalin: *Nemcsak szárnyas angyal.* = Irodalmi Jelen, 12/79. p.
492. MIKLYA Zsolt: *Párhuzamosok pedig.* = Magyar Napló, 11/21. p.
493. MIKLYA Zsolt: *Szégycelléd magad,* = Alföld, 12/20. p.
494. MIKLYA Zsolt: *Vadászat.* = Alföld, 12/19. p.
495. MIRTSE Zsuzsa: *A felszín alatt.* = Irodalmi Jelen, 12/72. p.
496. MOLNÁR Dávid: *Hazavinnélek.* = Tiszatáj, 11/19. p.
497. MOLNÁR Dávid: *Töredék.* = Tiszatáj, 11/19. p.
498. MOLNÁR T. Eszter: *Ariadné és Daedalon.* = Élet és Irodalom, december 19. 29. p.
499. MURÁNYI Zita: *148.* = Mozgó Világ, 11/26. p.
500. MURÁNYI Zita: *altamira.* = Mozgó Világ, 11/27. p.
501. MURÁNYI Zita: *áttét.* = Kortárs, 11/85. p.
502. MURÁNYI Zita: *bolygók.* = 12/23. p.
503. MURÁNYI Zita: *Czobor utca.* = Kortárs, 11/83. p.
504. MURÁNYI Zita: *dió.* = Mozgó Világ, 11/26. p.
505. MURÁNYI Zita: *koponya.* = Mozgó Világ, 11/25. p.
506. MURÁNYI Zita: *lakatlan szoba.* = Kortárs, 11/83. p.
507. MURÁNYI Zita: *madárka.* = Kortárs, 11/83–84. p.
508. MURÁNYI Zita: *mocsár.* = Új Forrás, 10/23. p.
509. MURÁNYI Zita: *nem eső hullik csak.* = 12/23. p.
510. MURÁNYI Zita: *pára.* = Kortárs, 11/84. p.
511. MURÁNYI Zita: *sirály.* = Új Forrás, 10/22. p.
512. MURÁNYI Zita: *tornác.* = Kortárs, 11/85. p.
513. MURÁNYI Zita: *Udvarhölgyek.* = Kortárs, 11/84. p.
514. MURAWSKI Magdolna: *Bajusz.* = Agria, 4/67–68. p.
515. MURAWSKI Magdolna: *Béke.* = Agria, 4/58–59. p.
516. MURAWSKI Magdolna: *Derű.* = Agria, 4/60. p.
517. MURAWSKI Magdolna: *Dzsungelharc.* = Agria, 4/72. p.
518. MURAWSKI Magdolna: *Égi háború.* = Agria, 4/61–64. p.
519. MURAWSKI Magdolna: *Itália.* = Agria, 4/66–67. p.
520. MURAWSKI Magdolna: *Kivilágos.* = Agria, 4/73. p.
521. MURAWSKI Magdolna: *Megérkezel.* = Agria, 4/75. p.
522. MURAWSKI Magdolna: *Merénylő.* = Agria, 4/73–74. p.
523. MURAWSKI Magdolna: *Piruet.* = Agria, 4/68–69. p.
524. MURAWSKI Magdolna: *Verebek.* = Agria, 4/65. p.

525. MUSZKA Sándor: *Petíció*. = Irodalmi Jelen, 12/73. p.
526. NAGY Betti: *Most este van, most lefekszem*. = Pannon Tükör, 6/61. p.
527. NAGY Betti: *Rángat a szél*. = Pannon Tükör, 6/61. p.
528. NAGY Brigitta: *Fordul*. = Liget, 11/110–112. p.
529. NAGY Gábor: *Sztyepan Pehotnij apokrif*. = Hitel, 11/17. p.
530. NAGY Koppány Zsolt: *A tökéletesség*. = Helikon, augusztus 10. 18. p.
531. NAGY Koppány Zsolt: *A túlzott empátiával megáldott kocsmároslány töredékei*. = Helikon, augusztus 10. 18. p.
532. NAGY Márta Júlia: *Kertvárosi kísértetek*. = Alföld, 12/6–7. p.
533. NAGY Márta Júlia: *Vágóhid utca*. = Alföld, 12/5–6. p.
534. NAGY Zalán: *ekphrasziszt karcoltam a fogaskerékről*. = Helikon, augusztus 25. 15. p.
535. NÉMETH Bálint: *Két epizód*. = Élet és Irodalom, november 8. 17. p.
536. NÉMETH Bálint: *minden én*. = Élet és Irodalom, november 8. 17. p.
537. NÉMETH Bálint: *Vájat*. = Élet és Irodalom, november 8. 17. p.
538. NÉMETH István, Z.: *Sarki fény*. = Magyar Napló, 12/33. p.
539. NÉMETH István, Z.: *zoo*. = Magyar Napló, 12/33. p.
540. NÉMETH NYIBA Sándor: *Tűzbe égett betűk dicsősége*. = Agria, 4/250. p.
541. NÉMETH Péter: *Bűnös esti imája*. = Agria, 4/233. p.
542. NÉMETH Péter: *vége a nyárnak*. = Agria, 4/233. p.
543. NÉMETH Péter Mikola: *Effeta*. = Irodalmi Jelen, 11/26. p.
544. NÉMETH Péter Mikola: *Ember-passió*. = Irodalmi Jelen, 11/27. p.
545. NÉMETH Zoltán: *Fáraók*. II Ramszesz, Dzsedkaré Iszeszi. = Élet és Irodalom, november 15. 14. p.
546. NYILAS Attila Richárd: *Emlékezés egy Almamagocskára*. = Élet és Irodalom, november 22. 17. p.
547. OCSOVAI Ferenc: *Az Adige partján*. = Agria, 4/253. p.
548. OCSOVAI Ferenc: *Csavargógyónás*. = Agria, 4/253. p.
549. OCSOVAI Ferenc: *Palancai éjszakák*. = Agria, 4/253. p.
550. OLÁH András: *bűneink*. = Várad, 11/27. p.
551. OLÁH András: *csak a végtelen*. = Új Forrás, 7/39. p.
552. OLÁH András: *egymásnak háttal*. = Várad, 11/25. p.
553. OLÁH András: *egyre sötétebb*. = Alföld, 11/24. p.
554. OLÁH András: *ha elromlik minden*. = Agria, 4/16. p.
555. OLÁH András: *hiába kérdezel*. = Agria, 4/16. p.
556. OLÁH András: *[hiányod fájdalom]*. = Agria, 4/16. p.
557. OLÁH András: *kinőtt gyermekévek*. = Új Forrás, 7/37. p.
558. OLÁH András: *konszenzus*. = Alföld, 11/23. p.
559. OLÁH András: *mielőtt*. = Új Forrás, 7/38. p.
560. OLÁH András: *múltidőben*. = Várad, 11/25–26. p.
561. OLÁH András: *a villamos*. = Várad, 11/26. p.
562. OLÁH András: *zuhanás közben*. = Alföld, 11/23. p.
563. ORBÁN János Dénes: *I. [Isten szaga]*. = Irodalmi Jelen, 12/65. p.
564. OROSZ Margit: *Elsápadt szavunk*. = Agria, 4/254. p.
565. PÁLFAI ANDRÁS: *János unokaöcsémről Gyermekének és Neki is, valahová messze*. = Vár, 1/12–15. p.
566. PAPP Attila Zsolt: *Búcsúszerű*. = Kortárs, 11/86. p.
567. PAPP Attila Zsolt: *„A halál és a lányka”*. = Pannon Tükör, 5/49. p.
568. PAPP Attila Zsolt: *Még leszünk főszereplők*. = Pannon Tükör, 5/50–51. p.
569. PAPP Attila Zsolt: *Sötétvendég*. = Kortárs, 11/86. p.
570. PAPP Ildikó, Cs.: *Ablak*. = Agria, 4/245. p.
571. PAPP Ildikó, Cs.: *Fohász*. = Agria, 4/244. p.
572. PAPP Ildikó, Cs.: *Korunk vére*. = Agria, 4/245. p.
573. PÁSZTOR Andrea: *Eleve*. = Pannon Tükör, 5/45–46. p.
574. PÁSZTOR Andrea: *Részleges remisszió*. = Pannon Tükör, 5/45. p.
575. PAULJUCSÁK Péter: *Bábok*. Szövetség. [Versciklus]. = Alföld, 12/26. p.
576. PAULJUCSÁK Péter: *Émelygés*. Szövetség. [Versciklus]. = Alföld, 12/27. p.

577. PAULJUCSÁK Péter: *Nehbet*. Szövetség. [Versciklus]. = Alföld, 12/27–28. p.
578. PAULJUCSÁK Péter: *Konfirmáció*. Szövetség. [Versciklus]. = Alföld, 12/26. p.
579. PAYER Imre: *Dördül, tünik*. = Magyar Napló, 11/37. p.
580. PAYER Imre: *Felosztás*. = Alföld, 12/35. p.
581. PAYER Imre: *Készületlen készenlét*. = Alföld, 12/35. p.
582. PAYER Imre: *Nem tudni*. = Élet és Irodalom, november 8. 14. p.
583. PAYER Imre: *Oly korban*. = Élet és Irodalom, november 8. 14. p.
584. PAYER Imre: *Szita az időben*. = Élet és Irodalom, november 8. 14. p.
585. PAYER Imre: *Túlhan az alagúton*. = Alföld, 12/36. p.
586. PAYER Imre: *Újévre*. = Élet és Irodalom, november 8. 14. p.
587. PAYER Imre: *A vágány előtt*. = Élet és Irodalom, november 8. 14. p.
588. PÉNTEK Imre: *A pásztor*. = Magyar Napló, 11/30. p.
589. PÉNTEK Imre: *A posta*. = Magyar Napló, 11/30. p.
590. PETHŐ Lóránd: *Minden más maradhat*. = Irodalmi Jelen, 12/77. p.
591. PETŐCZ András: *Életem van*. = Tiszatáj, 11/17–18. p.
592. PETŐCZ András: *Házasság*. = Vár, 1/15–16. p.
593. PETŐCZ András: *A látogató elzavarása*. = Élet és Irodalom, december 19. 32. p.
594. PETŐCZ András: *Úton*. = Tiszatáj, 11/15–16. p.
595. PETŐCZ András: *Úton*. = Vár, 1/14–15. p.
596. PINTÉR Lajos: *Kontrapunkt*. Versek egy régi füzetből. = Hítel, 12/11–12. p.
597. PINTÉR Lajos: *Tagoló ének 1992-ből*. Versek egy régi füzetből. = Hítel, 12/11. p.
598. POLLÁGH Péter: *Depresszió*. = Alföld, 11/19. p.
599. POLLÁGH Péter: *Én*. = Alföld, 11/19. p.
600. POLLÁGH Péter: *Erdőkezdő*. = Alföld, 11/18. p.
601. POLLÁGH Péter: *Régi vágások*. = Élet és Irodalom, december 19. 28. p.
602. POZSGAI Györgyi: *Ablak mögött*. = Agria, 4/27. p.
603. POZSGAI Györgyi: *Át kell lépnem...* = Agria, 4/26. p.
604. POZSGAI Györgyi: *Dermedő*. = Agria, 4/27. p.
605. POZSGAI Györgyi: *Elfolyó*. = Agria, 4/26. p.
606. POZSGAI Györgyi: *Fény-haiku*. = Agria, 4/27. p.
607. RADNAI István: *időzár*. = Hítel, 12/53. p.
608. RADNAI István: *lidércek*. = Hítel, 12/52–53. p.
609. RADNAI István: *varázslatra várva*. = Hítel, 12/52. p.
610. RÁSÓ Attila: *Tulipánok*. = Pannon Tükör, 6/20. p.
611. RÁSÓ Attila: *Üsd be*. = Pannon Tükör, 6/20. p.
612. RÓNAI Balázs Zoltán: *Az ember a falban*. = Magyar Napló, 11/4–5. p.
613. RÓNAI Balázs Zoltán: *A vén kalóz*. = Magyar Napló, 11/4. p.
614. RÓZSA Boglárka: *Vadnak*. = Vár Ucca Műhely, 1/84. p.
615. RUMPLER György: *Álmaitokat gyűjtőgeszték*. = Bárka, 6/42. p.
616. RUMPLER György: *Kitanult biztonsággal*. = Bárka, 6/40–41. p.
617. SAJÓ László: *ahogy van*. = Kortárs, 12/28. p.
618. SAJÓ László: *amikor nagymama sírját ke-restem*. = Kortárs, 12/29. p.
619. SAJÓ László: *bocsánatkérő csúf üzenet*. = Jelenkor, 12/1275–1276. p.
620. SAJÓ László: *Hazugságaink Legnagyobb-bika*. = Jelenkor, 12/1276–1278. p.
621. SAJÓ László: *turnus*. = Kortárs, 12/27. p.
622. SÁNDOR József: *Az út sem a régi már*. = Agria, 4/240. p.
623. SÁNTHA Attila: *Az én Istenem*. = Irodalmi Jelen, 12/64. p.
624. SÁNTHA Attila: *A versszerelő*. = Magyar Napló, 12/32. p.
625. SERFŐZŐ Simon: *Vigyázok magamra*. = Vár, 1/25. p.
626. SIMEK Valéria: *Ajtód mögött*. = Vár, 1/73. p.
627. SIMEK Valéria: *Árnyékok is*. = Hítel, 12/96. p.
628. SIMEK Valéria: *Csendes kikötő*. = Agria, 4/236. p.
629. SIMEK Valéria: *Egymásnak suttogva*. = Hítel, 12/96. p.
630. SIMEK Valéria: *Lerakja köveit*. = Hítel, 12/95. p.
631. SIMEK Valéria: *Levelek*. = Hítel, 12/97. p.
632. SIMEK Valéria: *Mondjuk magunknak*. = Vár, 1/73. p.

633. SIMEK Valéria: *Naptallérok*. = Vár, 1/73. p.
634. SIMEK Valéria: *Tűz lángja*. = Hítel, 12/95. p.
635. SINKA István: *Fábián Pista*. = Várad, 12/3–5. p.
636. SÍPOS Anna: *Anyu várj még*. = Agria, 4/34. p.
637. SÍPOS Anna: *Haza találtam*. = Agria, 4/33. p.
638. SÍPOS Anna: *Rejtett dinamika*. = Agria, 4/33. p.
639. SISKÁ Péter: *Álmatlanság*. = Várad, 12/39–40. p.
640. SISKÁ Péter: *Érzéketlen*. = Várad, 12/38. p.
641. SISKÁ Péter: *A tárgyak nyugalma*. = Várad, 12/40. p.
642. SISKÁ Péter: *Phoebus távozik*. = Várad, 12/39. p.
643. SÜTŐ Csaba András: *csakkor – όπερ έδει έδειχαι*. = Bárka, 6/27. p.
644. SÜTŐ Csaba András: *nád – térfoglalat*. = Bárka, 6/26. p.
645. SÜTŐ Csaba András: *cillagidő – momentum*. = Bárka, 6/26. p.
646. SZABÓ T. Anna: *Alkalmi és rögtönzött versek*. = Bárka, 6/19–21. p.
647. SZABÓ Zsuzsa: *A kék takaró*. = Irodalmi Jelen, 11/168–170. p.
648. SZABOLCSI Viktória: *Éleink*. = Liget, 12/21–22. p.
649. SZABOLCSI Viktória: *Harmadnapra*. = Élet és Irodalom, december 19. 35. p.
650. SZAMOSVÁRI Bence: *Rettentő szörnyek és szuperkriplik*. = Hévíz, 2/61–66. p.
651. SZEDER Réka: *Ahol nyugszanak*. = Irodalmi Jelen, 12/57. p.
652. SZEDER Réka: *De minek*. = Irodalmi Jelen, 11/47–48. p.
653. SZEDER Réka: *Diffúzió*. = Bárka, 6/32. p.
654. SZEDER Réka: *Éjjeli képket*. = Bárka, 6/32–33. p.
655. SZEDER Réka: *Erdőhöz jutottunk*. = Irodalmi Jelen, 12/57. p.
656. SZEDER Réka: *Hurok*. = Bárka, 6/33. p.
657. SZEDER Réka: *Így éltek Ti itt mind*. = Irodalmi Jelen, 12/56. p.
658. SZEDER Réka: *Világmegváltás*. = Irodalmi Jelen, 11/48–49. p.
659. SZEGEDI KOVÁCS György: *Így szoktál...* = Vár, 1/54. p.
660. SZEGEDI KOVÁCS György: *Miserere*. = Vár, 1/54. p.
661. SZEGEDI KOVÁCS György: *Tapintatosan*. = Magyar Napló, 12/4. p.
662. SZEGEDI KOVÁCS György: *Töredék*. = Magyar Napló, 12/4. p.
663. SZEGEDI-SZABÓ Béla: *C.D.F.* = Új Forrás, 7/68. p.
664. SZEGEDI-SZABÓ Béla: *Mióta*. = Új Forrás, 7/70. p.
665. SZEGEDI-SZABÓ Béla: *A tübingeni róka*. = Új Forrás, 7/69. p.
666. SZEGLET Bálint: *keret nélkül*. = Pannon Tükör, 6/63. p.
667. SZENTE B. Levente: *Álmod szép titok*. = Agria, 4/41. p.
668. SZENTE B. Levente: *Apa, milyen élet ez?* = Agria, 4/40. p.
669. SZENTIRMAI Mária: *Csend*. = Vigilia, 12/1147. p.
670. SZÉP Borbála: *Más juhaím is vannak nékem*. = Vár, 1/15–18. p.
671. SZIJJ Márton: *Arról, hogy mit láttam, amíg távol voltam*. = Alföld, 11/24–26. p.
672. SZIKRA János: *A barna lány*. = Hítel, 11/5. p.
673. SZIKRA János: *Ében*. = Hítel, 11/7. p.
674. SZIKRA János: *Majd elmentek...* = Hítel, 11/5. p.
675. SZIKRA János: *Remseyék kertje Gödöllőn*. = Hítel, 11/6–7. p.
676. SZIKRA János: *vissza, el*. = Hítel, 11/4. p.
677. SZITA Szilvia: *Augusztusi reggel*. = Új Forrás, 10/31. p.
678. SZITA Szilvia: *Csókók és foltok*. = Új Forrás, 10/30. p.
679. SZOKOLAY Domokos: *Feltámadás*. = Bárka, 6/35. p.
680. SZOKOLAY Domokos: *Panoptikus fény*. = Bárka, 6/34–35. p.
681. SZOKOLAY Domokos: *Tizenhatos*. = Bárka, 6/35. p.
682. SZŐKE Roland: *Célzások*. = Pannon Tükör, 6/22. p.
683. SZŐKE Roland: *Namib part*. = Pannon Tükör, 6/21. p.
684. SZOLLÁTH Mihály: *A fák beszéde*. = Vár Ucca Műhely, 1/86–87. p.
685. SZÖLLŐSI Mátyás: *A daniknál*. = Mozgó Világ, 12/37. p.
686. SZÖLLŐSI Mátyás: *Eb*. = Mozgó Világ, 12/36. p.
687. SZUROMI Pál: *amikor...* = Vár, 1/4–8. p.
688. TAIKS Gergő: *Fordulatok két téridőm életében*. = Liget, 11/98–100. p.

689. TAIZS Gergő: *Legutoljára magamnak.* = *Liget*, 12/97–98. p.
690. TAIZS Gergő: *Vertigo.* = *Liget*, 11/20–21. p.
691. TAKÁCS Zsuzsa: *Az elmaradt ajánlás.* = *Élet és Irodalom*, december 19. 39. p.
692. TÁLOS Atanáz: *regresszió.* = *Pannon Tükör*, 5/37. p.
693. TÁLOS Atanáz: *a trükk.* = *Pannon Tükör*, 5/37. p.
694. TÁLOS Atanáz: *üres.* = *Pannon Tükör*, 5/37. p.
695. TAR Sándor: *Bűnösök vagyunk.* = *Alföld*, 12/39. p.
696. TAR Sándor: *A fehér sivatag szélén.* = *Alföld*, 12/39. p.
697. TAR Sándor: *Forró tetők.* = *Alföld*, 12/40. p.
698. TAR Sándor: *Hallgatás.* = *Alföld*, 12/41. p.
699. TAR Sándor: *Egy kommunista életrajza.* = *Alföld*, 12/39. p.
700. TAR Sándor: *Reggelek.* = *Alföld*, 12/42. p.
701. TAR Sándor: *A szerelem áldozat és fájdalom.* = *Alföld*, 12/40. p.
702. TAR Sándor: *Under the boardwalk.* = *Alföld*, 12/40–41. p.
703. TAR Sándor: *A vénék.* = *Alföld*, 12/41–42. p.
704. TATÁR Sándor: *Kihűlők a dombtetőre.* = *Élet és Irodalom*, december 19. 37. p.
705. TOMPA Gábor: *Kerti szonáta.* = *Bárka*, 6/10. p.
706. TOMPA Gábor: *Koncert a magasban.* = *Bárka*, 6/10. p.
707. TORNAI Xénia: *A fű hegyén.* = *Agria*, 4/25. p.
708. TORNAI Xénia: *A kétkezdés szonettje.* = *Agria*, 4/24. p.
709. TORNAI Xénia: *Múlt-hegedű.* = *Agria*, 4/24. p.
710. TORNAI Xénia: *Philemon és Baucis.* = *Agria*, 4/23. p.
711. TOROCZKAY András: *Árucikk Neve.* = *Pannon Tükör*, 6/27–28. p.
712. TOROCZKAY András: *Idegen Szó Város Napszak.* = *Pannon Tükör*, 6/27. p.
713. TOROCZKAY András: *Nem látszik semmi csak a napfény.* = *Liget*, 12/116–118. p.
714. TÓTH B. Judit: *A nő.* = *Mozgó Világ*, 11/28. p.
715. TÓTH Erzsébet: *Egy mondat a Mondatról.* = *Magyar Napló*, 11/17–18. p.
716. TÓTH Krisztina: *Bója.* = *Alföld*, 11/3. p.
717. TÓTH Krisztina: *Fészek.* = *Élet és Irodalom*, december 19. 40. p.
718. TÓTH Krisztina: *Film.* = *Mozgó Világ*, 11/24. p.
719. TÓTH Krisztina: *Strand.* = *Alföld*, 11/4. p.
720. TÖRÖ István: *Adventi zsoltár.* = *Agria*, 4/17. p.
721. TÖRÖ István: *Az alvó kert szonettje.* = *Agria*, 4/18. p.
722. TÖRÖ István: *Megtaláljam.* = *Agria*, 4/18. p.
723. TÖRÖ István: *Töprengő Odüsszeusz.* = *Agria*, 4/17. p.
724. TÖRÖK Nándor: *Az álom.* = *Agria*, 4/147. p.
725. TÖRÖK Nándor: *Ébredés.* = *Agria*, 4/147. p.
726. TÖRÖK Nándor: *Genezis.* = *Agria*, 4/147. p.
727. TÖRÖK Nándor: *A kérdés.* = *Agria*, 4/147. p.
728. TÖRÖK Nándor: *Valóság 2.0.* = *Agria*, 4/147. p.
729. TÖZSÉR Árpád: *Bot-ballada.* = *Bárka*, 6/14. p.
730. TÖZSÉR Árpád: *Kék halál.* = *Bárka*, 6/15. p.
731. TÖZSÉR Árpád: *Reggeli kérdés.* = *Bárka*, 6/13. p.
732. TURCZI István: *Főzőtojás.* = *Alföld*, 12/8–9. p.
733. TURCZI István: *Kamarazene.* = *Alföld*, 12/9. p.
734. TURCZI István: *Leopold Bloom-nap, 2024.* = *Alföld*, 12/7–8. p.
735. TÚRI Tímea: *Hirtelen negyven.* = *Élet és Irodalom*, december 19. 16. p.
736. TÚRI Zsuzsa, A.: *Ima lányomért, lányomhoz.* = *Agria*, 4/36. p.
737. TÚRI Zsuzsa, A.: *Szokatlan virágének.* = *Agria*, 4/38–39. p.
738. TÚRI Zsuzsa, A.: *Téli mese.* = *Agria*, 4/37. p.
739. UGHY Szabina: *Asztal két személyre.* = *Hitel*, 12/42–43. p.
740. URBÁN Andrea: *Kamra.* = *Pannon Tükör*, 6/25. p.
741. URBÁN Andrea: *Limonádészezson.* = *Pannon Tükör*, 6/25. p.
742. URBÁN Andrea: *Utolsó kívánság.* = *Pannon Tükör*, 6/26. p.
743. VADÁSZ János: *Ajándék.* = *Pannon Tükör*, 5/62. p.
744. VÁNYAI FEHÉR József: *Körkérdés.* = *Várad*, 11/42. p.

745. VÁNYAI FEHÉR József: *Pompás romon.* = Várad, 11/42. p.
746. VÁRADY Endre: *Zárójelentés.* = Agria, 4/259. p.
747. VARGA Melinda: *Fohász.* = Irodalmi Jelen, 12/71–72. p.
748. VARGA Melinda: *Vattahón lépkedett.* = Irodalmi Jelen, 12/68. p.
749. VARGA Zoltán: *Képeség.* = Pannon Tükör, 5/64. p.
750. VARGA Zoltán: *Torokszakadtak.* = Pannon Tükör, 5/64. p.
751. VASAS Tamás: *ontológiai érv.* istenérvek a totemcápa közelében. = Vár Ucca Műhely, 1/18–19. p.
752. VASAS Tamás: *az ördöghagyma filozófiája.* = Forrás, 12/33. p.
753. VASAS Tamás: *pezsgő és tablettá.* = Forrás, 12/33. p.
754. VASAS Tamás: *prolegomena.* istenérvek a totemcápa közelében. = Vár Ucca Műhely, 1/19–20. p.
755. VASAS Tamás: *szelíd kannibálok.* istenérvek a totemcápa közelében. = Vár Ucca Műhely, 1/19. p.
756. VASAS Tamás: *túlmutatók.* istenérvek a totemcápa közelében. = Vár Ucca Műhely, 1/18. p.
757. VASAS Tamás: *tükkörszelfim.* = Forrás, 12/33. p.
758. VASI Ferenc Zoltán: *Angyalnépek.* = Agria, 4/252. p.
759. VÉGH Attila: *Zárul, nyílik.* = Magyar Napló, 12/36. p.
760. VÉSSEY Ede: *Kora ősz.* = Agria, 4/246. p.
761. VÉSSEY Ede: *Mi marad meg.* = Vár, 1/35. p.
762. VÉSSEY Ede: *Örök pillanat.* = Agria, 4/246. p.
763. VÉSSEY Ede: *Téli Nap.* = Agria, 4/247. p.
764. VÉSSEY Ede: *Világok találkozása.* = Vár, 1/36. p.
765. VESZPRÉMI Szilveszter: *Aki marad.* = Hévíz, 2/47. p.
766. VESZPRÉMI Szilveszter: *Akik elvesztették a földet.* = Hévíz, 2/45. p.
767. VESZPRÉMI Szilveszter: *Akinek az apja nincs otthon.* = Hévíz, 2/44. p.
768. VESZPRÉMI Szilveszter: *Akinek fájdalomtól tekergőzik az öccse.* = Hévíz, 2/46. p.
769. VESZTERGOM Andrea: *Téli párlatok.* = Irodalmi Jelen, 12/17–18. p.
770. VIDA Ágoston: *Kilenc rövid vers.* = Új Forrás, 8/44–45. p.
771. VILLÁNYI László: *Gyanútlan.* = Új Forrás, 8/51. p.
772. VILLÁNYI László: *A masamód kisasszony.* = Élet és Irodalom, december 19. 32. p.
773. VÖRÖS István: *A befejezetlen mondat.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/68–69. p.
774. VÖRÖS István: *Cápák a vízben.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 12/108. p.
775. VÖRÖS István: *Érzécsere.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 12/107–108. p.
776. VÖRÖS István: *A gyár ellen.* = Helikon, augusztus 25. 2. p.
777. VÖRÖS István: *Helyettes háborúk.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 12/112. p.
778. VÖRÖS István: *Hermész üzelmei.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/65. p.
779. VÖRÖS István: *Júlia, Sándor, Hermész.* = Új Forrás, 8/62–64. p.
780. VÖRÖS István: *Kockadobás.* = Liget, 12/4–5. p.
781. VÖRÖS István: *Komposok.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/62–63. p.
782. VÖRÖS István: *Legelészve közben.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/60–61. p.
783. VÖRÖS István: *A létezés öröme.* = Új Forrás, 8/61. p.
784. VÖRÖS István: *Mikor a megváltás előtti időkre látni.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/70. p.
785. VÖRÖS István: *Nyújtózkodási tilalom.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/60. p.
786. VÖRÖS István: *Platón a trónkövetelő.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 12/110–111. p.
787. VÖRÖS István: *Sakállkölykök.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/63–64. p.
788. VÖRÖS István: *Sírok az út mentén.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/58–59. p.
789. VÖRÖS István: *A tekintély.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 12/115. p.
790. VÖRÖS István: *Tűz elől hátráló bírkák.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 11/67–68. p.
791. VÖRÖS István: *Az új idegen.* Az egyetemsziget [Versciklus]. = Liget, 12/109–110. p.
792. VÖRÖS István: *Üres tükrön, 2024.* = Új Forrás, 8/60. p.
793. VÖRÖS István: *Változtatni lehet.* = Élet és Irodalom, december 19. 36. p.

794. VÖRÖS István: *Várólistán. Az egyetemsziget* [Versiklus]. = Liget, 12/113–114. p.
795. VÖRÖS István: *Vénusz a raktárban. Az egyetemsziget* [Versiklus]. = Liget, 11/66. p.
796. VÖRÖS István: *Zsugorított emberfejek. Az egyetemsziget* [Versiklus]. = Liget, 12/105–107. p.
797. WESSETZKY Dániel: *Adventi ének*. = Agria, 4/19. p.
798. WESSETZKY Dániel: *Didergő*. = Agria, 4/19. p.
799. WESSETZKY Dániel: *Karácsonyi vers*. = Agria, 4/22. p.
800. WESSETZKY Dániel: *Karácsonyra egy ápolónőnek*. = Agria, 4/21. p.
801. WESSETZKY Dániel: *Paripám*. = Agria, 4/20. p.
802. WESSETZKY Dániel: *Ünnepváró*. = Agria, 4/21. p.
803. WILHELM Ottó: *Ébresztő!* = Agria, 4/152–153. p.
804. WILHELM Ottó: *A gyermek mindig*. = Agria, 4/151. p.
805. WIRTH Imre: *A harmadik fiam*. = Jelenkor, 12/1326. p.
806. WIRTH Imre: *Izék a számban*. = Jelenkor, 12/1326. p.
807. ZÁVADA Péter: *A bárányról*. = Tiszatáj, 11/3–4. p.
808. ZÁVADA Péter: *A farkasról*. = Tiszatáj, 11/3. p.
809. ZEMLÉNYI Attila: *Szarvasgyár. elbocsátó rezümé*. = Helikon, augusztus 25. 19. p.
810. ZILAHÍ Anna: *Többé nem*. = Élet és Irodalom, december 19. 34. p.
811. ZSIRAI László: *Bölcs öreg*. = Agria, 4/14. p.
812. ZSIRAI László: *Ez a dal...* = Agria, 4/15. p.
813. ZSIRAI László: *Látomás*. = Agria, 4/14. p.
814. ZSIRAI László: *Szeresd a dalt...* = Agria, 4/15. p.
815. ZSIRAI László: *Szolgáltatétel*. = Agria, 4/15. p.
816. ZSIRAI László: *Tó, télen*. = Agria, 4/15. p.
820. BAKOS Géza: *Ferencek*. = Irodalmi Jelen, 12/4–16. p.
821. BÁN Zsófia: *Memory foam*. = Élet és Irodalom, december 19. 40. p.
822. BÁTYI Zoltán: *Zöld asztal*. = Irodalmi Jelen, 12/51–55. p.
823. BENE Zoltán: *Mélyézés*. = Kortárs, 12/30–34. p.
824. BENEDEK Szabolcs: *A három testvér*. = Irodalmi Jelen, 11/4–15. p.
825. BENEDEK Szabolcs: *Nitroglicerín*. = Kortárs, 12/39–44. p.
826. BÉRCZESEY András: *Az örökség. Zenétáncos vádirat, (ön)felmentéssel*. = Agria, 4/268–270. p.
827. BERTA Ádám: *Rossz orvosság*. = Élet és Irodalom, november 15. 15. p.
828. BÓDI Péter: *Kortizol*. = Hitel, 12/23–34. p.
829. BÓDI Péter: *Noradrenalin*. = Vár Ucca Műhely, 1/21–26. p.
830. BOGA Júlia: *Kroki*. = Várad, 12/36. p.
831. BOGA Júlia: *A végtelen utolérése*. = Várad, 12/35. p.
832. BOGNÁR Péter: *Elméssz, visszajössz, sose halsz meg*. = Élet és Irodalom, november 29. 15. p.
833. BOGNÁR Péter: *Elméssz, visszajössz, sose halsz meg*. = Pannon Tükör, 5/57–61. p.
834. CZILLI Aranka: *Bízalom*. = Várad, 12/8–9. p.
835. CZILLI Aranka: *Sóvárgás*. = Várad, 12/7–8. p.
836. CSABAI László: *Kié a ház?* = Élet és Irodalom, december 6. 15. p.
837. CSABAI László: *Nachar*. = Hévíz, 4/43–48. p.
838. CSÁNYI István: *Apám hívott*. = Pannon Tükör, 5/39–41. p.
839. CSAPLÁR Vilmos: *Gumibotok kor*. = Élet és Irodalom, december 19. 35. p.
840. CSERNA-SZABÓ András: *Soha*. = Bárka, 6/36–39. p.
841. CSIKAI Gábor: *Egy rend új ruha*. = Forrás, 11/19–22. p.
842. CSÍKVÁRI Gábor: *A bácsi*. = Új Forrás, 8/86–88. p.
843. CSURY Balázs: *Álmatlan éjszaka*. = Liget, 11/55–57. p.
844. [DARVASI László] Szív Ernő: *Ilyen a boks*. = Élet és Irodalom, november 15. 14. p.
845. DARVASI László: *Müller kisasszony levelezése*. = Élet és Irodalom, december 19. 29. p.

Rövidprózák

817. ADAMKÓ Zsuzsa: *A könyv mágija*. = Tiszatáj, 11/22–23. p.
818. AKNAI Péter: *Alburnus*. = Élet és Irodalom, november 22. 15. p.
819. ANISZI Kálmán: *Becsúgy*. = Hitel, 11/65–70. p.

846. [DARVASI László] Szív Ernő: *Utolsó beszélgetés a halottasházban.* = Élet és Irodalom, december 13. 14. p.
847. DOBOSI Bea: *A magunk módján.* = Liget, 11/113–119. p.
848. DOMONKOS László: *Kocsmázás.* = Agria, 4/213–217. p.
849. DRAGOMÁN György: *Varjúraj.* = Élet és Irodalom, december 19. 31. p.
850. DUBÁN Kitti: *Szülinapom.* = Vár Ucca Műhely, 1/35–38. p.
851. EGRESSY Zoltán: *A stockholmi lágytojás.* = Élet és Irodalom, december 19. 28. p.
852. FARKAS Arnold Levente: *Szemjon Kuzmics.* = Élet és Irodalom, november 29. 16. p.
853. FARKAS Csaba: *Hal a réten.* = Élet és Irodalom, november 15. 15. p.
854. FEKETE I. Alfonz: *Róna, csont, rög.* = Vár Ucca Műhely, 1/27–33. p.
855. FODOR Kiss Júlia: *Tücsök.* = Agria, 4/226–228. p.
856. FORGÁCH András: *Papa és a pofonok.* = Élet és Irodalom, december 19. 39. p.
857. GAJDÓ Ágnes: *Július huszonnegyediké.* = Élet és Irodalom, december 13. 15. p.
858. GARACZI László: *Girnyóka.* = Élet és Irodalom, december 19. 36. p.
859. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Anyu kalapja.* = Élet és Irodalom, november 29. 16. p.
860. GERŐCS Péter: *A nagy csel.* = Alföld, 12/21–25. p.
861. GERŐCS Péter: *Tragédiám mulatságos története.* = Élet és Irodalom, november 22. 15. p.
862. GERZSENYI Gabriella: *Eszmefuttatás.* = Irodalmi Jelen, 11/67–72. p.
863. GERZSENYI Gabriella: *Jól bezárva.* = Mozgó Világ, 11/40–46. p.
864. GUBIS Éva: *Dehogy vagy te záporosd.* = Hévíz, 4/31–35. p.
865. GURUBI Ágnes: *Apám tenyere.* = Alföld, 11/10–15. p.
866. GYÖRGY Alida: *Befűtött helyett.* = Hévíz, 2/48–55. p.
867. HAÁSZ János: *Negyvenháromtrillióból egy.* = Liget, 11/106–109. p.
868. HAJDÚ László: *Karriertipp.* = Élet és Irodalom, december 6. 15. p.
869. HANDI Péter: *Mentem éjjel.* = Liget, 12/99–104. p.
870. HARAG Anita: *Az édes íz története.* = Élet és Irodalom, november 8. 14. p.
871. HARAG Anita: *A név.* = Élet és Irodalom, december 6. 14. p.
872. HARAG Anita: *Semmi melodráma.* Ez csak búcsúzkodás. = Élet és Irodalom, december 19. 26. p.
873. HÁSZ Róbert: *Képek.* = Kortárs, 12/21–26. p.
874. HEGYI Patrícia: *Illegális lakó.* = Irodalmi Jelen, 12/148–149. p.
875. HEGYI Patrícia: *Kedves Melinda!* = Irodalmi Jelen, 12/147–148. p.
876. HEGYI Patrícia: *Te Mari!* = Irodalmi Jelen, 12/150. p.
877. ISTÓK Anna: *Kopók.* = Élet és Irodalom, november 15. 16. p.
878. JANECSKÓ Kata: *Körüti metamorfózis.* = Liget, 11/96–97. p.
879. JEZSÓ Ákos: *Tudod, mi a diktatúra?* = Várad, 12/15–18. p.
880. JUHÁSZ Tamás: *Napfogyatkozás.* = Élet és Irodalom, december 6. 16. p.
881. KÁLI István: *Normamóka.* = Helikon, augusztus 25. 10–12. p.
882. KAPITÁNY Máté: *Szeretet.* = Liget, 12/23–33. p.
883. KARAMÁN Hunor: *Rave.* = Helikon, augusztus 10. 15–17. p.
884. KASZÁS István: *Pásztoróra.* = Agria, 4/207–212. p.
885. KISS Ottó: *A gondozóház.* = Élet és Irodalom, december 19. 38. p.
886. KONTRA Ferenc: *Az óraműves lánya.* = Magyar Napló, 12/24–28. p.
887. KOVÁCS Krisztián: *Mint lónak a kút vize.* = Élet és Irodalom, november 8. 16. p.
888. KOVÁCS-SZÉLES Andrea: *Vasremény.* = Várad, 11/21–23. p.
889. KRULIK Zoltán: *Ady end New York '71.* = Új Forrás, 8/46–47. p.
890. KRULIK Zoltán: *A sebhelyes arcú meg a gyapjasfejű.* = Új Forrás, 8/47–50. p.
891. LACKFI János: *Felhők bivalytej-örvénnyelése.* = Bárka, 6/16–18. p.
892. LACZKÓ Mária: *Elírták előlem.* = Új Forrás, 10/13–21. p.
893. LAKATOS-FLEISZ Katalin: *Álmatlanság.* = Hitel, 11/18–28. p.
894. LÁSZLÓ Gyopár: *A farkas meséje.* = Várad, 12/42–43. p.
895. LÁSZLÓ Gyopár: *A medve meséje.* = Várad, 12/44–45. p.
896. LÉGRÁDY Gergely: *INRI.* = Élet és Irodalom, november 22. 16. p.

897. LITNER Zsolt: *Az idő urai.* = Új Forrás, 9/78–81. p.
898. LONDON Katalin: *Éjszaka van.* = Élet és Irodalom, december 6. 16. p.
899. MACZÁK Orsolya Rita: *Csapások.* = Liget, 12/8–12. p.
900. MAGÉN István: *Illesztések.* = Magyar Műhely, 3/3–5. p.
901. MAKÓ Ágnes: *Legyek.* = Kortárs, 12/45–47. p.
902. MARKÓ Béla: *Tűzpróba.* = Élet és Irodalom, december 13. 37. p.
903. MÁRTON Evelin: *Dízhám, női emancipáció és kígyós pálinka.* = Helikon, augusztus 25. 21. p.
904. MÁRTON László: *Csikasz Virgil útnak indul.* = Élet és Irodalom, december 19. 30. p.
905. MÉCS Anna: *Naptárba, ceruzával.* = Élet és Irodalom, november 22. 14. p.
906. MÉCS Anna: *T mint Tibor.* = Élet és Irodalom, december 19. 26–27. p.
907. MEGYERI Ágnes: *Iszol.* = Élet és Irodalom, november 8. 15. p.
908. MERKÓSZKI Csilla: *A rajz.* = Liget, 12/13–17. p.
909. MEZEY László Miklós: *Éjjel az őrnaszádon.* = Vár, 1/9–11. p.
910. MIRTSE Zsuzsa: *Kékfülű birkák karácsonya.* = Magyar Napló, 12/5–13. p.
911. MOLNÁR Erzsébet: *Három teve.* = Élet és Irodalom, november 15. 2. p.
912. MOLNÁR Erzsébet: *Két centi hó.* = Élet és Irodalom, november 29. 6. p.
913. MOLNÁR Erzsébet: *Mára már nem hasad tovább.* = Élet és Irodalom, november 22. 6. p.
914. MOLNÁR Erzsébet: *Mennyből az angyal.* = Élet és Irodalom, december 19. 2. p.
915. MOLNÁR Erzsébet: *Sodrófák alkonya.* = Élet és Irodalom, november 8. 12. p.
916. MOLNÁR Erzsébet: *Tankcsapda.* = Élet és Irodalom, december 13. 8. p.
917. MOLNÁR Erzsébet: *Ünnep közeleg.* = Élet és Irodalom, december 6. 10. p.
918. MÓRA Ferenc – VÉSZITS Andrea: *Klíma-aktivista.* = Tiszatáj, 12/72–83. p.
919. MURÁNYI Sándor Olivér: *Farkas.* = Új Forrás, 8/78–79. p.
920. MURÁNYI Zita: *Á, szóval apa Drakula?* = Bárka, 6/52–53. p.
921. MURÁNYI Zita: *Disznóölés.* = Élet és Irodalom, november 22. 16. p.
922. MURÁNYI Zita: *Gyere, húzd meg!* = Bárka, 6/50–51. p.
923. MURAWSKI Magdolna: *Notesz.* = Agria, 4/47–57. p.
924. NACSINÁK Gergely András: *Megérkezés a hathúszassal.* = Liget, 11/22–46. p.
925. NÁDASI Krisztina: *Majdnem.* = Irodalmi Jelen, 11/22–25. p.
926. NAGY Krisztina Léna: *Ötvenkilenc lépés.* = Új Forrás, 7/32–36. p.
927. NAGY-LACZKÓ Balázs: *A négy tolvaj.* = Irodalmi Jelen, 11/62–63. p.
928. NAGY Zopán: *Átjárások / Nyelvi rágódások, csapongások...* = Irodalmi Jelen, 11/76–79. p.
929. NAGY Zopán: *Átjárások / Nyelvi, zsigeri emlék-hatások...* = Irodalmi Jelen, 12/58–61. p.
930. NAITÁN-ANGELI Nóra: *Porcelánszív.* = Élet és Irodalom, december 13. 16. p.
931. PÁL Júlia: *A kék mesekönyv.* = Agria, 4/229–230. p.
932. PATAK Márta: *Megyünk Kecskemétre?* = Forrás, 11/9–16. p.
933. PATÓCS MOLNÁR János: *Magyarasszony.* = Irodalmi Jelen, 12/19–35. p.
934. PÓDA Erzsébet: *Sorstanulág.* = Vár, 1/24–25. p.
935. POLGÁR Vera: *Reziliencia.* = Élet és Irodalom, november 8. 15. p.
936. ROSS Károly: *Bungi blues.* = Tiszatáj, 11/7–14. p.
937. SÁNDOR Zoltán: *Álmos vagyok.* = Vár, 1/8–13. p.
938. SÁNDOR Zoltán: *Vár a gyár.* = Helikon, augusztus 25. 19–20. p.
939. SÁRFY N. Adrienn: *Mit érdemel az, aki...* = Irodalmi Jelen, 11/28–46. p.
940. SOKEVITS Judit Ráhel: *Karácsonyi menü.* = Irodalmi Jelen, 12/37–40. p.
941. SPINDLER Zsolt: *Légkalapács a légvárakhoz.* = Vár Ucca Műhely, 1/39–41. p.
942. SZABÓ T. Anna: *Haza a ködben.* = Élet és Irodalom, december 19. 31. p.
943. SZANISZLÓ Judit: *Szenvedők.* = Élet és Irodalom, december 19. 34. p.
944. SZEGŐFI Ákos: *A váratlan dolgok naptára.* = Élet és Irodalom, november 15. 15. p.
945. SZEIFERT Natália: *Albina Crax.* = Pannon Tükör, 5/42–44. p.
946. SZENTGYÖRGYI László: *Piros lap.* = Vár, 12/22–24. p.

947. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Engedélyezve*. = Várad, 11/31–32. p.
948. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Sárga törölköző*. = Várad, 11/29–30. p.
949. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Az üres szék*. = Várad, 11/30–31. p.
950. SZENTPÁLI GAVALLÉR Zsuzsa: *Vivaldi tavasza*. = Várad, 11/33–34. p.
951. SZILI István: *A kisbíró halála*. = Agria, 4/218–221. p.
952. TAMÁS Kincső: *Gyári papucs*. = Helikon, augusztus 25. 9–10. p.
953. TAR Károly: *Gyilkosok*. = Helikon, augusztus 10. 10–12. p.
954. THIMÁR Attila: *A pulai-történet*. = Új Forrás, 8/65–73. p.
955. TÓTH Ágnes: *Kutyabőr*. = Várad, 11/39–40. p.
956. TÓTH B. Judit: *Kék*. = Élet és Irodalom, december 13. 15. p.
957. TÓTH Hajnal: *Etűdök fekete zongorára*. = Várad, 12/29–30. p.
958. TÖTTŐS Gábor: *A Petőfi-horror*. = Élet és Irodalom, december 13. 16. p.
959. UGHY Szabina: *Plazma*. = Alföld, 12/10–13. p.
960. UNGVÁRY Rudolf: *Az ártatlanság ára*. = Jelenkor, 12/1285–1294. p.
961. VAJDA Anna Noémi: *Ráncos angyalaim*. = Irodalmi Jelen, 12/45–47. p.
962. VIDA Gábor: *Koporsó*. = Hévíz, 3/15–22. p.
963. VISKY András: *Téli barakk*. = Élet és Irodalom, december 19. 27. p.
964. VISKY András: *Tizenkettedik beszéd, Testamentum*. = Élet és Irodalom, november 29. 14. p.
965. WEHNER Tibor: *A tengerszint felett, a horizont alatt*. (regény helyett). = Magyar Műhely, 3/23–30. p.
966. ZALÁN Tibor: *Szamuiráj*. = Élet és Irodalom, december 19. 33. p.
967. ZOLTAY Lívia: *Kis esti zene*. = Várad, 11/43–44. p.
968. ZSIDÓ Ferenc: *Bontják*. = Helikon, augusztus 25. 5–6. p.
971. BALÁZS Krisztián: *Elidegenedés*. Második nap. Harmadik nap. Negyedik nap. Ötödik nap. = Helikon, augusztus 25. 16–17. p.
972. BENE Zoltán: *A halál legyőzése*. [Regényrészlet – Szép Heléna halála]. = Hítel, 11/31–35. p.
973. BENEDEK Szabolcs: *Vörös és fehér*. [Regényrészlet – Hídvaros]. = Mozgó Világ, 11/31–39. p.
974. FORGÁCH András: *Papa*. (regényrészlet). = Hévíz, 4/36–42. p.
975. GRECSÓ Krisztián: *Apám üzent*. (regényrészlet). = Bárka, 6/28–31. p.
976. HALÁSZ Margit: *Tündérmocsár*. [Regényrészlet]. = Alföld, 12/13–16. p.
977. JÁNOKI-KIS Viktória: *Rebeka*. [Részlet]. = Magyar Napló, 11/46–53. p.
978. KALAPOS Éva Veronika: *Nem hagylak itt*. (Bonobó 1. – részlet). = Kortárs, 11/5–12. p.
979. KEÖMLEY-HORVÁTH Boglárka: *Mosom kezeimet*. (regényrészlet). = Új Forrás, 7/40–42. p.
980. KERESZTURY Tibor: *Mint az állat*. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 12/1295–1298. p.
981. KISZELY Márk: *Az ágak közti formátlan sötét*. regényrészlet. = Jelenkor, 12/1308–1315. p.
982. KOLLÁR-KLEMENCZ László: *Fenyőágak felett kergetik a szellet*. [Regényrészlet – Anyám tenyere]. = Új Forrás, 7/18–29. p.
983. KUN Árpád: *A hangyák titkai*. (részlet a Kecskéének című regényből). = Hévíz, 4/20–26. p.
984. LORASZKO Bálint: *A yacht klub*. (részletek). C oldal. Citromfagyi. Hétfő reggel. = Hítel, 11/35–44. p.
985. MESTERHÁZY Balázs: *Spirál*. [Regényrészlet – Fennjárók]. = Jelenkor, 12/1299–1302. p.
986. NEMES Z. Márió: *Majmok titkos élete*. (részletek). = Hévíz, 2/24–26. p.
987. NÓGRÁDI Gábor: *Orvosodí*. Tördék. = Élet és Irodalom, november 8. 16. p.
988. ORAVECZ Imre: *Alkonynapló II*. [Részlet]. = Bárka, 6/6–9. p.
989. ORAVECZ Imre: *Alkonynapló II*. [Részlet]. = Kortárs, 12/3–8. p.
990. PATAKI Tamás: *Magyarok istene*. I. rész – Viharnyilak., II. rész – Mennyek ura. [Regényrészlet]. = Irodalmi Jelen, 12/84–98. p.

Hosszúprózák

969. ANDRÁS László: *Egy lázadás – részlet Fób könyvéből*. = Pannon Tükör, 5/52–54. p.
970. BAKACSI Ernő: *Alias*. [Regényrészlet]. = Agria, 4/203–206. p.

991. PETHŐ Tibor: *Emil*. (regényrészlet). = Új Forrás, 8/54–59. p.
992. PETRUSÁK János: *EM@IL-novella*. (Részlet az EM@IL-regényből). = Agria, 4/222–225. p.
993. SÁNDOR Andrea: *Hiányzó kép*. (részlet). = Kortárs, 11/87–90. p.
994. SCHEIN Gábor: *Egy kutya evangéliuma*. [Regényrészlet]. = Élet és Irodalom, december 19, 33. p.
995. SCHEIN Gábor: *Egy kutya evangéliuma*. regényrészlet. = Jelenkor, 12/1316–1325. p.
996. SÜLI István: *Jan Vermeer van Delft*. Vanitas darabok. (részlet). = Új Forrás, 7/71–78. p.
997. SZABÓ-BÍRÓ Brigitta: *Mea culpa*. (regényrészlet). = Irodalmi Jelen, 11/50–58. p.
998. VARGA Melinda: *A tizenkét székely férfi*. [Részlet – Horoszkópos kézikönyv a székely legént választó fehérnépeknek]. = Magyar Napló, 12/30–31. p.
999. VASS Norbert: *Kappanföldre*. (részlet). = Pannon Tükör, 5/21–22. p.
1000. VÉGI János: *Hanghordozó*. (részlet). = Pannon Tükör, 5/25–28. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

1001. GULYÁS Gábor: *Új honfoglalás*. Tragédia két felvonásban. (részlet). = Magyar Műhely, 3/36–45. p.

Kevert műfajok

1002. ASAF, Uri: *A fúga*. Színekre vágyom. [Prózavers]. = Új Forrás, 7/79. p.
1003. ASAF, Uri: *Hogyan boldogul a vers?* Színekre vágyom. [Prózavers]. = Új Forrás, 7/80. p.
1004. ASAF, Uri: *A mimóza*. Színekre vágyom. [Prózavers]. = Új Forrás, 7/79. p.
1005. HALASI Zoltán: *A maghozó*. Sét legendája. [Prózavers]. = Vigilia, 12/1144. p.
1006. SZILASI László: *[18.48: telefon]*. (El nem hangzott beszélgetések anyámmal). [Naplóregény részlet]. = Jelenkor, 12/1303–1308. p.
1007. SZILASI László: *[18.48: telefon]*. (El nem hangzott beszélgetések anyámmal). Naplóregény: zsolozsma és mantra (3. rész). = Kortárs, 11/76–82. p.
1008. SZILASI László: *[18.48: telefon]*. (El nem hangzott beszélgetések anyámmal). Naplóregény: zsolozsma és mantra (4. rész). = Kortárs, 12/15–18. p.
1009. VÖRÖS István: *A megváltozott ember*. XIII. ének. A szakat. [Verses regény – Részlet]. = Mozgó Világ, 12/38–41. p.

Irodalmi képregény

1010. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Gyűrlátogatás*. = Helikon, augusztus 25. 26. p.
1011. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Kéne egy ötlet – reloaded*. = Helikon, augusztus 10. 26. p.

Összeállította: ZAHARI ISTVÁN

SZÁMUNK SZERZŐI

Áder Éva Zsuzsanna (1995) középiskolai tanár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája

Daniel Bănulescu (1960) román regény- és drámaíró, költő

Dragan Bošković (1970) költő, a szerbiai Kragujevaci Egyetem oktatója

Demeter Arnold (1998) költő, kulturális szervező

Domoszlai-Lantner Doris (1989) divattörténész, a Fashion Institute of Technology oktatója

Dudás Győző (1971) grafikus, illusztrátor

Egri Petra (1990) divatteoretikus, az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa, a Pécsi Tudományegyetem oktatója

Hajós-Szabó Dóra (1998) grafikusművész, képregényalkotó

Moa Herengren (1969) svéd író, forgatókönyvíró és újságíró

Kazsimér Soma (1997) költő, performanszművész

Keszeg Anna (1981) kultúrakutató, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem oktatója

Király Zoltán (1977) költő, műfordító

Kriston Lili (1998) kurátor, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem doktori hallgatója

Maksa Gyula (1975) médiakutató, a Pécsi Tudományegyetem oktatója

Milbacher Róbert (1971) író, irodalomtörténész, a Pécsi Tudományegyetem oktatója

Nagy Balázs Péter (1994) költő, kritikus

Pap Vera-Ágnes (1974) műfordító, szépirodalmi és filmes szerkesztő

Papp-Zakor Ilka (1989) író, műfordító, az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája

Octavian Soviany (1954) román költő, prózaíró, műfordító, irodalomkritikus

Szabó Barbara (1990) a Pécsi Tudományegyetem doktorandája

Szatmári Judit Anna (1980) divattörténész, muzeológus, Kiscelli Múzeum

Szonda Szabolcs (1974) műfordító, a sepsiszentgyörgyi Bod Péter Megyei Könyvtár igazgatója

Tamás Ildikó (1974) kulturális antropológus, folklórkutató, nyelvész, a HUNREN BTK Néprajztudományi Intézetének tudományos főmunkatársa

Aleksander Urkom (1976) műfordító, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

Maksa Gyula két évtizede munkálkodik a magyar képregénytudomány intézményesítésén: a könyvei, számos publikációja, a Szépirodalmi Figyelő Képregénytudomány című sorozatának társszerkesztése vagy a Képregénytudományi Kutatóközpont létrehozása a Pécsi Tudományegyetemen ennek mind fontos lépcsőfokai. Maksa kiemelt kutatási területe a frankofón és a magyar képregények tanulmányozása, vitathatatlanul ő a bande dessinée legjelentősebb kutatója Magyarországon. Ennek a több évtizedes részben kutató-, részben szervezőmunkának az eredménye az az átfogó perspektíva, amely e könyv lapjain azonnal szembetűnik. A rendezett, jól követhető és olvasmányos kötet fontos szerepet tölthet be abban, hogy a magyar képregénytudomány sokszínűségét fenntartsa, és a hazai kutatók az európai képregénytudományos közegben is kurrenssek maradjanak.

Terjedelem: **268 oldal** | **ISBN 978-615-6617-13-2** | Bolti ár: **4250 Forint**

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

Dunai Tamás *A comics szerzői kora* című könyve izgalmasan és olvasmányosan vezeti végig olvasóját az észak-amerikai képregény és képregényipar utóbbi negyven évének történetén. E hiánypótló kötet nem kevesebbre vállalkozik, mint e témakör interdiszciplináris – ennyiben a kritikai kultúrakutatás, a médiatörténet, a média-gazdaságtan vagy éppen a képregénytudomány felől közelítő – bemutatására és elemzésére. Azonban a könyv nem „ragad le” a téma egyszerű leírásánál, a nemzetközi szakirodalom eredményeit és az észak-amerikai képregény tendenciáit értelmezve újabb megközelítéseket, korszakolásokat javasol, melyek áttekinthetőbbé teszik a képregénytermelés jelenségeit és jellegzetességeit. Dunai Tamás egyszerre történeti és szinkrón szempontrendszere olyan eredményekkel szolgál a kutatások számára, melyek nem csupán a tárgyalt téma vonatkozásában, hanem a képregénytudomány módszertana felől is megfontolásra érdemesek. Az észak-amerikai képregény kontextualizáló tárgyalása mellett a kötet magyar képregénytudományos vonatkozásaiban is újdonságokat hordoz. Áttekintő és alapos kitekintés gyanánt vizsgálja a comics magyarországi recepcióját, ennek a magyar képregénykultúrára gyakorolt hatását, hiszen ennek a viszonynak az értelmezése a magyar képregényipar működéséhez és a magyar képregény tendenciáihoz is közelebb visz bennünket.

Terjedelem: **432 oldal** | **ISBN 978-615-6617-11-8** | Bolti ár: **4250 Forint**

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

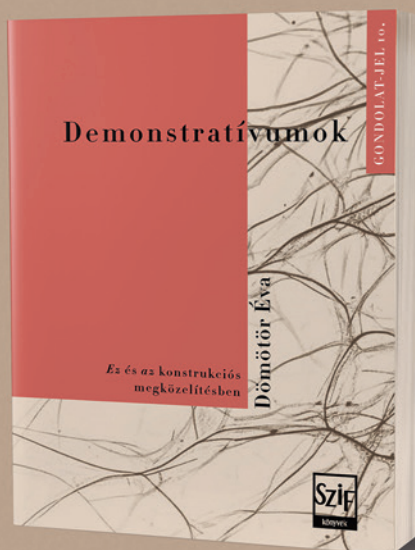

Franz Hodjak író, költő, szerkesztő, műfordító 1944-ben született Nagyszebenben, az utolsó kivándorló százok egyikeként hagyta el hazáját és választott városát, Kolozsvárt. Jelenleg a németországi Usingenben él, írói munkásságát számos irodalmi díjjal méltatták Romániában és Németországban egyaránt. Írói, költői és műfordítói munkássága mellett hosszú időn keresztül volt a kolozsvári Dacia Könyvkiadó szerkesztője, így a hetvenes, nyolcvanas évek irodalmi közegének számos szerzőjével, szerkesztőjével együtt dolgozott. Jelen beszélgetőkönyvet két kolozsvári irodalmár, Király Zoltán (költő, szerkesztő, műfordító) és Szenkovics Enikő (műfordító, szerkesztő) készítette a szerzővel, akik nem csupán olvasmányélményeikből ismerik Franz Hodjak munkásságát, mindketten fordították is műveit. A kötetben közölt beszélgetés nem egyszerűen végigköveti Hodjak életét gyermekkorától napjainkig, hanem egyúttal személyes és izgalmas betekintést nyújt a hetvenes, nyolcvanas évek Kolozsvárjának irodalmi életébe, a román kommunista diktatúra kultúrpolitikájába, a túlélés és kivándorlás stratégiáiba, vagy éppen a könyv- és folyóirat-szerkesztés korabeli folyamataiba. Egy olyan kordokumentum, mely nem csupán elmeséli egy kiváló alkotó életét, hanem egyúttal felfedi a különböző nyelvű és kultúrájú közösségek kulturális hétköznapijait is.

Terjedelem: **150 oldal** | ISBN **978-615-6617-17-0** | Bolti ár: **4500 Forint**

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható
a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfá utca 20.
Telefon: 06-1 321-8023 • e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

Dömötör Éva a konstrukciós nyelvtanmodellt alkalmazza a magyar mutató névmások és mutató határozószók (demonstratívumok) leírásában. A konstrukciós nyelvtan nem szögezi le azt, hogy egy nyelvben milyen egységek vannak, és azt főleg nem, hogy azokat hogyan kell nevezni, hanem ahhoz nyújt irányelvet, hogy mi tekinthető általánosságban a nyelvtan egységének. Ennek a szemléletnek az alkalmazhatóságát az az/ez főnévi mutató névmás és két származéka, az aztán és az azért használatainak leírásában mutatja be. Korpuszalapú vizsgálataiban a demonstratívumok különböző használatait azonosítja, amelyek részben ezek alapfunkciójának, a deixisnek, illetve a deixis univerzálisan létező típusainak feleltethetők meg, részben viszont a deixistől eltávolodott, meghatározott szintaktikai és pragmatikai környezetben konvencionalizálódott funkciók. Alapvetése az, hogy a deiktikus és a nem deiktikus használatok egyaránt konstrukciók.

Terjedelem: 282 oldal | ISBN 978-615-6617-16-3 | Bolti ár: 3.490 Forint

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akáfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

25001>

Ára: 800 Ft

Nemzeti
Kulturális
Alap